

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

**Η βασική εκπαίδευση στην κοινότητα
Λαγυνών Θεσσαλονίκης κατά την
περίοδο 1914-1950**

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΑΝΤΙΚΟΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2015

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

Τριμελής συμβουλευτική επιτροπή

- Παπαϊωάννου Απόστολος (ομότιμος καθηγητής Π.Τ.Ν. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, επιβλέπων)
- Πανταζής Σπυρίδων, (ομότιμος καθηγητής Π.Τ.Ν. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων)
- Κυριακίδης Πάυλος (καθηγητής Π.Τ.Ν. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων)

Επταμελής εξεταστική επιτροπή

- Παπαϊωάννου Απόστολος (ομότιμος καθηγητής Π.Τ.Ν. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, επιβλέπων)
- Πανταζής Σπυρίδων, (ομότιμος καθηγητής Π.Τ.Ν. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων)
- Κυριακίδης Πάυλος (καθηγητής Π.Τ.Ν. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων)
- Σακελλαρίου Μαρία (αναπλ. Καθηγήτρια Π.Τ.Ν. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων)
- Μπάκας Θωμάς (αναπλ. Καθηγητής Π.Τ.Ν. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων)
- Φωτιάδης Κωνσταντίνος (καθηγητής Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Μακεδονίας)
- Καρδαράς Χρήστος (αναπλ. Καθηγητής τμήματος Θεατρικών Σπουδών Πανεπιστημίου Πελοποννήσου)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Πρόλογος-σκοπός της έρευνας.....	4
Εισαγωγή	7

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ10

1.1 Σκοπός της έρευνας	10
1.2 Κριτήρια επιλογής του θέματος.....	10
1.3 Σημασία της έρευνας	12
1.4 Τα ερευνητικά ερωτήματα.....	14
1.5 Δυσκολίες και περιορισμοί.....	15
1.6 Ιστορικό πλαίσιο	16
1.7 Η περιοχή-η κοινότητα των Λαγυνών	18
1.8 Οθωμανοκρατία	21
1.9 Διοικητική διάρθρωση-οικονομική κατάσταση-εκπαιδευτική διοίκηση	23
1.10 Οι φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι και ο ρόλος τους.....	27
1.11 Δομή και δράση.....	29
1.12 Ο πληθυσμός των Λαγυνών	30

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ 32

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Μεθοδολογία της έρευνας..... 37

3.1 Το αρχειακό υλικό και η μέθοδος της έρευνας	37
3.2 Τα δεδομένα και η ερμηνεία τους	40
3.3 Βασικοί στόχοι	41

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Παρουσίαση και ανάλυση των δεδομένων..... 42

4.1 Η πρώτη περίοδος φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών (1914-1920, α' γενιά μαθητών)	42
---	----

4.1.1 Κοινωνική καταγωγή.....	42
4.1.2 Ο αριθμός των μαθητών	47
4.1.3 Καταγωγή και θρήσκευμα.....	51
4.2 Η δεύτερη περίοδος φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών (β' γενιά μαθητών, 1920-1926)	52
4.2.1 Κοινωνική καταγωγή.....	52
4.2.2 Ο αριθμός των μαθητών	55
4.2.3 Καταγωγή και θρήσκευμα.....	58
4.3 Η 3 ^η περίοδος φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών (γ' γενιά μαθητών, 1926-1932)	59
4.3.1 Κοινωνική καταγωγή.....	59
4.3.2 Ο αριθμός των μαθητών	62
4.3.3 Καταγωγή και θρήσκευμα.....	65
4.4 Η 4 ^η περίοδος φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών (δ' γενιά μαθητών 1932-1938).....	65
4.4.1 Κοινωνική καταγωγή.....	65
4.4.2 Ο αριθμός των μαθητών	68
4.4.3 Καταγωγή και θρήσκευμα.....	70
4.5 Η 5 ^η περίοδος φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών (ε' γενιά μαθητών, 1938- 1943)	71
4.5.1 Κοινωνική καταγωγή.....	71
4.5.2 Ο αριθμός των μαθητών.....	73
4.5.3 Καταγωγή και θρήσκευμα.....	76
4.6 Η 6 ^η περίοδος φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών (στ' γενιά μαθητών 1945-1950)	76
4.6.1 Κοινωνική καταγωγή.....	77
4.6.2 Ο αριθμός των μαθητών	79
4.6.3 Καταγωγή και θρήσκευμα.....	81
4.7 Ορφανοί και θνησιμότητα	81

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 Σχολική αποτυχία 83

5.1 Α΄ περίοδος φοίτησης.....	83
5.2 Β΄ περίοδος φοίτησης.....	85
5.3 Γ΄ περίοδος φοίτησης	89
5.4 Δ΄ περίοδος φοίτησης.....	93
5.5 Ε΄ και Στ΄ περίοδοι φοίτησης.....	98

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 Πρόσφυγες 105

6.1 Εσωτερική μετανάστευση	108
----------------------------------	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 Βαθμολογία-επίδοση 114

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 Ανάλυση των δεδομένων-σχολιασμός ευρημάτων 117

8.1 Μαθήτριες και σχολική αποτυχία.....	118
8.2 Μαθητές-μαθήτριες, αναλογίες επί του συνολικού πληθυσμού	128
8.3 Δείγματα μαθητολογίων-βιβλίων προόδου	133

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 Γενικά συμπεράσματα 145

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10 Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις..... 157

10.1 Ο νόμος του 1895	157
10.2 Η μεταρρύθμιση του 1913.....	159
10.3 Προτεινόμενη διάρθρωση.....	161
10.4 Η μεταρρύθμιση του 1929.....	164
10.5 Η Παιδεία στην αντίσταση	168
10.6 Η μεταξική περίοδος.....	171
10.7 Προσανατολισμός και διάρθρωση.....	169
10.8 Αντίκτυπος στην εκπαίδευση	171

10.9 Η δημοτική ως ιδεολογικό όπλο.....	173
10.10 Οι «Τετάρτες της ΕΟΝ»	176
10.11 Αναλυτικά προγράμματα του δημοτικού σχολείου.....	177
10.12 Τα βιβλία-η γλώσσα	179
10.13 Τα σχολικά συγγράμματα.....	182
10.14 Το περιεχόμενο	184
10.15 Οι «εξαιρέσεις»	186
10.16 Ο Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων	187
10.17 Η διοίκηση της εκπαίδευσης	188

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11 Περισσότερες λεπτομέρειες για το ιστορικό πλαίσιο της

εποχής	196
11.1 Αντιπροσώπηση των κοινοτήτων στα όργανα διοίκησης	205

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ..... 212

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ..... 228

Summary-research purposes

The difficulty of tracing the historical context of a community that currently has approximately 3,500 residents, is resulting from the limited and incomplete sources about the area. The first part of the work will deal comprehensively with the historical, political and social events occurred in Greece in the first half of 20th century. The essay will be focused on events that occurred and influenced the geographic area of Macedonia and the region. Also, the essay will try to locate through the records of Lagina Primary School, the form of school drop.

The objectives of this essay is to approximate, through school registers, character and structure of basic education in Macedonia, the first half of 20th century.

Regarding the research methodology, it was chosen to separate the school years covered by the archival material in "generations." This separation is entirely conventional and begins from the starting year of archival material (1914). Each generation covers six school years (eg, the first starting in 1914 and ends in 1920).

Résumé-but de la recherche

La difficulté de retracer le contexte historique d'une communauté qui compte actuellement environ 3.500 habitants, résultant de la littérature limitée et des sources incomplètes qui se rapportent à la région. Cependant, il était probablement une erreur de tenter d'enregistrer le seul domaine, en ignorant les événements qui ont joué un rôle formateur dans le caractère, nouvellement formé pour la saison et la région, l'Etat grec. Par conséquent, la première partie du travail traitera en détail avec les historiques, politiques, des événements sociaux en Grèce dans la première moitié du siècle dernier. Toujours, bien sûr, avec une attention concentrée sur les événements qui ont eu lieu et a influencé la zone géographique de la Macédoine et la région est le matériel d'archives. Ainsi, nous croyons que nous pouvons mieux interpréter les données résultant du dossier d'enquête de l' ecole de Lagina.

Les objectifs de cette étude est à rapprocher, par le biais des registres scolaires, le caractère et la structure de l'éducation en Macédoine, en les premiers 50 ans du 20eme siècle.

En ce qui concerne la méthodologie de recherche nous avons choisi séparer les années scolaires en «générations», six ans chacune. Cette séparation est tout à fait classique et découle de l'année de départ de documents d'archives (1914). En outre, méritent une mention spéciale les années au cours desquelles discutés ou appliquée pour la première fois, une nouvelle législation sur l'éducation de base (par exemple 1914, 1930).

Η βασική εκπαίδευση στην κοινότητα Λαγυνών Θεσσαλονίκης, κατά την περίοδο 1914- 1950

Στους γονείς μου, στην αδερφή μου και στη σύζυγό μου

Η βασική εκπαίδευση στην κοινότητα Λαγυνών Θεσσαλονίκης, κατά την περίοδο 1914- 1950

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Πρόλογος-σκοπός της έρευνας

Η δυσκολία της ανίχνευσης του ιστορικού πλαισίου μιας κοινότητας που σήμερα αριθμεί περί τους 3.500 κατοίκους, προκύπτει από την περιορισμένη βιβλιογραφία και τις ελλειπείς πηγές που αφορούν τη συγκεκριμένη περιοχή. Ωστόσο, θα ήταν μάλλον λάθος να γίνει προσπάθεια καταγραφής της περιοχής μόνης, αγνοώντας τα γεγονότα που έπαιξαν διαμορφωτικό ρόλο στο χαρακτήρα του, νεοσύστατου για την εποχή και την περιοχή, ελληνικού κράτους. Γι αυτό, το πρώτο σκέλος της εργασίας θα ασχοληθεί συνολικότερα με τα ιστορικά, πολιτικά, κοινωνικά γεγονότα που συνέβησαν στην Ελλάδα το πρώτο μισό του προηγούμενου αιώνα. Πάντα βέβαια με επικεντρωμένη την προσοχή στα γεγονότα που έλαβαν χώρα και επηρέασαν τον γεωγραφικό χώρο της Μακεδονίας και της περιοχής που βρίσκεται το αρχειακό υλικό. Έτσι, θεωρούμε ότι θα μπορέσουμε να ερμηνεύσουμε καλύτερα τα στοιχεία που θα προκύψουν από τη έρευνα του αρχείου του σχολείου των Λαγυνών.

Οι στόχοι της εργασίας είναι να γίνει μια προσέγγιση, μέσω των μαθητολογίων, του χαρακτήρα και της διάρθρωσης της βασικής εκπαίδευσης στη Μακεδονία, το πρώτο μισό του περασμένου αιώνα, καταγράφοντας κατά το δυνατό όλα τα επιμέρους χαρακτηριστικά, για να είναι δυνατή και η απάντηση στα ερωτήματα της έρευνας. Θεωρούμε ότι είναι λάθος να περιοριστεί αυτή μόνο στο στατιστικό μέρος, μια και η περίοδος και η περιοχή που είναι το αντικείμενο της έρευνας, βρίθουν από ανακατατάξεις, πολιτικές, ταξικές και κοινωνικές, οι οποίες έχουν αφήσει τα ίχνη τους στην εκπαιδευτική διαδικασία. Πιο ενδιαφέροντα είναι τα στοιχεία που φανερώνουν την ταξική διαστρωμάτωση και την κοινωνική προέλευση των μαθητών και μαθητριών και η σύνδεσή τους με τη σχολική τους σταδιοδρομία. Επίσης, σημαντικό ρόλο παίζουν οι κοινωνικές και πολιτικές συγκυρίες και γεγονότα.

Όσον αφορά τη μεθοδολογία της έρευνας, επιλέχθηκε ο διαχωρισμός των

σχολικών ετών που καλύπτονται από το αρχειακό υλικό σε «γενιές». Ο διαχωρισμός αυτός είναι εντελώς συμβατικός και προκύπτει από το έτος εκκίνησης του αρχειακού υλικού (1914). Κάθε γενιά καλύπτει έξι σχολικά έτη (π.χ. η πρώτη ξεκινάει το 1914 και τελειώνει το 1920), όσα δηλαδή χρειάζεται τυπικά ένας μαθητής για να ολοκληρώσει τις σπουδές του στη βασική εκπαίδευση. Πέραν τούτου, ιδιαίτερης αναφοράς θα τύχουν οι χρονιές κατά τις οποίες συζητιούνται ή εφαρμόζονται για πρώτη φορά, νέες νομοθετικές ρυθμίσεις στη βασική εκπαίδευση (λ.χ. 1914, 1930).

Εισαγωγή

Μια πολύ ουσιαστική συζήτηση με ιδιαίτερο αντίκτυπο στη σημερινή συγκυρία, είναι η προσέγγιση του ρόλου της εκπαιδευτικής διαδικασίας και των αποτελεσμάτων της στο πέρασμα των ετών. Ένας αιώνας εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων, οι οποίες διαμόρφωσαν τη λειτουργία αλλά και τα αποτελέσματα του εκπαιδευτικού συστήματος, ιδιαίτερα η βασική εκπαίδευση, προσφέρουν αρκετά αναλυτικά εργαλεία. Έτσι και αλλιώς σήμερα, οι αλλαγές στην εκπαίδευση είναι ραγδαίες, καθώς μόνο μέσα σε μια εικοσαετία το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα έχει γνωρίσει πέντε βασικές νομοθετικές παρεμβάσεις και πλήθος άλλες μικρότερης κλίμακας, εξίσου όμως σημαντικής εμβέλειας και επίδρασης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Το μαθητολόγιο του Δημοτικού Σχολείου Λαγυνών, προσφέρει ένα επαρκές υλικό για την έρευνα, ανάλυση και κατανόηση για τη βασική εκπαίδευση στην κοινότητα των Λαγυνών, αλλά και τη σχέση της με τη βασική εκπαίδευση στο αντίστοιχο χρονικό πλαίσιο (1914-1950) στην Ελλάδα. Η ιδιαίτερη θέση της κοινότητας, ένας συνδυασμός κρίκος ανάμεσα στον αναπτυσσόμενο αστικό χώρο των αρχών του 20^{ου} αιώνα, με την αγροτική γη και κοινωνία της ελληνικής περιφέρειας που μόλις έμπαινε στα διοικητικά όρια του ελληνικού κράτους, σε συνδυασμό με την καλή αρχειακή ακολουθία (πλήρες αρχείο μαθητολογίων, βιβλίων προόδου, κατάστιχων βεβαιώσεων κ.α.) για την περίοδο της έρευνας, συνθέτουν μια ικανοποιητική βάση. Έτσι, αντιπαρερχόμαστε και τη δυσκολία των περιορισμένων γενικά βιβλιογραφικών πηγών για την κοινότητα που σήμερα αριθμεί περί τους 3.500 κατοίκους.

Το ποσοτικό κομμάτι της έρευνας, είναι πρακτικά μια εμβάθυνση στην «πραγματικότητα» των μαθητολογίων, με επίπονη έρευνα ανά έτος αλλά και χρονική ενότητα (ανάλογα με το μέγεθος του σχολείου κάθε δοσμένη χρονική

περίοδο, 4θέσιο, 5θέσιο κ.λπ.), με κατανομή των δεδομένων, από τον αριθμό των μαθητών και μαθητριών, την κοινωνική καταγωγή τους, την επίδοσή τους μέχρι την αντιστοίχιση με ιστορικά γεγονότα της περιόδου, από τη Μικρασιατική καταστροφή μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Εκτός από το αρχειακό υλικό που ευγενικά παραχώρησε η διεύθυνση του σχολείου για την έρευνα, έχουν χρησιμοποιηθεί πηγές από νόμους του ελληνικού κράτους, ΦΕΚ, Βασιλικά Διατάγματα, αλλά και επίσημα στατιστικά δεδομένα από τα αρχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής.

Η εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται σε δύο κεφάλαια, το θέμα της έρευνας, ο στόχος της, τα κριτήρια επιλογής του θέματος και οι περιορισμοί του, οι δυσκολίες κατά την έρευνα, τη σημασία και την αναγκαιότητά της, το ιστορικό πλαίσιο με τα σημαντικότερα πολιτικά, κοινωνικά, εκπαιδευτικά (νόμοι, μεταρρυθμίσεις) γεγονότα του χρονικού πλαισίου στο οποίο εκτείνεται η έρευνα, καθώς και την ιστορία της περιοχής των Λαγυνών. Στο δεύτερο μέρος εντάσσεται η μεθοδολογία της έρευνας, το καθαυτό αρχειακό υλικό και η ανάλυσή του, η ερμηνευτική προσέγγιση των δεδομένων ανά ενότητα (καταγωγή μαθητών, σχολική αποτυχία, επιδόσεις), η μεθοδολογία, τα συμπεράσματα και ο σχολιασμός τους. Στο παράρτημα της εργασίας, υπάρχουν ενδεικτικοί πίνακες από το αρχείο, η βιβλιογραφία καθώς και άλλα στοιχεία και πληροφορίες για την εποχή της έρευνας.

Η εργασία αυτή δεν θα είχε ολοκληρωθεί χωρίς την επιμονή και εμπιστοσύνη του επιβλέποντα καθηγητή Απόστολου Παπαϊωάννου και χωρίς τη βοήθεια, τις επισημάνσεις, τις διορθώσεις και τις παρατηρήσεις των καθηγητών κ.κ. Σπύρου Πανταζή και Παύλου Κυριακίδη που αποτελούν την τριμελή επιτροπή. Επίσης, είναι αυτονόητες οι ευχαριστίες προς όλα τα μέλη της επταμελούς επιτροπής για την υπομονή τους και το ενδιαφέρον τους, καθώς και προς όσους και όσες βοήθησαν στην ολοκλήρωση της εργασίας. Εξαιρετική και πολύτιμη ήταν η

συμβολή και βοήθεια του κ. Θωμά Μπάκα του οποίου η παρέμβαση ήταν καθοριστική και τον ευχαριστώ πάρα πολύ. Ιδιαίτερα ευχαριστώ επίσης το δάσκαλο Νίκο Χριστοφόρου που υπηρετούσε κατά την πρώτη περίοδο της εκπόνησης της διατριβής στο σχολείο και ήταν καίρια η παρουσία του για την ανάκτηση του αρχειακού υλικού. Επίσης, ευχαριστώ όλο το εκπαιδευτικό προσωπικό του Δημοτικού Σχολείου Λαγυνών για τη βοήθεια στην προσέγγιση και στη διαχείριση του αρχείου, καθώς και για όλα τα επιπλέον στοιχεία που συνεισέφεραν στην εργασία, είτε υποδεικνύοντας πιθανές πηγές, είτε συστήνοντας τους παλιότερους κατοίκους της κοινότητας που μετέφεραν την εμπειρία τους από το σχολείο, είτε μεσολαβώντας για να γίνουν όλα τα παραπάνω δυνατά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Το πρόβλημα της έρευνας

1.1 Σκοπός της έρευνας

Ο σκοπός της εργασίας είναι να γίνει μια προσέγγιση, μέσω των μαθητολογίων, του χαρακτήρα και της διάρθρωσης της βασικής εκπαίδευσης στην κοινότητα των Λαγυνών και στο δημοτικό της σχολείο, το πρώτο μισό του περασμένου αιώνα. Ουσιαστικά, προσπαθούμε να αποτυπώσουμε το αποτέλεσμα των αλλαγών στο ίδιο το σχολείο και το μαθητικό πληθυσμό. Θεωρούμε ότι είναι λάθος να περιοριστεί αυτή μόνο στο στατιστικό μέρος, μια και η περίοδος και η περιοχή που είναι το αντικείμενο της έρευνας, βρίθουν από ανακατατάξεις, πολιτικές, ταξικές και κοινωνικές, οι οποίες έχουν αφήσει τα ίχνη τους στην εκπαιδευτική διαδικασία. Πιο ενδιαφέροντα είναι τα στοιχεία που φανερώνουν την ταξική διαστρωμάτωση και την κοινωνική προέλευση των μαθητών και μαθητριών και η σύνδεσή τους με τη σχολική τους σταδιοδρομία. Επίσης, σημαντικό ρόλο παίζουν οι κοινωνικές και πολιτικές συγκυρίες και γεγονότα της εποχής, οι ανακατατάξεις στο νεαρό ελληνικό κράτος, η προσάρτηση των νέων εδαφών, η εγκαθίδρυση εθνική κυριαρχίας, οι ενδεχόμενες συγκρούσεις και δυσκολίες που παρουσιάζονται. Το ενδιαφέρον της έρευνας επικεντρώνεται στο μαθητικό δυναμικό, στον τρόπο με τον οποίο αντιδρά η εκπαιδευτική κοινότητα σε μια σειρά γεγονότα όπως οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις αλλά και σε πολιτικές εξελίξεις, στην εμβάθυνση τελικά στη σχολική πραγματικότητα του Δημοτικού Σχολείου Λαγυνών και στο ευρύτερο σχολικό περιβάλλον.

1.2 Κριτήρια επιλογής του θέματος

Τα κριτήρια επιλογής του θέματος, διαμορφώθηκαν από την εξής ευτυχή σύμπτωση, η οποία προέκυψε μετά από αρκετά μακρά αναζήτηση: ένα πλήρες, συνεχές για τέσσερις διαδοχικές δεκαετίες αρχείο, με πάρα πολύ μεγάλο πλήθος

μαθητών και μαθητριών καταγεγραμμένο σε αυτό, σε καλή ή τουλάχιστον αναγνώσιμη κατάσταση στο πρωτότυπό του, για μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα ιστορική περίοδο για την Ελλάδα, σε μια από τις πιο ευαίσθητες, πλήρεις σε κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά γεγονότα περιοχές της, τη Μακεδονία. Εκεί άλλωστε σφυρηλατήθηκε η μετέπειτα εικόνα της περιοχής. Το πλαίσιο της έρευνας οριοθετήθηκε με βάση τους σημαντικούς σταθμούς της ευρύτερης και τοπικής ιστορίας. Ξεκινάει πρακτικά από την απελευθέρωση της περιοχής, τη διοικητική της ένταξη στο ελληνικό κράτος με τους Βαλκανικούς Πολέμους, το ξεκίνημα της λειτουργίας του Δημοτικού Σχολείου Λαγυνών με βάση πια τους νόμους του ελληνικού κράτους και ειδικότερα την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1913, τη σύνταξη των σχολικών προγραμμάτων και συγγραμμάτων υπό το βάρος μιας σειράς αντιπαραθέσεων για τη γλώσσα, αλλά και την κατεύθυνση της εκπαίδευσης και προχωράει στα διαδοχικά μεγάλα ιστορικά γεγονότα: Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, ελληνική εμπλοκή, Μικρασιατική εκστρατεία και Καταστροφή, προσφυγικό ζήτημα. Η περιοχή της Μακεδονίας δέχεται ένα σημαντικό αριθμό προσφύγων από τη Μικρά Ασία και η παραμονή και κυρίως, το πέρασμά τους, καταγράφεται, έστω και σε περιορισμένο μέγεθος, στα μαθητολόγια. Στη συνέχεια, μετά το μικρό διάστημα ειρήνης, έρχεται ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και αμέσως μετά ο Εμφύλιος για να επηρεάσουν δραστικά την εκπαιδευτική διαδικασία.

Μέσα όμως στα 36 χρόνια που καλύπτει το σχολικό αρχείο, από το 1914 έως το 1950, συμβαίνουν και μια σειρά διοικητικές αλλαγές που διαμορφώνουν διοικητικά, αλλά και ιδεολογικά, την εκπαιδευτική διαδικασία. Νέες και παλιές εκπαιδευτικές αντιλήψεις και μέθοδοι ενίοτε συνυπάρχουν στις σχολικές κοινωνίες και έρχονται σε σύγκρουση τις περισσότερες φορές. Πιο πολύ από ποτέ, η εκπαίδευση είναι μοχλός για την ανάπτυξη της κυρίαρχης ιδεολογίας, της θωράκισης της αντίληψης της ανερχόμενης ελληνικής αστικής τάξης.

1.3 Σημασία της έρευνας

Μέσα από την έρευνα καταδεικνύονται μερικά ενδιαφέροντα στοιχεία, όπως για παράδειγμα κατά πόσο οι μαθητές και οι μαθήτριες ολοκληρώνουν ή όχι τη βασική εκπαίδευση με επιτυχία, εάν συνεχίζουν την πορεία τους στις επόμενες βαθμίδες εκπαίδευσης, εάν συνδέεται η δραστηριότητά τους στο σχολείο και η πορεία τους με την κοινωνική τους καταγωγή, εάν αυτή επηρεάζεται από μια σειρά άλλα στοιχεία, όπως για παράδειγμα εάν αποτελούν κομμάτια μιας σειράς ιστορικών γεγονότων (Μικρασιατική καταστροφή, πόλεμος κ.λπ.), πώς αντιδρούν ως μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας σε περιόδους ειρήνης ή κοινωνικής αναταραχής, πόσο επιδρούν οι αλλαγές στις νομοθεσίες, στην εκπαιδευτική κοινότητα των Λαγυνών. Το σχολείο λαμβάνει και αυτό τη μερίδα του ενδιαφέροντος που δείχνουν για την εκπαίδευση μια σειρά παράγοντες, πριν ακόμα προσαρτηθεί η περιοχή στο ελληνικό κράτος. Οι ελλείψεις σε προσωπικό και σε υποδομές καλύπτονται σε σημαντικό βαθμό από εκπαιδευτικούς συλλόγους, στην αρχή, ενώ ακόμα και υπό την τουρκική κατοχή, οι ελληνικές κοινότητες και οι σύλλογοί τους αναπτύσσουν σημαντική δραστηριότητα, αποκτώντας χαρακτηριστικά ακόμα και διοικητικής αρχής, με ιδρύσεις, επιδοτήσεις σχολικών μονάδων, διορισμό-μισθοδοσία δασκάλων κ.λπ. Ως κομμάτι του ελληνικού κράτους πλέον, το σχολείο μεγαλώνει παράλληλα με την τοπική κοινωνία και νέες απαιτήσεις σε υλικό και υποδομές παρουσιάζονται.

Η σημασία της έρευνας έγκειται επιπλέον στο γεγονός ότι για πρώτη φορά ερευνάται το αρχείο του σχολείου, ενώ την ίδια στιγμή, δεν υπάρχουν αντίστοιχες έρευνες για σχολεία της περιοχής, από το Λαγκαδά έως τη Χαλκιδική, παρότι οι σχολικές μονάδες έχουν διόλου ευκαταφρόνητους μαθητικούς πληθυσμούς. Παρότι υπάρχουν μελέτες για τα εκπαιδευτικά γεγονότα όπως οι νόμοι που σηματοδοτούν τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, παρότι υπάρχουν έρευνες που περιλαμβάνουν δεδομένα τα οποία αφορούν την περιοχή (στατιστικά μεγέθη, οικονομική δραστηριότητα, ταξική διαστρωμάτωση), συνήθως αφομοιώνονται

στο κοινωνικό και αριθμητικό μέγεθος της γειτονικής Θεσσαλονίκης, χωρίς να επιτρέπουν μια πιο μακροσκοπική θεώρηση, όπως στην περίπτωση μας, μιας σχολικής κοινότητας. Αντίθετα, υπάρχουν αντίστοιχες έρευνες με αρχειακό υλικό από σχολεία λιγότερο «νεαρών» περιοχών του ελληνικού κράτους, όπως για παράδειγμα για σχολεία του νομού Πρέβεζας ή της ευρύτερης περιοχής του Αγρινίου.

Επιπλέον, τα στατιστικά στοιχεία για την Ελλάδα πριν το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν είναι ιδιαίτερα αναλυτικά. Υπάρχουν εξαιρετικά ενδιαφέρουσες καταγραφές που είτε σταματούν στο 1912 όπως το έργο του Κωστή Μοσκόφ *«Τομή της μεταπρατικής πόλης»*, είτε συνεχίζουν μετά το τέλος του Εμφυλίου. Ακόμα όμως και τα στοιχεία που περιλαμβάνονται σε έρευνες, αφορούν κυρίως την οικονομική-παραγωγική δραστηριότητα, τη στατιστική κατάσταση του πληθυσμού με κάποια ποιοτικά χαρακτηριστικά (ηλικία, θρήσκευμα κ.λπ.), αλλά αφορούν μεγαλύτερες χωρικές ενότητες και τομείς εκτός εκπαίδευσης, συνήθως. Στην έρευνα, περιλαμβάνεται καταγραφή των επαγγελματιών των γονέων των μαθητών, για παράδειγμα, όπως επίσης και της σχολικής επίδοσης, στοιχεία που πιστεύουμε ότι είναι χρήσιμα για την κατανόηση και αποτύπωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Επίσης, η τοπική μελέτη, η έρευνα της μικροϊστορίας προσθέτει πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία που ενδεχομένως η συνολική αφήγηση, σε εθνικό επίπεδο, παραλείπει αναγκαστικά. Τα τοπικά κοινωνικά χαρακτηριστικά και ακόμα περισσότερο, τα ειδικότερα εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά και στοιχεία που παρέχει η έρευνα στο επίπεδο της σχολικής κοινότητας, εφόσον βέβαια είναι διαθέσιμος ικανοποιητικός όγκος στοιχείων, όπως ισχύει στην περίπτωση μας, δίνουν τη δυνατότητα να εξεταστεί και να ανιχνευθεί η ιστορία της εκπαιδευτικής κοινότητας ως όχι απλώς ένα σύνολο που αλληλεπιδρά με νόμους και διοικητικές πράξεις, αλλά σε πιο εξειδικευμένες συνθήκες. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι ένα σημαντικό χρονικό κομμάτι της έρευνας εξετάζει τα χρόνια κατά τα οποία

αρχίζουν να διαμορφώνονται τα χαρακτηριστικά μιας κοινωνίας αστικού τύπου, αλλά και η ευρύτερη περιοχή γίνεται πεδίο εθνικών συγκρούσεων και διεκδικήσεων.

1.4 Τα ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερωτήματα της έρευνας προκύπτουν, αφενός από την ενασχόληση με το θέμα στις πανεπιστημιακές μου σπουδές, στο τμήμα Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και αφετέρου από το ενδιαφέρον για την καταγραφή του φαινομένου της σχολικής αποτυχίας και διαρροής στο πέρασμα των ετών. Σήμερα, το φαινόμενο έχει αλλάξει χαρακτηριστικά και ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, χρόνια οικονομικής και κοινωνικής κρίσης, επανέρχεται. Η «αναγνώρισή» και αναζήτησή του στο πέρασμα των ετών μέσα από τα αρχεία της ίδιας της εκπαιδευτικής διαδικασίας απαντάει σε μια σειρά ερωτήματα για το χαρακτήρα του και τη σύνδεσή του με τις κοινωνικές εξελίξεις.

Βασικό ερώτημα της έρευνας είναι η εκπαιδευτική πραγματικότητα κατά την περίοδο που εξετάζεται, καθώς και μια σειρά επί μέρους ερωτήματα:

- Η σχολική αποτυχία και διαρροή και πώς διαμορφώνεται ανά σχολικό έτος-σχολική περίοδο
- Η «συμπεριφορά» της εκπαιδευτικής κοινότητας σε σχέση με τις εκπαιδευτικές αλλαγές και μεταρρυθμίσεις
- Ο αριθμός των μαθητών και οι αυξομειώσεις του, η σχέση των αυξομειώσεων με ιστορικά γεγονότα και καμπές
- Η κατανομή της σχολικής επιτυχίας ή αποτυχίας ανάλογα με την κοινωνική καταγωγή ή το φύλο των μαθητών.
- Οι πόροι, η στήριξη της τοπικής κοινωνίας, οι ελλείψεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας που καταγράφονται κυρίως μέσω του προσωπικού που υπηρετεί στο

σχολείο ή και το διοικητικό ρόλο που καλείται να παίζει το σχολείο (π.χ. εκδόσεις πιστοποιητικών).

1.5 Δυσκολίες-περιορισμοί

Οι δυσκολίες στην προσέγγιση των στόχων, είναι αρκετές. Καταρχάς, είναι η έλλειψη εκτεταμένης βιβλιογραφίας για τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Αναζητήθηκαν πηγές για την ευρύτερη περιοχή, αλλά και για τα ίδια τα Λαγυνά σε βιβλιογραφικούς καταλόγους βιβλιοθηκών (Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Εταιρία Ηπειρωτικών Μελετών, Κεντρική Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, βιβλιοθήκη Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), καθώς και σε εφημερίδες και άρθρα σε εφημερίδες και περιοδικά.

Από τη βιβλιογραφική έρευνα προέκυψε ότι η εκπαίδευση στην κοινότητα των Λαγυνών Θεσσαλονίκης, κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο δεν είχε ερευνηθεί με συστηματικό τρόπο. Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, οι έρευνες για την περιοχή εστίασαν περισσότερο στον τομέα της οικονομικής δραστηριότητας ή σε συγκεκριμένα γεγονότα και φαινόμενα, όπως για παράδειγμα αυτό της μετανάστευσης. Η Κοινωνία των Εθνών για παράδειγμα, στις καταγραφές της για το θέμα των προσφύγων στη Μακεδονία, προσεγγίζει ακροθιγώς το εκπαιδευτικό ζήτημα χωρίς όμως να εμβαθύνει.

Ακόμα, αρκετά χαρακτηριστικά της εκπαιδευτικής διαδικασίας επηρεάζονται ιδιαίτερα από το πλαίσιο στο οποίο λειτουργεί η τοπική κοινωνία. Δεν είναι απλώς αυτό που θα φανεί από την έρευνα του αρχειακού υλικού για την σχολική αποτυχία και τα ποσοστά ολοκλήρωσης της βασικής εκπαίδευσης, αλλά και μια άτυπη «συμφωνία» για την ολοκλήρωση τουλάχιστον δύο ή τριών τάξεων πριν ο μαθητής ή μαθήτρια στραφούν οριστικά σε άλλες δραστηριότητες, κυρίως τις αγροτικές δουλειές της οικογένειας. Αρκετές φορές χρειάστηκαν προφορικές συνεντεύξεις με ανθρώπους που είτε υπηρέτησαν στο σχολείο, είτε υπήρξαν μαθητές-μαθήτριες, για να φωτιστούν κάποια σημεία.

Δεδομένου του «παρθένου» εδάφους, ήταν πάρα πολύ μεγάλο το εύρος της έρευνας σε αρχειακό υλικό που έγινε πιο εύκολα προσβάσιμο σχετικά πρόσφατα, όπως για παράδειγμα τα ΦΕΚ. Χρειάστηκε πολλές φορές η επανειλημμένη διασταύρωση στοιχείων σχετικά με τη λειτουργία του ίδιου του σχολείου με κρατικά έγγραφα και νομοθετήματα που θα ήταν πρακτικά αδύνατη χωρίς την πολύτιμη συμβουλή και καθοδήγηση των εκπαιδευτικών του σχολείου.

Πιστεύουμε ότι η εργασία, με τον περιορισμό του θέματος στο Δημοτικό Σχολείο Λαγυνών αλλά και την όλη προβληματική της διαφοροποιείται από τις υπάρχουσες για την περιοχή βιβλιογραφίες και εντάσσεται στις εργασίες της τοπικής ιστορίας της εκπαίδευσης. Η έρευνα κινείται σε ένα πεδίο ανεξερεύνητο, δεδομένου ότι το αρχειακό υλικό είναι συνεχές στο πέρασμα των χρόνων που καλύπτει η έρευνα, είναι μαζικό και δίνει την ευκαιρία της αποτύπωσης με μεγάλη ακρίβεια, της εκπαιδευτικής πραγματικότητας στο δημοτικό σχολείο και μέσω αυτής και στην ευρύτερη περιοχή.

1.6 Ιστορικό πλαίσιο

Τα ιστορικά, κοινωνικοπολιτικά και εκπαιδευτικά γεγονότα κατά την περίοδο που καλύπτει η έρευνα, από το 1914 μέχρι το 1950, είναι πλούσια στον ελλαδικό χώρο και στο ελληνικό κράτος που πλέον αποκτάει μεγαλύτερες διαστάσεις. Το 1914 βρίσκεται τη Μακεδονία εντός ελληνικών συνόρων, μαζί και την κοινότητα των Λαγυνών, όπου λειτουργεί ένα σχολείο το οποίο αριθμεί αρκετούς μαθητές και μαθήτριες. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1913 επιβάλλει τους όρους λειτουργίας, τους οποίους αρκετά σχολεία ανά την επικράτεια και κυρίως, σε αγροτικές περιοχές των νέων εδαφών που προσαρτά το ελληνικό κράτος, δεν πληρούν. Η περιοχή της Θεσσαλονίκης είναι στο επίκεντρο των εξελίξεων καθώς ο χώρος της Μακεδονίας θα αποτελέσει διακύβευμα κατά τη β' φάση των Βαλκανικών πολέμων. Ήδη από το 1916 ο «εθνικός διχασμός» χωρίζει την Ελλάδα στα δύο, με κέντρο τη γειτονική περιοχή της Θεσσαλονίκης να είναι ένα

από τα δύο κέντρα εξουσίας στη χώρα. Από το 1918 και μετά, η χώρα μπαίνει διαδοχικά σε πολεμικές συρράξεις, είτε συμμετέχοντας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, είτε συμμετέχοντας σε εκστρατευτικά σώματα, είτε διεξάγοντας επιθετικό πόλεμο που καταλήγει στη Μικρασιατική Καταστροφή. Ακόμα και το χρονικό διάστημα του μεσοπολέμου χαρακτηρίζεται από ασταθές πολιτικό κλίμα, με δικτατορίες, βραχύβιες κυβερνήσεις, δημοκρατικά «διαλείμματα» και τη δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου, λίγο πριν τον ερχομό του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και στην Ελλάδα. Μετά το τέλος του πολέμου ακολουθεί ο Εμφύλιος και η διάδοχη κατάσταση δεν είναι ήρεμη, καθώς μέχρι το 1952 ισχύουν νόμοι έκτακτης ανάγκης, γίνονται στρατοδικεία και εκτελέσεις «εχθρών του έθνους».

Η οικονομική κατάσταση είναι εξίσου δύσκολη. Η χώρα υπόκειται σε νέο δανεισμό από το 1916 για τη χρηματοδότηση της πολεμικής της συμμετοχής¹, οι όροι είναι επαχθής και περίπλοκοι. Νέο δάνειο συνάφθηκε το 1924, το λεγόμενο «προσφυγικό» για να υποβασταχθεί η ευθύνη της εγκατάστασης των προσφύγων. Τη διαχείριση του νέου δανείου ανέλαβε η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων. Ο ερχομός του νέου εργατικού δυναμικού, που σε σημαντικό ποσοστό είναι εξειδικευμένο και με σημαντική εμπειρία, λειτουργεί ευεργετικά για τη χώρα. Το 1927 ιδρύεται η Τράπεζα της Ελλάδας, κορυφαίο πιστωτικό γεγονός για τη χώρα. Η ελληνική βιομηχανική παραγωγή μέσα σε μια δεκαετία, 1928-1938 αυξάνεται κατά 68% ενώ πλήθος νέων επιχειρήσεων δημιουργούνται.

Στον τομέα της εκπαίδευσης, η ανάπτυξη του Μεσοπολέμου έχει θετικό αντίκτυπο. Μόνο στη Μακεδονία σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο Τσουκαλά², το 1928 είναι εγγράμματο το 63,87% του πληθυσμού, ποσοστό πάνω από το μέσο

¹ Ν. Πετσάλης-Διομήδης, «Η Ελλάδα των δύο κυβερνήσεων 1916-1917», εκδόσεις Φιλippότη, Αθήνα 1986. Στις 20-10-1916 η συμμαχική σύσκεψη στη Βουλώνη εγκρίνει δάνειο στην Ελλάδα, προς την επαναστατική κυβέρνηση Βενιζέλου. Προκειμένου να ενταθούν οι πολεμικές προετοιμασίες, η κυβέρνηση της «Εθνικής Άμυνας» προεισέπραξε κάποια ποσά από τις τράπεζες Εθνική και Ιονική, όπου οι σύμμαχοι άνοιξαν πιστωτικούς λογαριασμούς.

² Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, «Εξάρτηση και αναπαραγωγή, ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)» Θεμέλιο 1988, Αθήνα

πανελλαδικό που είναι 59,09%. Το 1932 ωστόσο, η οικονομική κατάσταση επιδεινώνεται καθώς μειώνονται τα ξένα κεφάλαια και οι ελληνικές κυβερνήσεις επιδιώκουν να επαναφέρουν το εμπορικό ισοζύγιο με δασμολόγηση και μείωση των εισαγωγών.

Όπως προαναφέρθηκε, ο νόμος του 1913 ορίζει τη λειτουργία και την εκπαιδευτική διαδικασία στα σχολεία που βρίσκονται και στα νέα όρια του ελληνικού κράτους. Το 1917, υπάρχουν τα ενδιάμεσα διατάγματα που καθιερώνουν τη δημοτική γλώσσα σε όλες τις τάξεις του δημοτικού, με παράλληλη διδασκαλία της καθαρεύουσας στις δύο τελευταίες τάξεις. Το 1929, με τους νέους εκπαιδευτικούς νόμους, εισάγεται το νηπιαγωγείο στη στοιχειώδη εκπαίδευση και ξεκινάει πρόγραμμα κατασκευής νέων διδακτηρίων. Το 1933 η δημοτική περιορίζεται στις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού. Το 1937 η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου καταργεί τις περισσότερες από τις μεταρρυθμίσεις και θεσμοθετεί το οκταετές γυμνάσιο και τους παράλληλους κύκλους σπουδών. Το 1939 η διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας περιορίζεται στις τρεις πρώτες τάξεις.

1.7 Η περιοχή-η κοινότητα Λαγυνών

Η κοινότητα Λαγυνών (συναντάται και ως «Λαγηνά» ή «Λαϊνάς» παλαιότερα³), βρίσκεται στο νομό Θεσσαλονίκης, στο μέσο σχεδόν της απόστασης Θεσσαλονίκης- Λαγκαδά (12 χλμ. δυτικά από τη Θεσσαλονίκη). Είναι σε υψόμετρο 125 μ. και στην τελευταία απογραφή οι μόνιμοι κάτοικοι βρέθηκαν 1.674. Το χωριό είναι χτισμένο στη βόρεια πλαγιά του Χορτιάτη,

³ Βασιλικό διάταγμα (αρ. φύλλου Φ.Ε.Κ. 327) καθορίζει την ονομασία του χωριού ως «Λαγυνάς» (κοινότητα Λαγυνά), από τις 21/11/1949. Η σφραγίδα του σχολείου, μέχρι τις 24 Ιουνίου 1951 έφερε την επιγραφή «Δημοτικό σχολείο Λαϊνών» ενώ το Σεπτέμβριο του ιδίου έτους μετονομάζεται σε «Δημοτικό σχολείο Λαγυνά». Την 7/8/1960, η Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδας ορίζει την ονομασία της κοινότητας σε «Λαγυνά, τα». Ωστόσο, ακόμα και σήμερα συναντώνται και άλλες ονομασίες (π. Ιωάννης Σημαδόπουλος, «Τα Λαγυνά, ιστορικά-λαογραφικά, από το μακρινό παρελθόν ως το 2000», Λαγυνά 1996, σελ 20).

στο νότιο άκρο της πεδιάδας του Λαγκαδά και έχει έκταση 1.500 στρ. ενώ βρίσκεται σε υψόμετρο 100 μέτρων. Η πιο επικρατής εκδοχή για την ονομασία του χωριού, είναι ότι στην περιοχή δραστηριοποιούνταν έναν από τους παλιότερους λαγηνοποιούς όλης της περιοχής, από το Λαγκαδά μέχρι τη Θεσσαλονίκη, ο οποίος διατηρούσε και πανδοχείο στο ύψους που βρίσκεται σήμερα το χωριό. Όταν ο οικισμός άρχισε να αναπτύσσεται, το όνομα παρέμεινε⁴. Η περιοχή παρουσιάζει και αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Στη βορειοανατολική άκρη του χωριού, υπάρχει μακεδονικός τάφος, ο οποίος ανακαλύφθηκε το 1962. Το εύρημα χρονολογείται από τον 4^ο π.Χ. αιώνα.

Κάτοικοι της περιοχής, κατά τον Ηρόδοτο και το Στράβωνα, εικάζεται ότι ήταν οι Βοτταίοι και οι Μύγδονες. Στην εποχή του Φιλίππου ο γεωγραφικός χώρος της Μακεδονίας φέρεται διαιρεμένος σε 19 περιοχές. Χάρτες παρουσιάζουν την περιοχή που σήμερα εκτείνεται από τη Θεσσαλονίκη μέχρι τη λίμνη Βόλβη διαιρεμένη ανάμεσα στην Μυγδονία και την Κρηστωνία⁵.

Κατά το β' ήμισυ του 14^{ου} αιώνα, επί Μουράτ Α' (ή και Βαγιαζίτ Α'⁶) χώρος της Μακεδονίας εποικείται από Γιουρούκους (λαός της Μικράς Ασίας, κυρίως νομάδες, μετακινούμενοι⁷) γεωργούς και βοσκούς. Ο Γάλλος πρόξενος στη Θεσσαλονίκη Beaujour⁸, αναφέρει ότι οι εποικισμοί είχαν σκοπό να *συγκρατούν «τους νικημένους, αλλά όχι υποταγμένους Έλληνες»*. Οι Γιουρούκοι⁹

⁴ π. Ιωάννης Σημαδόπουλος, «Τα Λαγυνά, ιστορικά-λαογραφικά, από το μακρινό παρελθόν ως το 2000», Λαγυνά 1996, σελ 21

⁵ Παπαρρηγόπουλος Κωνσταντίνος, «Ιστορία του ελληνικού Έθνους», τόμος Ζ', παράρτημα χαρτών.

⁶ Ιστορία ελληνικού έθνους, τ. Ι', σελ. 68.

⁷ Βακαλόπουλος Απόστολος, «Βυζαντινή Αυτοκρατορία, 1081-1453» σ.63 Rutgers University Press 1970.

⁸ Λουδοβίκος-Αύγουστος Φελίξ ντε Μπωζούρ, γάλλος διπλωμάτης και ιστορικός που διετέλεσε πρόξενος στη Θεσσαλονίκη λίγο πριν την επανάσταση του 1821.

⁹ Ονομάζονται «Γιουρούκοι του Εβρενός», γι' αυτό εικάζεται ότι άνηκαν στη φυλή του μεγάλου Τούρκου πολέμαρχου Γαζί Εβρενός. Ο πολέμαρχος γεννήθηκε το 1388 στο

ανάγκαζαν με βιαιοπραγίες τους παλιούς κατοίκους της περιοχής, Έλληνες Βούλγαρους και Βλάχους, να την εγκαταλείψουν. Αρκετά αργότερα, στα 1695 (27 Δεκεμβρίου), σουλτανικό φερμάνι ζητά να σταματήσουν οι βιαιοπραγίες.

Η πόλη της Θεσσαλονίκης από την οποία η κοινότητα των Λαγυνών απέχει λίγα χιλιόμετρα και οι δεσμοί της είναι πολλαπλοί, κοινωνικοί, αλλά και οικονομικοί, γνωρίζει δημογραφική και οικονομική άνθηση. Γίνεται εμπορικό κέντρο των Βενετών (τέλος 15^{ου} αιώνα). Η πρόοδος επιταχύνεται από την άφιξη στην πόλη ενός νέου πληθυσμιακού στοιχείου, των Εβραίων. Διωγμένοι στα τέλη του 15^{ου} αιώνα από την Ισπανία, την Κάτω Ιταλία, Πορτογαλία και Προβηγκία (οι Σεφαρδίμ¹⁰), ή από τη Γερμανία και την Ουγγαρία (οι Ασkenaζίμ¹¹). Εκεί θα συγκροτηθούν και θα λειτουργήσουν, όπως θα δούμε πιο κάτω, στην εργασία, μια σειρά από φορείς (εκπαιδευτικοί σύλλογοι κ.λπ.) που θα στηρίζουν την εκπαιδευτική διαδικασία, τόσο κατά την περίοδο της Οθωμανοκρατίας, όσο και αργότερα.

Άλλο πληθυσμιακό στοιχείο που συμβάλλει στην ανάπτυξη της πόλης και της περιοχής, είναι οι ορεινοί Έλληνες από τα Άγραφα, οι οποίοι στα τουρκικά έγγραφα ονομάζονται Σκούρτα. Τέλος, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, μετακινούνται στην περιοχή των Λαγυνών Σαρακατσάνικες οικογένειες.

Η αρχαιότερη αναφορά για το χωριό, αναφέρει ότι υπήρξε τιμάριο του İne Bey, γιου του Saruca Hazir. Το χωριό είχε 32 χριστιανικά σπίτια και η καταγραφή χρονολογείται από 1451. Οι Τούρκοι κατέλαβαν την ευρύτερη περιοχή του Λαγκαδά, νωρίτερα.

Μπαλίκεσιρ, της Τουρκίας και πέθανε (το 1417;), στα Γιαννιτσά, όπου βρίσκεται και το μανσωλείο του.

¹⁰ Με το γενικό όρο «Σεφαρδίτες» αποκαλούνται οι Ισραηλίτες που προέρχονται από την ιβηρική χερσόνησο, πριν από τον εξοστρακισμό τους από την Ιερή Εξέταση. Ωστόσο, ο όρος αναφέρεται και στις διαφορές στις θρησκευτικές λειτουργίες.

¹¹ Οι Ασkenaζίμ είναι οι Ισραηλίτες της Κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης.

1.8 Οθωμανοκρατία

Η πρώτη υποδούλωση της περιοχής από τους Οθωμανούς έγινε στα 1430, από τον Μουράτ Β΄. Προηγήθηκε εξαετής κατοχή από τους Ενετούς. Από το σημείο αυτό ξεκινάει και το πιο ενδιαφέρον κομμάτι της ιστορίας της περιοχής από άποψη γεγονότων, αλλά και πηγών. Η κοινότητα (Λαϊνός τότε) υπαγόταν στο σαντζάκι¹² Θεσσαλονίκης.

Μαζί με άλλες πέντε κοινότητες σχημάτιζε το δήμο Μπογδάν. Οι κοινότητες και οι δήμοι της περιοχής, μαζί με άλλες που βρίσκονταν νοτιότερα, στη Χαλκιδική, αποτελούσαν την ομοσπονδία των Μαδεμοχωρίων¹³.

Το όνομα οφείλεται στα μεταλλεία της περιοχής, χάρη στα οποία οι δήμοι και οι κοινότητες της περιοχής απολάμβαναν τα ειδικά προνόμια που παραχώρησε η οθωμανική Πύλη. Ανάλογες περιπτώσεις εμπορικών ή παραγωγικών ομοσπονδιών που τύχαιναν ειδικής μεταχείρισης στην οθωμανοκρατούμενη Ελλάδα, ήταν τα Αμπελάκια και τα Μαστιχοχώρια.

Σύμφωνα με το σουλτανικό φερμάνι του 1733 οι κάτοικοι της περιοχής απαλλάσσονταν από φόρους. Ο εμίνης (τοποτηρητής) των Μαδεμοχωρίων¹⁴ ήταν ο μόνος Τούρκος που κατοικούσε στην περιφέρεια. Ο ρόλος του ήταν εντελώς τυπικός, χωρίς δικαίωμα παρέμβασης στα εσωτερικά της Ομοσπονδίας.

¹² Κοντογιώργης Γιώργος «Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση-Οι ελληνικές κοινότητες της Τουρκοκρατίας» Α. Λιβάνης-Νέα Σύνορα, Αθήνα 1982 σελ. 454. Επίσης, φερμάνι (14 Οκτωβρίου 1605) που αφορά τα προνόμια της χριστιανικής κοινότητας της Θεσσαλονίκης, αναφέρει και τα προνόμια της φυλής «Σκούρτα». Ιστορικό αρχείο Μακεδονίας, τόμος 4, σελ. 1-5.

¹³ Κοντογιώργης Γ. «Κοινωνική δυναμική...», σελ. 139,229.

¹⁴ Σύμφωνα με άλλες πηγές (Ιστορία ελληνικού έθνους, τ. Ι'), πρόκειται για τα Σιδηροκάυσια των Βυζαντινών, ή Σεντέρ- καπισί. Αυτή η κοινότητα τοποθετείται στο Βορειοανατολικό μέρος της Χαλκιδικής. Σύμφωνα με τον περιηγητή Belon, τα Σιδηροκάυσια μοιάζουν με το Joachimstal της Βοημίας. Επίσης αναφέρει ότι ο Σουλτάνος έπαιρνε κάθε μήνα 18-30.000 χρυσά νομίσματα από τα μεταλλεία. Ακόμα, ήταν τέτοια η πολυεθνικότητα των εργατών, που γλώσσα συνεννόησης είχε καθοριστεί η Ισπανική. Ως «ομοσπονδία των Μαδεμοχωρίων» την περίοδο του πρώτου μισού του 18ου αιώνα αναφέρονται τα χωριά Γαλατίστα, Βάβδος, Ραβνά, Βαρβάρα, Λιαριγκόβη, Νοβόσελο, Μαχαλάς, Ίσβορος, Χωρούδα, Ρεβινίκια και Ιρισσός.

Δείγμα του πώς παρενέβαινε η οθωμανική Πύλη στα εσωτερικά της Ομοσπονδίας, είναι το εξής: Στις 17 Αυγούστου 1780 καλείται¹⁵ υπό την εποπτεία της Πύλης, συνέλευση στο Ιεροδικείο Θεσσαλονίκης, για να επιλυθούν τα δημοσιονομικά προβλήματα της επαρχίας. Εκεί θα εκπροσωπηθούν και τα Λαγυνά με έναν Έλληνα αντιπρόσωπο. Σε άλλη περίπτωση, σε σύνοδο για την κατανομή εκτάκτων επιβαρύνσεων, η κοινότητα θα εκπροσωπηθεί από τον Διαμαντή, υιό Δήμου, ο οποίος αναφέρεται και ως «πρόεδρος». Το πιο χαρακτηριστικό δικαίωμα που παραχωρήθηκε ήταν η κατάργηση της δημοπρασίας για ενοικίαση του μουκατά¹⁶. Αντίθετα, οι φόροι αποδίδονταν στον αρχηγό των καμηλοκόμων¹⁷. Στα 1801, ένα νέο διάταγμα καθορίζει τους δήμους που αφορούσαν τα προνόμια. Πρόκειται για τους δήμους Παζαρούδας ή Μαδεμοχωρίων, Λαγκαδά και Μπογδάν, όπου υπάγονταν και τα Λαγυνά (Λαϊνάς)¹⁸. Η μοναδική περίπτωση που αναφέρεται απώλεια των προνομίων των Μαδεμοχωρίων, είναι όταν ο ισχυρός μουσουλμάνος Τζαβούς Αχμέτ εφένδης κατάφερε να μισθώσει το μεταλλείο αντί του ποσού των 55.000 γροσίων¹⁹.

«Το χωρίον Λαϊνάς βρίσκεται κείμενον επί των υπωρειών των υποκειμένων αυτού γηλόφων και έχουν περί τάς 50 οικογενείας χριστιανικάς, εκκλησίαν, δύο χάνια, νομήν άφθονον και πηγάς ύδατος» αναφέρει ο Νικόλαος Θεολόγου Σχινάς, ταγματάρχης του πυροβολικού²⁰.

¹⁵ Βλ. παράρτημα ι, πίνακα 1. Επίσης, Κοντογιώργης Γ., σελ. 228.

¹⁶ Σβορώνος, Ν., σελ 43: mukataa: Η διαδικασία επενοικίασης της συλλογής των φόρων σε ιδιώτες.

¹⁷ Η απόδοση των φόρων γίνεται και στο ναΐπη, αντικαταστάτη ή απεσταλμένο του καδή (Κοντογιώργης, «Κοινωνική δυναμική...», σελ. 139)

¹⁸ Βλ. παράρτημα, πίνακα για την αντιπροσώπευση των κοινοτήτων.

¹⁹ Κοντογιώργης Γ., «Κοινωνική δυναμική...», σελ 486. Σχετικό με το γεγονός είναι το υπόμνημα της Ομοσπονδίας Μαδεμοχωρίων (1775) προς την οθωμανική Πύλη, με το οποίο γίνεται προσπάθεια ανάκτησης των προνομίων.

²⁰ Νικόλαος Θ. Σχινάς, «Οδοιπορικές σημειώσεις Μακεδονίας-Ηπείρου Νέας Οροθετικής Γραμμής και Θεσσαλίας, Συνταχθείσαι τη εντολή του επί των στρατιωτικών υπουργού υπό Νικολάου Θ. Σχινά ταγματάρχου», Αθήνα 1887. «Εντεύθεν η οδός, ομαλώς βαίνουσα, παρέρχεται του αριστερόθεν 1./4

1.9 Διοικητική διάρθρωση-οικονομική κατάσταση-εκπαιδευτική διοίκηση

Μετά το πέραςμα στην ελληνική διοίκηση, ο ήδη υπάρχων νόμος ΔΝΖ' του 1912 καθορίζει τις διοικητικές διαιρέσεις της χώρας. Τα Λαγυνά ορίζονται ως κοινότητα, με τη διάταξη του άρθρου 2, η οποία αναφέρει ότι οι οικισμοί που έχουν πάνω από 300 κατοίκους (με όριο τους 10.000) και σχολείο, συνιστούν κοινότητα. Ο νόμος δεν αναφέρει αναλυτικά τους δήμους και τις κοινότητες. Ωστόσο στις «νέες χώρες», τις περιοχές που θα είναι πλέον υπό ελληνική διοίκηση, υπάρχουν 16 δήμοι και 1.400 κοινότητες. Ο νόμος 524/1914 καθορίζει τη διοικητική διαίρεση των νέων χωρών καθώς και τον τρόπο διοίκησης. Η ανώτατη διοικητική διεύθυνση ασκείται από το νομάρχη. Το 1920 η Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης αριθμεί 504.759 κατοίκους συνολικά. Τα Λαϊνά όπως ονομάζονται ακόμα τότε, υπάγονται στην κοινότητα Λαϊνών που με τη σειρά της υπάγεται στην υποδιοίκηση Θεσσαλονίκης και αριθμούν 944 κατοίκους. Μέχρι το 1950, υπηρετούν δέκα πρόεδροι κοινότητας, οι Παναγιώτης Λιουλιούδης (-1933), Σωτήριος Καπετάνος (1933), Δημήτριος Μανδαλακούδης (1934), Κωνσταντίνος Αλευράς (1937), Δημήτριος Τσουλουφάς (1938), Δημήτριος Ραμποτάς (1942), Αντώνιος Αντωνιάδης (1946), Χρήστος Γκουντούδης (1948) και Κωνσταντίνος Σίσκος (1950).

Η ανεξαρτησία βρίσκει την ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης να στηρίζεται οικονομικά στο μεταπρατικό εμπόριο. Ακόμα και οι κάτοικοι των κοντινών χωριών κυρίως ασχολούνται με τις μεταφορές από και προς τη Θεσσαλονίκη και

ώρας εκτεινομένου μικρού δάσους μελιών καλούμενον Καβαλάρι, εν ώ και ιπποφορβείον, διά του δάσους τούτου διερχομένη, φέρει εις τα θερμά λουτρά του Λαγκαδά και φέρει εις το χωρίον Τούμπα».

ανάμεσα στα τερματικά κέντρα που σιγά σιγά δημιουργούνται (όπως ο σταθμός του τρένου στο Σαρακλή²¹).

Οι κάτοικοι του χωριού που εργάζονταν ως καραγωγείς διέθεταν περί τα 50 κάρα και αντίστοιχα άλογα ή μουλάρια, για να κάνουν τις παντός είδους μεταφορές ειδών που χρειαζόταν η τοπική κοινωνία ή ακόμα να μεταφέρουν αγαθά από το Λαγκαδά στη Θεσσαλονίκη και αντίστροφα. Τέτοιες μεταφορές γίνονταν σε διαφορετική κλίμακα, τόσο εμπορευμάτων, όσο και επιβατών από το σιδηροδρομικό σταθμό.

Οι αλιείες δραστηριοποιούνταν στη γειτονική λίμνη Βόλβη και στον Άγιο Βασίλειο, χρησιμοποιώντας δίχτυα ή και τις τεχνικές του γρίπου και της πλάβας²². Οι περισσότεροι από αυτούς κατασκήνωναν μακριά από τα Λαγυνά, μέχρι να συγκεντρώσουν μια ικανοποιητική ψαριά.

Οι χορτοδέτες, εργάτες γης που συσκέυαζαν και εμπορεύονταν τα υπολείμματα της σοδιάς και το θεριζόμενο χόρτο, επίσης ανάλογα με την εποχή και το είδος του θερισμού ταξίδευαν μακριά από τα Λαγυνά για εργασία.

Οι τιμές του χόρτου έφταναν τη μισή δραχμή το δεμάτι, τιμή που αυξανόταν μέχρι και 1,35 δραχμές. Συχνά, τα σπίτια ήταν διαμορφωμένα έτσι ώστε να διαθέτουν αποθήκη για το χόρτο.

Γενικά, η τοπική οικονομία είναι έτσι διαμορφωμένη ώστε οι διακυμάνσεις της και κυρίως, οι παραγωγικές ανάγκες, να είναι σε ένα σημαντικό βαθμό υπεύθυνες για την απουσία μαθητών και μαθητριών από το σχολείο. Η ζωή αρκετών οικογενειών είναι νομαδική κατά περίπτωση, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω. Στις εποχικές μετακινήσεις που διαρκούν σημαντικά διαστήματα, προστίθενται ακόμα

²¹ Ανδρέας Δεληγιάννης-Δημήτριος Παπαδημητρίου, «*Το τρένο του Σταυρού*», Θεσσαλονίκη 1985. Η σιδηροδρομική γραμμή Σαρακλή-Σταυρού περιήλθε στη δικαιοδοσία του ελληνικού κράτους όπως και όλες οι υπόλοιπες σιδηροδρομικές γραμμές μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Επρόκειτο για στενή γραμμή 61 μιλίων η οποία χρησιμοποιήθηκε για 25 χρόνια, πριν παροπλιστεί λόγω της ανάπτυξης των μεταφορών με αυτοκίνητο.

²² Γρίπος είναι η τράτα στην οποία δένονται τα δίχτυα, τα οποία καλύπτουν μεγάλο μέρος του πυθμένα. Πλάβα, είναι η κλασική βάρκα της λίμνης, που δεν έχει καρίνα.

πιο μόνιμες, με οικογένειες που πηγαίνουν στην Καβάλα για εργασία στην παραγωγή και επεξεργασία του καπνού, ειδικά μετά το 1930.

Η τοπική οικονομία ακολουθεί το πανελλαδικό παράδειγμα της εποχής. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία²³ το 1920 με τη γεωργία ασχολείται το 70% του ενεργού πληθυσμού της χώρας, ποσοστό αυξημένο σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια, με την ένταξη των βορείων επαρχιών μετά τους Βαλκανικούς και τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Επί του μη αγροτικού πληθυσμού, οι ασχολούμενοι με το εμπόριο αντιστοιχούν στο 30,7%.

Το σχολείο των Λαγυνών κατατάσσεται με το ΦΕΚ 234/21-8-1914 στην εκπαιδευτική περιφέρεια Θεσσαλονίκης, η οποία πρακτικά περιλαμβάνει όποιο σχολείο βρίσκεται στην αντίστοιχη διοικητική περιφέρεια. Από την περιφέρεια εξαιρούνται τα σχολεία Γιαννιτσών και Κιλκίς. Στη μετάπτωση από την τουρκική στην ελληνική διοίκηση, ισχύει ο νόμος ΒΤΜΘ' του 1895 που ορίζει τα θέματα εκπαίδευσης και ειδικότερα τη διοίκηση, τις υποχρεώσεις των εκπαιδευτικών, τις ποινές κ.λπ. Με το συγκεκριμένο νόμο, δημιουργείται και ο θεσμός του επιθεωρητή.

Αρχικά, το σχολείο λειτούργησε από το 1860 σε διώροφο οίκημα, το οποίο παραχωρήθηκε στην κοινότητα μόλις το 1957. Το κτίριο που σήμερα δεν υπάρχει πια, βρισκόταν στο κέντρο του χωριού, πετρόχτιστο, με εσωτερική ξύλινη σκάλα. Στον όροφο υπήρχαν δύο αίθουσες διδασκαλίας και στο ισόγειο το γραφείο του δασκάλου και μια ακόμα αίθουσα. Στην αυλή υπήρχε μαγειρείο ενώ προβλεπόταν ακόμα και πειθαρχείο, χώρος για τιμωρίες των μαθητών, κάτω από την εσωτερική ξύλινη σκάλα²⁴. Παρότι σταδιακά, από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα προέκυψε νέος σχεδιασμός για τα σχολικά κτίρια, με κεντρικές αναφορές στο υπουργείο Παιδείας

²³ Τσουκαλάς Κων., «Εξάρτηση και αναπαραγωγή...», σελ. 183

²⁴ Με το νόμο 4799/1930 «Περί ανεγέρσεως διδακτηρίων» επικυρώθηκε η σύναψη δανείου για την ανέγερση σχολείων σε όλη τη χώρα. Το δάνειο ήταν ύψους 1.000.000 δρχ. Παρότι έγιναν αρκετά σχολικά κτίρια σε όλη τη χώρα, αρκετά, περί τα 1.200 έμειναν ημιτελή, σύμφωνα με τον Χριστόδουλο Λέφα (Ιστορία της εκπαίδευσης, ΟΕΣΒ, Αθήνα, 1942, σελ 494).

αλλά και στόχευση στην εξασφάλιση καλύτερων προδιαγραφών για την υγιεινή μαθητών και δασκάλων²⁵. Το καινούργιο διδακτήριο θεμελιώθηκε το 1955 και λειτούργησε πρώτη χρονιά το 1957. Εξυπηρέτησε τη σχολική κοινότητα μέχρι τα τέλη του 20^{ου} αιώνα, οπότε και χτίστηκε το σημερινό σχολείο.

Η χρηματοδότηση του σχολείου καθοριζόταν από το νόμο 452/1914. Με αυτόν, κάθε διδακτήριο διοικείται από την τριμελή σχολική επιτροπή η οποία διορίζεται από το νομάρχη, σύμφωνα με την πρόταση του σχολικού επιθεωρητή. Οι δε πόροι προέρχονται είτε από τις κρατικές πιστώσεις, είτε από κληροδοτήματα και δωρεές, είτε από τα πρόστιμα, είτε από την πώληση των προϊόντων του σχολικού κήπου, όπως ορίζεται στο νόμο.

Κατά την περίοδο πριν την έναρξη του χρονικού διαστήματος που καλύπτει η έρευνα, υπήρχε μια μικρή τάση φυγής μαθητών προς τη Θεσσαλονίκη. Ένα παράδειγμα υποδοχής των μαθητών που προέρχονται από διάφορες περιοχές γύρω από τη Θεσσαλονίκη, ανάμεσα στις οποίες και από τα Λαγυνά, είναι η Αστική Σχολή Βαρδαρίου, η οποία λειτούργησε για πρώτη φορά το 1866 και φαίνεται να απορροφάει μαθητές από τις γύρω περιοχές για αρκετά χρόνια. Συγκεκριμένα, ένας ή δύο μαθητές παρακολουθούν μαθήματα εκεί σταθερά στα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα, μειώνονται όμως εξίσου σταθερά για να καταλήξουν το 1918 να μην υπάρχει ούτε ένας μαθητής που προέρχεται από τα Λαγυνά²⁶.

²⁵ Καλαφάτη Ελένη, Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (1821-1929), Από τις προδιαγραφές στον προγραμματισμό, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1988, σελ. 191: «Παράλληλα ένας άλλος "τεχνικός" λόγος, ο υγιεινιστικός, θέτει περισσότερο άμεσα το θέμα των σχολικών κτιρίων. Οι επικρίσεις για την ανθυγιεινή κατάσταση τους οξύνονται και πολλαπλασιάζονται στο βαθμό που η ανάπτυξη της σχολικής υγιεινής και της παιδολογίας αναδεικνύει τη σημασία της υγείας του παιδιού και τη σχέση της με το σχολικό κτίριο. Οι γιατροί παίζουν εδώ σημαντικό ρόλο. Το 1898 εκδίδεται ένα από τα πρώτα ελληνικά βιβλία ειδικά για την υγεία του μαθητή, ενώ το Πρώτο Πανελλήνιο Ιατρικό Συνέδριο του 1901 εγγράφει στα θέματά του και εκείνο της σχολικής υγιεινής, και εκδίδει ψήφισμα με την ευχή να συσταθεί ανώτατο κεντρικό εποπτικό συμβούλιο με τη συμμετοχή γιατρών υγιεινολόγων και δικαιοδοσία στα θέματα της σχολικής υγιεινής, και να προστεθεί ένας γιατρός στη σύνθεση των νομαρχιακών εποπτικών συμβουλίων».

²⁶ Αστέριος Κουκούδης, «Θεσσαλονικέων Πόλις Αστική Σχολή Βαρδαρίου 1897-1922: Ιστορικές τομές και προέλευση των μαθητών», 57^ο Δημοτικό Σχολείο Θεσσαλονίκης, 2007 «Ακολουθούσε η ομάδα των μαθητών που προέρχονταν από κοντινούς οικισμούς, με ποσοστό που κυμάνθηκε μεταξύ 5,97% και 17,29%, με μέσο όρο 12,39%. Οι περισσότεροι από αυτούς τους οικισμούς ήταν

1.10 Οι φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι και ο ρόλος τους

Όταν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα εκδίδεται το «χάτι-χουμαγιούν»²⁷, αρχίζουν να δημιουργούνται φιλεκπαιδευτικοί και φιλανθρωπικοί σύλλογοι και αδερφότητες, στα πλαίσια του γενικού πνεύματος προόδου που συνόδευσε την προσπάθεια αναδιοργάνωσης του τουρκικού κράτους. Οι σύλλογοι θα παίξουν σημαντικό ρόλο στη ζωή των ελληνικών κοινοτήτων. Πρώτα απ' όλα, αντιμετωπίζεται το ζήτημα που προέκυψε με τη διαμάχη Βουλγαρικής εκκλησίας και πατριαρχείου²⁸. Οι σύλλογοι συμβάλλουν στη διατήρηση της γλώσσας και των παραδόσεων σε μια εποχή που η περιοχή γίνεται μήλον της έριδος. Από το 1861 λειτουργεί ο «Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος» και το 1872 ιδρύεται ο «Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης»²⁹, ο σημαντικότερος μαζί με αυτόν τον Σερρών στην περιοχή.

Η δράση του συλλόγου θα εξαπλωθεί σταδιακά. Συνεισφέρει στη δημιουργία σχολείων και εκτός Θεσσαλονίκης. Μάλιστα, το σχολικό έτος 1875-76, διορίζεται στο σχολείο των Λαγυνών, από το «Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο Θεσσαλονίκης», ο δημοδιδάσκαλος Β. Παπαδόπουλος.

Τα Λαγυνά ανήκουν στην κατηγορία χωριών και κωμοπόλεων που διαθέτουν αστική σχολή αρρένων και παρθενγωγείο με, κατά μέσο όρο, τέσσερις

κεφαλοχώρια, που κατοικούνταν κυρίως από αγροτοκτηνοτρόφους, όπως ο Πεντάλοφος, το Ασβεστοχώρι, τα Λαγυνά, το Μελισσοχώρι, ο Δρυμός, η Ασσηρος, ο Λαγκαδάς, ο Βερτίσκοκ, ο Σωχός, τα Βασιλικά και η Επανομή».

²⁷ Σβορώνος Ν., «Επισκόπηση...», σελ 89: Το «Χάτι- Χουμαγιούν» του 1856, είναι το σουλτανικό διάταγμα που θεωρητικά τοποθετούσε όλους τους υπηκόους του τουρκικού κράτους στο ίδιο επίπεδο, ανεξαρτήτως θρησκείας ή φυλής.

²⁸ Το ζήτημα προκύπτει από την διάθεση της Βουλγαρικής εκκλησίας να αυτονομηθεί. Το τουρκικό κράτος σύμφωνα με το φερμάνι της 27^{ης} Φεβρουαρίου/ 11^{ης} Μαρτίου 1870, καταχωρεί τις κοινότητες σε εκκλησιαστική εξάρτηση, ανάλογα με την αίτηση των 2/3 του πληθυσμού τους. Γι αυτό και η Βουλγαρική Εξαρχία αντιδρά έντονα στη δημιουργία των συλλόγων, αλλά και των ελληνικών σχολείων (Παπαδόπουλος Στ., Εισαγωγή στην ιστορία...).

²⁹ Παπαδόπουλος Στέφανος, «Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του ελληνισμού της Μακεδονίας, τον τελευταίο αιώνα της τουρκοκρατίας», ΕΜΣ Θεσσαλονίκη 1970, σελ.32.

δασκάλους και διακόσιους μαθητές. Από την άνοιξη του 1905, λειτουργεί η «Φιλόπτωχος Αδελφότης», που έχει σκοπό την ενίσχυση των απόρων μαθητών και τη στήριξη των σχολείων. Συνολικά, λίγο πριν την προσάρτηση στο ελληνικό κράτος, ο καζάς Θεσσαλονίκης είχε (εκτός από το Ασβεστοχώρι, τα Βασιλικά και την Επανομή) τριάντα σχολεία με 45 δασκάλους και 2.500 μαθητές.

Από το 1873 μέχρι το 1892, ο Φιλεκπαιδευτικός σύλλογος Θεσσαλονίκης διορίζει συνολικά 180 εκπαιδευτικούς (ελληνοδιδασκάλους, δημοδιδασκάλους, παρθεναγωγούς και νηπιαγωγούς) σε ολόκληρη τη Μακεδονία³⁰. Ένας άλλος σύλλογος που δραστηριοποιείται στην περιοχή, ο «*Εν Αθήναις σύλλογος προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων*» δαπανά μεταξύ 1869 και 1877 το ποσό των 67.645 δραχμών για μισθοδοσία εκπαιδευτικών. Οι σύλλογοι παίζουν ιδιαίτερο ρόλο και στη διανομή βιβλίων. Ο Φιλεκπαιδευτικός της Θεσσαλονίκης διανέμει μεταξύ 1873 και 1907 πάνω από 5.000 βιβλία σε κοινότητες της Μακεδονίας, με συνολική αξία που ξεπερνάει τα 20.000 γρόσια³¹.

Οι σύλλογοι ωστόσο ήταν ιδιαίτερα εξαρτημένοι οικονομικά από τον «Εν Αθήναις» σύλλογο, όσο και από τον «*εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο*» και όσο αυτοί οι δύο ήταν δραστήριοι, τόσο και οι μακεδονικοί σύλλογοι ακολουθούσαν κατά πόδας. Ωστόσο, η χαλάρωση των σχέσεων μεταξύ των, αλλά και ο περιορισμός της κρατικής χρηματοδότησης λόγω των οικονομικών προβλημάτων του ελληνικού κράτους, αλλά και των γεωπολιτικών δυσχερειών, οδήγησαν τους περισσότερους μακεδονικούς

³⁰ Μπονίδης Κυριάκος Θ., «*Οι Ελληνικοί Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι ως φορείς εθνικής παιδείας και πολιτισμού στη διαφιλονικούμενη Μακεδονία*», αφοι Κυριακίδη, Αθήνα 1996: «Κάποιες φορές όμως, εξαιτίας του πλήθους των αιτήσεων που υπέβαλλαν οι εκπαιδευτικοί, από τη μια μεριά και της ελάχιστης ζήτησης από τις κοινότητες, από την άλλη, στάθηκε αδύνατη η ικανοποίηση όλων των αιτήσεων», σελ. 149

³¹ Μπονίδης Κ. Θ. ο.π., σελ. 165

συλλόγους σε αδράνεια, γύρω στο 1885³². Η διάθεση πάντως του ελληνικού κράτους να στηρίζει στους εκπαιδευτικούς συλλόγους προκειμένου να ενισχύσει το εθνικό στοιχείο πριν την προσάρτηση της Μακεδονίας, είναι ολοφάνερη στις επαφές με τα κατά τόπους προξενεία και τις διπλωματικές οδηγίες.

1.11 Δομή και δράση

Υπεύθυνα για τη δράση των συλλόγων ήταν τα διοικητικά συμβούλια και για την εκπαιδευτική τους δραστηριότητα, οι «Διαρκείς Εκπαιδευτικές Επιτροπές» όταν τα συμβούλια έκριναν απαραίτητη την παρουσία και λειτουργία τους. Ο Φιλεκπαιδευτικός Θεσσαλονίκης δημιούργησε επιτροπεία προκειμένου να ελέγξει τους διορισμούς των εκπαιδευτικών, να φροντίζει για τα βιβλία, αλλά και να συλλέγει στατιστικά στοιχεία από τα σχολεία. Ωστόσο, η καταγραφή δεν προχώρησε και έτσι η επιτροπή περιορίστηκε στα εκπαιδευτικά της καθήκοντα³³. Επίσης, το 1891 ο σύλλογος ξεκινάει τη διδασκαλία των γαλλικών με σύσταση σχολείου, το οποίο θα λειτουργήσει όμως μόνο ένα χρόνο. Ο «*Εν Αθήναις Σύλλογος*» προχώρησε περισσότερο, ιδρύοντας πρότυπο δημοτικό σχολείο στη Θεσσαλονίκη, με σκοπό τη διάδοση της συνδυαστικής μεθόδου και την άσκηση των μαθητών του διδασκαλείου στην εκπαιδευτική διαδικασία³⁴. Το αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου προέβλεπε τη διδασκαλία ελληνικών, θρησκευτικών, γεωγραφίας, μυθολογίας,

³² Μπονίδης Κ. Θ. ο.π, σελ 91

³³ Βούρη Σοφία, «*Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας*», Παρασκήνιο, Αθήνα 1994: «Ο ενταύθα αντιπρόσωπος της Υμετέρας Σεβαστής Επιτροπής επανακάμψας Αθήνηθεν ανακοίνωσεν ημίν, ότι η Σεβαστή Επιτροπή προτίθεται να επικόνη του υπ'αυτής υπέρ της εν τη πόλει ταύτη εκπαιδευσεως ετησίως χορηγούμενου επιδόματος μέρος ανάλογον προς το ποσόν, όπερ εσχάτως οι εν Αλεξανδρεία μεγάθυμοι κύριοι αδελφοί Δημητρίου μαθόντες εξ εκθέσεως εντεύθεν αποσταλείσης αυτοίς τας οικονομικάς δυσχερείας των παρ' ημίν Εκπαιδευτηρίων, εδήλωσαν ότι πρόθυμοι είνε να χορηγώσιν εις το εφεξής υπέρ της συντηρήσεως των ιδία αυτών δαπάνη ενταύθα ανεγερθέντων δύο φερωνύμων εκπαιδευτηρίων του Κεντρικού Παρθεναγωγείου και του Κεντρικού Νηπιαγωγείου». Από επιστολή για τη διατήρηση ελληνικών εκπαιδευτηρίων στο Μοναστήρι.

³⁴ Μπονίδης Κ. Θ. «*Οι Ελληνικοί...*» σελ. 112

πραγματογραφίας, ζωολογίας, φυσικής, ιχθυογραφίας, καλλιγραφίας, μουσικής, γυμναστικής³⁵.

Η ίδρυση των συλλόγων και η δράση τους, δεν θα μπορούσε να είναι αποκομμένη από την προσπάθεια για επέκταση του ελληνικού κράτους που περνούσε μέσα από την καλλιέργεια εθνικής συνείδησης στους κατοίκους των περιοχών. Δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις που η δραστηριότητα των συλλόγων ανακόπηκε με κρατικές παρεμβάσεις, καθώς θεωρήθηκε ότι ξεπερνούσε τα εκπαιδευτικά όρια και δημιουργούσε διακρατικές τριβές και προβλήματα.

Ακόμα όμως και η συγκυριακή, ενδεχομένως, παρουσία τους στα κοινωνικά δρώμενα, άφησε σημαντικό εκπαιδευτικό έργο³⁶.

1.12 Ο πληθυσμός των Λαγυνών

Ο πληθυσμός των Λαγυνών κατά τη χρονική περίοδο που καλύπτει η έρευνα, εμφανίζεται σε γενικές γραμμές σταθερός, με μικρές αυξομειώσεις. Το 1913 γίνεται μια απλή απαρίθμηση του πληθυσμού, χωρίς να γίνεται περαιτέρω καταγραφή των στοιχείων³⁷. Τα Λαγυνά, στη συγκεκριμένη απογραφή, καταγράφονται 1.011 κάτοικοι, εκ των οποίων 511 άνδρες και 500 γυναίκες, κατά τι λιγότερες δηλαδή.

Η επόμενη απογραφή στην Ελλάδα, η οποία αυτή τη φορά είναι πλήρης, γίνεται στις 19 Δεκεμβρίου του 1920³⁸. Τότε, τα Λαγυνά καταγράφονται μαζί με

³⁵ Έκθεση πεπραγμένων του «*Εν Αθήναις προς διάδοσιν Ελληνικών Γραμμάτων Συλλόγου*», σελ. 59

³⁶ Άλλη μια ενδιαφέρουσα περίπτωση, είναι αυτή του Ηπειρώτικου Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, ο οποίος, το 1874 θα ιδρύσει νηπιαγωγείο (Απ. Παπαϊωάννου, «*Το νηπιαγωγείο κατά τον κανονισμό του διδασκαλείου (1874) του Ηπειρώτικου Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως*», Ιωάννινα 1997).

³⁷ «Απαρίθμησης των κατοίκων των νέων επαρχιών της Ελλάδος του έτους 1913, βασιλικό διάταγμα 7 Μαρτίου 1915

³⁸ Η απογραφή επικυρώνεται με το Βασιλικό Διάταγμα της 31^{ης} Αυγούστου 1921

τον οικισμό Γιαλιτζήκ. Έχουν πληθυσμό 1.308 κατοίκων, εκ των οποίων οι άνδρες είναι 596 και οι γυναίκες, περισσότερες αυτή τη φορά, είναι 709.

Οκτώ χρόνια αργότερα γίνεται η απογραφή του 1928. Η απογραφή γίνεται συγκεκριμένα στις 15 και 16 Μαΐου³⁹. Αυτή τη φορά, καταγράφονται τα Λαγυνά κατά μόνας, καθώς ο οικισμός Γιαλιτζήκ έχει αποσπαστεί νωρίτερα από την κοινότητα. Το χωριό, σύμφωνα με τη νέα απογραφή, αριθμεί 1.247 κατοίκους, 598 άνδρες και 649 γυναίκες.

Η επόμενη απογραφή θα γίνει το 1940, μερικές μόνο μέρες πριν κηρυχτεί ο ελληνοϊταλικός πόλεμος. Για την ακρίβεια, η απογραφή του πληθυσμού γίνεται μόλις 12 μέρες πριν την κήρυξη του πολέμου από το μουσολινικό καθεστώς. Καθώς μεσολαβεί ο πόλεμος και η Κατοχή, η απογραφή επικυρώνεται οριστικά έξι ολόκληρα χρόνια αργότερα, το 1946⁴⁰ και για πρώτη φορά γίνεται διαχωρισμός μεταξύ «πραγματικού», «νόμιμου» και «μόνιμου» πληθυσμού.

Ως πραγματικός ορίζεται ο πληθυσμός που βρέθηκε και απογράφηκε τη στιγμή της απογραφής, επί τόπου. Μόνιμος, είναι ο πληθυσμός που δήλωσε ως μόνιμη κατοικία του τη συγκεκριμένη περιοχή απογραφής. Νόμιμος τέλος, ορίζεται ο πληθυσμός που αποτελείται από κατοίκους οι οποίοι έχουν υπηκοότητα της χώρας στην οποία γίνεται η απογραφή.

Κατά την απογραφή του 1940 λοιπόν, τα Λαγυνά έχουν 1.403 κατοίκους πραγματικό πληθυσμό, 1.373 νόμιμο και 1.320 μόνιμο πληθυσμό.

Οι κάτοικοι, σύμφωνα με τις πρώτες μαρτυρίες συγκεντρώθηκαν στο χωριό από διάφορα σημεία της Χαλκιδικής και της ευρύτερης περιοχής. Μερικές οικογένειες προήλθαν από την Ήπειρο και σύμφωνα με τις καταγραφές, κατέληξαν εκεί «κυνηγημένες από τον Αλή Πασά»⁴¹. Εργάζονταν κυρίως στα τσιφλίκια των τούρκων μπέηδων, ενώ η μεγάλη πλειοψηφία των κατοίκων ήταν

³⁹ Επικύρωση με το διάταγμα 23^{ης} Αυγούστου 1928-β' έκδοση με διοικητικές μεταβολές μέχρι το τέλος του 1934.

⁴⁰ Επικύρωση με το διάταγμα της 28^{ης} Ιανουαρίου 1946

⁴¹ π. Ιωάννης Σημαδόπουλος «Τα Λαγυνά...» σελ. 38

θεριστάδες χόρτου το καλοκαίρι και ψαράδες το χειμώνα. Επίσης, στο χωριό υπάρχουν λίγες οικογένειες με σαρακατσαναίικη καταγωγή.

Ακόμα, πολλοί από αυτούς ασχολούνταν τα πρώτα χρόνια μετά το πέραςμα στην ελληνική διοίκηση, με τις μεταφορές με κάρα. Οι εποχιακά εργαζόμενοι, οι ψαράδες για παράδειγμα, ήταν μετακινούμενοι, καθώς για αρκετά μεγάλα χρονικά διαστήματα έμεναν σε πρόχειρα καταλύματα κοντά στον τόπο εργασίας τους. Πιο χαρακτηριστικοί προορισμοί ήταν η Βόλβη και ο Άγιος Βασίλειος, η Καβάλα και η Ξάνθη. Τα σπίτια του χωριού ήταν κατά κύριο λόγο ισόγεια και λίγα από αυτά ήταν διώροφα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Βιβλιογραφική επισκόπηση

Προκειμένου να διαπιστωθεί εάν η έρευνα γίνεται για πρώτη φορά στη συγκεκριμένη περιοχή, των Λαγυνών Θεσσαλονίκης και ότι όντως καλύπτει ένα κενό που υπάρχει στην τοπική ιστορία της εκπαίδευσης, στραφήκαμε στη βιβλιογραφία. Κύρια σημεία της έρευνας ήταν η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, η Κεντρική Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, η βιβλιοθήκη της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών, το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, η Ζωσιμαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, η βιβλιοθήκη του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Η βασική εκπαίδευση στην κοινότητα Λαγυνών Θεσσαλονίκης κατά το διάστημα 1914-1950 δεν είχε ερευνηθεί με συστηματικό τρόπο, μέχρι τώρα. Εκτός από κάποιες καταγραφές σε εκδόσεις που αφορούν αποκλειστικά την κοινότητα, οι οποίες είναι πολύ γενικές και δεν προχωρούν σε βάθος, στο αρχειακό υλικό που διαθέτει το σχολείο, καθώς και μια λαογραφική επισκόπηση (καθημερινές συνήθειες των κατοίκων της περιοχής, ήθη και έθιμα, θρησκευτικές γιορτές κ.λπ.) δεν βρέθηκε καμία συστηματική επιστημονική έρευνα για το σχολείο και το μαθητικό πληθυσμό των Λαγυνών

Σποραδικές αναφορές υπάρχουν σε κεντρικά και σημαντικά έργα της ελληνικής βιβλιογραφίας για εκπαιδευτικά θέματα, όπως «Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα» του Σήφη Μπουζάκη⁴² και «Νεοελληνική εκπαίδευση 1821-1998»⁴³ του ιδίου, ή «Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης» της Άννας Φραγκουδάκη⁴⁴, αλλά και σε εκδόσεις που ασχολούνται με τη γενικότερη κατάσταση στην Ελλάδα κατά το διάστημα της μετάβασης από τον 19ο στον 20ο αιώνα, όπως η «Εξάρτηση και αναπαραγωγή» του Κωνσταντίνου Τσουκαλά⁴⁵. Μια βασική έλλειψη είναι ότι ακόμα και σε τοπικό επίπεδο, δεν είναι πολλές οι επιστημονικές εργασίες που ασχολούνται με την έρευνα και ανάλυση ενός μαθητικού αρχείου. Συνήθως, η καταγραφή σε αυτό, το τοπικό επίπεδο, περιορίζεται σε μονογραφίες εκπαιδευτικών ή κληρικών που έχουν εργαστεί στον τόπο τον οποίο περιγράφουν και παρότι παρέχουν πολύτιμα στοιχεία, δεν μπορούν να αποδώσουν τη συνολική εικόνα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Μια προσπάθεια που επιχειρεί να διερευνήσει το πεδίο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στην περιοχή, είναι η μεταπτυχιακή εργασία στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης «Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση στο Λαγκαδά: από την οθωμανική κυριαρχία στον ελληνικό μεσοπόλεμο» του Γιώργου Κρεασίδη, όπου γίνεται μια πιο συστηματική προσέγγιση της ζωής και δραστηριότητας της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στον γειτονικό των Λαγυνών, Λαγκαδά. Εκεί, διατυπώνονται ενδιαφέροντα ερωτήματα, όπως για παράδειγμα η ροή της σχολικής αποτυχίας και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που αυτή διαθέτει, στα σχολεία του Λαγκαδά, χρησιμοποιώντας ημερομηνίες και χρονολογίες-ορόσημα.

⁴² Μπουζάκης Σήφης, «Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα», Gutenberg, Αθήνα 2002

⁴³ Μπουζάκης Σήφης, «Νεοελληνική εκπαίδευση 1821-1998», Gutenberg, Αθήνα 1999

⁴⁴ Φραγκουδάκη Άννα, «Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης», Παπαζήση, Αθήνα 1985

⁴⁵ Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, «Εξάρτηση και αναπαραγωγή, ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)», Θεμέλιο, Αθήνα 1988

Μια άλλη ενδιαφέρουσα έρευνα είναι η διατριβή του Βασίλη Κων. Παπαϊωάννου για τη βασική εκπαίδευση στην Αμφιλοχία (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 2009, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών), στο διάστημα 1890-1922, όπου παρέχονται ενδιαφέροντα στοιχεία. Τα σχολικά αρχεία που ερευνά ο κ. Παπαϊωάννου βρίσκονται σε μια εξίσου κομβική περιοχή της Ελλάδας, επάνω στο ιστορικό μεταίχμιο της αλλαγής διοίκησης και της προσάρτησης εδαφών στο νεαρό ελληνικό κράτος. Η συγκεκριμένη έρευνα αντιμετωπίζει όμως και διαφορετικά ερευνητικά ζητήματα, δεδομένου ότι ξεκινάει από την εποχή της Οθωμανοκρατίας και θέτει μια σειρά θέματα όπως οι δομές της ελληνικής εκπαίδευσης επί τουρκικής διοίκησης και μάλιστα, πολύ κοντά στην περίοδο της Επανάστασης και τις πολεμικές συνθήκες που εισήγαγε.

Από όλη όμως την επισκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας, διαπιστώσαμε ότι ακόμα και έρευνες, δημοσιεύσεις, διατριβές και λοιπές εκδόσεις που ενδεχομένως ασχολήθηκαν με το συγκεκριμένο θέμα, την ανάλυση και έρευνα ενός μαθητικού αρχείου δηλαδή, το έκαναν επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον τους σε αστικές περιοχές και σε περισσότερα του ενός σχολεία, με αντίστοιχα αρχεία. Δεν έγινε δηλαδή έρευνα περιορισμένη σε μια σχολική μονάδα, για τέτοιο χρονικό διάστημα και φυσικά, με την απαιτούμενη έκταση και συνέχεια στο πέρασμα των χρόνων, χωρίς κενά και με ικανό αριθμό μαθητών και μαθητριών. Το αρχείο όμως της κοινότητας Λαγυνών προσέφερε αυτή τη δυνατότητα στο ακέραιο. Έτσι, ξεπεράστηκε και το πιθανό πρόσκομμα της απουσίας ικανού αρχείου για να καταστεί μια τέτοιου είδους έρευνα πλήρης και επαρκής.

Από τη βιβλιογραφική επισκόπηση προκύπτει ότι δεν έχει συνταχθεί στο παρελθόν κάποια επιστημονική εργασία για τη βασική εκπαίδευση στα Λαγυνά Θεσσαλονίκης. Γι αυτό και πιστεύουμε ότι η παρούσα εργασία, αφενός με το αρχειακό υλικό που εξετάζει και καταγράφει για πρώτη φορά, αλλά και με τους προβληματισμούς που θέτει, προσθέτει μια διαφορετική οπτική, πιο εξειδικευμένη για το θέμα και συνδέεται με τις ανάλογες εργασίες για την τοπική ιστορία της

εκπαίδευσης, ειδικά σε μια περίοδο όπου το θέμα είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον, στη διαπλοκή του με το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι στην Ελλάδα.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Μεθοδολογία της έρευνας

3.1 Το αρχειακό υλικό-η μέθοδος της έρευνας

Το αρχειακό υλικό του δημοτικού σχολείου Λαγυνών ξεκινάει χρονολογικά από το 1914. Περιλαμβάνει Μαθητολόγια⁴⁶, τις καταστάσεις δηλαδή που περιέχουν τα εξής στοιχεία:

1. Ονοματεπώνυμο
2. Τόπος διαμονής
3. Τόπος καταγωγής
4. Θρήσκευμα
5. Τάξη στην οποία φοιτά ο μαθητής
6. Όνομα πατέρα
7. Επάγγελμα πατέρα
8. Παρατηρήσεις

Πιο συστηματική είναι η καταγραφή που γίνεται στα Βιβλία Ελέγχου Προόδου, τα οποία περιέχουν σε γενικές γραμμές τα ίδια στοιχεία με τα μαθητολόγια, αλλά περιλαμβάνουν και την πρόοδο των μαθητών, αν αυτοί δηλαδή προάγονται ή μένουν στάσιμοι. Τέλος, υπάρχουν τα Βιβλία Πιστοποιητικών, στα οποία εκτός από τα γενικά στοιχεία των μαθητών, τα οποία συναντάμε και στις προηγούμενες καταστάσεις, περιέχονται και οι ημερομηνίες έκδοσης διαφόρων πιστοποιητικών που εξέδιδε το σχολείο, λ.χ. απολυτήρια και πιστοποιητικά γέννησης. Το αρχειακό υλικό καλύπτει την περίοδο από το 1914 έως το 1950. Το κυριότερο μέρος του αποτελούν τα Μαθητολόγια, κυρίως όσον αφορά την πρώτη χρονική περίοδο, κατά την οποία η κρατική αρχή περιορίζεται σε μια απλή καταγραφή των μαθητών, καθιστώντας

⁴⁶ Βλ. δείγματα μαθητολογίων, σελίδα 113

αρκετά δύσκολη την κάλυψη της προόδου των μαθητών. Ωστόσο, η κατάσταση βελτιώνεται σημαντικά με τα Βιβλία Ελέγχου Προόδου, τα οποία καλύπτουν αρκετά σχολικά έτη. Σε αυτά τα δεδομένα είναι εμφανή όλα τα στοιχεία του μαθητικού πληθυσμού, καθώς και η ακριβής πορεία των μαθητών. Λιγότερα είναι τα Βιβλία πιστοποιητικών, τα οποία συνήθως είναι χρήσιμα για τις πληροφορίες που περιέχουν σχετικά με τον ακριβή τόπο καταγωγής των μαθητών, ενώ λειτουργούν και ως αποδεικτικά για την έκδοση διαφόρων εγγράφων που ζητούν οι μαθητές, όπως ληξιαρχικές πράξεις γέννησης κ.λπ. Για το συνολικό διάστημα των 36 ετών που ερευνώνται υπάρχουν ανταποκρινόμενα αρχεία, μια και οι περιπτώσεις απώλειας μαθητολογίου κάποιου σχολικού έτους, καλύπτονται από την παρουσία στο ίδιο σχολικό έτος κάποιου άλλου αρχείου που προσφέρει τα αναγκαία στοιχεία για την έρευνα. Τέλος, για αρκετά σχολικά έτη, συνυπάρχουν όλα τα προαναφερθέντα αρχεία, γεγονός που θα χρησιμεύσει για την επαλήθευση των στοιχείων, στην πορεία της έρευνας.

Επίσης, εκτός από το καθαυτό αρχειακό υλικό που παρέχει το σχολείο, καταφεύγουμε σε Φύλλα Εφημερίδας της Κυβερνήσεως, σε πρακτικά επιστημονικών συνεδρίων, σε άρθρα που δημοσιεύονται σε επιστημονικά έντυπα, περιοδικά και εφημερίδες, σε αρχειακό υλικό εκτός σχολείου, το οποίο ευρίσκεται κυρίως σε ψηφιακή μορφή, στις βιβλιοθήκες του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και του Ιστορικού Αρχείου Ελληνικής Νεολαίας.

Σε γενικές γραμμές το υλικό είναι ομοιογενές και διευκολύνει κάπως την έρευνα και την ανάλυσή του. Τα δεδομένα προσεγγίζονται με συγκριτικό τρόπο. Η έρευνα συνδυάζει ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα, προκειμένου να δοθούν απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα. Δίνουμε ιδιαίτερη βάση στο ποσοτικό κομμάτι, στα αριθμητικά δεδομένα που συνθέτουν, με τη βοήθεια της ανάλυσης, την εικόνα της σχολικής κοινότητας των Λαγυνών, αλλά και φανερώνουν αρκετά στοιχεία, κοινωνικά και οικονομικά, για τον πληθυσμό του χωριού και των

κοντινών περιοχών. Αναπόφευκτα, η διερεύνηση του θέματος και η απάντηση στα ερωτήματά του δεν μπορούν παρά να βασιστούν στην ποιοτική μέθοδο ανάλυσης, ώστε να εξεταστούν οι επιδράσεις των εξελίξεων τόσο στην περιοχή, όσο και πιο συγκεκριμένα στην κοινότητα των Λαγυνών και στο δημοτικό της σχολείο. Έχει γίνει αντιπαραβολή δεδομένων της βιβλιογραφίας με μαρτυρίες παλιών μαθητών και μαθητριών του σχολείου, αλλά και κατοίκων του χωριού, ώστε να προσεγγιστεί το θέμα με μεγαλύτερη αξιοπιστία.

Το υλικό είναι χωρισμένο σε χρονικές ενότητες, που εκτείνονται στο διάστημα στο οποίο χρειάζεται ένας μαθητής για να ολοκληρώσει τη βασική του εκπαίδευση στο δημοτικό σχολείο, ανάλογα πάντα με τους ισχύοντες νόμους που καθορίζουν αυτή. Η κατάταξη του αρχείου επιλέχθηκε προκειμένου να είναι δυνατή η προσέγγιση του αριθμού των μαθητών-μαθητριών που προάγονται ή δεν τα καταφέρνουν να προαχθούν από τάξη σε τάξη, καθώς και όσων από αυτούς καταφέρνουν να ολοκληρώσουν τη βασική εκπαίδευση και να αποφοιτήσουν. Τα δεδομένα του μαθητολογίου⁴⁷ τυγχάνουν επεξεργασίας με βάση τα ιστορικά-κοινωνικοπολιτικά κριτήρια που διαμορφώνει η εποχή, καθώς και με τη σύμπτωσή τους με σημαντικά γεγονότα όπως για παράδειγμα η ψήφιση νόμων που καθορίζουν την εκπαιδευτική λειτουργία και διοίκηση. Αξιοποιούνται στοιχεία της ιστορικής-συγκριτικής ανάλυσης, με επισκόπηση του αρχειακού υλικού, καθώς αυτό επιβάλλει το μέγεθός του και ο σκοπός της έρευνας.

Η ανάλυση του υλικού αντικατοπτρίζει την εικόνα της βασικής εκπαίδευσης στην κοινότητα Λαγυνών Θεσσαλονίκης κατά το χρονικό διάστημα της έρευνας, σε στενή συνάρτηση με το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό και οικονομικό γίνεσθαι της Ελλάδας.

⁴⁷ Φίλιππος Βασιλίδης, «Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τεχνικές των κοινωνικών ερευνών», Gutenberg, Αθήνα 1998, σελ. 283, 295, 298.

3.2 Τα δεδομένα και η ερμηνεία τους

Η ερμηνεία των δεδομένων του αρχείου του Δημοτικού Σχολείου Λαγυνών βασίζεται στην ανάλυση της συμπεριφοράς του μαθητικού πληθυσμού του σχολείου σε συνδυασμό με τα κοινωνικοπολιτικά γεγονότα στην ευρύτερη περιοχή και στη χώρα. Το μαθητικό αρχείο κατατάσσεται σε κατηγορίες ανάλυσης. Τέτοιες είναι η κοινωνική καταγωγή των μαθητών και μαθητριών, το φύλο, το θρήσκευμά τους.

Όσον αφορά τη μεθοδολογία της έρευνας, επιλέχθηκε ο διαχωρισμός των σχολικών ετών που καλύπτονται από το αρχειακό υλικό σε «γενιές» μαθητών, ανάλογα με την περίοδο κατά την οποία παρακολουθούν τα μαθήματα στο δημοτικό σχολείο των Λαγυνών. Ο διαχωρισμός αυτός είναι εντελώς συμβατικός και προκύπτει από το έτος εκκίνησης του αρχειακού υλικού (1914), ώστε να διευκολυνθεί η ποσοτική έρευνα. Κάθε γενιά καλύπτει έξι σχολικά έτη (π.χ. η πρώτη ξεκινάει το 1914 και τελειώνει το 1920), όσα δηλαδή χρειάζεται τυπικά ένας μαθητής για να ολοκληρώσει τις σπουδές του στη βασική εκπαίδευση, κατά το μεγαλύτερο κομμάτι της περιόδου που καλύπτει η έρευνα. Πέραν τούτου, ιδιαίτερης αναφοράς θα τύχουν οι χρονιές κατά τις οποίες συζητιούνται ή εφαρμόζονται για πρώτη φορά, νέες νομοθετικές ρυθμίσεις στη βασική εκπαίδευση (λ.χ. 1914, 1930), αλλά και χρονιές ή χρονικές περίοδοι κατά τις οποίες συμβαίνουν σημαντικές, ιστορικές αλλαγές και γεγονότα για το ελληνικό κράτος, όπως οι πολεμικές εμπλοκές, οι διεθνείς συμφωνίες κ.λπ.

Σε ό,τι αφορά το χωρισμό και την κατηγοριοποίηση των επαγγελματιών, της κοινωνικής καταγωγής, προκειμένου να υπάρξει μια πιο λεπτομερής απεικόνιση, καταφεύγουμε σε περαιτέρω κατάταξη των επαγγελματιών που εντάσσονται στις αγροτικές δραστηριότητες.

3.3 Βασικοί στόχοι

Στους βασικούς στόχους της έρευνας, στο ποιοτικό της κομμάτι, βρίσκεται και ο καθορισμός του ίδιου του σχολείου, ως βασικού μοχλού της κοινωνικής λειτουργίας και της καταγραφής μέσω των αρχείων του, της ιστορικής συνέχειας μιας μικρής κοινωνίας και του τρόπου που αλληλεπιδρά η σχολική λειτουργία με την τοπική κοινωνία. Το σχολείο διατηρεί μαζί με τον παιδαγωγικό του ρόλο και τον ιδεολογικό, αλλά και το διοικητικό. Η παρουσία των μαθητών και μαθητριών στο σχολείο δεν καλύπτεται μόνο από τα κατάστιχα καταγραφής των επιδόσεών τους και της συνολικής τους πορείας στο σχολείο τους, αλλά και από τα αρχεία που καθορίζουν τη σχέση τους με το ελληνικό κράτος, μέσω της έκδοσης βεβαιώσεων και πιστοποιητικών.

Η ποσοτική και ποιοτική ανάλυση των δεδομένων διαπλέκονται και η ερμηνεία τους βασίζεται στα μοντέλα που μας διαθέτουν η πρωτογενής και δευτερογενής βιβλιογραφία. Ειδικά το πρώτο κομμάτι, της ποσοτικής ανάλυσης, προσφέρει αρκετές δυνατότητες και πηγές που χρονολογούνται μέσα στην προηγούμενη δεκαετία. Ιδιαίτερη είναι η ανάπτυξη, σε αυτό το χρονικό κομμάτι, των ερευνών για την ευρύτερη περιοχή, με σημείο αναφοράς εκπαιδευτικές μονάδες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Παρουσίαση και ανάλυση των δεδομένων

4.1 Η πρώτη περίοδος φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών (1914-1920, α' γενιά μαθητών)

Όπως περιγράφηκε και νωρίτερα, ως «γενιά» ορίζεται ο αριθμός μαθητών που φοιτούν κάθε έξι χρόνια στο σχολείο. Η πρώτη περίοδος στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών (σχολικά έτη 1914-1919) ξεκινάει λίγο μετά από τις εισηγήσεις της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1913. Όπως πληροφορούμαστε⁴⁴ από τις εκθέσεις των εισηγητών, στην Ελλάδα ήδη λειτουργούσαν εξατάξια δημοτικά σχολεία, παράλληλα με τα τετρατάξια και τριτάξια Ελληνικά. Παρεχόταν μάλιστα η δυνατότητα για εγγραφή στην τρίτη τάξη του Ελληνικού σχολείου, χωρίς εξετάσεις για τους αποφοίτους του εξαταξίου δημοτικού. Ήδη, από το 1909 και την άνοδο της αστικής τάξης στην εξουσία, με το πρώτο μαχητικό αντιβασιλικό σκίρτημα και το κίνημα στο Γουδί⁴⁸, η τάση και στην εκπαίδευση είναι να γίνουν αλλαγές προς πιο σύγχρονες δομές. Πάντως, ο ισχύων νόμος για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, με τις συμπληρώσεις και τροποποιήσεις που επήλθαν φυσικά, είναι αυτός που καθορίστηκε με τα διατάγματα του 1895.

4.1.1 Κοινωνική καταγωγή

Ένα πρώτο ενδιαφέρον στοιχείο προς παρατήρηση, είναι η κοινωνική καταγωγή των μαθητών, η οποία προκύπτει από τα επαγγέλματα που εξασκούν οι κηδεμόνες τους. Στους παρακάτω πίνακες (1α,1β) βλέπουμε την κατανομή

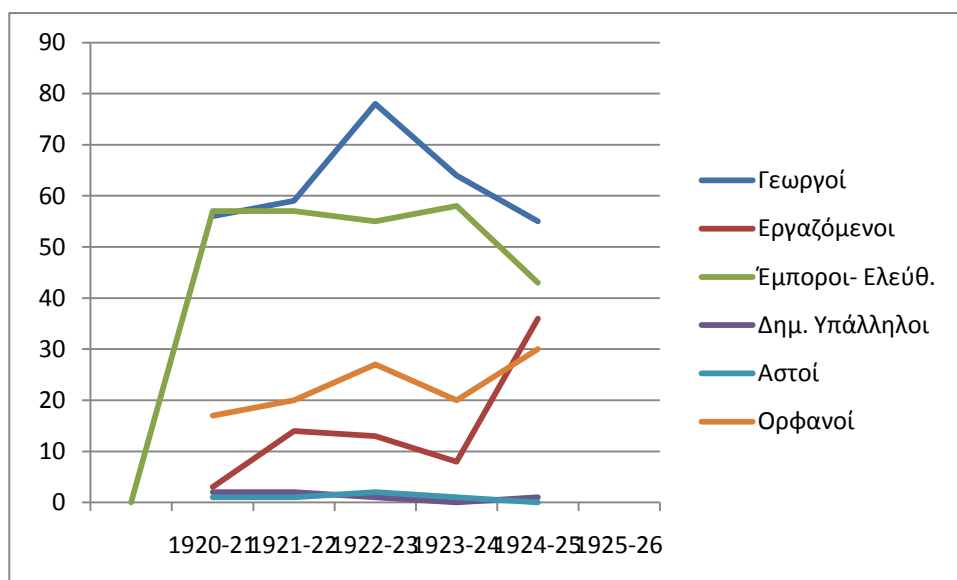
⁴⁸ Το κίνημα στο Γουδί, 1909, συλλογικό, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2010. Κεφ. 2 , «Το οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο του Κινήματος στο Γουδί»

των επαγγελματιών κατά την α' περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών. Η κατανομή σε «γεωργούς» περιλαμβάνει τους εργαζόμενους με πρόσοδο από γεωργικές-κτηνοτροφικές-αλιευτικές εργασίες, σε «εργαζόμενους» που περιλαμβάνει τους μισθωτούς με ωράριο ή με ανάθεση έργου, τους εμπόρους όπου κατατάσσονται οι έχοντες εμπορικά καταστήματα, καταστήματα εστίασης, μικρές επιχειρήσεις, δραστηριοποιούνται στην παροχή υπηρεσιών. Στους «δημοσίους υπαλλήλους» εντάσσονται οι διορισμένοι από το Δημόσιο και στους «αστούς» οι έχοντες μεγαλύτερα εισοδήματα και ακίνητη περιουσία:

Γεωργοί	Εργαζόμενοι	Έμποροι- Ελευθ. Επαγγελματίες	Δημ. Υπάλληλοι	Αστοί
Κτηνοτρόφος	Εργάτης	Παντοπώλης	Ιερέας	Κτηματίας
Αλιεύς	Κτίστης	Καφεπώλης	Αγροφύλακας	
Βοσκός	Ανεπάγγελτος	Χορτοπώλης		
Αγρότης	Κηπουρός	Ιχθυοπώλης		
		Υποδηματοποιός		
		Έμπορος		
		Ζωέμπορος		
		Πανδοχέας		
		Ξενοδόχος		
		Καρραγωγέας		
		Αρτοποιός		
		Κουρέας		
		Μυλωνάς		

	Γεωργοί	Εργαζόμενοι	Έμποροι- Ελευ. Επαγγελματίες	Δημ. Υπάλληλοι	Αστοί	Ορφανοί
1914-15	47	4	5	0	0	14
1915-16	41	7	4	0	0	8
1916-17	33	2	7	0	0	9
1917-18	38	1	8	0	0	10
1918-19	39	1	5	2	0	14
1919-20	40	3	4	3	2	15

Πίνακες 1α,1β: Τα επαγγέλματα των γονέων, κατά την πρώτη περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών.



Γράφημα 1: Η κατανομή των επαγγελμάτων, κατά την α' περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών.

Μια πρώτη ματιά φανερώνει ότι η κατανομή των επαγγελμάτων δε διαφέρει από την αναμενόμενη επαγγελματική απασχόληση σε μια ελληνική κοινότητα των αρχών του 20^{ου} αιώνα⁴⁹. Κυρίαρχα

⁴⁹ Τσουκαλάς Κων., «Εξάρτηση και αναπαραγωγή», Θεμέλιο 1987, σελ.183: Ο Τσουκαλάς παρουσιάζει εκτενή στοιχεία σχετικά με τη σύνθεση του ενεργού πληθυσμού. Εκεί λοιπόν, μπορούμε να διαπιστώσουμε την απόλυτη κυριαρχία των ανθρώπων που ασχολούνται με τη γεωργία, σε ποσοστό που φτάνει το 70% του ενεργού πληθυσμού, το 1920. Η αύξηση σε σχέση με την προηγούμενη μέτρηση (1907) είναι περίπου 4%,

χαρακτηριστικά είναι η απασχόληση με τις γεωργικές εργασίες⁵⁰, ωστόσο μικρό είναι το ποσοστό των ανθρώπων που καταπιάνονται με την καλλιέργεια της γης. Κυρίως είναι αλιείς, ενώ λιγότεροι (και σταθεροί όσον αφορά τον αριθμό τους, όπως θα δούμε στη συνέχεια) είναι οι κτηνοτρόφοι, αλλά και εργαζόμενοι σε γεωργικές, μεταποιητικές κυρίως εργασίες. Ο αριθμός των απασχολούμενων σε γεωργικές εργασίες είναι σταθερός κατά την α' περίοδο, γεγονός που οφείλεται ακριβώς στην ιδιαιτερότητα και την παράδοση της περιοχής, όσον αφορά την αλιεία και την επεξεργασία των υπολειμμάτων της σοδειάς για την παρασκευή, εμπορία και φύλαξη ζωοτροφών για το χειμώνα (χορτοδέτες κ.λπ.).

Περισσότεροι είναι εκείνοι που ασχολούνται με το εμπόριο και την παροχή υπηρεσιών, σε αυτή τη χρονική περίοδο της έρευνας. Ειδικά για την παρουσία των χορτοπωλών-χορτοδετών, οι οποίοι δυνάμει μπορούν να καταχωρηθούν και ως γεωργοί, μπορεί να παρατηρηθούν τα εξής: Είναι οι περισσότεροι στον τομέα του εμπορίου, γεγονός που αποτελεί ακόμη μια ιδιαιτερότητα της περιοχής. Κατά τα άλλα, εκτός από τα εμπορικά επαγγέλματα που συναντώνται φυσιολογικά σε μια οργανωμένη κοινότητα (λ.χ. παντοπώλης, κουρέας, κ.λπ.), αρκετοί ασχολούνται με την μεταφορά εμπορευμάτων, όντας καρραγωγείς.

μεγαλύτερη από αυτή που παρουσιάζουν τα υπόλοιπα επαγγέλματα. Ο αριθμός αυξάνεται, εξαιτίας της προσάρτησης των βορείων εδαφών, όσο πλησιάζουμε στο 1920.

⁵⁰ Κορδάτος Γιαν, «Ιστορία του αγροτικού κινήματος στην Ελλάδα», Μπουκουμάνης, Αθήνα 1973, σελ. 226: «Μετ' αγανακτήσεως ο θεσσαλικός κάμπος και οι δούλοι της Μακεδονίας θα υποδεχθούν τας νέας τροποποιήσεις του αγροτικού περί αναγκαστικής απαλλοτριώσεως των τσιφλικιών νόμου της κυβερνήσεως των φιλελευθέρων. Όλος ο αγροτικός πληθυσμός, ο οποίος επί δύο χρόνια τώρα εμπαιίζεται από τον φιλοαγροτικόν χαρτοπόλεμον των βενιζελικών, ουδέποτε εφαντάζετο ότι ο κ. υπουργός της Γεωργίας θα ενέμενεν εις τας ληφθείσας αποφάσεις του να περιφρουρήση δια νέων θεσμών την μεγάλην ιδιοκτησίαν και με φουδαλικάς αντιλήψεις να αντικρύση το αγροτικόν μας ζήτημα».

Αντίθετα, ελάχιστοι κατά αυτήν την πρώτη περίοδο είναι οι εργάτες που διαμένουν μόνιμα στο χωριό. Μάλιστα, είναι κυρίως άνθρωποι που δεν κατάγονται από το χωριό, αλλά εγκαθίστανται σε αυτό λόγω της εργασίας τους (λ.χ. κτίστες, καπνεργάτες, εργάτες γης). Οι περισσότεροι εξ αυτών είναι εργάτες γης, των οποίων οι οικονομικές απολαβές είναι πενιχρές και οι ίδιοι μετακινούνται αρκετά, προς τις τοποθεσίες που προσφέρουν εποχιακή δουλειά. Περιστασιακές εργασίες εκτελούν οι οικοδόμοι, που είναι πολύ λίγοι στην αρχή της περιόδου και ποτέ δεν αυξάνονται σε διψήφιο αριθμό.

Ακόμη λιγότεροι είναι οι δημόσιοι υπάλληλοι, οι οποίοι μαζί με τους πιο εύρωστους οικονομικά αστούς, κάνουν την εμφάνισή τους ως μόνιμοι κάτοικοι της κοινότητας στο τέλος της περιόδου. Τότε, το νεοσύστατο στην περιοχή ελληνικό κράτος, αρχίζει να αποκτάει δομή και υπόσταση, άρα και λειτουργούς. Μετά την πολιτική επικράτηση της «Εθνικής Άμυνας» του Βενιζέλου σε όλη τη χώρα, ο γεωγραφικός χώρος της Μακεδονίας ανασυντάσσεται διοικητικά.

Μεγάλος αντίθετα, παρουσιάζεται ο αριθμός των ορφανών παιδιών, ειδικά την περίοδο που η χώρα εμπλέκεται σε πολεμικές επιχειρήσεις (1914, Α΄ παγκόσμιος πόλεμος, 1919-20, Μικρασιατική εκστρατεία). Όσο περισσότερο κοντά βρίσκονται οι καταγραφές του σχολείου για τους μαθητές και τις μαθήτριάς του στα χρόνια πολεμικών συμπλοκών, τόσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός των παιδιών χωρίς τον ένα ή και τους δύο γονείς⁵¹. Συχνά όμως η απώλεια γονέων οφείλεται απλά στις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης. Ένα μικρό ποσοστό του ίδιου του μαθητικού πληθυσμού άλλωστε,

⁵¹ Ο π. Ιωάννης Σημαδόπουλος (Τα Λαγυνά... σελ. 64) αναφέρει αρκετές καταγεγραμμένες περιπτώσεις θανάτων στο μέτωπο, στρατιωτών από την κοινότητα ή ακόμα και θανάτους όσων επέστρεψαν τραυματίες ή άρρωστοι από τη Μικρασιατική εκστρατεία. Επίσης, κάνει μια αναφορά των καταγεγραμμένων θανάτων κατά την Κατοχή και τον Εμφύλιο.

απεβίωνε σε μικρή ηλικία. Εν ολίγοις, η εικόνα της τοπικής κοινωνίας είναι πολύ κοντινή σε αυτή της ελληνικής επαρχίας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα: οικονομία βασισμένη σχεδόν αποκλειστικά στη γεωργία, λίγοι έμποροι, πολύ λίγοι αστοί.

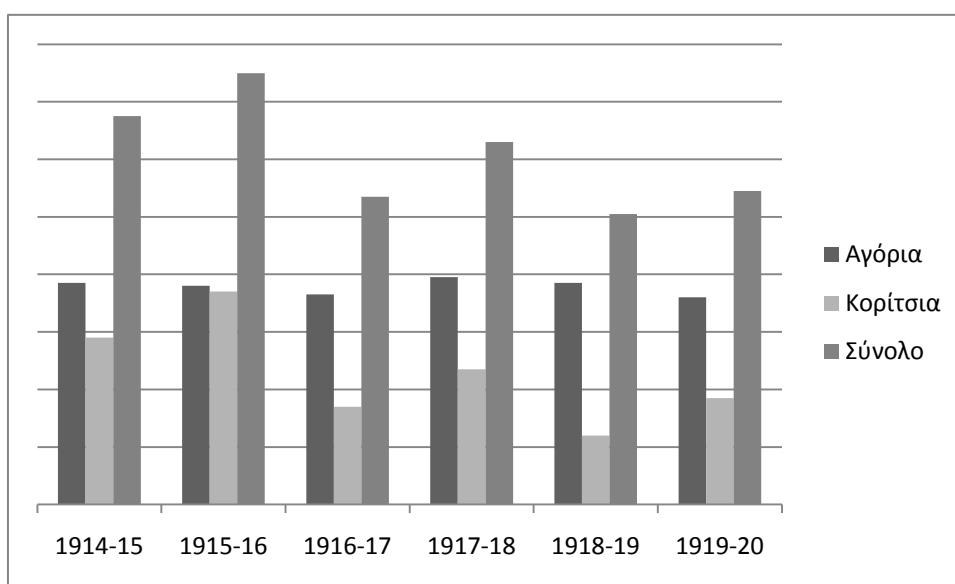
4.1.2 Ο αριθμός των μαθητών

Ο αριθμός των μαθητών κατά την πρώτη περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών, παρουσιάζει αρκετές διακυμάνσεις (βλ. πίνακα και γράφημα 2). Είναι ωστόσο δύσκολο να καθορίσουμε τα ακριβή αίτια τους, μια και δε σώζεται αρχειακό υλικό της περιόδου πριν την ένταξη της περιοχής στο ελληνικό κράτος, ώστε να είναι δυνατή η σύγκριση των μεγεθών. Μια βασική αρχή που μπορεί να ληφθεί ως εκκίνηση, είναι ότι με τη λειτουργία του σχολείου στο πλαίσιο του ελληνικού κράτους, η φοίτηση γίνεται υποχρεωτική. Αυτό σημαίνει ότι αυξάνονται οι εγγραφές μαθητών αλλά και μαθητριών, ειδικά για τις οποίες δεν παύουν να ισχύουν οι ισχυρές κοινωνικές προκαταλήψεις και ιδεασμοί. Ο αριθμός των μαθητριών κατά την πρώτη περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο των Λαγυνών είναι σταθερά μικρότερος από αυτόν των αγοριών, ενώ παρουσιάζει και αρκετές αυξομειώσεις, με χαμηλότερο σημείο τη σχολική χρονιά 1918-1919. Πάντως, παρ' όλες τις διακυμάνσεις, υπάρχει μια σταθερή, ως προς τη σχέση της με τον πληθυσμό του χωριού, παρουσία των παιδιών στο σχολείο, γεγονός που μπορεί να αποδοθεί στην ομαλή και απρόσκοπτη από εξωγενείς παράγοντες⁵², λειτουργία του σχολείου. Ένα ακόμα ενδιαφέρον στοιχείο είναι η κατανομή του φύλου των μαθητών:

⁵² Ως τέτοιες μπορούν να χαρακτηριστούν τυχόν γλωσσικές διαφοροποιήσεις του σχολικού πληθυσμού, ή ακόμα προβληματικές σχέσεις με τη δημόσια διοίκηση (π.χ. αν λειτουργούσε στα πλαίσια του τουρκικού κράτους).

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
1914-15	77	58	135
1915-16	76	54	150
1916-17	73	34	107
1917-18	79	47	126
1918-19	77	24	101
1919-20	72	37	109

Πίνακας 2: Η κατανομή του φύλου των μαθητών του δημοτικού σχολείου Λαγυνών, κατά την α' περίοδο φοίτησης.



Γράφημα 2: Η κατανομή του φύλου των μαθητών, κατά την α' περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών.

Από τα στοιχεία λοιπόν, προκύπτει ότι ο αριθμός των αγοριών είναι σταθερά μεγαλύτερος από αυτόν των κοριτσιών στο σχολείο. Αποτελούν κατά μέσο όρο το 60,15% του μαθητικού πληθυσμού. Ακόμα, είναι ενδιαφέρον ότι ο αριθμός των κοριτσιών φθίνει όσο πλησιάζουμε στο τέλος της δεκαετίας. Επίσης, ο αριθμός τους έχει αυξομειώσεις κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου, στοιχείο που δεν παρουσιάζει ο άρρεν πληθυσμός του σχολείου. Όπως προαναφέρθηκε, παρά τις διάφορες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες κατά το πέρασμα των ετών, δεν έχουν ξεπεραστεί όλες οι δοξασίες και προκαταλήψεις για την εκπαίδευση

και πιο συγκεκριμένα, για την «αποστολή» των κοριτσιών. Παρότι το δικαίωμα της Ελληνίδας να συμμετέχει στη δημοτική εκπαίδευση έχει καθοριστεί νομοθετικά από το 1834⁵³, στο μεσοδιάστημα έχουν υπάρξει νόμοι που ορίζουν υποχρεωτική την ξεχωριστή διδακτική διαδικασία για αγόρια και κορίτσια, ενώ αρκετά αργότερα, το 1929, καθορίζεται νομοθετικά η υποχρεωτική, μικτή, εξάχρονη φοίτηση στα δημοτικά σχολεία και το δικαίωμα των μαθητριών να συμμετέχουν στη μέση εκπαίδευση, είτε σε γυμνάσια θηλέων, είτε σε μικτά όπου αυτή η δυνατότητα δεν υπήρχε (κυρίως στην επαρχία).

Ο συνολικός αριθμός μαθητών παρουσιάζεται μειούμενος όσο πλησιάζουμε τη σχολική χρονιά 1919-20 (βλ. πίνακα και γράφημα 2). Ο μέσος όρος είναι 121,3 μαθητές ανά έτος. Για τα αγόρια είναι 74,5, ενώ σαφώς μικρότερος είναι αυτός των κοριτσιών (47,5). Οι λόγοι μπορούν να αναζητηθούν και στη γενικώς ταραγμένη κοινωνικοπολιτική κατάσταση. Αρκετές οικογένειες, ειδικά της περιοχής, έχουν κάποιο άρρεν μέλος στη Μικρασιατική Εκστρατεία, ενώ νωπές είναι ακόμα οι μνήμες του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

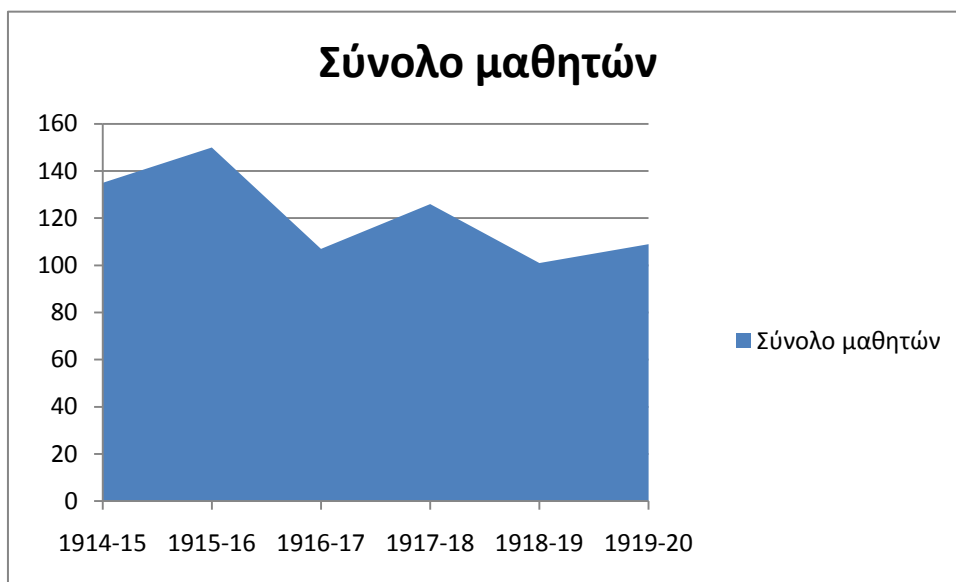
Έτος	Σύνολο μαθητών
1914-15	135
1915-16	150
1916-17	107
1917-18	126
1918-19	101
1919-20	109

Πίνακας 3: Διακύμανση του αριθμού μαθητών, κατά την πρώτη περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών

Οι μεγάλες μειώσεις του μαθητικού πληθυσμού παρατηρούνται και καταγράφονται στα σχολικά έτη 1916-1917 και 1918-1919 όπου ο αριθμός των

⁵³ Προεδρικό Διάταγμα 3-15 Μαρτίου 1834 «Νόμος δημοτικών σχολείων»

μαθητών μειώνεται σημαντικά, σχεδόν κατά 20% σε σχέση με το μέσο όρο της εξαετίας. Αναλυτικά, τις τρεις χρονιές κατά τις οποίες καταγράφονται οι λιγότεροι μαθητές στο δημοτικό σχολείο των Λαγυνών, η Ελλάδα βρίσκεται σε αναστάτωση και εμπλέκεται σε πολεμικές επιχειρήσεις. Το 1916 και ενώ η σχολική χρονιά έχει ξεκινήσει προ δύο μηνών, η Ελλάδα κηρύττει τον πόλεμο στις Κεντρικές Δυνάμεις και μετά από ένα διάστημα επαμφοτερίζουσας στάσης, μπαίνει στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, στο πλευρό της Αντάντ. Παρά την αύξηση στο προτελευταίο σχολικό έτος της συγκεκριμένης περιόδου, κατά το οποίο στη χώρα επικρατεί μια τάση ανασύνταξης, με την οριστική επικράτηση του Βενιζέλου, το επόμενο έτος, 1918, το οποίο έχει έντονες πολεμικές διαμάχες και συρράξεις και στο ελληνικό έδαφος (π.χ Μάχη του Σκρα), ο αριθμός των μαθητών πέφτει στο χαμηλότερο σημείο του και παραμένει εκεί και το επόμενο έτος, παρά την παύση των πολεμικών επιχειρήσεων με την επίσημη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.



Γράφημα 3: Διακύμανση του αριθμού μαθητών, κατά την πρώτη περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών.

4.1.3 Καταγωγή και θρήσκευμα

Σε ποσοστό 100% οι μαθητές είναι χριστιανοί ορθόδοξοι, ενώ σε ανάλογα επίπεδα κινείται και ο αριθμός των γηγενών. Η ίδια κατανομή εμφανίζεται σε όλο το εύρος της έρευνας, καθώς τα Λαγυνά καταγράφονται ήδη από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα ως χωριό με κατοίκους αμιγώς χριστιανούς ορθόδοξους. Με λίγα λόγια επαναλαμβάνεται το μοτίβο που περιγράφεται για την περιοχή από περιηγητές και ιστορικούς του περασμένου αιώνα (19^{ος}), που αναφέρουν ότι οι οικογένειες οι οποίες κατοικούν τα Λαγυνά είναι όλες χριστιανικές-ορθόδοξες.

4.2 Η δεύτερη περίοδος φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών (β' γενιά μαθητών, 1920-1926).

Η β' περίοδος φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών θα χαρακτηριστεί κυρίως από τη μαζική εγγραφή μαθητών στην πρώτη τάξη του σχολείου. Είναι οπωσδήποτε στοιχείο το οποίο χαρακτηρίζει τα περισσότερα από τα πρώτα σχολικά έτη του προηγούμενου αιώνα, αλλά αυτή την περίοδο συγκεκριμένα δημιουργούνται συγκρίσιμα μεγέθη, μια και η καταγραφή των μαθητών είναι πιο συστηματική, όπως είναι και η καταγραφή της μετάβασης των μαθητών από τάξη σε τάξη. Ωστόσο, τα πρώτα αυτά συγκρίσιμα μεγέθη, φανερώνουν και μια μεγάλη ανωμαλία στην πορεία φοίτησης του συντριπτικά μεγαλύτερου ποσοστού των μαθητών, στοιχείο το οποίο αξίζει ιδιαίτερης μνείας.

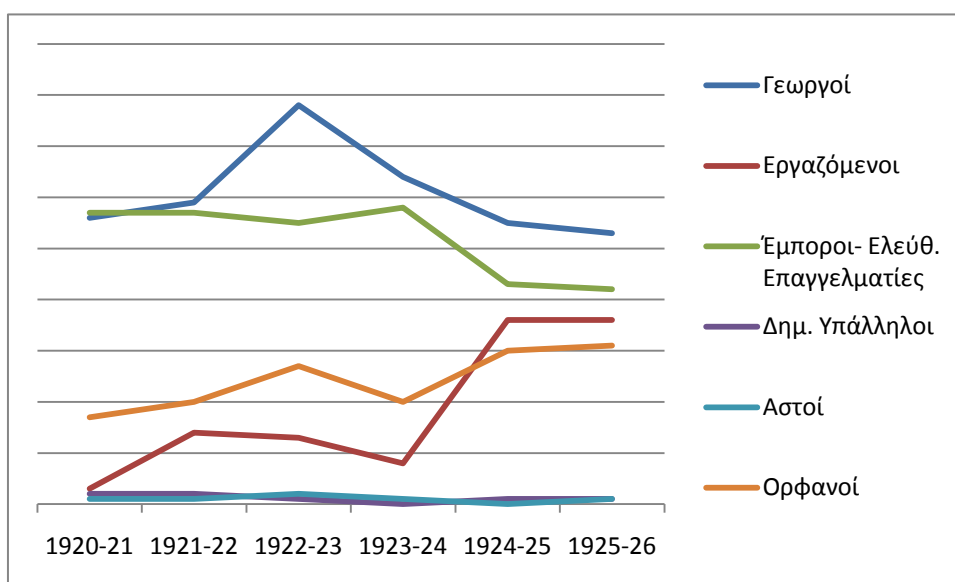
4.2.1 Κοινωνική καταγωγή

Η κατανομή των επαγγελλμάτων των γονέων των μαθητών του δημοτικού σχολείου Λαγυνών, διαμορφώνεται ως εξής, κατά τη δεύτερη περίοδο (1920-1926) φοίτησης στο σχολείο:

Γεωργοί	Εργαζόμενοι	Έμποροι- Ελευθ. Επαγγελματίες	Δημ. Υπάλληλοι	Αστοί
Ψαράς	Εργάτης	Καφεπώλης	Δάσκαλος	Κτηματίας
Χορτοπώλης	Κτίστης	Ζωέμπορος	Αγροφύλακας	
Κτηνοτρόφος	Καπνεργάτης	Αρτοποιός		
Βοσκός		Καρραγωγέας		
Κυνηγός		Ξενοδόχος		
Γεωργός		Κρεοπώλης		
		Ανεπάγγελτος		
		Υποδηματοποιός		
		Κουρέας		
		Γαλατάς		
		Κηπουρός		
		Ιχθυοπώλης		
		Κεχαγιάς		
		Παντοπώλης		
		Μυλωθρός		
		Ράπτης		
		Πανδοχέας		

	Γεωργοί	Εργαζόμενοι	Έμποροι- Ελεύθ. Επαγγελματίες	Δημ. Υπάλληλοι	Αστοί	Ορφανοί
1920-21	56	3	5	2	1	17
1921-22	59	14	5	2	1	20
1922-23	78	13	5	1	2	27
1923-24	64	8	5	0	1	20
1924-25	55	36	4	1	0	30
1925-26	58	34	39	1	1	29

Πίνακες 4α, 4β : Κατανομή των επαγγελμάτων των γονέων, κατά τη β' περίοδο φοίτησης



Γράφημα 4: Η κατανομή των επαγγελμάτων των γονέων, κατά τη β' περίοδο φοίτησης.

Η κατανομή των επαγγελμάτων αλλάζει σημαντικά σε σχέση με τα δεδομένα της προηγούμενης δεκαετίας, κατά τη β' περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών. Η οικονομία της περιοχής παραμένει βασικά αγροτική, αλλά αυξάνεται σημαντικά ο αριθμός των εργατών, ιδιαίτερα των εργατών γης, στα χρόνια μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Η επιστροφή των πολεμιστών από το μέτωπο, αναζωογονεί τα παλαιότερα επαγγέλματα του

ψαρά και του γεωργού, ειδικά τις πρώτες χρονιές μετά τον πόλεμο και τη λήξη του. Οι απολαβές παραμένουν πενιχρές για τους εργαζόμενους, ωστόσο για τους νεοφερμένους είναι πολύ συχνά η μοναδική εργασιακή διέξοδος. Η αίσθηση της σύνδεσης με το ελληνικό κράτος υπάρχει πιο έντονη πλέον, με τη σταθερή παρουσία δημοσίων υπαλλήλων στην κοινότητα που εργάζονται σε υπηρεσίες οι οποίες εδρεύουν εκεί, ενώ για πρώτη φορά καταγράφεται η παρουσία δασκάλου με μόνιμη κατοικία τα Λαγυνά. Γενικά, η κοινότητα των Λαγυνών δείχνει κάποια σημάδια ανάπτυξης. Καταγράφεται για πρώτη φορά, στο χρονικό εύρος της έρευνας, το επάγγελμα του πανδοχέα και του ξενοδόχου στο χωριό, κάτι καινούργιο στον τομέα παροχής υπηρεσιών που μαρτυράει την ανάγκη καταλύματος για περαστικούς ή επαγγελματίες που έχουν εργασία στα Λαγυνά. Επίσης, πρωτοεμφανιζόμενο είναι το επάγγελμα του κυνηγού και του καπνεργάτη, όπως επίσης και του κεχαγιά. Οι κεχαγιάδες, «επιστάτες» και οικονομικοί διαχειριστές συχνά σε μεγαλοκτηματίες και τσιφλικάδες, ασχολούνταν κυρίως με την κτηνοτροφία. Στην περίπτωση των Λαγυνών, πρόκειται για κτηνοτρόφο που εκτός από το κοπάδι του, φροντίζει και κοπάδια κτηματιών της περιοχής.

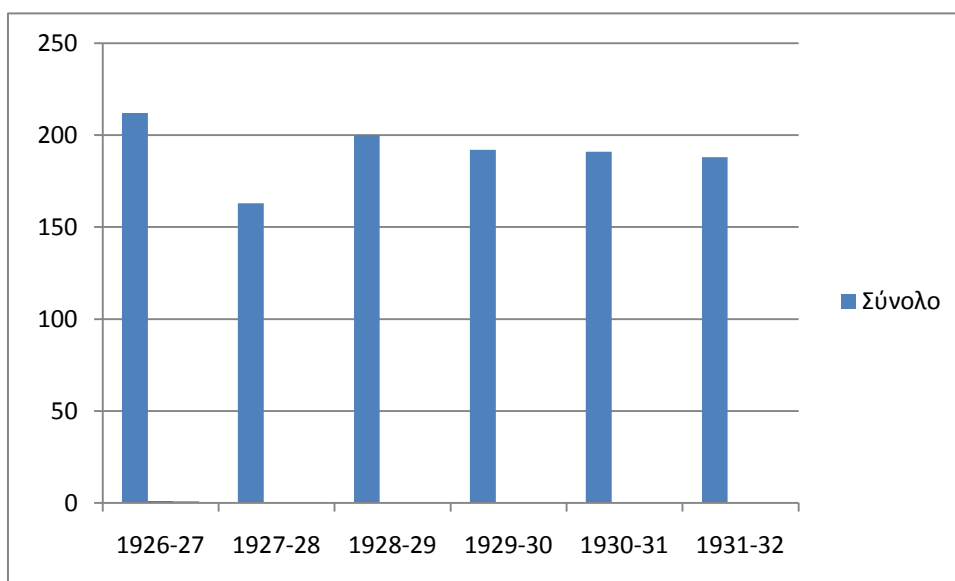
Μεγαλύτερος είναι επίσης ο αριθμός των ορφανών, ενώ καταγράφονται οι πρώτες εγκαταστάσεις προσφύγων από τη Μικρά Ασία. Σε ό,τι αφορά τον αριθμό των ορφανών, η παρουσία τους στο σχολείο αυξάνεται ιδιαίτερα μετά το σχολικό έτος 1920-1921 και πιο ραγδαία ακόμα στα επόμενα σχολικά έτη. Ο αριθμός σταθεροποιείται μετά τη λήξη του πολέμου στη Μικρά Ασία και οι επιπτώσεις του πλέον στη μικρή κοινωνία των Λαγυνών είναι ορατές, στη σχολική κοινότητα. Σε συνδυασμό με τον αριθμό των ορφανών που προκύπτουν από τις πολεμικές επιχειρήσεις πάντως, θα πρέπει να υπολογιστούν και οι επιπτώσεις των χαμηλότερων προσδόκιμων ζωής κατά την περίοδο εκείνη.

4.2.2 Ο αριθμός των μαθητών

Ο αριθμός των μαθητών, σε αντιδιαστολή με την προηγούμενη περίοδο, παρουσιάζεται αυξανόμενος (βλ. Πίνακα και γράφημα 4). Ο μέσος όρος των μαθητών και μαθητριών στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών είναι 166,6 άτομα ανά έτος, περίπου 40 περισσότερα δηλαδή από την προηγούμενη περίοδο. Αυτός ο αριθμός σε σχέση με τον άρρενα πληθυσμό, διατηρεί την αύξουσα τάση του (μ.ο. 98,6 σε σχέση με 74,5 της προηγούμενης περιόδου, ενώ μεγάλη είναι η αύξηση για τα κορίτσια (μ.ο. 64,6, έναντι 47,5 την προηγούμενη περίοδο). Είναι φανερό η ζωογόνα επίπτωση της ειρηνικής περιόδου, έστω και με όλες τις δυσκολίες της μεταπολεμικής κατάστασης για την Ελλάδα, καθώς τα παιδιά πηγαίνουν στο σχολείο μαζικά και τις εγγραφές να αυξάνονται πολύ. Οι πολεμικές επιχειρήσεις βρίσκονται μακριά πλέον από το ελληνικό έδαφος και η αύξηση είναι αλματώδης, ειδικά από το πρώτο στο δεύτερο σχολικό έτος της συγκεκριμένης περιόδου. Στασιμότητα παρατηρείται μόνο στο έτος λήξης των επιχειρήσεων στη Μικρά Ασία, οπότε και ο αριθμός του μαθητικού πληθυσμού μειώνεται ανεπαίσθητα, για να επανέλθει όμως δριμύτερος και αυξημένος το αμέσως επόμενο έτος.

Έτος	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
1920-21	78	53	131
1921-22	105	57	162
1922-23	89	49	158
1923-24	113	69	182
1924-25	106	84	190
1925-26	101	76	177

Πίνακας 5: Αριθμός των μαθητών κατά τη δεύτερη περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών



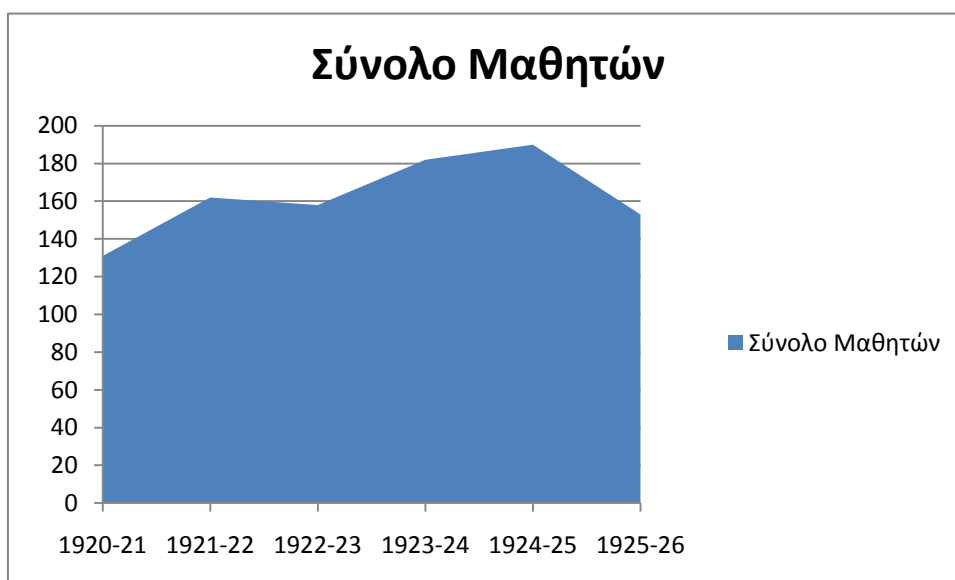
Γράφημα 5: Ο αριθμός των μαθητών κατά τη δεύτερη περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών.

Ένα πρώτο αποτέλεσμα της αύξησης του αριθμού των μαθητών, είναι ότι αλλάζει και ο συσχετισμός μεταξύ ποσοστού αγοριών και κοριτσιών επί του μαθητικού πληθυσμού: Και σε αυτήν την περίοδο όμως, ο συσχετισμός είναι εις βάρος του γυναικείου πληθυσμού (40,9%), παρότι υπήρξε ελαφρά βελτίωση υπέρ του αριθμού των μαθητριών. Ο αριθμός των μαθητριών ακολουθεί κατά πόδας τις αυξήσεις του αριθμού των αγοριών στο σχολείο. Ακόμα όμως, παρότι στις απογραφές πληθυσμού παρουσιάζεται ισορροπημένη η αριθμητική σχέση άρρενα-θήλεος πληθυσμού στο χωριό, στο δημοτικό σχολείο δεν πάνε όλα τα κορίτσια.

Φυσιολογικό αποτέλεσμα είναι και η αύξουσα διακύμανση του συνόλου του μαθητικού πληθυσμού, όσο πλησιάζουμε στο τέλος της συγκεκριμένης περιόδου, με ιδιαίτερη μαζικοποίηση στα μεσαία σχολικά έτη της χρονικής ενότητας. Μόνο το τελευταίο σχολικό έτος (1925-26) παρουσιάζεται κάμψη, η οποία είναι σημαντική αριθμητικά.

Έτος	Σύνολο Μαθητών
1920-21	131
1921-22	162
1922-23	158
1923-24	182
1924-25	190
1925-26	153

Πίνακας 6: Η διακύμανση του αριθμού των μαθητών, κατά τη δεύτερη περίοδο φοίτησης.



Γράφημα 6: Η διακύμανση του αριθμού των μαθητών κατά την δεύτερη περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών.

4.2.3 Καταγωγή και θρήσκευμα

Η συγκεκριμένη χρονική περίοδος είναι η πρώτη σε όλη την έκταση της έρευνας που αποτυπώνει την εισροή προσφυγικών πληθυσμών. Κατά την περίοδο μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, η περιοχή υποδέχεται σημαντικό κομμάτι προσφύγων από τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Ρωμυλία, με μικρό μέρος αυτών να εγκαθίστανται μόνιμα στα Λαγυνά και να στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο.

4.3 Η 3^η περίοδος φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών (γ' γενιά μαθητών, 1926-1932)

Ακόμη περισσότεροι είναι οι μαθητές που εγγράφονται στην α' τάξη του δημοτικού σχολείου Λαγυνών κατά την περίοδο που ξεκινάει με το σχολικό έτος 1926-1927. Επίσης, φαίνεται ότι αλλάζει κάπως η κοινωνική γεωγραφία, με περισσότερους κατοίκους να μην ασχολούνται πλέον με τη γεωργία ή το εμπόριο και να γίνονται εργάτες. Οι γεωργικές εργασίες ωστόσο απασχολούν ακόμη τους περισσότερους κατοίκους της περιοχής. Τέλος, πιο έντονη είναι και η παρουσία των δημοσίων υπαλλήλων που εγκαθίστανται στα Λαγυνά και τα παιδιά τους παρακολουθούν μαθήματα στο δημοτικό σχολείο.

4.3.1 Κοινωνική καταγωγή

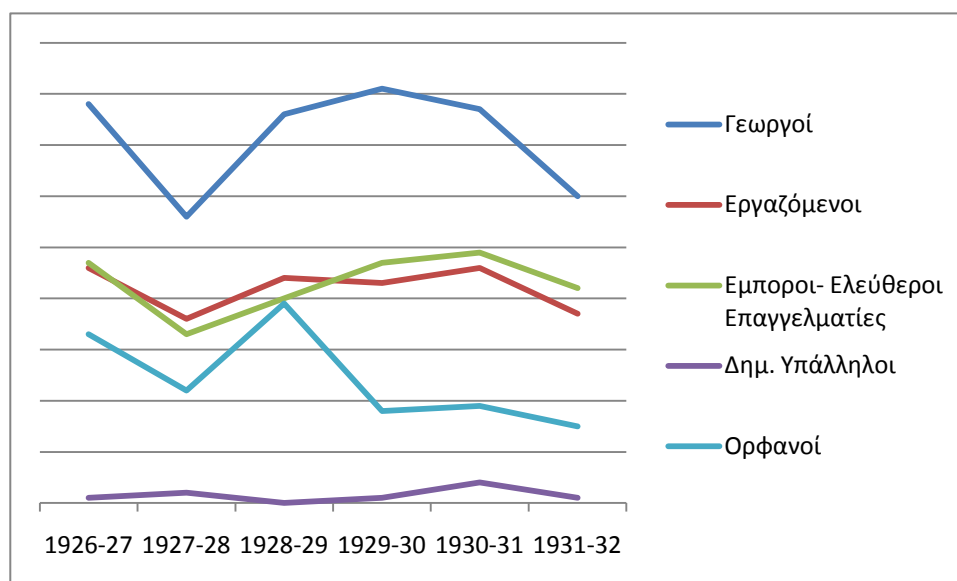
Ίσως η πιο σημαντική παρατήρηση στο συγκεκριμένο χρονικό πεδίο της έρευνάς μας, είναι ότι για πρώτη φορά η κοινότητα έχει πρόεδρο που μένει μόνιμα στα όριά της και τα παιδιά του παρακολουθούν μαθήματα στο δημοτικό σχολείο των Λαγυνών. Χαρακτηριστικό επίσης της επαφής με τον έξω κόσμο, την περιοχή εκτός της κοινότητας δηλαδή, είναι ότι στα Λαγυνά πλέον κατοικεί και σιδηροδρομικός υπάλληλος. Ακόμα, ενδεικτικό της αστικής επιρροής που ασκεί η κοντινή πλέον, ελέω και σιδηροδρόμου, Θεσσαλονίκη, είναι ότι στο χωριό διαμένει μόνιμα πλέον σιδηροδρομικός υπάλληλος ενώ κάνει ξανά την εμφάνισή της και η κρατική αρχή με τον αγροφύλακα, αλλά και το ελληνικό Δημόσιο με το δημοδιδάσκαλο. Εν ολίγοις, θα μπορούσε να πει κάποιος ότι τη δεκαετία που ξεκινάει το 1926 η περιοχή των Λαγυνών απολαμβάνει και αυτή τους «καρπούς» της ειρηνικής περιόδου και του σχετικά ομαλού πολιτικού διαλείμματος στο Μεσοπόλεμο.

Μειώνονται οι δηλωμένοι εργάτες (κτίστες κ.λπ.) ενώ για πρώτη φορά εμφανίζεται στο χωριό η μεσιτεία, με επαγγελματία που ασχολείται πλέον με την

αγοραπωλησία της γης. Σε σύγκριση με την προηγούμενη σχολική περίοδο δεν υπάρχουν καινούργια επαγγέλματα, όπως αυτό του ξενοδόχου ή του πανδοχέα, αυτό συμβαίνει όμως γιατί τα παιδιά των συγκεκριμένων επαγγελματιών έχουν αποχωρήσει από το σχολείο. Παραμένουν επίσης επαγγελματίες όπως υποδηματοποιοί, παντοπώληδες κ.λπ. Οι περισσότεροι, σταθερά, ασχολούνται με τις γεωργικές δουλειές και ασχολίες. Εντύπωση προκαλεί ο αριθμός των ορφανών μαθητών και μαθητριών που είναι ιδιαίτερα αυξημένος, παρότι πρόκειται για μια ειρηνική πλέον περίοδο. Η εξήγηση βρίσκεται στις συνθήκες διαβίωσης που για τον περισσότερο κόσμο δεν είναι καλές και συχνά, κοστίζουν τη ζωή σε αρκετούς από τον πληθυσμό της περιοχής. Πάντως, σταδιακά, προς το τέλος της περιόδου, ο αριθμός των ορφανών μαθητών και μαθητριών μειώνεται ελαφρά, επιστρέφοντας στα επίπεδα της πρώτης περιόδου της έρευνας, περίπου.

Γεωργοί	Εργαζόμενοι	Εμποροι-Ελεύθεροι Επαγγελματίες	Δημ. Υπάλληλοι		
Κτηνοτρόφος	Εργάτης	Καρραγωγέας	Αγροφύλακας		
Ψαράς	Κτίστης	Χοροπώλης	Δημοδιδάσκαλος		
Γεωργός		Παντοπώλης	Πρόεδρος Κοινότητας		
Ποιμένας		Καφεπώλης	Σιδηρ. Υπάλληλος		
		Υποδηματοποιός			
		Ινθουπώλης			
		Κρεοπώλης			
		Κουρέας			
		Ράπτης			
		Μεσίτης			
Έτος	Γεωργοί	Εργαζόμενοι	Εμποροι-Ελεύθεροι	Δημ. Υπάλληλοι	Ορφανοί
1926-27	78	46	47	1	33
1927-28	56	36	33	2	22
1928-29	76	44	40	0	39
1929-30	81	43	47	1	18
1930-31	77	46	49	4	19
1931-32	60	37	42	1	15

Πίνακας 7: Η κατανομή των επαγγελμάτων των γονέων κατά την 3η περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών



Γράφημα 7: Η κατανομή των επαγγελμάτων των γονέων κατά την 3^η περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών.

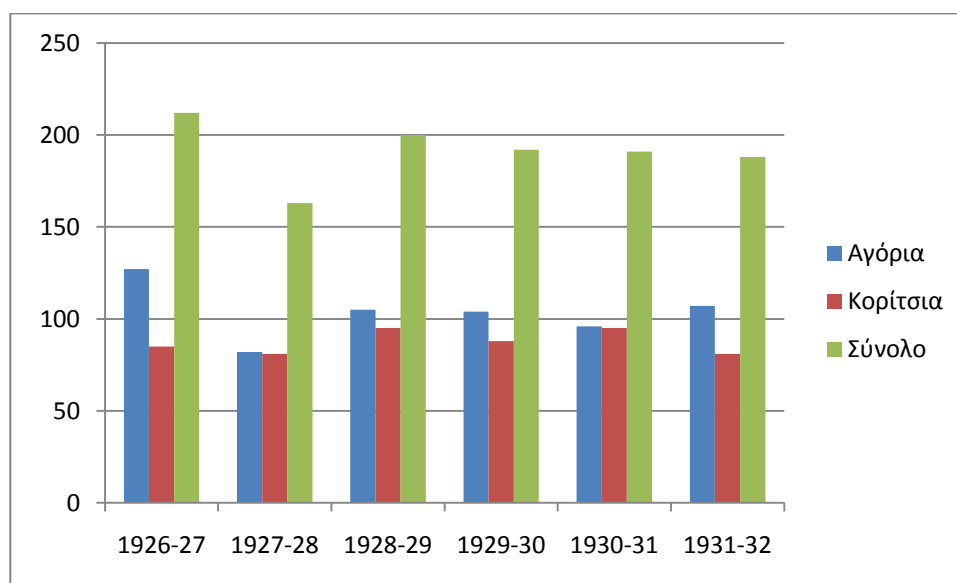
4.3.2 Ο αριθμός των μαθητών

Σημαντική αύξηση παρουσιάζει ο αριθμός των μαθητών στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών μετά το 1926, αύξηση απόλυτα συμβατή με τα ευρύτερα δεδομένα της εποχής και της περιοχής. Είδαμε πιο πάνω ότι τα Λαγυνά αποκτούν κοινωνική και επαγγελματική δραστηριότητα που δεν είχαν πιο πριν. Ο μέσος όρος φοίτησης ανεβαίνει και φτάνει τους 191 μαθητές ανά έτος, μια και οι εγγραφές στην α' τάξη αυξάνονται σημαντικά. Ο άρρεν πληθυσμός επίσης αυξάνεται (103,5 αγόρια μ.ο.), και ακόμη μεγαλύτερη των κοριτσιών (87,5 μ.ο). Ο αριθμός των κοριτσιών παρουσιάζει για δεύτερη συνεχή εξαετή ενότητα αύξηση κατά είκοσι περίπου μαθήτριες, αντικατοπτρίζοντας τη γενική στροφή που συντελείται στην Ελλάδα, με τα κορίτσια να πηγαίνουν όλο και περισσότερα στο σχολείο. Μεγάλος είναι ακόμη ο αριθμός των ορφανών μαθητών. Οι χρονιές που περιλαμβάνονται στη συγκεκριμένη περίοδο είναι εκείνες κατά τις οποίες πηγαίνουν για πρώτη χρονιά σχολείο παιδιά προσφύγων που είτε γεννήθηκαν στην Ελλάδα οπότε δεν καταγράφονται ως πρόσφυγες, είτε δηλώθηκαν έτσι από

τους εν ζωή γονείς τους. Κατά το κρίσιμο, για την εκπαίδευση των κοριτσιών, έτος 1929, οπότε και εισάγονται οι νόμοι Βενιζέλου για υποχρεωτική και ισότιμη φοίτηση των μαθητριών και στη μέση εκπαίδευση, οπότε υπάρχει μια σύνδεση με το δημοτικό και δυνατότητα συνέχειας των σπουδών, ο αριθμός των μαθητριών στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών γνωρίζει μια μικρή κάμψη και μεσοπρόθεσμα, δεν μοιάζει να επηρεάζεται ιδιαίτερα από την εξέλιξη. Ο αριθμός τους πάντως κυμαίνεται αυξητικά, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έχουν αρθεί πλέον όλες εκείνες οι προκαταλήψεις, ακόμα και για την αναγκαιότητα της φοίτησής τους στο σχολείο.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
1926-27	127	85	212
1927-28	82	81	163
1928-29	105	95	200
1929-30	104	88	192
1930-31	96	95	191
1931-32	107	81	188

Πίνακας 8: Ο αριθμός των μαθητών κατά την τρίτη περίοδο φοίτησης

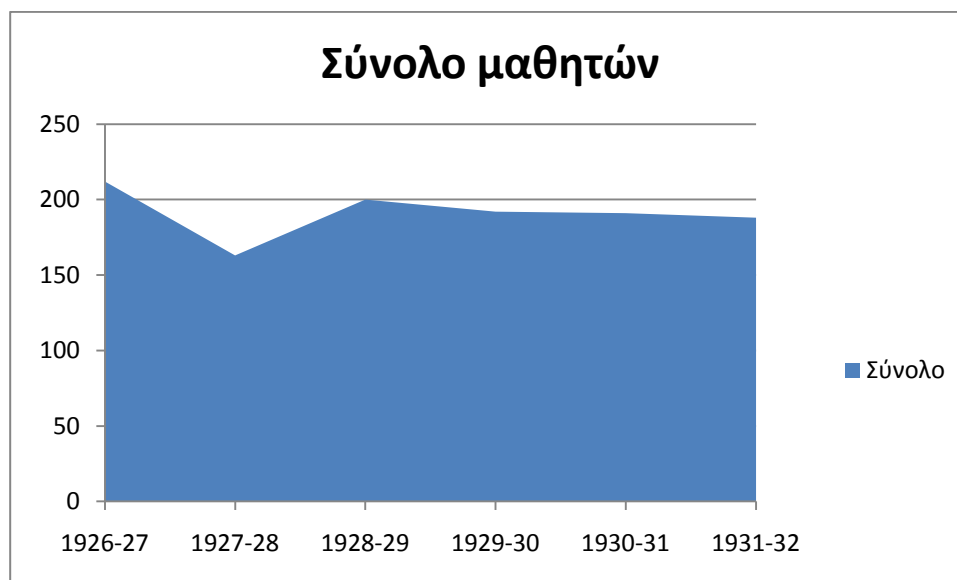


Γράφημα 8: Αριθμός των μαθητών κατά την τρίτη περίοδο φοίτησης

Οι αυξομειώσεις στο συνολικό αριθμό των μαθητών είναι έντονες κατά την τρίτη περίοδο και συμβαδίζουν με την αύξηση του αριθμού των μαθητών. Η ζωή της σχολικής κοινότητας παραμένει ασταθής ακόμα και στις περιόδους ακμής, από αριθμητικής τουλάχιστον πλευράς. Εκτός από την έντονη κάμψη κατά το δεύτερο έτος, παρουσιάζεται μια συνολικά πτωτική πορεία του συνόλου μέχρι το 1931. Ήδη όμως, η συγκεκριμένη περίοδος φοίτησης είναι από τις πιο πλούσιες ποσοτικά για το δημοτικό σχολείο των Λαγυνών, με τις εγγραφές να αυξάνονται κατακόρυφα, ως αποτέλεσμα και της σχετικής σταθερότητας που εγκαθιδρύεται στην ελληνική κοινωνία.

Έτος	Σύνολο
1926-27	212
1927-28	163
1928-29	200
1929-30	192
1930-31	191
1931-32	188

Πίνακας 9: Η διακύμανση του αριθμού των μαθητών κατά την 3^η γενιά φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών



Γράφημα 9: Η διακύμανση του αριθμού των μαθητών κατά την 3^η περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών.

4.3.3 Καταγωγή και θρήσκευμα

Όπως και σε όλη την έκταση της χρονικής ενότητας που ερευνάται, όλοι οι μαθητές και οι μαθήτριες είναι χριστιανοί ορθόδοξοι. Επίσης, όλοι οι μαθητές και οι μαθήτριες καταγράφονται ως καταγόμενοι από τα Λαγυνά,

και μόνο ένας, την περίοδο 1929-30 καταγράφεται ως «σκηνίτης», γόνος κτηνοτρόφων που κατάγονταν από κάποιο άλλο μέρος το οποίο δεν αναφέρεται και έμεναν προσωρινά στο χωριό.

4.4 Η 4^η περίοδος φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών (δ' γενιά μαθητών 1932-1938)

Η τελευταία πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο γενιά μαθητών στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών χαρακτηρίζεται από την ακόμη μεγαλύτερη εισροή εγγραφών στην Α' τάξη του δημοτικού σχολείου, εξέλιξη θετική μετά τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του 1929. Μέσα σε αυτή την αύξηση, καταγράφεται και η μεγαλύτερη αντιπροσώπευση των κοριτσιών, τα οποία μέσα σε αυτή την περίοδο, ξεπερνούν μια φορά σε αριθμό τους άρρενες μαθητές. Αυτή είναι και η πιο σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια, ένδειξη σταδιακής αλλαγής των αντιλήψεων για τη θέση των κοριτσιών στην εκπαίδευση.

4.4.1 Η κοινωνική καταγωγή

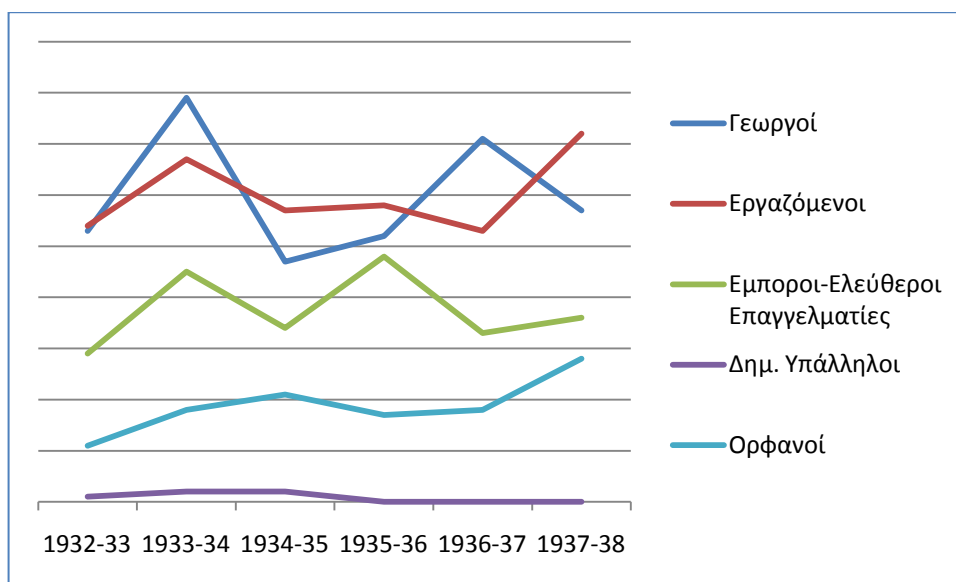
Δεν αλλάζει κάτι ιδιαίτερα έντονα στον εργασιακό χάρτη της περιοχής κατά τη συγκεκριμένο περίοδο φοίτησης στο σχολείο. Η ισορροπία των επαγγελμάτων της γης με το επάγγελμα του εργάτη διαταράσσεται κατά περίπτωση υπέρ των γεωργών και των συναφών επαγγελμάτων, ακολουθώντας το γενικό παράδειγμα της χώρας για τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Απουσιάζουν οι δημόσιοι υπάλληλοι καθώς οι εκπρόσωποι των αρχών μετακινούνται στη Θεσσαλονίκη που είναι πολύ κοντά άλλωστε και δεν μένουν μόνιμα πλέον στα Λαγυνά. Έτσι, δεν υπάρχει πλέον αγροφύλακας με μόνιμη κατοικία στα Λαγυνά, όπως κατά την προηγούμενη χρονική ενότητα.

Παρότι ο πρόεδρος και ο εργαζόμενος στο σιδηροδρομικό σταθμό παραμένουν στο χωριό, τα τέκνα τους έχουν αποχωρήσει από την εκπαιδευτική διαδικασία. Έτσι και αλλιώς, η μετακίνηση πλέον καθίσταται πιο εύκολη με την κατασκευή οδικών υποδομών και αξόνων, αλλά και τη σιδηροδρομική σύνδεση και η γειτονική μεγαλούπολη «κερδίζει» σταδιακά όσους δεν έχουν κάποια εργασιακή σχέση με την περιοχή που να τους επιβάλλει τη μόνιμη παρουσία τους εκεί (όπως π.χ. οι αγροτικές ή κτηνοτροφικές δουλειές).

Σταθερά σε υψηλούς αριθμούς και ποσοστά επί του συνόλου των μαθητών, καταμετρούνται οι ορφανοί μαθητές και μαθήτριες του δημοτικού σχολείου Λαγυνών. Αντιστοιχούν σε ένα σημαντικό ποσοστό του συνολικού αριθμού, με μεγάλες αυξομειώσεις κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου. Είναι ενδεικτικό ότι από την πρώτη σχολική χρονιά της συγκεκριμένης ενότητας (1932-1933) έως την τελευταία (1937-1938) ο αριθμός των δηλωμένων ως ορφανών τριπλασιάζεται σχεδόν, με βασική αιτία να συνεχίζουν να είναι οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης και η ελλιπής υγειονομική κάλυψη και περίθαλψη.

Γεωργοί		Εργαζόμενοι		Εμποροι- Ελεύθεροι Επαγγελματίες	Δημ. Υπάλληλοι	
Ψαράς		Εργάτης		Καρραγωγέας	Δημοδιδάσκαλος	
Κτηνοτρόφος		Κτίστης		Χορτοπώλης		
Γεωργός				Παντοπώλης		
Ποιμένας				Καφεπώλης		
				Υποδηματοποιός		
				Ιχθυοπώλης		
				Κρεοπώλης		
				Κουρέας		
				Ράπτης		
Έτος	Γεωργοί	Εργαζόμενοι		Εμποροι-Ελεύθεροι Επαγγελματίες	Δημ. Υπάλληλοι	Ορφανοί
1932-33	53	54		29	1	11
1933-34	79	67		45	2	18
1934-35	47	57		34	2	21
1935-36	52	58		48	0	17
1936-37	71	53		33	0	18
1937-38	57	72		36	0	28

Πίνακας 10: Η κατανομή των επαγγελμάτων κατά την τέταρτη περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών



Γράφημα 10: Η κατανομή των επαγγελμάτων κατά την τέταρτη περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών

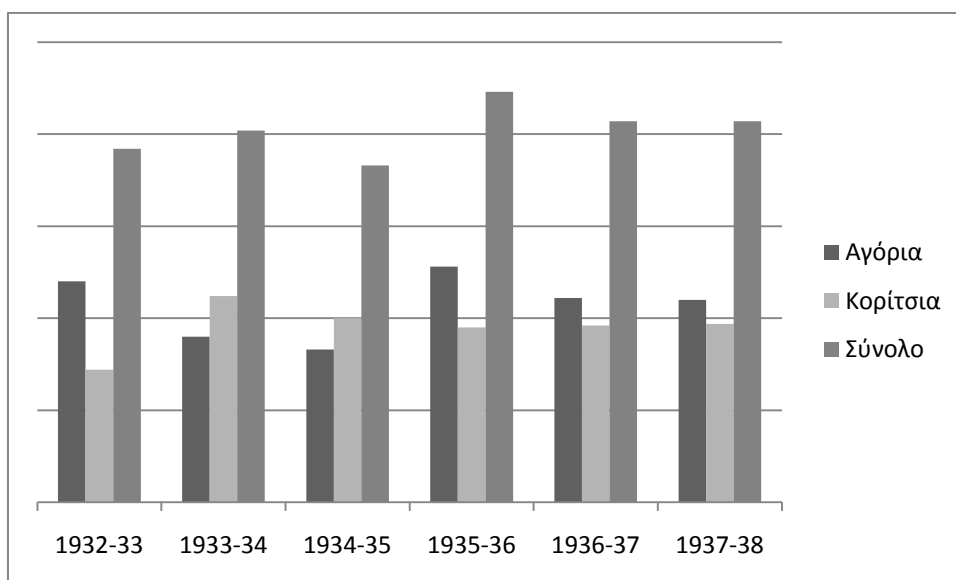
4.4.2 Ο αριθμός των μαθητών κατά τη δ' περίοδο φοίτησης

Ο αριθμός των μαθητών συνεχίζει να αυξάνεται, κατά μέσο όρο και την τελευταία περίοδο πριν το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυξάνεται κατά 10 μαθητές σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο, ενώ ακριβώς στο μέσο της χρονικής ενότητας (σχολικό έτος 1935-36) ο αριθμός των μαθητών φτάνει τους 223, ο μεγαλύτερος που παρουσιάζει μέχρι εκείνη τη στιγμή το σχολείο καθ' όλη την έκταση της έρευνας. Σε γενικές γραμμές οι μαθητές του δημοτικού σχολείου Λαγυνών σταθεροποιούνται πάνω από τους 200, όσο πλησιάζουμε προς τη δεκαετία του '40. Πρόκειται για το πρώτο σημαντικό άλμα στον αριθμό του μαθητικού πληθυσμού της κοινότητας, αλλά και την πρώτη περίοδο που ο αριθμός σταθεροποιείται σε υψηλά επίπεδα.

Ο μέσος όρος του άρρενος μαθητικού πληθυσμού αυξάνεται κατά τέσσερις μαθητές σε σχέση πάντα με την προηγούμενη περίοδο. Πιο μεγάλη είναι η αύξηση των μαθητριών, αφού πλέον φοιτούν οκτώ περισσότερες σε σχέση με την προηγούμενη χρονική ενότητα. Χαρακτηριστικό είναι ότι για δυο συνεχή σχολικά έτη τα κορίτσια είναι περισσότερα από τα αγόρια στο σχολείο. Το στοιχείο αυτό ωστόσο δε σηματοδοτεί κάποια μόνιμη αλλαγή στο συσχετισμό των φύλων ανάμεσα στους μαθητές. Από το 1933 μέχρι και το 1935, τα κορίτσια ξεπερνάνε σε αριθμούς τα αγόρια στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών, χωρίς όμως να αλλάξει ταυτόχρονα ο συσχετισμός της σχολικής αποτυχίας και διαρροής, η οποία συνέχισε να πλήττει κατά συντριπτικό ποσοστό τα κορίτσια. Πάντως, το σχολικό έτος 1933-1934 καταγράφεται ως το πρώτο στη χρονική έκταση της έρευνας, κατά το οποίο γράφονται στην Α' τάξη περισσότερα κορίτσια από ό,τι αγόρια, αλλά και γενικά, ο πληθυσμός των μαθητριών ξεπερνάει συνολικά αυτό των αγοριών στο σχολείο.

Έτος	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
1932-33	120	72	192
1933-34	90	112	202
1934-35	83	100	183
1935-36	128	95	223
1936-37	111	96	207
1937-38	110	97	207

Πίνακας 11: Ο αριθμός των μαθητών κατά τη δ' περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών



Γράφημα 11: Ο αριθμός των μαθητών κατά τη δ' περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών.

Άλλο ένα ενδιαφέρον σημείο, είναι ότι το σύνολο των μαθητών και μαθητριών, ειδικά στο σχολικό έτος 1935-36 είναι το μεγαλύτερο από όλη τη δ' περίοδο φοίτησης. Στο συγκεκριμένο έτος, τα αγόρια είναι και πάλι περισσότερα από τα κορίτσια στο σχολείο.

Έτος	Σύνολο
1932-33	192
1933-34	202
1934-35	183
1935-36	223
1936-37	207
1937-38	207

Πίνακας 12: Το σύνολο των μαθητών κατά την 4^η περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών

Όπως γίνεται φανερό, παρότι και κατά την προηγούμενη περίοδο οι αριθμοί του μαθητικού πληθυσμού στα Λαγυνά είχαν σταθεροποιηθεί κοντά στους 200 μαθητές και μαθήτριες, στην 4^η περίοδο φοίτησης οι αριθμοί σταθεροποιούνται στα υψηλότερα επίπεδα της έρευνας, μέχρι το συγκεκριμένο κομβικό σημείο.

4.4.3 Καταγωγή και θρήσκευμα

Όλοι οι καταγεγραμμένοι μαθητές και μαθήτριες παρουσιάζουν καταγωγή από τα Λαγυνά. Οι εξαιρέσεις σε αυτή την περίοδο είναι ελάχιστες και εμφανίζονται αποκλειστικά στα δυο πρώτα χρόνια της έρευνας. Με λίγα λόγια, εκτός από συγκεκριμένες περιπτώσεις (εποχικές μετακινήσεις λόγω επαγγέλματος που καταγράφονται συνεχώς, βοσκοί π.χ.), παρουσιάζεται πλέον μια μονιμότητα στη διαμονή που δηλώνουν μαθητές και μαθήτριες στα στοιχεία που κρατάει το σχολείο τους.

4.5 Η 5^η περίοδος φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών (ε' γενιά μαθητών, 1938- 1943)

Η πέμπτη ενότητα της έρευνάς μας, η οποία βρίσκεται χρονικά μέσα στην κρίσιμη και ταραγμένη για τη χώρα και τον πλανήτη, δεκαετία 1940-1950, αποτελείται από πέντε σχολικές χρονιές. Η επιλογή αυτή έγινε προκειμένου να ισοσκελίζεται χρονικά με την επόμενη και τελευταία ενότητα της έρευνας. Η ανάγκη αυτή προκύπτει γιατί το σχολικό έτος 1943-44 καθώς και το έτος 1944-1945 το σχολείο δε θα λειτουργήσει λόγω του πολέμου και της κατοχής. Τη χρονιά 1941-42 θα υπολειτουργήσει ουσιαστικά, με 50 μόνο μαθητές εγγεγραμμένους στα μαθητολόγια και τα Βιβλία προόδου του σχολείου⁵⁴. Το σχολικό έτος 1941-1942 θα ξεκινήσει τον Φεβρουάριο του '42 και θα ολοκληρωθεί τον επόμενο Δεκέμβριο. Το σχολικό έτος 1942-1943 ξεκινάει κανονικά, αλλά διαρκεί έξι μήνες. Το σχολικό έτος 1943-1944, αντί για τον Σεπτέμβριο, ξεκινάει τον Ιανουάριο του '44, ενώ το επόμενο, ξεκινάει τον Μάρτιο του 1945 για να διαρκέσει εννιά μήνες, μέχρι το τέλος της χρονιάς. Αυτές οι συνθήκες ισχύουν κυρίως για τα σχολεία των αστικών κέντρων και όχι για την περιφέρεια. Εκεί, τα μαθήματα πολύ συχνά δεν γίνονται καθόλου, λόγω της αδυναμίας της μαθητικής κοινότητας να ανταποκριθεί και να εξασφαλίσει τα βασικά για την επιβίωσή της.

4.5.1 Η κοινωνική καταγωγή κατά την πέμπτη περίοδο φοίτησης, στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών.

Η χώρα βρίσκεται στη δίνη της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου και του ξεσπάσματος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στην Ευρώπη. Ήδη από το 1936 κυβερνά ο δικτάτορας Ιωάννης Μεταξάς.

⁵⁴ Σακελλαρίου Χρ. «Η παιδεία στην αντίσταση», Αθήνα 1979, σελ. 27. Ο Χρ. Σακελλαρίου αναφέρει ότι το σχολικό έτος 1940-41 κράτησε μόνο τρεις μήνες, ενώ το επόμενο (1941-42), μόλις 20 μέρες (ακόμα πρβ. Σ. Μπουζάκης: «Νεοελληνική Εκπαίδευση, 1821- 1998», Αθήνα 1999, σελ. 90).

Από τα ενδιαφέροντα σημεία της περιόδου, είναι ότι για πρώτη φορά δηλώνονται μαθητές και μαθήτριες «χωρίς στοιχεία». Συνήθως, είναι παιδιά που ζούνε με συγγενείς τους, όχι όμως με τους βιολογικούς τους γονείς, οι οποίοι συχνά είναι πολιτικοί εξόριστοι από το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου.

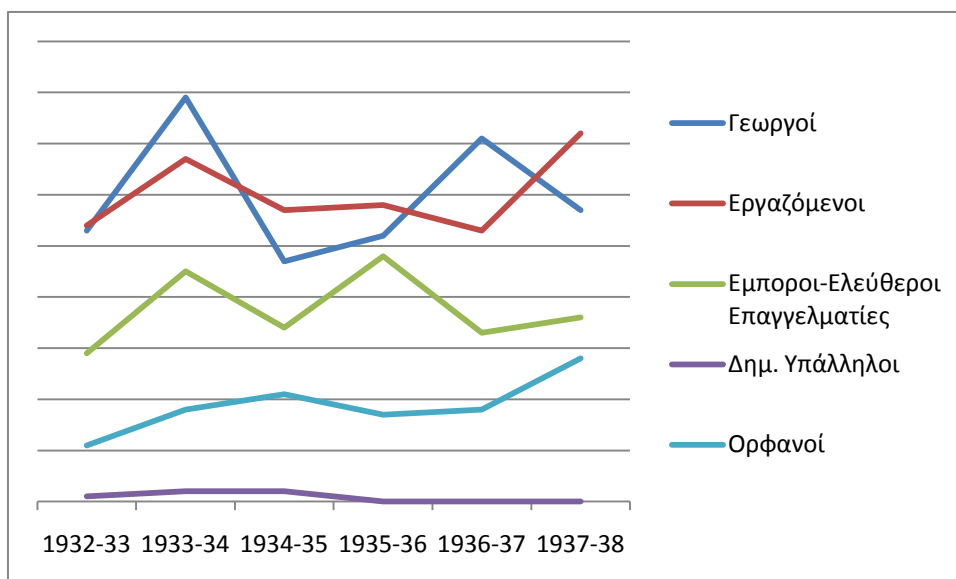
Γεωργοί	Εργαζόμενοι	Εμποροι- Ελεύθεροι Επαγγελματίες	Δημ. Υπάλληλοι
Ψαράς	Εργάτης	Καρραγωγέας	Δημοδιδάσκαλος
Κτηνοτρόφος	Κτίστης	Χορτοπώλης	
Γεωργός		Παντοπώλης	
		Καφεπώλης	
		Ιχθυοπώλης	
		Κρεοπώλης	
		Κουρέας	
		Ράπτης	

Έτη	Γεωργοί	Εργαζόμενοι	Εμποροι- Ελευθ. Επαγγελματίες	Δημόσιοι Υπάλληλοι	Αστοί	Χωρίς στοιχεία	Ορφανοί
1938-39	55	45	2	3	0	9	15
1939-40	82	37	2	3	0	0	25
1940-41	67	21	2	1	1	0	13
1941-42	25	6	1	0	0	0	3
1942-43	43	10	2	1	0	5	9

Πίνακας 13: Η κατανομή των επαγγελμάτων των γονέων, κατά την πέμπτη περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών.

Ο αριθμός των ορφανών κατά την περίοδο αυτή μειώνεται και μάλιστα αυτό συμβαίνει στα δύο πρώτα, εξαιρετικά δύσκολα της Κατοχής στην Ελλάδα. Αυτή η, παράταιρη αρχικά μείωση, εξηγείται καθώς τα παιδιά που πηγαίνουν στο σχολείο κατά την περίοδο της Κατοχής είναι πολύ λιγότερα από τα προηγούμενα χρόνια, αλλά και ότι δεν υπάρχουν ακριβή δεδομένα για αρκετούς άνδρες του χωριού, ώστε να δηλωθούν και στα κατάστιχα του σχολείου. Το ενδιαφέρον είναι

ότι στο σχολείο στέλνουν τα παιδιά τους κυρίως οι γεωργικές οικογένειες, καθώς εκεί είναι πιθανό να σιτιστούν καλύτερα από ό,τι στο σπίτι τους.



Γράφημα 13: Η κατανομή των επαγγελμάτων των γονέων, κατά την πέμπτη περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών.

4.5.2 Ο αριθμός των μαθητών

Η πέμπτη ενότητα της έρευνας, τοποθετείται στην χρονική περιοχή της έναρξης του Β' παγκοσμίου πολέμου με όλες τις επιπτώσεις του στην ελληνική κοινωνία, ειδικά μετά την ανάμειξη της Ελλάδας και την κατοχή από τις δυνάμεις του Άξονα. Δυο σχολικά έτη (1943-44 και 1944-45) δεν διεξάγονται λόγω αδυναμίας να υποστηριχτεί η λειτουργία του σχολείου σε συνθήκες πολέμου και άρα έλλειψης βασικών προϋποθέσεων. Γίνεται ωστόσο το έτος 1940-41, παρά το γεγονός που αναφέρεται για διακοπή του σε άλλες περιοχές της Ελλάδας. Όταν η λειτουργία του σχολείου επαναλαμβάνεται, παρατηρείται σοβαρή πτώση στο μέσο όρο παρουσίας των μαθητών, στοιχείο που χαρακτηρίζει και τη ροή φοίτησης γι' αυτήν την περίοδο, φαινόμενο απόλυτα λογικό.

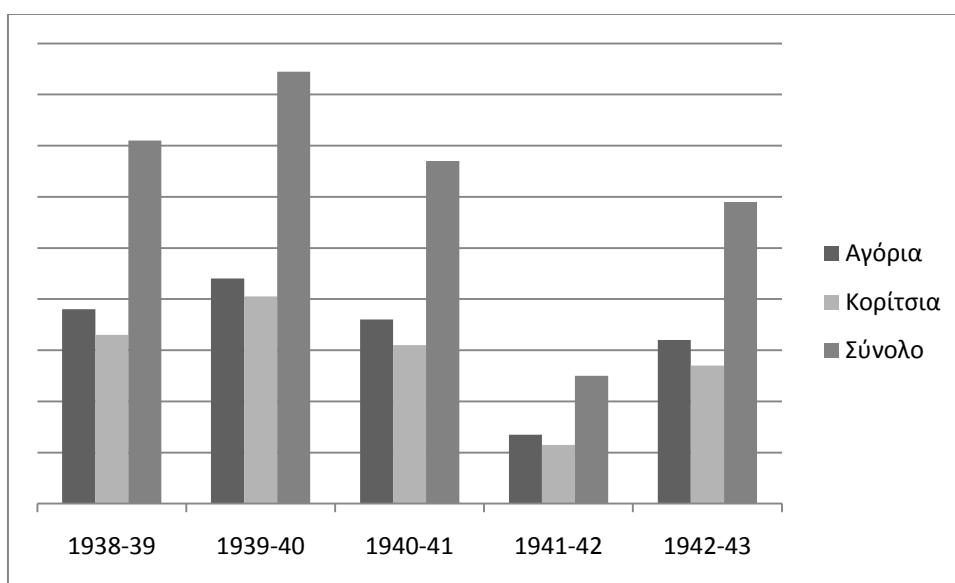
Έτη	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
1938-39	76	66	142
1939-40	88	81	169
1940-41	72	62	134
1941-42	27	23	50
1942-43	64	54	118

Πίνακας 14: ο αριθμός των μαθητών κατά την ε' περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών

Τα Λαγυνά, παρότι είναι μια μικρή κοινότητα, θα κρατήσουν για λίγο χρονικό διάστημα, συγκριτικά με άλλα, μεγαλύτερα σχολεία σε άλλες περιοχές της χώρας, κλειστό το σχολείο τους, κατά το ξέσπασμα του πολέμου και στη συνέχεια, με την έλευση των γερμανικών στρατευμάτων και την κατάρρευση του μετώπου. Σημαντικό ρόλο στο χρόνο κλεισίματος θα παίξουν και παράγοντες όπως για παράδειγμα εάν ο δάσκαλος επιστρατεύτηκε (για τους άνδρες, εννοείται), στο ξέσπασμα του πολέμου και φυσικά, εάν επέστρεψε ικανός να συνεχίσει να ασκεί τα διδασκαλικά του καθήκοντα⁵⁵. Επίσης, σημαντικό ρόλο στη συνέχεια λειτουργίας του σχολείου παίζει και το γεγονός ότι δεν επιτάσσεται

⁵⁵ Απομνημονεύματα του δικηγόρου Βασιλείου Ν. Σαλακά, από το σχολείο των Πετραλώνων (Βερβίτσας) στην Ολυμπία, εφημερίδα «Πετράλωνα», φύλλο Ιουνίου 2013. «Πρέπει, όμως, να σημειώσω ότι, μόλις είχε αρχίσει να λειτουργεί το σχολείο μας, για το σχολικό έτος 1940-41, κηρύχθηκε ο Ιταλικός Πόλεμος κατά της Ελλάδας και το σχολείο του χωριού μας έκλεισε, γιατί ο δάσκαλος, που υπηρετούσε σ' αυτό στρατεύθηκε και το σχολείο έμεινε κλειστό δύο χρόνια. Για το λόγο αυτό, όλοι οι μαθητές του χωριού, εκείνα τα σχολικά έτη, 1940-41 και 1941-42, έχασαν δύο τάξεις. Άρχισε πάλι να λειτουργεί το σχολείο στα μέσα της γερμανικής κατοχής και συγκεκριμένα το 1942».

από τους κατακτητές⁵⁶. Το τελευταίο σχολικό έτος αυτής της περιόδου της έρευνας, το 1942-1943, επανέρχεται μια σχετική κανονικότητα, καθώς είναι και το μόνο σχολικό έτος εντός της Κατοχής που θα διεξαχθεί τους «σχολικούς» μήνες, έστω και μειωμένο κατά τρεις μήνες.



Γράφημα 13: Ο αριθμός των μαθητών κατά την πέμπτη περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών

Η αναλογία αγοριών και κοριτσιών είναι σχετικά ισορροπημένη κατά τα έτη 1938-1943, καθώς και τα δύο φύλα εκπροσωπούνται σχεδόν ισότιμα (ποσοτικά) σε όλες τις τάξεις του σχολείου, ένα στοιχείο που διαφοροποιεί αρκετά την εικόνα σε σχέση με τα περασμένα χρόνια. Παρά την εμφανή μείωση, αναμενόμενη και εξηγήσιμη λόγω των έκτακτων πολεμικών συνθηκών και τις εξαιρετικές δυσκολίες διαβίωσης που επικράτησαν κατά τα τέσσερα κατοχικά χρόνια σε όλη τη χώρα, ο μαθητικός πληθυσμός παραμένει σε αξιοπρεπή

⁵⁶ Χάρης Σακελλαρίου, «Η παιδεία στα χρόνια της κατοχής», Αθήνα 1984: «ΟΙ κατακτητές επιτάξανε 8.345 σχολικά κτίρια και βέβαια, από τη μεταχείριση που είχαν, μόνο τα 719 από αυτά έμειναν απείραχτα».

αριθμητικά επίπεδα. Με εξαίρεση το σχολικό έτος 1941-1942, οπότε και στο σχολείο θα φοιτήσουν 50 μόλις παιδιά, που είναι και ο μικρότερος αριθμός από όσους συναντάμε σε όλη την έκταση της έρευνας, τα υπόλοιπα χρόνια ο μαθητικός πληθυσμός θα παραμείνει σε τριψήφιους αριθμούς. Ωστόσο, συνολικά επιστρέφει στις πρώτες εποχές μετά την ενσωμάτωση της περιοχής στο ελληνικό κράτος, σε ό,τι αφορά τους αριθμούς.

4.5.3 Καταγωγή και θρήσκευμα

Όπως και στις υπόλοιπες ενότητες της έρευνας, μαθητές και μαθήτριες είναι δηλωμένοι ως χριστιανοί ορθόδοξοι στο σύνολό τους. Επίσης, πολύ λίγες είναι οι περιπτώσεις μαθητών και μαθητριών των οποίων οι οικογένειες δεν δηλώνουν ως μόνιμη κατοικία τα Λαγυνά.

4.6 Η έκτη περίοδος φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών (στ' γενιά μαθητών 1945-1950)

Η έκτη περίοδος φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών, καθρεφτίζει πλήρως την ανάκαμψη του σχολικού μηχανισμού, ο οποίος θα συντηρήσει ιδεολογικά για πολλά χρόνια το νέο καθεστώς που θα προκύψει μετά τον Εμφύλιο. Τα επαγγέλματα των γονέων συσπειρώνονται γύρω από τις γεωργικές ασχολίες, αλλά όσο περνούν τα χρόνια και η χώρα μπαίνει σε μια νέα φάση εκβιομηχάνισης, προσπάθειας ουσιαστικά να αναστυλωθεί η βιομηχανική παραγωγή που καταστράφηκε από τους κατακτητές, αυξάνονται και οι αριθμοί των εργατών. Η αμερικάνικη βοήθεια, εκτός από την ήττα του Δημοκρατικού Στρατού στα βουνά, θα φέρει και την απαίτηση της οργάνωσης των δομών του νέου κράτους, πάνω στο οποίο θα στηριχθεί η κοινωνική δραστηριότητα.

4.6.1 Η κοινωνική καταγωγή κατά την έκτη περίοδο φοίτησης, στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών.

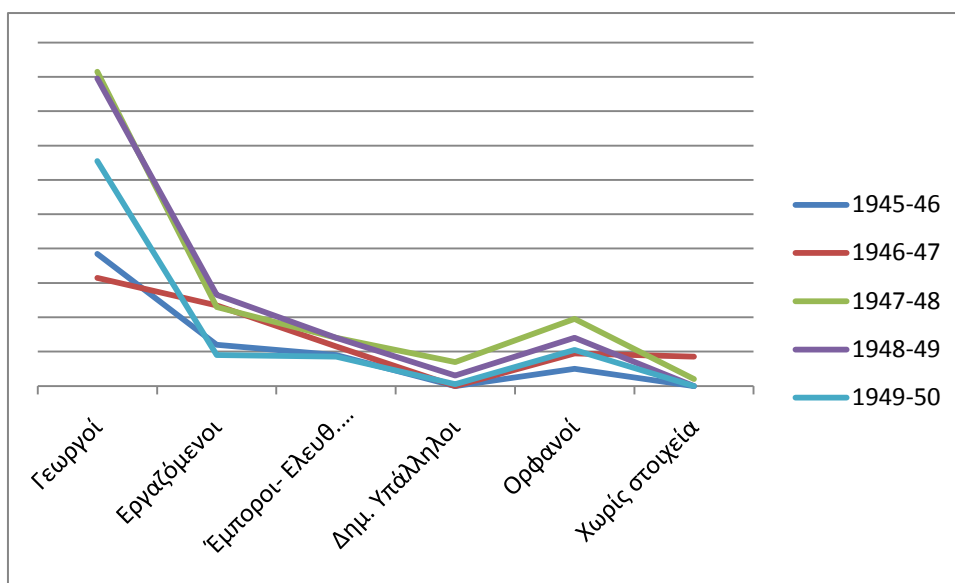
Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι με πιο πληθωρικό από κάθε άλλη φορά τρόπο, κάνουν την εμφάνισή τους οι εκπρόσωποι της κεντρικής εξουσίας στο χωριό των Λαγυνών, κυρίως όταν η ιστορική πορεία της Ελλάδας αλλάζει τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του '40. Υπάρχουν δύο στελέχη της Χωροφυλακής και ένας αγροφύλακας. Πολλά όμως είναι τα παιδιά που δηλώνονται στο σχολείο ως ορφανά ή χωρίς στοιχεία των γονιών τους. Το φαινόμενο μόνο τυχαίο δεν μπορεί να είναι, αν αναλογιστεί κανείς ότι ένα πολύ σημαντικό κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας ή διώκεται από τις παρακρατικές οργανώσεις ή έχει φύγει στο βουνό με τον Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας.

Γεωργοί	Εργαζόμενοι	Έμποροι- Ελευθ. Επαγγελματίες	Δημ. Υπάλληλοι	Αστοί
Ψαράς	Εργάτης	Πανδοχέας	Υπάλληλος	
Κτηνοτρόφος	Κηπουρός	Ράπτης	Δημ. Υπάλληλος	
Ποιμένας	Κτίστης	Ξυλουργός	Υπενωματάρχης	
Γεωργός	Μυλεργάτης	Παντοπώλης	Χωροφύλακας	
		Καρραγωγέας	Γιατρός	
		Σιδηρουργός	Αγροφύλακας	
		Υποδηματοποιός		
		Αλευροβιοτέχνης		
		Καφεπώλης		
		Έμπορος		
		Ιχθυοπώλης		
		Ιχθυέμπορος		
		Κασσιτεροποιός		
		Μυλωνάς		
		Ζωέμπορος		

	Γεωργοί	Εργαζόμενοι	Έμποροι-Ελευθ. Επαγγελματίες	Δημ. Υπάλληλοι	Ορφανοί	Χωρίς στοιχεία
1945-46	77	24	18	0	10	0
1946-47	63	47	23	0	19	17
1947-48	183	46	28	14	39	4
1948-49	179	53	28	6	28	0
1949-50	131	18	17	1	21	0

Πίνακες 15^α, 15^β: Τα επαγγέλματα των γονέων κατά την έκτη περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών

Φαίνεται καθαρά πλέον ότι η παρουσία των αρχών ασφαλείας είναι έντονη και μάλιστα με το διορισμό στα Λαγυνά υπαξιωματικού που υπηρετεί στο εγχώριο αστυνομικό τμήμα. Επίσης, το 1947 υπηρετούν 14 δημόσιοι υπάλληλοι στα Λαγυνά, αριθμός που είναι μεγαλύτερος από κάθε άλλη φορά σε όλη τη χρονική έκταση της έρευνάς μας.



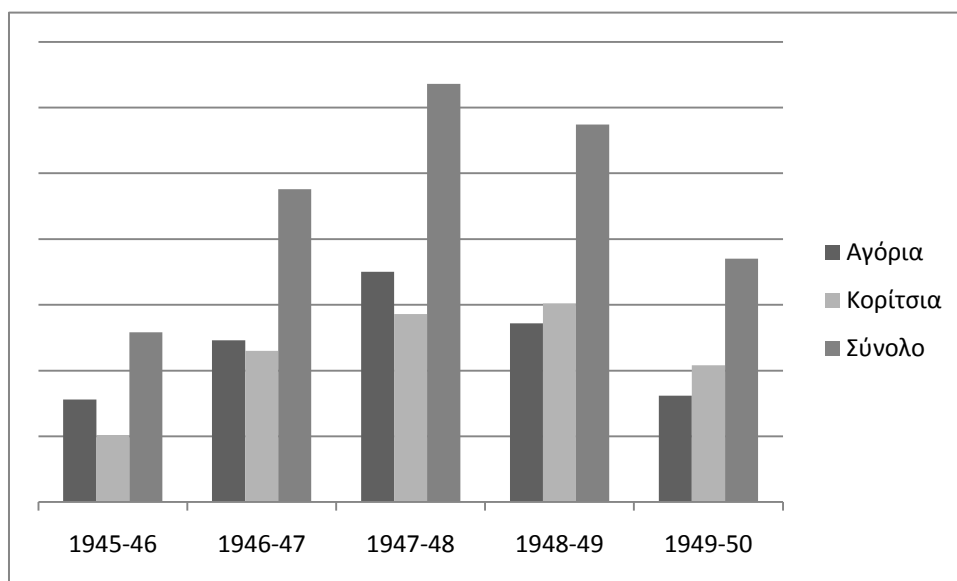
Γράφημα 15: Η κατανομή των επαγγελμάτων, κατά την έκτη περίοδο φοίτησης, στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών.

4.6.2 Ο αριθμός των μαθητών κατά την 6η περίοδο φοίτησης

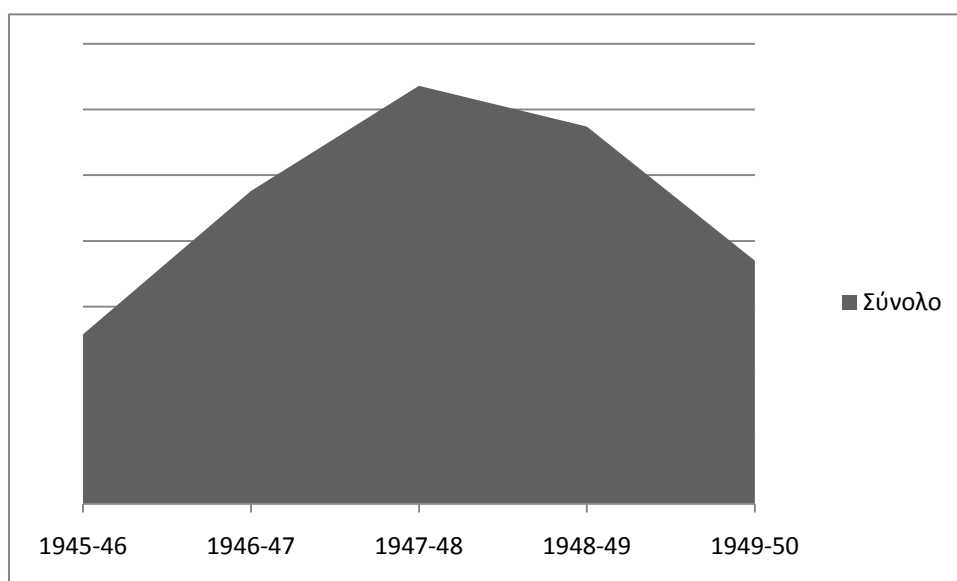
Μόλις το ελληνικό κράτος έχει αρχίσει να επανασυστήνει τις δομές του μετά τον πόλεμο, κατά την έναρξη της τελευταίας περιόδου της έρευνας. Αν και οι εχθροπραξίες συνεχίζονται, σε επίπεδο εμφύλιας σύγκρουσης πλέον, μεταξύ του εθνικού στρατού και του ΔΣΕ, οι οικογένειες ξαναστέλνουν τους γόνους τους στα σχολεία. Σε αυτό το χρονικό διάστημα παρουσιάζεται και το σχολικό έτος με το μεγαλύτερο αριθμό μαθητών για όλο το χρονικό εύρος της έρευνας. Οι μέσοι όροι ανεβαίνουν: 231,4 μαθητές είναι στο σχολείο κάθε χρόνο, εκ των οποίων 118,6 κατά μέσο όρο είναι αγόρια και 112,8 τα κορίτσια. Σημαντικό γεγονός είναι και η πρώτη χρονιά μέσα σε σχεδόν μισό αιώνα λειτουργίας του σχολείου, που ο αριθμός των κοριτσιών είναι μεγαλύτερος από των αγοριών.

Έτη	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
1945-46	78	51	129
1946-47	123	115	238
1947-48	175	143	318
1948-49	136	151	287
1949-50	81	104	185

Πίνακας 16: Ο αριθμός των μαθητών, κατά την έκτη περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών



Γράφημα 16: Ο αριθμός των μαθητών κατά την έκτη περίοδο φοίτησης



Γράφημα 17: Η διακύμανση του αριθμού των μαθητών κατά την έκτη περίοδο φοίτησης

Από το δεύτερο έτος παρατηρείται μεγάλη μετακίνηση μαθητών από άλλα μέρη, γειτονικά συνήθως, προς τα Λαγυνά. Οι περισσότεροι προέρχονται από τη

Θεσσαλονίκη, ενώ αρκετοί είναι από τη Δράμα και το Επτάλοφο. Το σχολικό έτος 1948-’49, οι καταγόμενοι εκτός Λαγυνών μαθητές αποτελούν το 17,5% του μαθητικού πληθυσμού. Είναι η μεγαλύτερη αναλογία μη μόνιμων κατοίκων της περιοχής που παρουσιάζεται στην έρευνα.

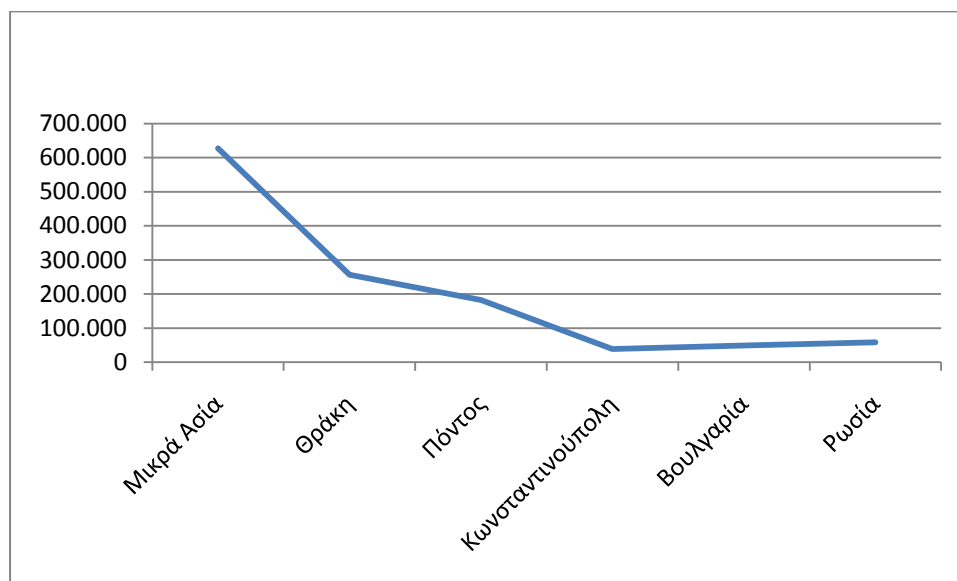
4.6.3 Καταγωγή και θρήσκευμα

Ούτε σε αυτή την περίοδο παρατηρείται κάποια διαφοροποίηση, μεμονωμένη έστω, του θρησκευματος των μαθητών και μαθητριών του δημοτικού σχολείου. Παρουσιάζονται όμως περιπτώσεις μαθητών και μαθητριών που προέρχονται από άλλες περιοχές, πιο πυκνές από κάθε άλλο σημείο της έρευνας. Ως αίτια για το φαινόμενο μπορούν να αναζητηθούν μεταξύ άλλων οι πολεμικές επιχειρήσεις που φτάνουν και μέσα στα αστικά κέντρα πλέον, ειδικά στη Θεσσαλονίκη.

4.7 Ορφανοί και θνησιμότητα

Η διακύμανση του αριθμού των ορφανών γνωρίζει κορύφωση στα μέσα, χρονικά, της έρευνας και στην εξαετία 1926-1932. Οι λόγοι είναι πολλοί. Αφενός, συρρέουν προσφυγικές οικογένειες από τις οποίες συνήθως λείπει ο πατέρας, αφετέρου, όσο αυξάνεται ο αριθμός του μαθητικού πληθυσμού, αυξάνονται και οι στατιστικές των ορφανών.

Περίοδος	Ορφανοί
Α' περίοδος 1914-1920	60
Β' περίοδος 1920-1926	143
Γ' περίοδος 1926-1932	146
Δ' περίοδος 1932-1938	113
Ε' περίοδος 1938-1943	65
Στ' περίοδος 1945-1950	114



Πίνακας 17, γράφημα 18: η διακύμανση των ορφανών στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών, 1914-1950

Όπως έχει προαναφερθεί, ένας παράγοντας για την καταγραφή των ορφανών στο σχολείο και τα αρχεία του είναι και η θνησιμότητα. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, το 1921 καταγράφονται 27.961 θάνατοι ανδρών και 25.746 γυναικών μόνο στην ύπαιθρο, ενώ συνολικά, πέθαναν εκείνη τη χρονιά 76.407 άνθρωποι στην Ελλάδα. Το 1923 οι αριθμοί αυξάνονται σε 109.036 συνολικά, λογικό αποτέλεσμα αν συνυπολογιστούν οι απώλειες της Μικρασιατικής Καταστροφής και οι επιπτώσεις της προσφυγιάς στους πληθυσμούς. Τις αντίστοιχες περιόδους καταγράφονται οι περισσότεροι ορφανοί μαθητές και μαθήτριες από κάθε άλλη περίοδο. Ελαφρά περισσότεροι είναι μόνο τη Γ' περίοδο φοίτησης.

Το 1940, οι νεκροί πανελλαδικά φτάνουν τους 93.830 και το 1949 τους 61.132⁵⁷, από διάφορες αιτίες. Ακόμα πιο ενδεικτικές είναι οι καταγραφές της Στατιστικής Αρχής, που δείχνουν ότι ο αριθμός των αποθνήσκοντων στις ηλικίες μεταξύ 5 και 14 ετών αυξάνεται μεταξύ 1927 και 1932. Ειδικότερα, στο νομό

⁵⁷ Σημαδόπουλος Ιωάννης, «Τα Λαγυνά...» σελ. 145: Από την 1^η Ιανουαρίου 1935 μέχρι 31 Δεκεμβρίου 1944 καταγράφονται στην κοινότητα 491 γεννήσεις, 70 γάμοι και 270 θάνατοι. Από 1^η Ιανουαρίου 1945 ως 31 Δεκεμβρίου 1954 καταγράφονται 434 γεννήσεις, 72 γάμοι και 121 θάνατοι.

Θεσσαλονίκης, το 1928 καταγράφονται 1.576 θάνατοι σε αυτή την ηλικιακή κατηγορία που καλύπτει και το πεδίο της δημοτικής εκπαίδευσης, ενώ το 1932 ο αριθμός έχει αυξηθεί στους 2.811 θανάτους. Το 1935 ο αριθμός έχει φτάσει στους 4.904 θανάτους σε όλη τη χώρα και υποχωρεί μόνο το 1939 στους 3.877.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Η σχολική αποτυχία στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών.

5.1 Α΄ περίοδος φοίτησης

Τα μεγέθη της μη ομαλής σχολικής εξέλιξης των μαθητών του δημοτικού σχολείου Λαγυνών, είναι εξαιρετικά μεγάλα, όπως επίσης σημαντικά και μεγάλα είναι και τα μεγέθη της σχολικής διαρροής. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι μόνο ένας μαθητής κατορθώνει να προαχθεί, κατά την πρώτη περίοδο φοίτησης που εξετάζει η έρευνα, στην Στ΄ τάξη του σχολείου. Εξαιρετικά μεγάλα είναι και τα ποσοστά εγκατάλειψης του σχολείου, ειδικά μετά την α΄ τάξη, στην οποία παρόλα ταύτα, κατατάσσεται η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών.

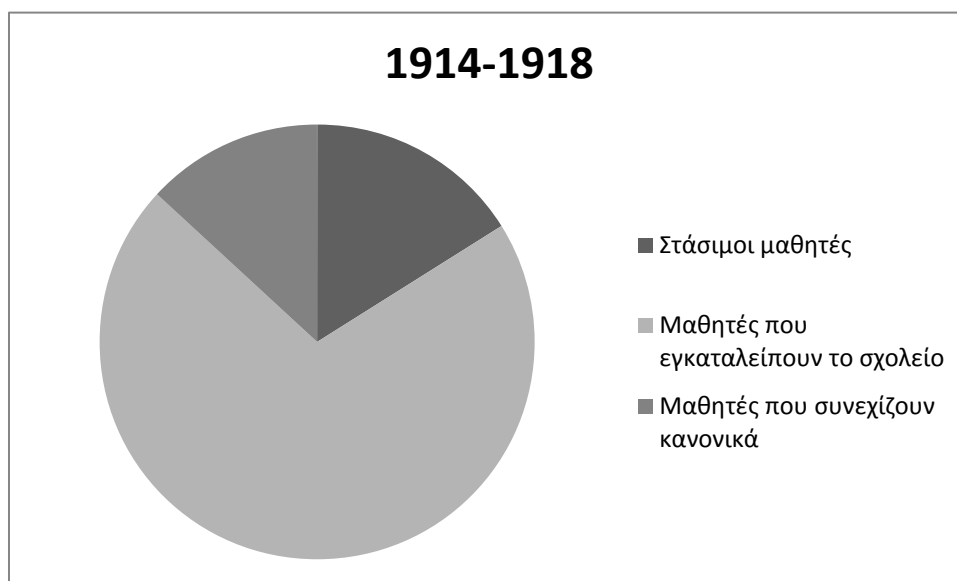
Η σχολική αποτυχία εντοπίζεται κυρίως στο θήλυ μαθητικό πληθυσμό. Παρότι ο αριθμός των κοριτσιών αυξάνεται, με λίγο μεγαλύτερη συχνότητα από αυτόν των αγοριών, οι μαθήτριες αποτυγχάνουν να προαχθούν στην επόμενη τάξη, σχεδόν σε ποσοστό 100%.

Πιο συγκεκριμένα, παίρνοντας σαν βάση για τα δεδομένα τα σχολικά έτη 1914-1915 και 1917-1918, στα οποία η καταγραφή των μαθητών του σχολείου είναι πιο συστηματοποιημένη και είναι πιο κοντά στο μέσο όρο του αριθμού των μαθητών, μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής: Κανονική πρόοδο παρουσιάζει μόλις το 13,1%, ενώ το 16,05% παρουσιάζει στασιμότητα στις σπουδές του. Το μεγαλύτερο μέρος όμως καταλαμβάνει

ο αριθμός των μαθητών που εγκαταλείπουν το σχολείο, μεταξύ αυτών των δύο σχολικών ετών, ο οποίος φτάνει το 70,8%. Το φαινόμενο παρατηρείται σχεδόν καθολικά στη βασική εκπαίδευση, ειδικά στις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου. Είναι έντονα τα πρώτα δείγματα προσπάθειας εφαρμογής της υποχρεωτικής φοίτησης, ωστόσο αυτή η προσπάθεια έχει αρκετά εμπόδια, είτε στην καταρχήν εγγραφή όλων των παιδιών στο σχολείο, είτε κατά τη φοίτησή τους εκεί.

	Στάσιμοι μαθητές	Μαθητές που εγκαταλείπουν το σχολείο	Μαθητές που συνεχίζουν κανονικά
1914-1918	22	97	18
Ποσοστό επί του μέσου όρου φοίτησης, κατά την πρώτη περίοδο (1914-20)	16.05%	70.8%	13.1%

Πίνακας 19: Ενδεικτική πορεία της φοίτησης των μαθητών του Δημ. Σχολείου Λαγυνών, κατά την α' περίοδο φοίτησης.



Γράφημα 19: Ενδεικτική κατάταξη της φοίτησης των μαθητών του Δημ. Σχολείου Λαγυνών, μεταξύ των σχολικών ετών 1914-15 και 1917-18

5.2 Β΄ περίοδος φοίτησης

Κατά τη δεύτερη περίοδο φοίτησης στο Δημοτικό σχολείο Λαγυνών, τα στοιχεία σχετικά με την πρόοδο της φοίτησης των μαθητών είναι πιο πλούσια, μια και η αρχειακή καταγραφή τους είναι πιο συστηματική και συνεπικουρείται από τα βιβλία ελέγχου προόδου και τα βιβλία έκδοσης πιστοποιητικών.

Το σχολικό έτος 1920-21 η εικόνα της προόδου των μαθητών έχει ως εξής:

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	18	36
B-Γ	27	10
Γ-Δ	15	6
Δ-E	12	1
E-Στ	6	0

Πίνακας 20: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1920-21

Παραμένει ενδιαφέρον το γεγονός ότι ενώ στη Β' τάξη προάγονται λιγότερα παιδιά από όσα παραμένουν στάσιμα, η εικόνα αντιστρέφεται στη Β' τάξη και επανέρχεται στη Γ' η ίδια ισορροπία.

Η σχέση του φύλου είναι εις βάρος των κοριτσιών. Από τις μαθήτριες που φοιτούν στην α' τάξη, το 65,51% δεν προάγεται στην επόμενη. Το αμέσως επόμενο έτος, 1921-22 η κατάσταση διαμορφώνεται ως εξής:

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	47	51
B-Γ	12	7
Γ-Δ	13	7
Δ-E	10	2
E-Στ	4	0

Πίνακας 21: Πρόοδος μαθητών κατά το σχολικό έτος 1921-22

Έντονο είναι το στοιχείο της αύξησης των εγγραφών στην Α' τάξη του Δημοτικού σχολείου. Το ποσοστό της αποτυχίας αλλάζει δραματικά: Από το

66,7% πέφτει στο 52,04%. Αυτή όμως η αύξηση της προσέλευσης και των εγγραφών στο σχολείο, δεν συνοδεύεται από αυτό που θα λέγαμε «επιτυχημένη φοίτηση». Και πάλι, η μετάβαση από την Α' στη Β' τάξη είναι κομβική και κρίνει το μέλλον της φοίτησης για πολλά παιδιά, κυρίως μαθήτριες. Βλέπουμε όμως ότι σταδιακά, στις υπόλοιπες τάξεις ο αριθμός των προαχθέντων είναι μεγαλύτερος από αυτό των στασίμων. Μικρότερος όμως είναι και ο αριθμός των παιδιών που παρακολουθούν μαθήματα στις συγκεκριμένες τάξεις.

Κατά το σχολικό έτος 1922-23, ο δείκτης της σχολικής αποτυχίας ανεβαίνει: Μόνο την Α' τάξη τα 2/3 του σχολικού πληθυσμού παραμένουν στάσιμα.

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	36	63
B-Γ	17	7
Γ-Δ	3	15
Δ-E	7	5
E-Στ	5	0

Πίνακας 22: Πρόοδος των μαθητών, κατά το σχολικό έτος 1922-23

Τα ποσοστά αποτυχίας στην Α' τάξη, ανεβαίνουν στο 63,64%, σε ένα από τα μεγαλύτερα σημεία που φτάνουν κατά την έκταση της έρευνας. Ακόμη μεγαλύτερα είναι τα μεγέθη όσον αφορά το θήλυ μαθητικό πληθυσμό, μια και μόνο το 25% συνεχίζει στη Β' τάξη. Επίσης, παρατηρείται διαρροή μαθητών που έχουν κριθεί προβιβαστέοι, έστω και αν ο αριθμός τους είναι μικρός. Δηλαδή, ένα κομμάτι των μαθητών του δημοτικού σχολείου Λαγυνών, παρότι προβιβάζονται στην επόμενη τάξη, δεν συνεχίζουν την πορεία τους στο σχολείο και διακόπτουν, για διάφορους λόγους.

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	33	61
B-Γ	25	15
Γ-Δ	13	11
Δ-E	9	7
E-Στ	0	1

Πίνακας 23: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1923-24

Την αμέσως επόμενη σχολική χρονιά (1924-25), η εικόνα της σχολικής προόδου στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών, διαμορφώνεται ως εξής:

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	32	52
B-Γ	22	10
Γ-Δ	10	8
Δ-E	10	1
E-Στ	0	2

Πίνακας 24: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1924-25

Δηλαδή, η πρόοδος των μαθητών δεν αλλάζει ιδιαίτερα κατ' αυτή την περίοδο. Η διακύμανση της αποχώρησης από τη σχολική διαδικασία είναι περίπου η ίδια: περισσότεροι μαθητές αποχωρούν από το σχολείο, από την Α' στη Β' τάξη, λιγότεροι από τη Β' στη Γ' και ούτω καθεξής.

Οι αριθμοί ανταποκρίνονται σε γενικές γραμμές στη μείωση του μαθητικού πληθυσμού που παρατηρείται σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά. Την τελευταία σχολική χρονιά αυτής της ενότητας, η οποία είναι και αυτή με τη μεγαλύτερη προσέλευση νέων μαθητών στην Α' τάξη, είναι πλέον ορατή η διαρροή των μαθητών κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους. Κατά τα δύο τελευταία σχολικά έτη της περιόδου, είναι ενδιαφέρον το στοιχείο ότι στην τελευταία τάξη φτάνουν περισσότερα μεν παιδιά, ενώ συγκυριακά, ο αριθμός των

παιδιών που παίρνουν απολυτήριο είναι μεγαλύτερος από αυτόν των στασίμων.

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	21	43
B-Γ	17	10
Γ-Δ	12	3
Δ-E	3	5
E-Στ	8	2

Πίνακας 25: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1925-26

5.3 Γ' περίοδος φοίτησης

Αντίστοιχα ξεκινάει η επόμενη περίοδος. Οι μαθητές συνεχίζουν να απορρίπτονται σωρηδόν στην πρώτη τάξη του σχολείου ή και να αποχωρούν από τη σχολική διαδικασία με το που θα ολοκληρώσουν την πρώτη τάξη και η εικόνα να αντιστρέφεται στις μεγαλύτερες τάξεις. Ήδη όμως, ο μαθητικός πληθυσμός έχει μειωθεί σημαντικά. Ενδεικτικό είναι ότι ο συνολικός αριθμός των μαθητών και μαθητριών από τη Γ' τάξη και πάνω δεν αντιστοιχεί ούτε στο 50% των μαθητών των μικρότερων τάξεων του σχολείου.

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	30	47
B-Γ	37	11
Γ-Δ	22	9
Δ-E	12	2
E-Στ	1	5

Πίνακας 26: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1926-27

Τις δύο επόμενες σχολικές χρονιές, ο μοναδικός μαθητής που συνεχίζει την πορεία του ως την τελευταία τάξη του δημοτικού σχολείου Λαγυνών, είναι και αυτός που ολοκληρώνει τελικά τη φοίτηση στο σχολείο. Και στις δύο περιπτώσεις όμως, δεν εγγράφεται στην τελευταία τάξη, την επόμενη σχολική χρονιά.

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	33	65
B-Γ	37	14
Γ-Δ	16	4
Δ-E	5	6
E-Στ	1	0

Πίνακας 27: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1927-28

Βλέπουμε εδώ ότι μόνο ένας μαθητής προάγεται κανονικά από την τελευταία τάξη του σχολείου και αποφοιτεί.

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	19	55
B-Γ	37	14
Γ-Δ	16	4
Δ-E	5	6
E-Στ	1	0

Πίνακας 28: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1928-29

Τη χρονιά 1928-29 παρατηρείται και το εξής φαινόμενο για πρώτη φορά στην έρευνα: Οι μαθήτριες που συνεχίζουν από την Α' στη Β' τάξη είναι περισσότερες από τους αντίστοιχους μαθητές. Παρότι το επόμενο σχολικό έτος το καθεστώς θα αποκατασταθεί, ο αριθμός των κοριτσιών που προάγονται στην επόμενη τάξη αυξάνεται. Μεγάλος είναι και πάλι ο αριθμός της εγκατάλειψης από την πρώτη κιόλας τάξη του σχολείου, για τους μαθητές και τις μαθήτρίες του.

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	33	53
B-Γ	24	11
Γ-Δ	25	17
Δ-E	10	1

Πίνακας 29: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1929-30

Κατά το σχολικό έτος 1929-1930 το σχολείο λειτουργεί ως τετρατάξιο, με μια τάξη λιγότερη από τα προηγούμενα χρόνια. Στην τελευταία τάξη φτάνουν 11 συνολικά παιδιά και μόνο ένα από αυτά δεν παίρνει απολυτήριο. Την επόμενη χρονιά, στην Ε' τάξη φτάνουν λιγότερα παιδιά και προάγονται τα περισσότερα από αυτά και μόλις ένα παραμένει στάσιμο. Δημιουργείται έτσι μια ακολουθία που συνεχίζεται για μερικά χρόνια, με παιδιά που παίρνουν απολυτήριο από το σχολείο.

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	32	55
B-Γ	11	12
Γ-Δ	16	4
Δ-E	7	6
E-Στ	6	1

Πίνακας 30: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1930-31

Βλέπουμε ότι το μοτίβο επαναλαμβάνεται: Μεγάλη στασιμότητα ή και εγκατάλειψη στο τέλος της πρώτης τάξης, σχετικά σταθεροί αριθμοί στις δύο επόμενες τάξεις, μεγάλη απομαζικοποίηση του μαθητικού πληθυσμού.

Τα δύο επόμενα σχολικά έτη, είναι και αυτά κομβικά στο θέμα της απόρριψης των μαθητών. Το σχολείο επιστρέφει στην πενταθέσια λειτουργία το έτος 1930, μόνο για ένα χρόνο και αμέσως μετά, λειτουργεί και πάλι ως τετραθέσιο. Οι μαθητές που ολοκληρώνουν τη φοίτηση το έτος 1931-32 είναι κατά τι αυξημένοι, ωστόσο λείπει η μια τάξη από τη σχολική διαδικασία.

Τα μοτίβα δηλαδή δεν αλλάζουν σε γενικές γραμμές. Φαίνεται όμως ότι υπάρχει μεγαλύτερη επιείκεια από τους δασκάλους αφενός και μεγαλύτερη διάθεση από τις οικογένειες των μαθητών να συνεχίσουν τα παιδιά τους τις σπουδές τους, παρά τις μεγάλες αντιξοότητες που ενδεχομένους αντιμετωπίζουν.

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	39	40
B-Γ	17	2
Γ-Δ	32	32
Δ-Ε	14	3

Πίνακας 31: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1931-32

5.4 Δ' περίοδος φοίτησης

Το σχολείο λειτουργεί για μια περίοδο περίπου ως τετραθέσιο, συνεχίζοντας από τα δύο προηγούμενα χρόνια. Το ισοζύγιο αλλάζει υπέρ των μαθητών και μαθητριών που συνεχίζουν κανονικά τις σπουδές τους, αν και το μεγαλύτερο κομμάτι των απορριφθέντων είναι από το θήλυ μαθητικό πληθυσμό, ακόμα. Το εντυπωσιακότερο όμως στοιχείο της συγκεκριμένης χρονιάς, είναι ο αριθμός των μαθητών και μαθητριών που φτάνουν στην τελευταία τάξη, ο οποίος είναι μεγαλύτερος από αυτόν της Α' τάξης. Οι περισσότεροι μένουν μεν στάσιμοι, αλλά το σχολείο δεν έχει καταγράψει ξανά τόσο αυξημένο αριθμό μαθητών στην τελευταία του τάξη. Η αιτία, τη συγκεκριμένη χρονιά, είναι αρκετές μετεγγραφές μαθητών και εγγραφές και παλιότερων μαθητών στις μεγαλύτερες τάξεις.

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	22	42
B-Γ	37	13
Γ-Δ	27	7
Δ-E	32	35

Πίνακας 32: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1932-33

Η εικόνα αλλάζει άρδην την επόμενη χρονιά, με τους περισσότερους μαθητές και μαθήτριες να μη συνεχίζουν μετά την Α' τάξη. Μάλιστα, στην Α' δημοτικού του συγκεκριμένου σχολικού έτους παρουσιάζεται μια από τις μεγαλύτερες αριθμητικά εξόδους από τη σχολική διαδικασία, με σχεδόν τα τρία τέταρτα των μαθητών και μαθητριών να μην συνεχίζουν το σχολείο.

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	22	72
B-Γ	23	17
Γ-Δ	34	7
Δ-E	16	7

Πίνακας 33: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1933-34

Αυτό που παρατηρείται ωστόσο, είναι ότι ως τετραθέσιο, το σχολείο και η ολοκλήρωση των σπουδών γίνεται πιο προσιτό μια και η σχέση των αριθμών μαθητών και μαθητριών που εγγράφονται στην Α' τάξη και αυτών που ολοκληρώνουν το σχολείο βελτιώνεται. Αν συγκριθεί το φαινόμενο με τις

χρονιές λειτουργίας του σχολείου ως πενταθέσιου ή εξαθέσιου όμως, φαίνεται ότι η βελτίωση είναι καθαρά ποσοτική και όχι ποιοτική. Προς το χειρότερο αλλάζει το ισοζύγιο τις δύο επόμενες χρονιές:

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	35	53
B-Γ	22	13
Γ-Δ	18	10
Δ-E	21	10

Πίνακας 34: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1934-35

Το σχολικό έτος 1935-36 το σχολείο ξαναγίνεται πενταθέσιο. Το φαινόμενο των μηδενικών αποφοιτήσεων από την τελευταία τάξη, επιστρέφει. Μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση ωστόσο, είναι ότι αυξάνεται μεσοσταθμικά ο χρόνος παραμονής των μαθητών στο σχολείο. Όπως φαίνεται και στα στοιχεία της προηγούμενης σχολικής χρονιάς, οι μαθητές και μαθήτριες που παραμένουν στο σχολείο μετά τη μεγάλη έξοδο της Α' τάξης, συνεχίζουν και μάλιστα δημιουργούν ένα θετικό ισοζύγιο στις μεσαίες τάξεις του δημοτικού.

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	18	66
B-Γ	14	17
Γ-Δ	26	12
Δ-E	9	9
E-Στ'	0	1

Πίνακας 35: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1935-36

Λίγο πιο ομαλοποιημένα είναι τα πράγματα το αμέσως επόμενο σχολικό έτος, με εννέα μαθητές να τελειώνουν την τελευταία τάξη. Ο αριθμός, απόλυτος, αλλά και στην αναλογική του εκχώ, είναι από τους μεγαλύτερους που παρατηρούνται σε όλη την έρευνα, σε τόσο μεγάλη τάξη του σχολείου. Και όμως, σε αντίθεση με τα πιο κοντινά έτη (αρχές δεκαετίας '30) είναι λιγότερα τα παιδιά που φτάνουν τις τελευταίες τάξεις, μετά και την τελευταία αύξησή τους κατά το σχολικό έτος 1934-35. Το '36-'36 δεν απολύεται κανείς μαθητής ή μαθήτρια.

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	30	26
B-Γ	30	8
Γ-Δ	18	5
Δ-E	12	5
E-Στ'	9	7

Πίνακας 36: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1936-37

Για πρώτη φορά σε όλη την έκταση της έρευνας, το έτος 1936-37 το δημοτικό σχολείο Λαγυνών έχει αποφοίτους από την Στ' τάξη, όντας εξατάξιο πλέον, εννιά μαθητές και τρεις την αμέσως επόμενη σχολική χρονιά.

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	27	48
B-Γ	20	12
Γ-Δ	14	21
Δ-E	9	11
Στ'	3	4

Πίνακας 37: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1937-38

5.5 Ε΄ και Στ΄ περίοδοι φοίτησης

Το σχολικό έτος 1938-39 προάγονται όλοι οι μαθητές του σχολείου. Το ίδιο συμβαίνει και την επόμενη σχολική χρονιά. Το σχολικό έτος 1940-41 συμβαίνει το ίδιο (πλην έξι μαθητών που αποσύρονται),όπως και την επόμενη σχολική χρονιά οι οποίες ολοκληρώνονται τον Δεκέμβριο των αντίστοιχων ετών. Το ίδιο συμβαίνει και το σχολικό έτος 1942-43, το οποίο ολοκληρώνεται κανονικά, τον Ιούνιο. Το μοτίβο συνεχίζεται και τα δύο επόμενα σχολικά έτη, με το 1945-46 να είναι από τα πιο ολιγάριθμα της έρευνας, καθώς ακολουθεί τη λήξη του πολέμου, σε μια πολύ δύσκολη ιστορική συγκυρία για τη χώρα. Από το σχολικό έτος 1946-47 επανέρχονται οι εξετάσεις και οι στάσιμοι μαθητές και μαθήτριες με τις δεύτερες να υφίστανται περισσότερο τις συνέπειες και να εγκαταλείπουν την εκπαιδευτική διαδικασία. Ο αριθμός των μετεξεταστέων πάντως, είναι σταθερά μικρότερος από αυτόν των προαχθέντων. Η μαζική προαγωγή μαθητών και μαθητριών κατά τα συγκεκριμένα έτη, γίνεται υπό το έκτακτο καθεστώς. Αναφέρθηκε και πιο πάνω ότι πολύ συχνά οι δάσκαλοι αντιμετώπιζαν με μια σχετική επιείκεια τους μαθητές και τις μαθήτριες και αυτό συνέβη και στην συγκεκριμένη περίπτωση, υπό την πίεση της έκτακτης ανάγκης και κατάστασης. Στην Α΄ τάξη, οι προαχθέντες είναι περισσότεροι από τους στάσιμους, κάτι που ισχύει, για πρώτη φορά στην έκταση της έρευνας, για όλες τις τάξεις του σχολικού έτους.

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	66	59
B-Γ	25	10
Γ-Δ	17	3
Δ-E	17	2
E-Στ'	3	0

Πίνακας 38: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1946-47

Και πάλι, το σχολείο λειτουργεί ως πενταθέσιο αυτή τη χρονιά . Η πληθυσμιακή έκρηξη που παρατηρείται στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια πάντως, δεν επιβεβαιώνεται και ποιοτικά. Η αποφοίτηση περισσότερων μαθητών και μαθητριών από την τελευταία τάξη κινείται σε πολύ χαμηλά έως και απογοητευτικά νούμερα, σε σχέση με τις εγγραφές στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών. Ουσιαστικά, η ποσοτική απόσταση εγγραφέντων στην πρώτη τάξη με αποφοιτούντες από την τελευταία, μεγαλώνει περισσότερο. Και πάλι, ο συνολικός αριθμός των προαχθέντων είναι μεγαλύτερος από αυτό των στασίμων.

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	64	21
B-Γ	60	11
Γ-Δ	17	4
Δ-E	6	2
E-Στ'	9	1

Πίνακας 39: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1947-48

Σε αυτό το έτος παρατηρείται μεν η προαγωγή των μαθητών και μαθητριών από τάξη σε τάξη, οι εγγραφές όμως των παιδιών στις μεγαλύτερες τάξεις του σχολείου βαίνουν μειούμενες διαρκώς. Από τους 64 που προάγονται στη Β' τάξη εγγράφονται 60 και από τους 60 στη Γ' τάξη, η οποία είναι και η οριοθετική γραμμή της σχολικής διαρροής, εγγράφονται μόλις 17.

Τάξεις	Προάγονται	Στάσιμοι
A-B	53	28
B-Γ	60	13
Γ-Δ	69	13
Δ-E	38	10
E-Στ'	6	0

Πίνακας 40: Πρόοδος των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1948-49

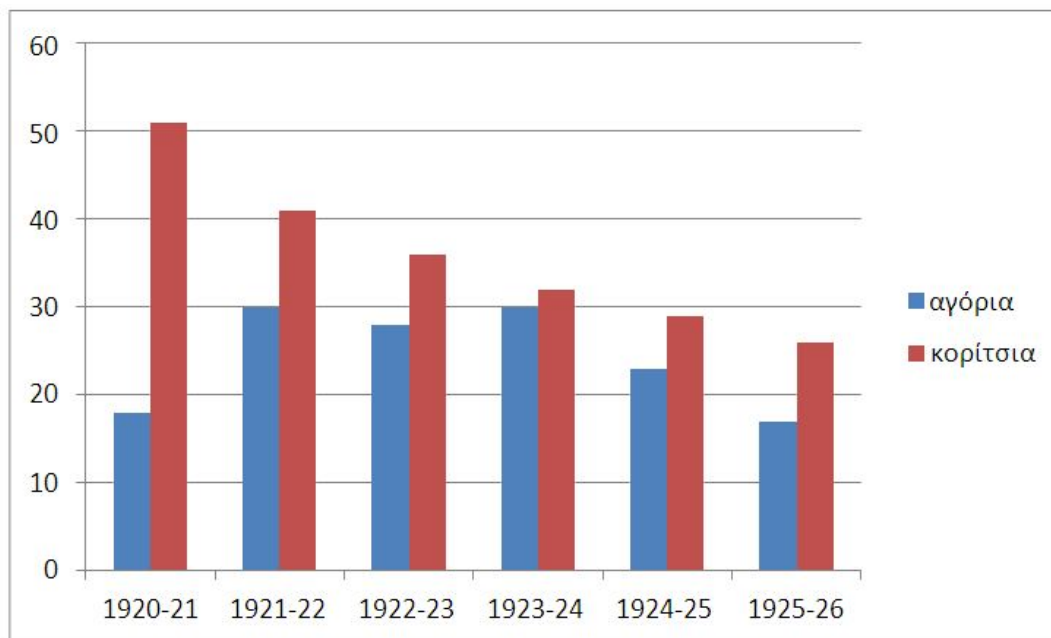
Τέλος, το σχολικό έτος 1949-50 ολοκληρώνουν με επιτυχία όλοι οι μαθητές και οι μαθήτριες του σχολείου. Αυτές όμως οι σχολικές χρονιές, κατά τις οποίες δεν υπάρχουν απορριπτέοι στο σχολείο, αποτελούν εξαίρεση. Οι λόγοι μπορούν να αναζητηθούν είτε στη ρευστή και ταραγμένη πολιτικά περίοδο για την ελληνική κοινωνία, σε συνδυασμό με την ελαστικότητα των δασκάλων και των διευθυντών του σχολείου. Ούτως ή άλλως, η διαγωγή, η οποία ενίοτε είναι και ο βαρύνων παράγοντας για την προαγωγή ή όχι κάποιου μαθητή ή μαθήτριας, είναι για όλους από «κοσμιωτάτη» έως «αρίστη» στους ελέγχους.

Ένα βασικό ποσοτικό χαρακτηριστικό της φοίτησης των μαθητών και μαθητριών στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών, είναι η διαρροή από τη Α' τάξη και μετά. Στα σχολικά έτη μεταξύ 1920 και 1926, από τα οποία υπάρχουν και τα πλουσιότερα στοιχεία, διαπιστώνεται μια μεγάλη διακύμανση του ποσοστού των μαθητών-τριών που ολοκληρώνουν τη φοίτησή τους στο σχολείο. Για δύο σχολικές χρονιές (1924-25 και 1925-26) δεν αποφοιτά κανείς. Και πάλι όμως, η αριθμητική σχέση των εγγραφόμενων με τους αποφοιτούντες, είναι απογοητευτική. Η μεγαλύτερη έξοδος του μαθητικού πληθυσμού γίνεται στην Α' τάξη κιόλας.



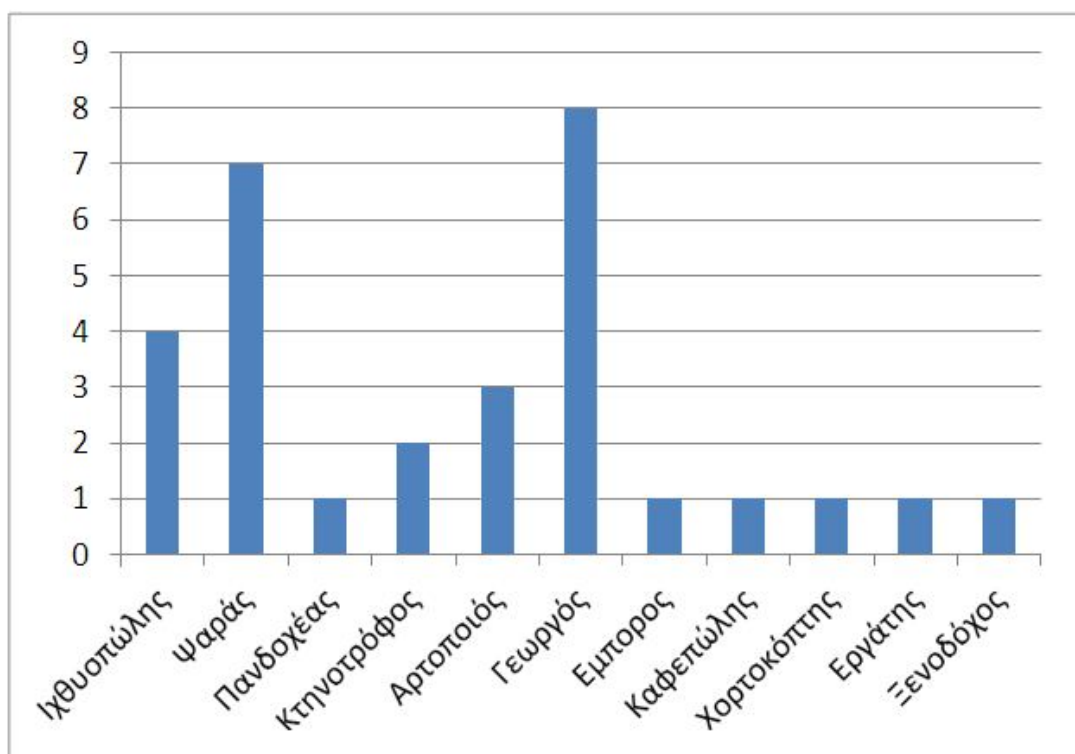
Γράφημα 19: ποσοστό αποφοίτησης κατά τα έτη 1920-1926

Από τους μαθητές που φτάνουν στην τελευταία τάξη και ολοκληρώνουν τις σπουδές τους, σχεδόν όλοι είναι αγόρια. Προέρχονται κυρίως από τη μεσαία τάξη, με γονείς εμπόρους ή κατέχοντες διοικητικές θέσεις. Για παράδειγμα, το 1921-22 οι δύο αποφοιτούντες είναι, ο ένας γόνος ιχθυοπώλη και ο άλλος του προέδρου της κοινότητας. Το 1922-23 τελειώνουν το σχολείο δύο αγόρια, το ένα γόνος παντοπώλη και το άλλο ορφανό (δεν σημαίνει ωστόσο ότι ορφανός σημαίνει αυτόματα και φτωχός). Τα μοτίβο επαναλαμβάνεται σε όλα σχεδόν τα σχολικά έτη της έρευνας. Από την άλλη, η συντριπτική πλειοψηφία των μαθητών και μαθητριών που σταματούν τη φοίτησή τους από την πρώτη κιόλας τάξη, είναι γόννοι γεωργών, αλιέων και λοιπών συναφών επαγγελματιών. Επίσης, συντριπτικά περισσότερες είναι οι μαθήτριες που εγκαταλείπουν το σχολείο. Το ακόλουθο γράφημα είναι ενδεικτικό, για αυτό που καταγράφεται τα ίδια χρόνια (1920-1926) με την αριθμητική σχέση αγοριών και κοριτσιών που μένουν στάσιμα στην Α' τάξη.



Γράφημα 20: Αριθμητική σχέση αγοριών-κοριτσιών που μένουν στάσιμα στην Α' τάξη

Τα κορίτσια που μένουν στάσιμα στην Α' τάξη είναι σταθερά περισσότερα από τα αγόρια. Όσον αφορά το κομμάτι της κοινωνικής καταγωγής, τη σχολική χρονιά 1920-21 οι γονείς των στάσιμων μαθητών κάνουν τα εξής επαγγέλματα:



Γράφημα 21: κοινωνική καταγωγή των μαθητών που μένουν στάσιμοι στην Α' τάξη, το σχολικό έτος 1920-21

Η μεγάλη πλειοψηφία των παιδιών που δεν συνεχίζουν τη φοίτησή τους πέραν της Α' τάξης, σε δύο ενδεικτικά χρόνια, των οποίων το σχήμα επαναλαμβάνεται σε όλη την έκταση της έρευνας, προέρχονται από γεωργικές οικογένειες που είναι άλλωστε και το κυρίως σώμα της τοπικής κοινωνίας. Ενδεικτικό της αποχώρησης των μαθητών και (κυρίως) των μαθητριών από τη σχολική διαδικασία, είναι η αναντιστοιχία εγγραφών στην πρώτη και την τελευταία τάξη του σχολείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Οι πρόσφυγες

Σε αυτό το σημείο, στο θέμα των προσφύγων πρέπει να σταθούμε ιδιαίτερα, μια και στην περίοδο περικλείονται έτη κατά τα οποία, ως συνέπεια της ήττας του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία και της συνθήκης της Λοζάνης (Σεπτέμβριος 1923), μετακινείται ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων εκατέρωθεν των ελληνοτουρκικών συνόρων, με τη μερίδα του λέοντος να ανήκει στους Έλληνες κατοίκους των μικρασιατικών παραλίων κυρίως. Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922, περίπου 1.400.000 κάτοικοι της Μικράς Ασίας μετακινήθηκαν, σύμφωνα και με αυτά που προέβλεπαν τα άρθρα της συνθήκης προς την κυρίως Ελλάδα. Την αντίστροφη οδό πήραν περίπου 300.000 Τούρκοι στην ανταλλαγή των πληθυσμών. Από τη συνθήκη εξαιρέθηκαν οι Έλληνες που εγκαταστάθηκαν πριν το 1918 στην Κωνσταντινούπολη, καθώς και οι Τούρκοι του ελληνικού κομματιού της Θράκης. Από τον παραπάνω αριθμό των Ελλήνων προσφύγων, περίπου 200.000 εγκαταστάθηκαν εξ αρχής στα μεγάλα αστικά κέντρα, Αθήνα και Θεσσαλονίκη⁵⁸. Οι άνθρωποι οι οποίοι μετεγκαταστάθηκαν υπό αυτές τις συνθήκες στην Ελλάδα, προέρχονταν από ποικίλες κοινωνικές τάξεις.

Παρότι πηγές αναφέρουν ότι στην ευρύτερη περιοχή του Λαγκαδά εγκαταστάθηκε ένας μεγάλος αριθμός προσφύγων, στα μαθητικά αρχεία των Λαγυνών δεν αναφέρονται τέτοιες περιπτώσεις. Οι μοναδικές περιπτώσεις μετανάστευσης που παρατηρούνται, είναι είτε από κοντινά χωριά, είτε από πιο μακρινές περιοχές. Στην τελευταία περίπτωση, πρόκειται συνήθως για εργάτες που αλλάζουν τόπο κατοικίας, είτε προς αναζήτηση εργασίας, είτε για λόγους πολιτικών διώξεων. Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι τα παιδιά που γεννιούνται σε έδαφος του ελληνικού κράτους, όταν πηγαίνουν σχολείο

⁵⁸ Περίπου 50000 εξ' αυτών, κατευθύνθηκαν προς εγκατάσταση σε άλλες χώρες. Ένα μεγάλο κομμάτι εγκαταστάθηκε στη Σοβιετική Δημοκρατία της Αρμενίας, ενώ αρκετοί μετανάστευσαν προς Αμερική ή και Αίγυπτο.

καταγράφονται ως γηγενή.

Σε αρκετές περιπτώσεις οι πρόσφυγες εγκαθίστανται σε σπίτια που άφησαν οι αντίστοιχοι τούρκοι πρόσφυγες. Τη διαδικασία επιβλέπει η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων της Κοινωνίας των Εθνών. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Επιτροπής, οι Τούρκοι εγκατέλειψαν 53.572 σπίτια συνολικά στη Μακεδονία. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΚτΕ⁵⁹, στη Μακεδονία εγκαταστάθηκαν συνολικά 116.403 οικογένειες με 430.295 άτομα, προερχόμενοι κυρίως από Μικρά Ασία, Θράκη και Πόντο⁶⁰. Η επιτροπή διαχειρίστηκε συνολικά 3.676.945 στρέμματα καλλιεργούμενης γης στη Μακεδονία και άλλα 1.952.254 χέρσας.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Α. Ρήγου⁶¹, οι πρόσφυγες που δημιουργούνται από τη Μικρασιατική Καταστροφή, αγγίζουν το 1,5 εκατομμύριο.

Λίγο λιγότερους τους υπολογίζει ο Αθανάσιος Νικ. Πετσάλης⁶², λίγο περισσότερους από 1,2 εκατομμύρια ανθρώπους. Συγκεκριμένα, τους κατανέμει ως εξής:

⁵⁹ Κοινωνία των Εθνών «Η εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα Γενεύη 1926», Τροχαλία, Αθήνα 1997, σελ.65 «Πολλές φορές τα σπίτια αυτά ήταν άσχημα χτισμένα και γενικά ανθυγιεινά (...)Η Επιτροπή επισκεύασε έναν αριθμό σπιτιών, περίπου το 1/5 του συνόλου, με τη βοήθεια των προσφύγων που επιθυμούσαν να εγκατασταθούν σε αυτά».

⁶⁰ Κοινωνία των Εθνών, «Η εγκατάσταση...» σελ. 71: Μ. Ασία 33.254, Θράκη 20.616, Πόντος 36.605, Καύκασος 9.826, Βουλγαρία 6.244, διάφοροι τόποι 858.

⁶¹ Άλκης Ρήγος, «Η Β' Ελληνική Δημοκρατία 1924-1935-Κοινωνικές διαστάσεις της πολιτικής σκηνής», Θεμέλιο Αθήνα

⁶² Αθανάσιος Νικ. Πετσάλης, «Η δημοσιονομική αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος», Εστία, Αθήνα, 1930

Πρόσφυγες	
Μικρά Ασία	626.954
Θράκη	256.635
Πόντος	182.169
Κωνσταντινούπολη	38.458
Βουλγαρία	49.027
Ρωσία	58.526
Διάφοροι	10.080
Σύνολο	1.221.849

Πίνακας 41: Προέλευση προσφύγων μετά το 1922, στην Ελλάδα.

Μέσα σε δέκα χρόνια, από το 1918 έως το 1928, ο αριθμός των εγκατεστημένων προσφύγων στην Ελλάδα υπερπενταπλασιάζεται, από τους 70.000 ανθρώπους, στους 374.000⁶³ Η μετάβαση μόνο ομαλά δεν έγινε πάντως. Εκτός από τα διάφορα περιστατικά, περιπτωσιολογικά ή γενικευμένα που παρατηρήθηκαν σε διάφορες περιοχές εγκατάστασης (κυρίως έχθρα προς τους πρόσφυγες από τους ντόπιους), δεν ήταν καλές και οι συνθήκες της αρχικής εγκατάστασης. Κοντά στη Θεσσαλονίκη στήθηκαν πολλοί προσφυγικοί καταυλισμοί οι οποίοι φιλοξένησαν περί τα 14.000 άτομα. Στις αρχές του Οκτωβρίου του 1923 αναφέρθηκαν 5.207 κρούσματα ελονοσίας, τα οποία κατέληξαν σε θάνατο των ασθενών, τα 320⁶⁴ από αυτά. Μάλιστα, προς το τέλος του 1923 η θνησιμότητα στα κρούσματα έφτασε το 45%.

Οι πρόσφυγες ωστόσο, έδωσαν νέα ώθηση στην τοπική οικονομία. Ειδικά στην καπνοπαραγωγή που ήταν από τους βασικούς πυλώνες της οικονομίας στη γεωγραφικά ελληνική Μακεδονία, η επίδρασή τους ήταν καίρια και ζωογόνα. Ειδικά στις περιοχές γύρω από τον Λαγκαδά, η καπνοπαραγωγή εξαπλώνεται και αρκετές από τις παραγόμενες ποιότητες εξάγονται με επιτυχία

⁶³ Συλλογικό, «Ελευθέριος Βενιζέλος...» σελ. 30

⁶⁴ Κοινωνία των Εθνών, «Η εγκατάσταση...» σελ. 79

στη διεθνή αγορά⁶⁵. Το 1928 στην περιοχή της Μακεδονίας καταγράφονται 638.253 πρόσφυγες.

6.1 Εσωτερική μετανάστευση

Η παρουσία νεοφερμένων μαθητών με καταγωγή από άλλες περιοχές της Ελλάδας, είναι γενικά περιορισμένη. Κυρίως προέρχονται από γειτονικά χωριά, ή ακόμα από άλλες περιοχές της Μακεδονίας. Ενδεικτικά, σε περιόδους που δικαιολογείται η μαζική μετανάστευση και κάνει έντονη την παρουσία της σε όλη την Ελλάδα, τα στοιχεία που προκύπτουν από την έρευνα δείχνουν ότι η περιοχή των Λαγυνών δεν επηρεάζεται ιδιαίτερα. Περισσότεροι μαθητές και μαθήτριες καταγράφονται ως προερχόμενοι από άλλες περιοχές, κυρίως λόγω της μετοίκησης των οικογενειών τους για εργασιακούς λόγους. Άλλωστε, τα παιδιά προσφύγων που γεννιούνται στην Ελλάδα δεν καταγράφονται ως «καταγόμενα από άλλες περιοχές».

Έτη	Καταγωγή από άλλες περιοχές	Ποσοστό επί του συνόλου των μαθητών
1914-15	1	1,35%
1915-16	1	1,5%
1916-17	3	3,21%
1917-18	7	8,82%
1918-19	7	7,07%
1919-20	0	0

Πίνακας 42: Μαθητές καταγόμενοι από περιοχές εκτός των Λαγυνών, κατά την πρώτη περίοδο φοίτησης.

⁶⁵ Κοινωνία των Εθνών, «Η εγκατάσταση...» σελ. 124: «Ο ρόλος των προσφύγων στην ανάπτυξη της καπνοκαλλιέργειας μπορεί να φανεί από τα ακόλουθα στοιχεία: Η συνολική ελληνική παραγωγή το 1922 ήταν 23,5 εκ. κιλά, ενώ το 1925 έφτασε τα 66 εκ. κιλά. Οι πρόσφυγες παρήγαγαν το 1/3 της ποσότητας. Τελικά το 1925 τα 42 εκ. κιλά που εξήχθησαν, έφεραν στη χώρα 1,9 δις δραχμές».

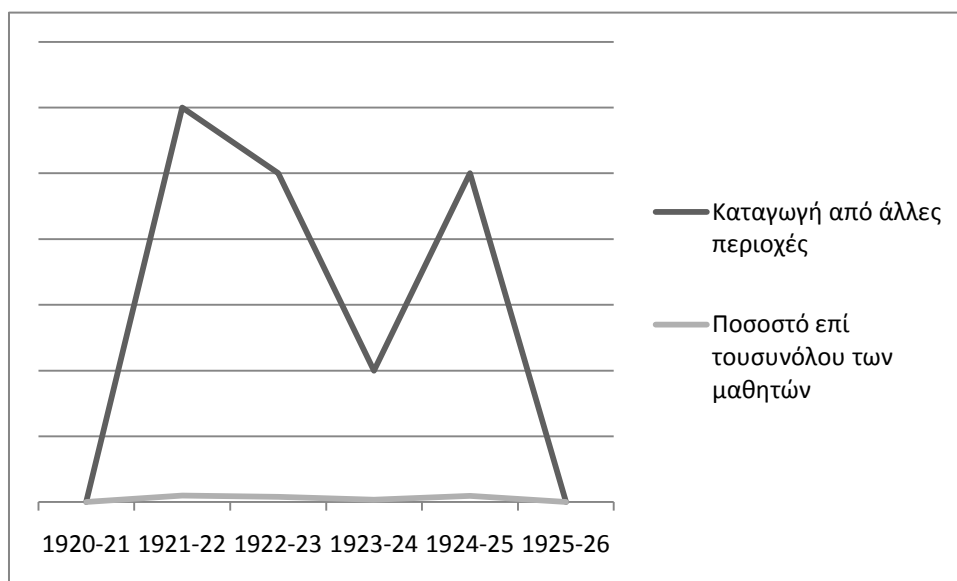


Γράφημα 22: Μαθητές καταγόμενοι από περιοχές εκτός Λαγυνών, κατά την πρώτη περίοδο φοίτησης

Κατά την πρώτη περίοδο, η εσωτερική μετανάστευση, όπως τη συναντάμε στα στοιχεία των μαθητών, περιορίζεται στην άφιξη οικογενειών και μαθητών από γύρω περιοχές (Βυσώκα), ή λίγο πιο μακριά, από τη Δράμα και τη Θράκη.

Έτη	Καταγωγή από άλλες περιοχές	Ποσοστό επί του συνόλου των μαθητών
1914- 15	1	1,35%
1915- 16	1	1,5%
1916- 17	3	3,21%
1917- 18	7	8,82%
1918- 19	7	7,07%
1919- 20	0	0

Πίνακας 43: Μαθητές καταγόμενοι από περιοχές εκτός των Λαγυνών, κατά τη δεύτερη περίοδο φοίτησης



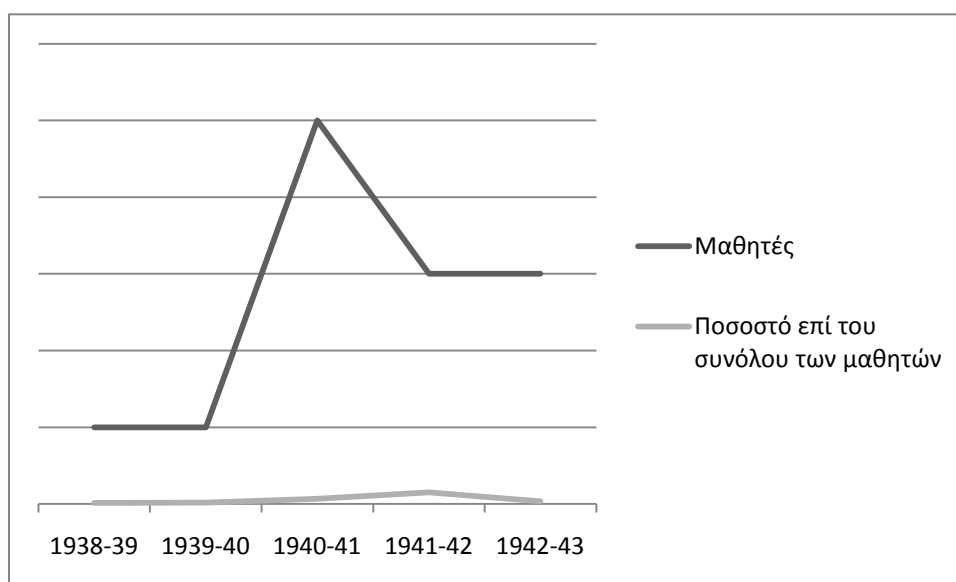
Γράφημα 23: Μαθητές καταγόμενοι προερχόμενοι από άλλα σχολεία, κατά τη β' περίοδο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών

Κατά τη δεύτερη περίοδο, τα ποσοστά της μετανάστευσης ανεβαίνουν. Οι τόποι προέλευσης των μαθητών ποικίλουν: από τις γύρω περιοχές, αλλά και τα αστικά κέντρα (Θεσσαλονίκη) ή και περιοχές της Τουρκίας (Νικομήδεια) από όπου έχουν έρθει πρόσφυγες. Είναι σαφής η επίδραση των γεγονότων της Μικρασιατικής καταστροφής, ειδικά το σχολικό έτος 1921- 22, κατά το οποίο αφικνούνται μαθητές και από ελληνικά νησιά (Μυτιλήνη), τα οποία αποτέλεσαν πρώτους σταθμούς για τους πρόσφυγες της Μικράς Ασίας.

Έτη	Μαθητές	Ποσοστό επί συνόλου των μαθητών
1938-39	1	1.42%
1939-40	1	1.69%
1940-41	5	6.7%
1941-42	3	15%
1942-43	3	3.54%

Πίνακας 44: Μαθητές καταγόμενοι από περιοχές εκτός Λαγυνών, κατά την ε' περίοδο φοίτησης

Μόνο το μεσαίο σχολικό έτος, το έτσι και αλλιώς ταραγμένο 1940-1941 παρουσιάζεται μια σχετική αύξηση των μαθητών που έρχονται από άλλα σημεία στα Λαγυνά για να παρακολουθήσουν μαθήματα στο δημοτικό σχολείο της κοινότητας. Στα κατοχικά χρόνια, ο αριθμός των προερχόμενων από άλλες περιοχές μαθητών και μαθητριών αυξάνεται αναλογικά με το σύνολο του μαθητικού πληθυσμού, ο οποίος όμως, να μην ξεχνάμε ότι μειώνεται δραστικά κατά τα χρόνια του πολέμου.



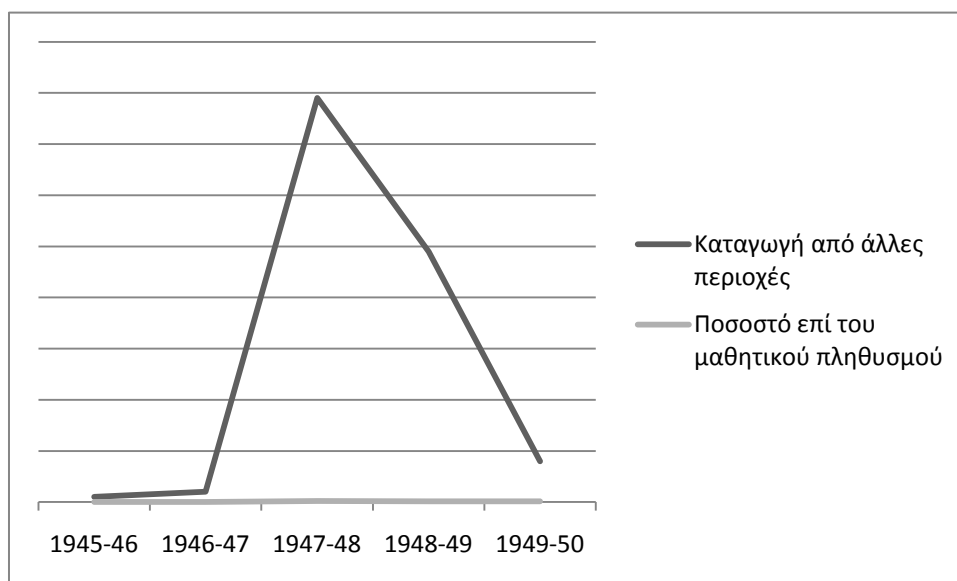
Γράφημα 24: Μαθητές προερχόμενοι από περιοχές εκτός Λαγυνών, κατά την

πέμπτη περίοδο φοίτησης.

Έτη	Καταγωγή από άλλες περιοχές	Ποσοστό επί του μαθητικού πληθυσμού
1945-46	1	1.29%
1946-47	2	4.76%
1947-48	79	23.5%
1948-49	49	14.06%
1949-50	8	14.08%

Πίνακας 45: Μαθητές καταγόμενοι από περιοχές εκτός Λαγυνών, κατά την έκτη περίοδο φοίτησης

Τα ταραγμένα χρόνια του Εμφυλίου αφήνουν έντονο το σημάδι τους στην τοπική κοινωνία, με τις πολλές μετακινήσεις των πληθυσμών. Τα έτη κορύφωσης της διαμάχης, από το 1947 μέχρι και το 1949, οι μαθητές και οι μαθήτριες που προέρχονται από άλλα μέρη εκτός Λαγυνών είναι σε αναλογία σχεδόν 1 προς 4 με τους γηγενείς μαθητές. Το στοιχείο αυτό είναι σημαντικό, αν αναλογιστεί κανείς ότι ακόμα και σε εποχές τεράστιων προσφυγικών κυμάτων που προκλήθηκαν από πολεμικά γεγονότα, η συντριπτική πλειοψηφία του σχολικού πληθυσμού των Λαγυνών αποτελούταν από γηγενείς. Οι προερχόμενοι από άλλα μέρη συμβάλλουν πολύ στην αύξηση του αριθμού των μαθητών αυτά τα χρόνια.



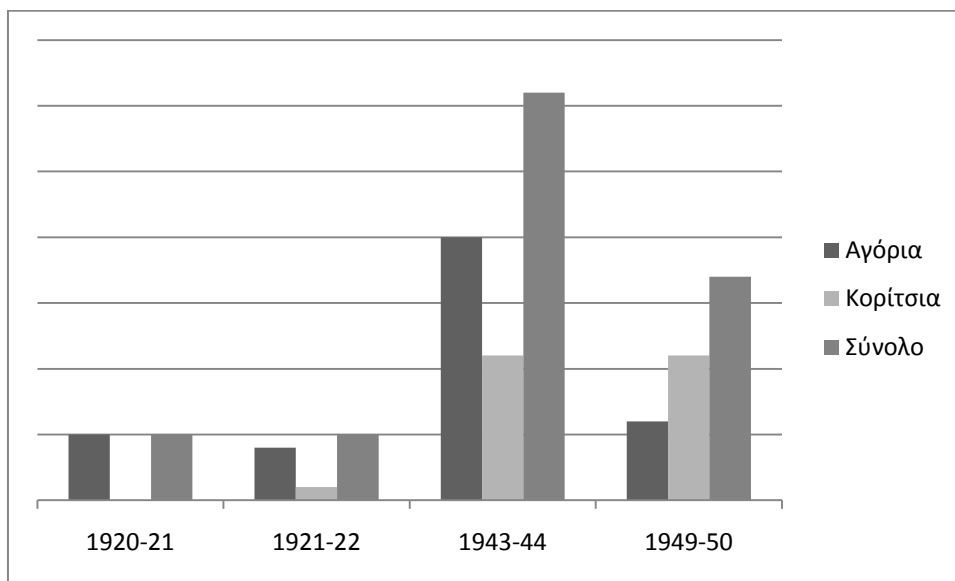
Γράφημα 25: Μαθητές καταγόμενοι από περιοχές εκτός Λαγυνών, κατά την έκτη περίοδο φοίτησης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. Βαθμολογία-επίδοση

Ας δούμε και την άλλη όψη, τη βαθμολογία και την επίδοση όσων μαθητών και μαθητριών συνέχιζαν κανονικά τη φοίτησή τους στο σχολείο. Με βάση τέσσερις χρονιές για τις οποίες υπάρχουν στοιχεία από τα βιβλία προόδου, όπου καταγράφονται επακριβώς οι βαθμοί και η πρόοδος των μαθητών και των μαθητριών, τα στοιχεία έχουν ως εξής, σε ό,τι αφορά τους αριστούχους:

Έτος	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
1920-21	5	0	5
1921-22	4	1	5
1943-44	20	11	31
1949-50	6	11	17

Πίνακας 46: Μαθητές και μαθήτριες που βαθμολογούνται με «άριστα»



Γράφημα 26: Μαθητές και μαθήτριες με βαθμό «άριστα»

Η σχέση των μαθητών και μαθητριών που βαθμολογούνται με άριστα, επί του συνολικού αριθμού του σχολικού πληθυσμού στις αντίστοιχες χρονιές, είναι πολύ μικρή. Μόλις το 3,81% το 1920-21, 3,78% το αμέσως επόμενο έτος, χρονιές κατά τις οποίες η βαθμολογία γίνεται στην κλίμακα του 6. Το 1943-44

το ποσοστό βελτιώνεται, καθώς συναντιούνται δύο χαρακτηριστικά ιδιαίτερα έντονα στα δέκα τελευταία χρόνια της έρευνας: από την μια, υπάρχει φανερή επιείκεια στη βαθμολόγηση των μαθητών και μαθητριών από τους δασκάλους, από την άλλη, κάποιες από αυτές τις σχολικές χρονιές είναι οι πιο δύσκολες λόγω της κατοχής και του εμφυλίου. Το '43-44 το ποσοστό των αριστούχων φτάνει το 27,7%, ενώ το 1949-50 9,1%, με βαθμολογία στην κλίμακα του 10.

Βλέπουμε όμως ότι η κλίμακα της βαθμολογίας ξεκινάει από πολύ χαμηλά, στα πρώτα χρόνια της έρευνας. Πρακτικά, οι αριστούχοι όχι απλά είναι πολύ λίγοι, αλλά είναι πολύ λίγοι και οι μαθητές-μαθήτριες που συνεχίζουν κανονικά να πηγαίνουν σχολείο μέχρι να συμπληρώσουν τα χρόνια της βασικής εκπαίδευσης. Μόλις στο 1921-1922 εμφανίζεται μαθήτρια αριστούχος, ενώ κάπως πιο ισορροπημένη είναι η κατάσταση στα μεσαία χρόνια της έρευνας. Ειδικά εκεί αφήνει το στίγμα της η «κανονικότητα», η σχετικά ομαλή ζωή των οικογενειών, έστω και σε πολύ κακές οικονομικές συνθήκες, παρά την ύπαρξη ενός μεγάλου αστικού κέντρου μόλις μερικά χιλιόμετρα δυτικότερα. Η μαζικοποίηση του σχολικού χώρου όσο προχωράμε προς τη δεκαετία του 1930 επιφέρει θετικά αποτελέσματα και στις βαθμολογικές επιδόσεις των μαθητών και μαθητριών. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ότι βελτιώνεται και η εικόνα της συνολικής τους σχολικής επίδοσης.

Το σχολικό έτος 1929-1930 καταγράφεται περίπτωση μαθήτριας που παρότι παίρνει πολύ καλούς έως άριστους βαθμούς, τελικά φεύγει από το σχολείο. Είναι άγνωστο εάν αποχωρεί για οικογενειακούς λόγους και συνεχίζει αλλού τη μαθητική της πορεία, ωστόσο το παράδειγμά της είναι αρκετά ενδεικτικό, τόσο για τη σχολική διαρροή, όσο και για το γεγονός ότι η κακή οικονομική κατάσταση σε συνδυασμό με τις τοπικές δοξασίες, διακρίσεις των φύλων, προκαταλήψεις και συνήθειες, είχαν πρώτα «θύματά» τους τις μαθήτριες.

Ιδιαίτερη σημασία έχουν οι εξεταστικές διαδικασίες που προβλέπονται στο δημοτικό και λειτουργούν είτε απορριπτικά, είτε και αποτρεπτικά για τους

μαθητές, ένα ορόσημο αποχώρησης από το σχολείο. Με διάταγμα του 1892 οι εξετάσεις στο δημοτικό γίνονται ενώπιον πενταμελούς επιτροπής, ενώ με το νόμο του 1895 μεσολαβούν πλέον κατατακτήριες εξετάσεις από τη μια βαθμίδα στην άλλη. Το 1929, ο νόμος για την εκπαίδευση καθιερώνει ειδικό σύστημα ελέγχου προόδου και διαγωγής και επιβάλλει εξετάσεις εξαμήνου στις δύο τελευταίες τάξεις του δημοτικού, καθώς και διατηρεί τις εξετάσεις για προαγωγή στην επόμενη βαθμίδα εκπαίδευσης. Μάλιστα, υπάρχουν ενδείξεις ότι σταδιακά δυσκολεύουν ώστε να οδηγήσουν όσους αποτυγχάνουν, στις επαγγελματικές σχολές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8. Ανάλυση των δεδομένων-σχολιασμός των ευρημάτων της έρευνας.

Για 50 χρόνια περίπου, το δημοτικό σχολείο των Λαγυνών αντικατοπτρίζει τα κύρια χαρακτηριστικά της ελληνικής εκπαίδευσης, με τις ιδιαιτερότητές του πάντα, για την αντίστοιχη χρονική περίοδο σε όλη τη χώρα.

Οι γόννοι της τοπικής, αγροτικής κατά συντριπτική πλειοψηφία, κοινωνίας, πηγαίνουν στο σχολείο. Γράφονται στην Α' τάξη, μαζικότερα όσο περνούν τα χρόνια και πλησιάζει το ορόσημο του μισού του περασμένου αιώνα. Τα χρόνια όμως της έρευνας ειδικά μέχρι το 1930 δείχνουν ότι η σχολική αποτυχία και διαρροή είναι μεγάλη. Αυξάνεται μάλιστα με γεωμετρική πρόοδο όσο οι συνθήκες ζωής καλυτερεύουν (στο χρονικό πλαίσιο του Μεσοπολέμου) και ένα από τα αποτελέσματα είναι και η μεγαλύτερη εισροή μαθητών στο σχολείο.

Από τη μια, όσο το νεοσύστατο ελληνικό κράτος καθιερώνεται στην περιοχή, που ειδικά στα Λαγυνά έχει προνομιακό έδαφος μιας και δεν υπάρχουν προσμειξείς με άλλες πληθυσμιακές-θρησκευτικές-εθνοτικές ομάδες και δεν τίθενται ζητήματα όπως για παράδειγμα στην περιοχή της Θράκης, τα οποία

έχουν και έντονη εκπαιδευτική χροιά και επίδραση στους τοπικούς μαθητικούς πληθυσμούς. Όπως φαίνεται από τα στοιχεία, κυριαρχεί εξ ολοκλήρου το χριστιανικό-ορθόδοξο δόγμα, οι εγγραφές στο σχολείο αυξάνονται. Οι μαθήτριες μάλιστα, όσο προχωρούν τα χρόνια φτάνουν και ξεπερνούν κατά λίγο τον αριθμό των μαθητών, πάντα στην Α' τάξη. Εξαιρώντας ένα χρονικό κομμάτι κατά το οποίο το σχολείο λειτουργεί ως τετραθέσιο και δεν ελέγχεται εάν τελικά οι μαθητές συνεχίζουν στις επόμενες βαθμίδες της εκπαίδευσης, κατά τα υπόλοιπα χρόνια ο αριθμός των εγγραφών στην Α' τάξη παρουσιάζει πολύ μεγάλες αναντιστοιχίες με εκείνον των εγγραφών στην τελευταία τάξη του σχολείου.

Ο μεγαλύτερος όγκος των μαθητών και μαθητριών προέρχεται από αγροτικές οικογένειες, στοιχείο λογικό καθώς αντικατοπτρίζει τη γενική εικόνα της ελληνικής κοινωνίας⁶⁶. Όπως είναι φυσιολογικό, το μεγαλύτερο κομμάτι της μαθητικής διαρροής αφορά μαθητές και μαθήτριες γεωργικών οικογενειών. Η φοίτηση παιδιών αστικών οικογενειών, για παράδειγμα δημοσίων υπαλλήλων είναι σποραδική λόγω της συνεχούς μετακίνησης των γονέων τους με μεταθέσεις. Από ένα σημείο και έπειτα, η σχέση εισόδου- εγκατάλειψης των μαθητών σε συνδυασμό με την κοινωνική τους προέλευση, επιβεβαιώνει ότι η εκπαιδευτική λειτουργία αποτρέπει από τη συνέχεια των σπουδών τα παιδιά των αγροτικών και εργατικών οικογενειών.

⁶⁶ Το 1903 σύμφωνα με τα στοιχεία του Μοσκόφ («Τομή της μεταπρατικής πόλης τόμος Α'», Στοχαστής, σελ. 105-106) οι εισπράξεις του Δημοσίου στα βίλαετια Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου, Κοσσόβου προέρχονται κατά 30% περίπου από το φόρο αγροτικής παραγωγής. Το αντίστοιχο εισόδημα οφείλεται κατά 50% στην αγροτική παραγωγή. Επίσης, ο Κορδάτος («Ιστορία του αγροτικού κινήματος στην Ελλάδα» εκδ. Μπουκουμάνης, σελ 255) αναφέρει ότι «κατά προσέγγιση ο γεωργικός πληθυσμός της χώρας είναι τα 70% περίπου έναντι του άλλου πληθυσμού». Ο Τσουκαλάς («Εξάρτηση και αναπαραγωγή-ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα 1830-1922») αναφέρει ότι το 1920 ο ενεργός πληθυσμός της χώρας ασχολείται κατά 70% με τη γεωργία και μόλις κατά 13,1% με τη βιομηχανία και τη βιοτεχνία.

8.1 Μαθήτριες και σχολική αποτυχία

Τα κύρια «θύματα» όμως της διαρροής, είναι τα κορίτσια. Αποτελούν τον κύριο όγκο στους αριθμούς απόρριψης, και σε μεγάλο ποσοστό δεν φτάνουν στις τελευταίες τάξεις του σχολείου.

Όπως φαίνεται στον πίνακα 45, ο αριθμός των μαθητριών που εγγράφονται (μεσαία στήλη) και προάγονται-αποφοιτούν (δεξιά στήλη) είναι πολύ μικρός, αν σκεφτεί κανείς ότι, ειδικά στις τρεις μεσαίες χρονικές ενότητες της έρευνας ο αριθμός των μαθητών που εγγράφονται στην Α' τάξη αυξάνεται ιδιαίτερα ή επίσης, ότι στα τελευταία χρόνια της έρευνας δεν απορρίπτεται κανείς μαθητής ή μαθήτρια.

Σχολ. Έτη	Μαθήτριες στην τελευταία τάξη	Προάγονται/Αποφοιτούν
1914-20	2	0
1920-26	6	0
1926-32	10	4
1932-38	9	3
1938-44	14	11
1944-50	12	10

Πίνακας 47: Μαθήτριες που εγγράφονται και προάγονται ή αποφοιτούν στις τελευταίες τάξεις του σχολείου.

Ένα ιδιαίτερο κομμάτι των συμπερασμάτων ανήκει στα τελευταία χρόνια της έρευνας, την ταραγμένη (περισσότερο από τις προηγούμενες, ιδιαίτερα τις πρώτες με τις οποίες ασχολείται η έρευνα) δεκαετία 1940-1950. Εκεί, το συνολικό σκηνικό της σχολικής αποτυχίας ανατρέπεται, στα όρια της σχολικής

μονάδας όμως και χωρίς να υπάρχουν ακριβή στοιχεία για τα παιδιά που δεν πηγαίνουν στο σχολείο. Φαίνεται ότι υπάρχει μια διάθεση ανοχής και επιείκειας αφού για μια σειρά ετών δεν απορρίπτεται κανείς από τους μαθητές και τις μαθήτριες του δημοτικού σχολείου Λαγυνών. Οι λόγοι μπορούν να αναζητηθούν στην ούτως ή άλλως δύσκολη συγκυρία, αλλά και στη μεγαλύτερη βαρύτητα που δίνει η διοίκηση του εκπαιδευτικού οικοδομήματος στη διαγωγή και όχι στην επίδοση κατά την ίδια περίοδο. Η διαγωγή των μαθητών και μαθητριών και ο έλεγχός της καθορίζεται από σωρεία εγκυκλίων και διαταγών των κατοχικών υπουργείων Παιδείας⁶⁷ και εφόσον ο μαθητικός πληθυσμός, αφενός έχει τη δυνατότητα να πάει στο σχολείο, αφετέρου κινείται μέσα στα καθορισμένα όρια «κοσμιότητας» δύσκολα δεν θα προαχθεί στην επόμενη τάξη. Και πάλι όμως, η μαθητική διαρροή είναι μεγάλη, καθώς η αναλογία των μαθητών που εγγράφονται στην Α' τάξη έναντι αυτών που εγγράφονται στην τελευταία, είναι συντριπτική, σημάδι ότι η μαθητική διαρροή έχει ταξικά χαρακτηριστικά κι εξαρτάται άμεσα από τη δυνατότητα ή όχι της

⁶⁷ Ο Ι. Νεραντζής (*«Ιστορική θεώρηση της κοινωνικής ρύθμισης της συλλογικής μαθητικής συμπεριφοράς, στο Αγρίνιο, στη δεκαετία 1940-1950»* τμήμα του ιστορικού τόμου *«Κατοχή-αντίσταση-εμφύλιος, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950»* Επιμέλεια: Κων/να Μπάδα & Θαν. Σφήκας, εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα 2010 σελ. 413-446) παραθέτει σχετικές διαταγές: υπ'αριθ. 35972 Δ/γίν του Υπουργείου Εθν. Παιδείας αναφερομένην εις τα παιδαγωγικά μέτρα, τα οποία είναι ανάγκη να ληφθούν υπό του διδάσκοντος προσωπικού προς διασφάλισιν του ήθους των μαθητών και της εν γένει ευπρεπούς εμφανίσεως αυτών εκτός του σχολείου. Μετά συζήτησιν περί της όσον ένεστι πληρεστέρας και αποτελεσματικότερας εφαρμογής των καταλλήλων παιδαγωγικών μέτρων & υπό του ημετέρου Γυμνασίου αποφασίζεται: 1) Οι μαθηταί ν' αποχωρώσι εις τας οικίας των ημισείαν ώραν μετά την δύσιν του ηλίου ήτοι 6ην μ.μ. διά τον μήνα Φεβρουάριον, εκτός αν συνοδεύωνται υπό ενηλίκου μέλους της οικογενείας των. Κατά τον αυτόν χρόνον δέον ν' αποσύρωνται εκ των οδών και των λοιπών κέντρων και οι εκ των μαθητών ασκούντες τυχόν το επάγγελμα του πλανοδίου μικροπωλητού. 2) Η φοίτησις των μαθητών εις ζαχαροπλαστεία επιτρέπεται μόνον εφ' όσον λαμβάνωσι το γλύκισμά των όρθιοι και κατόπιν αποσύρωνται. Η παραμονή των εν αυτοίς καθώς και εν καφενεύσις απαγορεύεται, εκτός εάν συνοδεύωνται υπό ενηλίκου μέλους της οικογενείας των. 3) Όσον αφορά εις την φοίτησιν εις τους κινηματογράφους μετά μακράν συζήτησιν ως προς την καταλληλότητα ή μη των προβαλλομένων ταινιών κ.λ.π. αποφασίζεται, όπως επιτρέπηται η παρακολούθησις κινηματογραφικών έργων υπό των μαθητών άπαξ καθ' εβδομάδα, αλλ' ουχι εις τας "πρώτας" των έργων, κατά τας οποίας θα μεταβαίνωσι καθηγηταί εξουσιοδοτημένοι υπό της δ/νσεως ίνα κρίνωσι περί της καταλληλότητος ή μη του έργου διά την μαθητιώσαν νεολαίαν.

οικογένειας να στείλει το παιδί στο σχολείο⁶⁸.

Μια απλή αντιπαραβολή όμως με τα στοιχεία άλλων σχολείων, την ίδια εποχή περίπου, αποδεικνύει ότι η σχολική διαρροή εμφανίζεται πρώτα στα κορίτσια. Στο νομό Αττικής το σχολικό έτος 1917-1918 δεν φοιτά το 22,69% των εγγεγραμμένων σε δημοτικά σχολεία θηλέων, ενώ στα αντίστοιχα σχολεία αρρένων δεν φοιτά το 17%.

Σχολ. Έτη	Συνολικός αριθμός μαθητριών	Μαθήτριες που φοιτούν στην τελευταία τάξη
1945-46	51	4
1946-47	115	5
1947-48	143	5
1948-49	151	2
1949-50	104	7

Πίνακας 48: Αντιστοιχία μαθητριών που φοιτούν στις τελευταίες τάξεις του σχολείου, έναντι του συνολικού αριθμού μαθητριών τα πέντε τελευταία χρόνια της έρευνας.

Τα ποσοστά, είναι ενδεικτικά: 7,8% την πρώτη χρονιά, 4,34% τη δεύτερη χρονιά, 3,4% την τρίτη, 1,32% την τέταρτη και 6,73 την τελευταία. Τα ποσοστά κυμαίνονται στις ίδιες κλίμακες καθ' όλη την έκταση της έρευνας, δείχνοντας ότι η θέση των μαθητριών στη σχολική διαδικασία,

⁶⁸ Γράφει ο Χ. Νούτσος («Ιδεολογία και εκπαιδευτική...» σελ. 9) για την αναντιστοιχία «ωφέλιμου χρόνου εκπαίδευσης» με την επίδρασή της στους μαθητές: «Η απόκρυψη για την οποία μιλήσαμε απορρέει μάλλον από τη σιωπηρή παραδοχή πως ο 'ωφέλιμος χρόνος της γενικής εκπαίδευσης' είναι εξίσου ωφέλιμος για όλες τις κοινωνικές ομάδες. Η παραδοχή αυτή δεν είναι τόσο αυτονόητη. Γιατί, σε μια κοινωνία διαιρεμένη σε ανταγωνιστικές και όχι μόνο διαφορετικές τάξεις, τόσο η ποιότητα όσο και η ποσότητα της εκπαίδευσης των αποφοίτων του Λυκείου σχετίζονται ποικιλότροπα με τις ταξικά προσδιορισμένες κοινωνικοοικονομικές λειτουργίες αυτής της κοινωνίας (...) Τελικά δηλ. με το να υποστηρίζει κανείς ότι η αύξηση του χρόνου της γενικής εκπαίδευσης είναι εξίσου ωφέλιμη και αναγκαία για όλους δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να υιοθετεί μια ψευδή αντικειμενικότητα, μια και προϋποθέτει εντελώς αυθαίρετα κάποια συμφέροντα που θα μπορούσαν να ήταν κοινά»

μόνο εύκολη δεν είναι. Παρότι στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα υπερβαίνει την αντίληψη των τελών του περασμένου αιώνα, ότι δηλαδή η θέση (και η εκπαίδευση) της γυναίκας είναι στο σπίτι⁶⁹, η εκπαιδευτική διαδικασία συνεχίζει να λειτουργεί αποτρεπτικά για τη συνέχιση των σπουδών.

Ένα άλλο στοιχείο, είναι η αντιστοιχία της ηλικίας των μαθητών που ολοκληρώνουν τις σπουδές τους στην κανονική, αντίστοιχη ηλικία με την τάξη στην οποία φοιτούν. Σε αρκετές χρονιές από το χρονικό περιθώριο της έρευνας, οι μαθητές παρουσιάζουν αρκετά σημαντικά ποσοστά καθυστέρησης στη φοίτησή τους. Αντίθετα, οι μαθήτριες δεν παρουσιάζουν κάτι αντίστοιχο. Η εξήγηση είναι απλή: οι μαθήτριες παρατείνουν τις σπουδές τους κατά ένα το πολύ σχολικό έτος στην ίδια τάξη (στην Α' ή στη Β') και κατόπιν εγκαταλείπουν το σχολείο. Τα αγόρια αντίθετα «επιμένουν» περισσότερο, χωρίς να σημαίνει αυτό όμως ότι τα ποσοστά σχολικής εγκατάλειψης είναι κατά πολύ μικρότερα σε αυτά.

Παρότι λοιπόν στο δημοτικό σχολείο των Λαγυνών η κοινωνική καταγωγή δεν διαφοροποιείται ιδιαίτερα από μαθητή σε μαθητή, δεδομένου του αγροτικού χαρακτήρα της περιοχής, τα συμπτώματα της σχολικής αποτυχίας είναι ενδεικτικά. Ακόμη και αν δεν μπορεί να παρατηρηθεί ευκρινώς η ενδεχομένως «ενδοεργασιακή» διαφορά βιοτικού επιπέδου (εάν δηλαδή κάποια οικογένεια γεωργών έχει περισσότερα μέσα-χρήματα από κάποια άλλη), είναι φανερό ότι οι γόνοι των λίγων περιπτώσεων αστών και δημοσίων υπαλλήλων συνεχίζουν με μεγαλύτερη κανονικότητα τις σπουδές τους⁷⁰. Ακόμα και αν

⁶⁹ Συλλογικό «*Εκπαίδευση και φύλο-Ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός*» Βάνιας, Θεσ/νικη 1994, σελ.75: «Η σκοπιμότητα της εκπαίδευσης των κοριτσιών περιορίζεται στη βελτίωση του ρόλου της γυναίκας ως θυγατέρας, συζύγου, μητέρας και οικονόμου».

⁷⁰ Φραγκουδάκη Άννα, «*Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης-θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*», Παπαζήσης, Αθήνα 1985, σελ 60: «*Ανάμεσα στους μαθητές που τελειώνουν το δημοτικό σχολείο σε κανονική ηλικία, η επίδοση διαφοροποιείται κατά την κοινωνική κατηγορία στην οποία*

αυτές οι περιπτώσεις φοίτησης είναι λίγες, τα φαινόμενα της σχολικής αποτυχίας είναι φανερά στην επόμενη «ευαίσθητη ομάδα», τις μαθήτριες.

Πολύ σπάνια οι μαθήτριες ολοκληρώνουν τη φοίτησή τους στο σχολείο, εξίσου σπάνια προχωρούν πιο πέρα από την Β' τάξη του δημοτικού. Το φαινόμενο της σχολικής διαρροής των μαθητριών παρατηρείται ιδιαίτερα σε περιφερειακά σχολεία, σε περιοχές αποκλειστικά αγροτικές εκείνη την εποχή την οποία αφορά η έρευνα. Οι μαθήτριες πέφτουν «θύματα» δύο παραγόντων ταυτόχρονα: από τη μια, υπάρχει έντονη η αίσθηση στην κοινωνία ότι η αποστολή των κοριτσιών είναι στο σπίτι και στις δουλειές της οικογένειας (νοικοκυριό, φροντίδα μικρότερων παιδιών, αγροτικές δουλειές για τα μεγαλύτερα κορίτσια) και όχι στο σχολείο. «Σχολείο» για τα κορίτσια της σχολικής ηλικίας θεωρείται περισσότερο η συναναστροφή με τη μητέρα και η καθοδήγησή της σε διάφορα θέματα που αφορούν τη υποστήριξη του νοικοκυριού, αλλά και η αναπλήρωση της απουσίας της όταν δουλεύει στα χωράφια, ειδικά τους καλοκαιρινούς μήνες.

Η ίδια η δομή της εκπαίδευσης λειτουργεί αποτρεπτικά στην περιφέρεια. Η πρόβλεψη για τη δημιουργία σχολείων θηλέων δεν μπορεί να εξυπηρετηθεί στις φτωχότερες αγροτικές περιοχές, οπότε με την προσάρτηση της Μακεδονίας και την αύξηση του μαθητικού πληθυσμού που τη συνοδεύει, όσα κορίτσια πηγαίνουν στο σχολείο, πραγματικά δεν έχουν επιλογή: ή θα επιβιώσουν σε μια εκπαιδευτική διαδικασία φυλετικά προσανατολισμένη ή δεν θα αποχωρήσουν, καθώς δεν θα έχουν την «επιλογή» της φοίτησης σε πιο «συμβατά» σχολεία θηλέων. Οι αντιλήψεις που επικρατούν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα πάντως, δεν σηματοδοτούν κάποιου είδους απελευθέρωση ακόμα και στη φοίτηση στα σχολεία θηλέων, αφού το περιεχόμενο των σπουδών είναι αποσπασματικό και εξειδικευτικό, προσανατολισμένο στην προετοιμασία

ανήκει η οικογένειά τους».

νοικοκυρών και μανάδων και όχι στην ολοκληρωμένη εκπαίδευση που πρέπει να λαμβάνουν όλοι οι μαθητές, ανεξαρτήτως φύλου.

Ακόμα όμως και στις περιπτώσεις που οι μαθήτριες θα «επιβιώσουν» της σχολικής διαδικασίας, η επιλογή μετά το δημοτικό είναι και αυτή αποτρεπτική. Τα Παρθεναγωγεία απευθύνονται σε όσους μπορούν να ανταποκριθούν στη διόλου ευκαταφρόνητη δαπάνη των διδασκτρων τους, οπότε, ακόμα και στα αστικά κέντρα, οι μαθήτριες υφίστανται διπλό αποκλεισμό. Παρότι έχουν περάσει ήδη σχεδόν εκατό χρόνια από τη ρήση του Αδαμάντιου Κοραή *«και άνδρες και γυναίκες επίσης πρέπει να παιδεύονται την παιδείαν ταύτην χωρίς πρόφασιν καμμίαν»* τα στερεότυπα για την εκπαίδευση των κοριτσιών αλλά και για το ρόλο της γυναίκας γενικότερα, δεν έχουν ξεπεραστεί.

Ακόμα και τις στιγμές κατά τις οποίες η Πολιτεία καταρτίζει διοικητικούς κανόνες σύμφωνα με τους οποίους η γυναίκα συμμετέχει στην εκπαίδευση, ουσιαστικά αναπαράγονται τα πρότυπα της *«νοικοκυράς-μητέρας»* και η εκπαίδευση που λαμβάνουν οι μαθήτριες έχει αυτή τη συγκεκριμένη στοχοθεσία. Στα αναλυτικά προγράμματα που εγκρίνονται το 1894 οι μαθήτριες δεν παρακολουθούν μαθήματα για τις φυσικές επιστήμες ούτε γυμναστική, αλλά πιο συμβατά αντικείμενα όπως η ραπτική. Παρότι τα ποσοστά της φοίτησης των κοριτσιών αυξάνονται σταδιακά, από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα στα ελληνικά σχολεία, αλλά και πάλι, ακόμα και όταν οριακά ο αριθμός των κοριτσιών στα σχολεία ξεπερνάει τον αριθμό των αγοριών, όπως συμβαίνει για παράδειγμα στο χρονικό εύρος της παρούσας έρευνας, οι μαθήτριες είναι εκείνες που εγκαταλείπουν πιο εύκολα και μαζικά τη σχολική διαδικασία, από την πρώτη τάξη ακόμα. Οι λόγοι είναι πολλαπλοί και εξαρτώνται και από το κοινωνικό ανάγλυφο κάθε περιοχής. Στις αγροτικές κοινωνίες, τα κορίτσια συνήθως αντικαθιστούν στο σπίτι τη μητέρα που δουλεύει στα χωράφια, φροντίζουν τα μικρότερα αδέρφια και όταν μεγαλώνουν λίγο περισσότερο,

εργάζονται και αυτά. Η αναγκαιότητα της εκπαίδευσης των κοριτσιών δεν είναι στην πρώτη γραμμή προτεραιότητας για τις αγροτικές ειδικά οικογένειες, ακόμα και όταν η βασική εκπαίδευση γίνεται υποχρεωτική με νόμο⁷¹.

Οι κανόνες της εκπαίδευσης των κοριτσιών, παραπέμπουν απευθείας στη διαδικασία μετάδοσης συγκεκριμένων αρχών και αξιών οι οποίες αποδίδονται με σχεδόν «αναγκαστικό» τρόπο στις γυναίκες. Τα μαθήματα που διδάσκονται ουσιαστικά διαμορφώνουν τις συνθήκες για την ανάληψη της ευθύνης του νοικοκυριού ή για άλλες δραστηριότητες και υποχρεώσεις που θεωρούνται ντε φάκτο γυναικείες. Αρκετά συχνά η εκπαίδευση των κοριτσιών έχει ταξικά χαρακτηριστικά, καθώς η παιδεία στις οικοκυρικές δεξιότητες προετοιμάζει και για μελλοντική επαγγελματική απασχόληση⁷².

Στις αγροτικές περιοχές, τα κορίτσια μένουν εκτός εκπαιδευτικής διαδικασίας καθώς οι αντιλήψεις για το αν και πώς πρέπει να μορφώνονται, προσκρούουν και στο γεγονός ότι πολύ σπάνια έως ποτέ, οι τοπικές κοινωνίες έχουν τη δυνατότητα να συγκροτήσουν και να λειτουργήσουν σχολεία θηλέων. Η εκπαίδευση των κοριτσιών δεν αντιστοιχεί στη διαδικασία αναπαραγωγής των παραγωγικών σχέσεων, στόχος που ακολουθείται και επιτυγχάνεται σε διάφορους βαθμούς, με την εκπαίδευση των αγοριών⁷³. Τον 19ο αιώνα τα

⁷¹ Τσουκαλάς Κων., «Εξάρτηση και αναπαραγωγή...», σελ. 473: «Εάν η γυναικεία εκπαίδευση στο επίπεδο του δημοτικού δε μεταφράζει παρά την αντικειμενική διείσδυση του σχολικού δικτύου στην ύπαιθρο, αντίθετα η δευτεροβάθμια εκπαίδευση των γυναικών θα πρέπει να ερμηνευτεί σα σχετικό αυτόνομο πολιτιστικό γεγονός. Αντίθετα όμως με τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση των αγοριών, η εκπαίδευση των κοριτσιών δε σκόπευε παρά σε εντελώς εξαιρετικές περιπτώσεις σε μια επαγγελματική ενσωμάτωση στο κοινωνικό σώμα, αλλά λειτουργούσε περισσότερο σαν τεκμήριο της ταξικής προέλευσης και του οικογενειακού περιβάλλοντος».

⁷² Μπακαλάκη Αλεξάνδρα-Ελεγκίτου Ελένη «Η εκπαίδευση εις τα του οίκου' και τα γυναικεία καθήκοντα» 1987 Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας σελ. 9: «Η διδασκαλία των σχετικών μαθημάτων προϋποθέτει και ταυτόχρονα ενισχύει το μύθο που μεταθέτει την ευθύνη της ανάθεσης των οικιακών στις γυναίκες, καθώς αναλαμβάνει ρητά και συστηματικά να καλλιεργήσει ακριβώς εκείνες τις 'έμφυτες' κλίσεις στις οποίες υποτίθεται ότι ανταποκρίνεται».

⁷³ Τσουκαλάς Κων., «Εξάρτηση και αναπαραγωγή...» σελ. 474: «Αυτός είναι ο λόγος που η απόσταση ανάμεσα στην ανδρική και τη γυναικεία εκπαίδευση εμφανίζεται σαν πιο μεγάλη στις περιπτώσεις όπου, όπως στην ανεξάρτητη Ελλάδα μέχρι το 1920, η εκπαίδευση λειτουργούσε ακριβώς σαν ένα από τα σημαντικότερα εφελκέρια κοινωνικής κινητικότητας, που στο πλαίσιο των ιδεολογικών και οικονομικών συνθηκών που κυριαρχούσαν δεν μπορούσε να αναλαμβάνεται παρά από τους άνδρες».

κορίτσια πηγαίνουν κυρίως στα παρθεναγωγεία, όπου αυτά υπάρχουν φυσικά, καθώς είναι ιδιωτικά σχολεία και αυτόματα, αυτό αποκλείει ένα σημαντικό πληθυσμιακό κομμάτι που δεν μπορεί ούτε να ανταποκριθεί στο έξοδο, ούτε όμως να έχει και γεωγραφική πρόσβαση. Άλλες εναλλακτικές λύσεις είναι οι σχολές που ιδρύουν ξένα μοναστικά τάγματα (καλόγριες) σε αστικά κέντρα, κυρίως στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη, αλλά και αλλού⁷⁴.

Στην περιοχή της Θεσσαλονίκης ιδρύεται ένα από τα πρώτα παρθεναγωγεία, όταν το 1845 η Μαριγώ Στεργίου-Καρανικόλα δώρισε κτίριο γι αυτό το σκοπό. Έντεκα χρόνια αργότερα, το σχολείο θα εξελιχθεί στο «*Ανώτερον Κεντρικόν Παρθεναγωγείον*»⁷⁵. Ιδιαίτερο ρόλο έπαιξε στην ελληνική εκπαίδευση των αρχών του περασμένου αιώνα, το Ανώτερο Παρθεναγωγείο του Βόλου. Ιδρύθηκε το 1908 με πρωτοβουλία του Δημητρίου Σαράτση, γιατρού και δημοτικού συμβούλου, με σκοπό να παρέχει ανώτερη μόρφωση σε κορίτσια που είχαν τελειώσει το δημοτικό. Διευθυντής του Παρθεναγωγείου ήταν ο Αλέξανδρος Δελμούζος, ο οποίος προσπάθησε να εισάγει καινοτόμες διδακτικές μεθόδους. Το Παρθεναγωγείο θα γίνει το επίκεντρο των «*Αθεικών*» και θα κλείσει το 1911, μετά από τη σφοδρή επίθεση που δέχθηκε από τη μητρόπολη Δημητριάδος, μια από τις παραδοσιακά αντιδραστικότερες όλης της χώρας. Το Παρθεναγωγείο, παρότι υιοθέτησε πρωτοποριακές μεθόδους, τόσο στη διδακτική, όσο και στις σχέσεις εκπαιδευτών-εκπαιδευόμενων, δεν έπαυε να είναι ένα σχολείο που λειτουργούσε με δίδακτρα και αυτόματα,

⁷⁴ Η Γαλλική Σχολή Καλογραιών στη Χαλέπα Χανίων, 1852-1983, Ελληνογαλλική Σχολή Βόλου ιδρύθηκε το 1904 στο Βόλο από τις Αδελφές του Τάγματος (Αδελφότητα) του Αγίου Ιωσήφ της Εμφανίσεως, 1885 στη Θεσσαλονίκη από τις καθολικές *Αδελφές του Ελέους* που ήρθαν για φιλανθρωπικούς σκοπούς από την Ευρώπη στην Ελλάδα γύρω στα 1850 (Καβαλιεράκης Στέφανος Καθολικά-Γαλλικά σχολεία στην Ελλάδα, στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα-ανακοίνωση συνέδριο IFA- Βουλή των Ελλήνων-πρεσβεία της Γαλλίας στην Αθήνα-Αθήνα 2011).

⁷⁵ Ζιώγου-Καραστεργίου Σιδηρούλα, «*Συμβολή στην ιστορία των σχολείων της Θεσσαλονίκης*», σελ. 328.

απευθυνόταν σε παιδιά αστικών οικογενειών. Τα δίδακτρα ήταν 120 δραχμές για κάθε μαθήτρια το χρόνο (δέκα μήνες εκπαιδευτικού έτους) στην Α' τάξη, ενώ στη Β' τάξη τα ετήσια δίδακτρα θα ήταν 150 δραχμές και στη Γ' 200 δραχμές. Σύμφωνα με την εισήγηση του Σαράτση στο δημοτικό συμβούλιο Παγασσών, το οποίο και έλεγχε ουσιαστικά το σχολείο αφού ήταν και από τους βασικούς, τακτικούς χρηματοδότες του, προβλέπονταν θέσεις και για άπορες μαθήτριες. Ωστόσο, τέτοιες δεν φοίτησαν ποτέ στο σχολείο⁷⁶. Λογικό, αν σκεφτεί κανείς ότι πολύ σπάνια τα κορίτσια τελείωναν το δημοτικό για να μπορέσουν να συνεχίσουν τις σπουδές τους, πόσω μάλλον εάν επρόκειτο να πληρώνουν κιόλας γι αυτές. Ενδεικτικό πάντως είναι ότι ακόμα και για τα κορίτσια που συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία, προετοιμάζεται ένας ρόλος αυστηρά οικογενειακός από την ίδια την εκπαίδευση και τα μαθήματα. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20ου κυκλοφορούν εγχειρίδια για τη χρηστή συμπεριφορά των μαθητριών των παρθεναγωγείων ως μελλοντικών συζύγων⁷⁷, σημείο που δείχνει τη γενικότερη αντίληψη για την αποστολή των γυναικών. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν πρωτοπόρες μορφές στη γυναικεία εκπαίδευση, κάθε άλλο μάλιστα. Η Ρόζα Ιμβριώτη είναι μια από τις πιο σημαντικές φιγούρες στην εκπαιδευτική ιστορία της Ελλάδας. Η καθηγήτρια του Παρθεναγωγείου του Βόλου θα αποτελέσει το στόχο των επιθέσεων κατά του σχολείου, και θα κατηγορηθεί ουσιαστικά ότι διαφθείρει τις μαθήτριες και τις απομακρύνει από τα διανικά της οικογένειας και της θρησκείας με τις μεθόδους διδασκαλίας που εφαρμόζει. Επί της ουσίας όμως η Ιμβριώτη γίνεται στόχος επειδή είναι γυναίκα σε μια θέση που θεωρείται αυστηρά «ανδρική», δεδομένου και του εκπαιδευτικού της αντικειμένου που είναι η διδασκαλία της ιστορίας.

⁷⁶ Χαρίτος Χαράλαμπος, «Το Παρθεναγωγείο του Βόλου», 1989, Γ.Γ. Νέας Γενιάς, σελ.138, σημ. 1.

⁷⁷ Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας-πρακτικά διεθνούς συνεδρίου τόμοι Α', σελ 486.

Η Ιμβριώτη δεν είναι το μοναδικό παράδειγμα γυναικείας παρουσίας στα σχολεία. Το 40% άλλωστε του διδασκαλικού πληθυσμού στον Μεσοπόλεμο είναι γυναίκες, με το επάγγελμα να γίνεται από τα πιο οικεία του φύλου, καθώς, όπως θεωρείται η ενασχόληση της γυναίκας με τα παιδιά, ως μέλος της οικογένειας, έτσι αντιμετωπίζεται ως φυσιολογική και η επαγγελματική της ενασχόληση⁷⁸ με αυτά. Το αποτέλεσμα θα είναι να μπει η γυναίκα στην παραγωγική διαδικασία και κατ' επέκταση, λόγω του πλήθους των διδασκαλισσών, να γίνει αποδεκτή και στους συλλόγους και τα συνδικαλιστικά σωματεία του εκπαιδευτικού χώρου. Εκεί, θα πρωταγωνιστήσουν φυσιογνωμίες όπως η Ζαχαρούλα Ναυπλιώτου και η Ελένη Στεργιοπούλου, αμφότερες μέλη του Συνδέσμου Διδασκαλισσών Πειραιά⁷⁹, πρωταγωνίστριες στην υπόθεση του δημοτικισμού, καθώς και στη Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας που θα ιδρυθεί το 1923.

8.2 Μαθητές και μαθήτριες επί του συνολικού πληθυσμού των Λαγυνών

Κατά την περίοδο που καλύπτει η έρευνα, στην Ελλάδα γίνονται τρεις απογραφές πληθυσμού. Το 1920, το 1928 και το 1940. Κατά την πρώτη απογραφή, οι κάτοικοι των Λαγυνών απογράφονται μαζί με τους κατοίκους του οικισμού Γιαλιτζήκ που έχει συμπεριληφθεί στην κοινότητα σύμφωνα με το ΦΕΚ 152Α - 09/07/1918, το οποίο είναι και ιδρυτικό της κοινότητας με έδρα τα Λαγυνά. Τότε λοιπόν, καταγράφονται 1.305 κάτοικοι στο χωριό. Το 1928, μόνο στα Λαγυνά πλέον αφού 2 χρόνια πριν έχει προσαρτηθεί το Γιαλιτζήκ ως Φύλυρο πλέον, σε άλλη κοινότητα, απογράφονται 1.247 και το 1940 απογράφονται 1.408

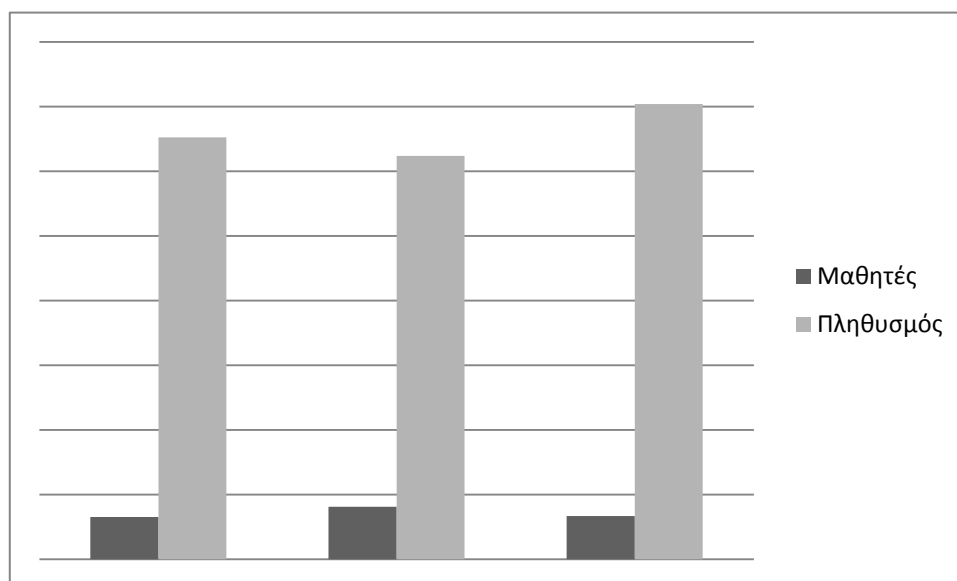
⁷⁸ Αθανασιάδης Χάρης, Φεμινίστριες δασκάλες στον Μεσοπόλεμο, Παιδεία και Κοινωνία τ. 5, 2005. «Εφόσον όμως, λόγοι ηθικής, επίσης, υποστήριζαν τη διδασκαλία των κοριτσιών από γυναίκες, η νομική εξαίρεση επιβλήθηκε ευθύς εξαρχής, από τον εκπαιδευτικό νόμο του 1834».

⁷⁹ Ο.π. «Παρότι σε όλη τη χώρα οι δασκάλες ήταν λιγότερες από τους άνδρες συναδέλφους τους, στον Πειραιά ήταν τριπλάσιες από αυτούς»

κάτοικοι. Η απογραφή του 1920 γίνεται στις 19 Δεκεμβρίου. Τότε, στο δημοτικό σχολείο των Λαγυνών είναι καταγεγραμμένοι 131 μαθητές και μαθήτριες, ήτοι 10,03% του πληθυσμού. Το 1928, η απογραφή γίνεται στις 15 και 16 Μαΐου. Επί των 1.247 κατοίκων, υπολογίζονται 163 μαθητές και μαθήτριες, δηλαδή το 13,07% του πληθυσμού. Το 1940 τέλος, η απογραφή γίνεται 12 μέρες πριν ξεσπάσει ο Ελληνοϊταλικός πόλεμος. Έχουν καταγραφεί 1.405 άνθρωποι πραγματικός πληθυσμός και στο σχολείο φοιτούν 134 παιδιά, δηλαδή το 9,51% του συνολικού πληθυσμού της περιοχής. Ενδεικτικά, κατά την τελευταία απογραφή, το 2011, ο πληθυσμός των Λαγυνών βρέθηκε 3.591 άνθρωποι και οι μαθητές και μαθήτριες του σχολείου, 284, αναλογία 7,9%. Πανελλαδικά, στην ίδια απογραφή, ο αριθμός μαθητών και μαθητριών στα δημοτικά σχολεία όλης της χώρας ήταν 631.834, ποσοστό 5,84% επί του συνολικού πληθυσμού της χώρας.

	1920	1928	1940
Μαθητές	131	163	134
Πληθυσμός	1.305	1.247	1.408

Πίνακας 49: Η διακύμανση της σχέσης μαθητών-πληθυσμού σε τρεις διαδοχικές απογραφές



Γράφημα 27: Η διακύμανση της σχέσης μαθητών-πληθυσμού σε τρεις διαδοχικές απογραφές του ελληνικού κράτους.

Η διακύμανση της σχέσης μαθητών-μαθητριών του δημοτικού σχολείου Λαγυνών, σε σχέση με τις επίσημες απογραφές πληθυσμού της κοινότητας, είναι ενδεικτική: κυμαίνεται κοντά στο 10% τις εποχές πολεμικών εμπλοκών, αβεβαιότητας και δυσκολιών στην ίδια την επιβίωση ή ακόμα κατά τις περιόδους που σημαντικά μεγάλο και ενεργό οικονομικά κομμάτι του πληθυσμού στελεχώνει το στράτευμα. Αυξάνεται και ξεπερνάει το 13% στις εποχές ειρήνης και πολιτικής σταθερότητας. Μειώνεται ξανά, κάτω από το 10% όταν η χώρα όχι απλά εμπλέκεται σε πολεμικές επιχειρήσεις, αλλά υφίσταται στρατιωτική κατοχή από ξένη δύναμη. Ακόμα πιο ενδεικτικά είναι τα ποσοστά των συσχετισμών στα μεσοδιαστήματα των απογραφών του πληθυσμού, έστω και αν κάποιες αυξομειώσεις είναι τεχνητές, με τη διοικητική προσθαφαίρεση οικισμών κ.λπ. Τη δεκαετία του '30, τη μεσοπολεμική δηλαδή περίοδο ειρήνης, ο αριθμός του μαθητικού πληθυσμού στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών αυξάνει τα ποσοστά σχέσης επί του συνολικού πληθυσμού. Φτάνει το 16% το 1929 (με δεδομένα της απογραφής του προηγούμενου έτους) και οριακά το 18% το 1935. Το 1926-1927,

σύμφωνα με τις κρατικές στατιστικές, αντιστοιχούν 107 μαθητές και μαθήτριες δημοτικών σχολείων για κάθε 1.000 κατοίκους. Το 1935-1936 1.344 για κάθε 10.000 κατοίκους και το 1938-1939 1.379 μαθητές και μαθήτριες για κάθε 10.000 κατοίκους. Η αντιστοιχία μαθητών-πληθυσμού σε πανελλαδικό επίπεδο, είναι ίση ή και μικρότερη από αυτή που ισχύει για την κοινωνία των Λαγυνών. Όσο περνάνε τα χρόνια, αυτοί οι συσχετισμοί θα ανατραπούν, όσο αυξάνονται τα φαινόμενα της αστεφιλίας και της υπογεννητικότητας.

Ενδεικτικοί είναι οι αριθμοί που προσφέρουν τα επίσημα κρατικά στοιχεία⁸⁰ για το μαθητικό πληθυσμό στο νομό Θεσσαλονίκης, την αντιστοιχία του με το γενικό πληθυσμό, τον αριθμό των αιθουσών που λειτουργούν, τον αριθμό των εκπαιδευτικών, τα βασικά στοιχεία της εκπαιδευτικής διαδικασίας (εγγραφές, διαρροή, πρόοδος, αποτυχία μαθητών), καθώς και το κόστος κάθε μαθητή για το κράτος. Συγκεκριμένα το 1926 λειτουργούν 426 δημοτικά σχολεία στο νομό Θεσσαλονίκης, όπου υπάγονται και τα Λαγυνά, σχολεία τα οποία περιλαμβάνουν συνολικά 2.065 τάξεις. Σε αυτές διδάσκουν 914 εκπαιδευτικοί, 539 άνδρες και 375 γυναίκες. Στα σχολεία εγγράφονται 51.097 συνολικά μαθητές και μαθήτριες. Από αυτούς, 7.438 διακόπτουν τη φοίτησή τους, 1.717 δεν προσέρχονται καν και 9.298 δεν προάγονται. Συνολικά, το 36,11% του μαθητικού πληθυσμού δεν συνεχίζει τη φοίτησή του στα σχολεία του νομού. Το ποσοστό είναι μικρότερο από το μέσο ποσοστό στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών που την ίδια σχολική χρονιά, ξεπερνάει το 50%. Το φαινόμενο της σχολικής αποτυχίας και το φαινόμενο της σχολικής διαρροής εμφανίζονται κυρίως στα επαρχιακά σχολεία και λιγότερο στα σχολεία των αστικών περιοχών, όπως για παράδειγμα η πόλη της Θεσσαλονίκης.

Μεγάλος είναι ο αριθμός μαθητών-μαθητριών που αντιστοιχεί για κάθε δάσκαλο και δασκάλα: 56,7 μαθητές. Υπάρχει προφανής έλλειψη διδακτικού

⁸⁰ Στατιστική της εκπαίδευσης κατά το έτος 1926-1927, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, 1931

προσωπικού και αυτό έχει την αρνητική του επίπτωση στην ποιότητα της εκπαίδευσης. Συνολικά, για κάθε μαθητή το κράτος ξοδεύει 453,42 χάρτινες δραχμές.

Ο αριθμός των συνολικά εγγραφέντων το 1926 στα δημοτικά σχολεία είναι 347.805 μαθητές, έναντι 259.854 το σχολικό έτος 1910-1911, σε όλη τη χώρα. Σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία, το ποσοστό φοίτησης μικραίνει όσο προχωράμε στις μεγαλύτερες τάξεις. Ενδεικτικά, σε όλη τη χώρα το σχολικό έτος 1926-1927 προάγονται το 29,02% από την Ε' στη Στ' τάξη και αποφοιτά το 18,78%. Από την Α' στη Β' τάξη, την ίδια χρονιά, έχει προχωρήσει το 75,10% των μαθητών. Στην Α' τάξη εγγράφονται 233.513 παιδιά, 120.622 αγόρια και 112.891 κορίτσια και στην Στ' 16.935 αγόρια και 7.578 κορίτσια. Είναι φανερό σε αυτούς τους αριθμούς η απομείωση του μαθητικού πληθυσμού, όσο προχωράμε στις μεγαλύτερες τάξεις, φαινόμενο που συμβαίνει και στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών. Ακόμα πιο ενδεικτικοί, είναι οι αριθμοί των παιδιών που προάγονται. Από την Α' τάξη προάγονται 64.378 αγόρια και 55.431 κορίτσια και από τη Στ' τάξη 13.812 αγόρια και 6.272 κορίτσια. Στις μεγαλύτερες τάξεις δηλαδή έχει μεγαλώσει και η διαφορά μεταξύ αγοριών-κοριτσιών υπέρ των πρώτων.

Ένα μέτρο σύγκρισης, ενδεικτικό της μαζικής εγγραφής των μαθητών στα σχολεία, είναι τα στοιχεία των σχολικών περιόδων 1935-1936 και 1938-1939.

Το 1935, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του ελληνικού κράτους, οι μαθητές είναι 924.816 μαθητές, εκ των οποίων οι 504.972 αγόρια και 419.844 κορίτσια. Και πάλι, τα αγόρια είναι περισσότερα συνολικά από τα κορίτσια, αριθμητική σχέση που διατηρείται σε όλο το εύρος της έρευνας. Στο νομό Θεσσαλονίκης, την ίδια περίοδο, λειτουργούν 132 σχολεία με 589 εκπαιδευτικούς και 37.740 μαθητές εκ των οποίων φοιτούν στα σχολεία οι 33.643 συνολικά.

Το 1938-1939, ο μαθητικός πληθυσμός της χώρας αντιστοιχεί σε 987.176 παιδιά, εκ των οποίων, σύμφωνα με τα στοιχεία, ολοκλήρωσε κανονικά τη

φοίτησή του το 81%. Οι 528.179 είναι μαθητές και οι 491.644 είναι μαθήτριες. Και πάλι όμως, οι αριθμοί είναι σε πτώση. Ενώ στην Α' τάξη εγγράφηκαν 248.123 παιδιά, στην Στ' εγγράφηκαν 77.800. Στα στοιχεία εξάπλωσης του σχολικού δικτύου περιλαμβάνονται τα 400 περίπου νέα δημοτικά σχολεία μέσα σε μια τετραετία, από το 1934 ως το 1938 και η αύξηση του αριθμού των μαθητών, όπως και των διδασκόντων, έστω και αν αυτή καταγράφεται σε μικρότερους ρυθμούς

Συγκρίνοντας τους αριθμούς με αυτούς της σύγχρονης εποχής, παρατηρείται σοβαρή μείωση. Το σχολικό έτος 2000-2001, ο αριθμός των μαθητών και μαθητριών στο σύνολο της χώρας, στα δημοτικά σχολεία, δημόσια και ιδιωτικά ήταν 641.368 παιδιά (330.307 αγόρια, 311.061 κορίτσια). Από αυτούς, στη Θεσσαλονίκη καταγράφονται 65.629 μαθητές συνολικά. Το 2011-2012 στα δημοτικά σχολεία όλης της χώρας εγγράφονται συνολικά 798.830 μαθητές και μαθήτριες εκ των οποίων 410.494 αγόρια και 387.086 κορίτσια. Παρότι η χρονική απόσταση είναι μεγάλη, η μείωση του μαθητικού πληθυσμού, αλλά και η συγκέντρωσή του σε αστικά κέντρα είναι συμβολικές και ενδεικτικές της κατάστασης. Μια ακόμα ενδιαφέρουσα προσέγγιση του μαθητικού πληθυσμού, είναι μια προσπάθεια δημιουργίας αναλογιών και αντιστοιχιών με βάση τέσσερα στοιχεία: τη σχολική αποτυχία όπως διατυπώνεται επί των εγγεγραμμένων, τον αναλφαβητισμό όπως καταγράφεται πανελλαδικά, την αναλογία μαθητών επί του πληθυσμού, σε δύο επίπεδα, της περιοχής ή και της κοινότητας και το πανελλαδικό. Το σχολικό έτος 1928, η σχολική αποτυχία σε όλη τη χώρα καταγράφεται περίπου στο 45% πανελλαδικά, ενώ στο σχολείο των Λαγυνών φτάνει στο 51%. Ταυτόχρονα, ο αναλφαβητισμός την ίδια χρονιά καταγράφεται σε όλη τη χώρα περίπου στο 50% (με συντριπτικές διαφορές μεταξύ ανδρών-γυναικών, σχεδόν ένα προς δύο). Εκείνη τη χρονιά, ενώ πανελλαδικά οι μαθητές και μαθήτριες των δημοτικών σχολείων αντιπροσωπεύουν το 13% του πληθυσμού, στα Λαγυνά η αναλογία είναι ακριβώς ίδια: 13,07%. Παρά τα

μεγαλύτερα ποσοστά σχολικής αποτυχίας, τα οποία μεγεθύνονται αν υπολογιστούν και οι μαθητές που δεν εγγράφηκαν στο σχολείο, το ποσοστό μαθητών επί του πληθυσμού είναι υψηλό, στην κοινότητα.

8.3 Δείγματα μαθητολογίων και βιβλίων προόδου

Ο πίνακας που ακολουθεί είναι ένα τυπικό δείγμα βιβλίου προόδου-πιστοποιητικών σπουδής του δημοτικού σχολείου Λαγυνών για το σχολικό έτος 1949-1950. Περιέχει τα στοιχεία των μαθητών, την επίδοσή τους, αλλά και το είδος ενδεικτικού ή αποδεικτικού που λαμβάνουν από το σχολείο. Λίγο διαφορετικό περιεχόμενο έχουν τα κατ' εξοχήν μαθητολόγια (εικόνα 2), τα οποία αφορούν σχεδόν αποκλειστικά τη σχολική χρονιά κατά την οποία συντάσσονται. Περιλαμβάνουν μόνο την αξιολόγηση του μαθητή και βασικά του στοιχεία όπως η μόνιμη κατοικία, το επάγγελμα πατρός, κ.ο.κ. Τα βιβλία προόδου έχουν και κάποιες παρατηρήσεις, όπως για παράδειγμα για τις περιπτώσεις που κάποιος απόφοιτος θα χρειαστεί κάποιο πιστοποιητικό-ενδεικτικό από το σχολείο. Μέχρι την προσάρτηση της περιοχής από το ελληνικό κράτος, τα δημοτικά σχολεία λειτουργούν πρακτικά και ως εκδότριες αρχές πιστοποιητικών για τους Έλληνες, στοιχείο που καταγράφεται και στα πρώτα βήματα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους και στα αρχεία του σχολείου Λαγυνών. Δεν λείπουν οι περιπτώσεις που το σχολείο εκδίδει πιστοποιητικά γέννησης και θανάτου, εκτός από τα απολυτήρια για παλιούς του μαθητές. Αργότερα, τα στοιχεία των μαθητών και των μαθητριών εμπλουτίζονται από τον αριθμό δημοτολογίου τους και από τότε, ουσιαστικά τα αρχεία του δημοτικού σχολείου αφορούν αποκλειστικά τη σχολική λειτουργία και διαδικασία.

Η δομή της καταγραφής τα πρώτα χρόνια, είναι απλή: αύξων αριθμός, ονοματεπώνυμο μαθητή-μαθήτριας, όνομα πατέρα, επάγγελμα πατέρα, τάξη στην οποία φοιτά, ο τόπος καταγωγής, το θρήσκευμα, ο βαθμός αποφοίτησης

Η βασική εκπαίδευση στην κοινότητα Λαγυνών Θεσσαλονίκης, κατά την περίοδο 1914- 1950

[illegible]

Εικόνα 2: Δείγμα μαθητολογίου της σχολικής χρονιάς 1916-17

Αδών	Γεν. Ελέγχου	Μετρητόλογιον	Μητρώον	Ετος γέννησης	Όνοματεπώνυμον	Ον. Πατρός	Επώνυμο πατρός	Δήμος ή Κοινότης	Είδος πιστοποιητικού	Τάξις	Ολογράφως	Αριθμητικώς	Διανύη	Ετος	Μην	Ημέρα	Ετος φοίτησεως
1	181	206			Γκοντούδης Αλέξανδρος	Ευάγγελος	-	Λαϊνά	Πιστοποιητικό	Δ'	-	-		1949	Σ/βριος	12	1934-35
2	101	270			Πολυμούδη Γεωργία	Θεόδωρος	Ορφανή	-	Αποδεικτικό	Γ'	-	-		1949	Σ/βριος	26	1948-49
3		41			Λαϊνιώτου Ολυμπία	Αθανάσιος	Ιατρός	Χαλκιδική	Αποδεικτικό	Ε'				1949	8/βριος	1	1949-50
4		251			Ξενίδου Κούλα	Χαράλαμπος	Ορφανή	Λευκοχώριον	Αποδεικτικό	Δ'				1949	8/βριος	24	1949-50
5	221	7	14	1943	Αποστολούδης Χρήστος	Δημήτριος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50
6	222	198	16	1943	Αποστολούδης Αριστ.	Αθανάσιος	Αλιεύς	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50
7	232	45	4	1942	Κωτσώνης Δημήτριος	Ανδρέας	Μυλωθρός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	δέκα	10	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50
8	233	91	1	1943	Κουτίνος Κων/νος	Πάυλος	Υποδηρ/ποιος	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50
9	237	95	8	1942	Μπακρατσάς Αναστ.	Αθανάσιος	Ορφανός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50
10	238	154	3	1943	Μπήκας Απόστολος	Κων/νος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	εννέα	9	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50
11	239	100	9	1942	Μαλλούδης Δημήτριος	Χρήστος	Εργάτης	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50
12	244	190	10	1942	Ντινούδης Σωτήριος	Κων/νος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50
13	250	16	6	1943	Σπιριντούδης Αστ.	Πασχάλης	Ορφανός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	δέκα	10	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50
14	255	36	20	1945	Φλωρινούδης Προδ.	Αριστέδης	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	εννέα	9	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50
15	240	253	19	1945	Καρούδης Δημ.	Κων/νος	Ορφανός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50
16	227	97	97	1942	Αγγελούδη Παναγ.	Κων/νος	Ορφανή	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50
17	228	221			Βαμπιτζή Διαλεχτή	Ιωάννης	Ορφανή	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	εννέα	9	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50
18	225	28	241	1942	Γούλα Δημήτρα	Αναστάσιος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50
19	226	158		1943	Γεράκη Δήμητρα	Αθανάσιος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50
20	234	53	332	1943	Καπνίου Μαρία	Γεώργιος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50
21	242	47		1943	Μανδαλακούδη Αντ.	Αθανάσιος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	εννέα	9	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50
22	243	60		1943	Μπούρα Αναστασία	Γεώργιος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50
23	246	101	63	1942	Πολυμούδη Σταυρούλα	Θεόδωρος	Ορφανή	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Α'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούλιος	26	1949-50

Η βασική εκπαίδευση στην κοινότητα Λαγυνών Θεσσαλονίκης, κατά την περίοδο 1914- 1950

24	248	157	269	1941	Συροπούλου Νίκη	Δημήτριος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Α'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
25	249	189	193	1942	Σιαρινούδη Μαρία	Βασίλειος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Α'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
26	254	140	191	1940	Τσιώρη Μαγδαληνή	Ευάγγελος	Αλιεύς	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Α'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
27	247	258		1943	Ντινούδη Χρυσή	Απόστολος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Α'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
28	236	256	183	1942	Καραύδη Φιλομένη	Νικόλαος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Α'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
29	159	216	321	1940	Φλωρινούδη Ελισαβ.	Νικόλαος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
30	157	186	30	1938	Τραντούδης Αριστ.	Σωτήριος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
31	156	184	15	1939	Τρέκας Αστέριος	Αθανάσιος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
32	155	118	270	1940	Συροπούλου Κατίνα	Γεώργιος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
33	154	30	27	1940	Τριανταφυλλούδη Κατίνα	Αλεξάνδρος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
34	152	59		1940	Σκουρά Ιουλία	Σταύρος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
35	151	17	16	1940	Σπιριντούδης Δημ.	Πασχάλης	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
36	150	24	225	1938	Ραμπουτά Παναγ.	Δημήτριος	Καφετιώλης	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
37	148	180	63	1939	Πίλλκος Αναστάσιος	Δημήτριος	Ορφανός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
38	147	167	18	1940	Πολυζούδης Αθαν.	Δημήτριος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
39	146	120	63	1939	Πολυζούδη Σταυρ.	Θεόδωρος	Ορφανή	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
40	145	114	17	1941	Πόντης Γεώργιος	Νικόλαος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
41	144	86	120	1941	Πεταλούδης Νικολ.	Λάζαρος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
42	142	201	8	1937	Νάκος Μέλανδος	Απόστολος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
43	141	229		1940	Ντινούδη Αλεξάνδρα	Κωνίνας	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
44	139	235	12	1941	Ντινούδης Νικόλαος	Απόστολος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
45	136	193	320	1941	Μπαρούδη Στέλλα	Κωνίνας	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
46	135	183	9	1939	Μπουρούδης Αν.	Ευάγγελος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
47	134	209	8	1938	Μηλιαούνης Πασχάλης	Δημήτριος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
48	133	203	11	1939	Μπουρούδης Αποστ.	Ευάγγελος	Ορφανός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
49	131	179	9	1941	Μπίκας Απόστολος	Χρήστος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Γ'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50

Η βασική εκπαίδευση στην κοινότητα Λαγυνών Θεσσαλονίκης, κατά την περίοδο 1914- 1950

50	130	119	203	1938	Μηνά Παναγιώτα	Νικόλαος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Γ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
51	127	92	19	1938	Μανωλούδης Χρήστος	Σταύρος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Γ'	εννέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
52	126	117	209	1940	Μανωλούδη Αναστ.	Σταύρος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Γ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
53	125	11	7	1940	Μποτζίωρη Μαρία	Νικόλαος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Γ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
54	122	115	9	1940	Καρασαββίδης Νικ.	Γεώργιος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Γ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
55	121	102	12	1938	Κακούδης Παναγ.	Βασίλειος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Γ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
56	120	64			Καρασαββίδης Θεοχ.	Γεώργιος	Παντοπώλης	Κυδοναχώριον	Ενδεικτικών	Γ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
57	119	27	7	1939	Καπνός Αναστ.	Πασχάλης	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Γ'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
58	118	26	1	1940	Καπνός Αστέριος	Πασχάλης	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Γ'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
59	116	76		1941	Θωμάδου Βαρβάρα	Ανέστης	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Γ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
60	115	75		1939	Θωμάδου Μαρία	Ανέστης	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Γ'	εννέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
61	112	99	6	1939	Ζατρούσης Ευθ.	Γεώργιος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Γ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
62	111	18	4	1937	Βλάχας Γεώργιος	Βασίλειος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Γ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
63	110	194	11	1941	Γκαζούδης Δημ.	Γεώργιος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Γ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
64	109	188	7	1937	Γεράκης Πασχάλης	Κων/νος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Γ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
65	108	90	189	1940	Γουλούδη Μαρία	Σωτήριος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Γ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
66	107	116	7	1937	Γαβριηλίδου Μαρία	Γεώργιος	Ορφανή	Κυδοναχώριον	Ενδεικτικών	Γ'	εννέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
67	8	73	173	1937	Σίσκου Ευαγγελία	Κων/νος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Δ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
68	54	225	261	1936	Νάκου Αναστασία	Δημήτριος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Δ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
69	79	142	16	1938	Μπαντούδης Δημήτριος	Κων/νος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Δ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
70	78	177	18	1938	Μερέκης Βασίλειος	Αναστάσιος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Δ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
71	55	100	20	1936	Αρμύρας Δημήτριος	Αγγέλος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Δ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
72	97	65	91	1938	Χουβαρδά Πολυξένη	Απόστολος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Δ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
73	60	134	14	1938	Γεράκης Γεώργιος	Αθανάσιος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Δ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
74	58	136	3	1939	Γεράκης Παναγιώτης	Αθανάσιος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Δ'	οκτώ	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
75	95	106		1936	Τράκας Χαρίλαος	Αθανάσιος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεικτικών	Δ'	εννέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50

Η βασική εκπαίδευση στην κοινότητα Λαγυνών Θεσσαλονίκης, κατά την περίοδο 1914- 1950

76	83	110		1937	Νταλούδης Αστέριος	Βασιλειος	ορφανός	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
77	77	173	251	1938	Μπήκα Στυλιανή	Βασιλειος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
78	91	10	335	1939	Τράκα Αικατερίνη	Αστέριος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	ενέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
79	51	31	116	1940	Αντωνιάδου Έλλη	Αντώνιος	Παντοπούλης	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
80	81	215	11	1935	Μπισκαούδης Νικόλαος	Δημήτριος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
81	69	87	8	1939	Καρούδης Βασίλειος	Αναστάσιος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
82	93	61	287	1940	Τσουλουφά Φρεδερίκη	Δημήτριος	Ορφανή	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	ενέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
83	76	172	288	1938	Μπέκα Παναγιώτα	Χρήστος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
84	65	77		1937	Θωμάδου Μαρία	Ανέστης	Γεωργός	Επτάλοφος	Ενδεκτικόν	Δ'	ενέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
85	67	63	9	1937	Καρασάββηδ Αλ.	Γεώργιος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
86	64	68	11	1936	Θωμάδη Κωνστ.	Ανέστης	Ορφανή	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
87	66	78		1936	Θωμάδη Όλγα	Πάυλος	Ορφανή	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
88	53	81	9	1937	Αντωνιάδης Δημ.	Αθανάσιος	Παντοπούλης	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
89	93	106		1935	Τριανταφυλλούδη Αικ.	Κωνίνας	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	ενέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
90	87	176	13	1938	Πασχαλούδης Νικ.	Γεράσιμος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
91	90	112		1937	Στωϊδης Γεώργιος	Ευάγγελος	Εργάτης	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
92	96	137		1938	Τσιλφίκα Τρυγώνα	Ιωάννης	Εργάτης	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	ενέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
93	74	8		1938	Μελλούδη Κατίνα	Νικόλαος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
94	89	85		1938	Σίσκου Αγγελική	Ευάγγελος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
95	70	174		1938	Καραγιάννη Μαρία	Μενέλαος	Εργάτης	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
96	56	103	2	1936	Γερόκη Βαρβάρα	Νικηφόρος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
97	72	139	15	1936	Μπουρουδη Αναστασία	Αστέριος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
98	82	227	2	1937	Μπήκας Γεώργιος	Θεολόγος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
99	92	34	23	1936	Βασιλούδη Αναστασία	Αναστάσιος	Γεωργός	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
100	98	135	4	1936	Χούφτας Άγγελος	Ευάγγελος	Ορφανός	Λαλιά	Ενδεκτικόν	Δ'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50

Η βασική εκπαίδευση στην κοινότητα Λαγυνών Θεσσαλονίκης, κατά την περίοδο 1914- 1950

101	86	29	61	1936	Πολυζούδη Κερασία	Χρήστος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Δ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
102	88	80	183	1941	Καρούδη Αικατερίνη	Νικόλαος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Δ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
103	54	111	3	1938	Αποστολούδης Χρήστος	Κων/νος	Αλιεύς	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Δ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
104	59	132		1937	Παννούδη Χρυσή	Κων/νος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Δ'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
105	17	40	173	1939	Αλευρά Μαρία	Κων/νος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Ε'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
106	18	3	154	1938	Αποστολούδη Ειρήνη	Ευάγγελος	Ράπτης	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Ε'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
107	19	139	22	1936	Βλάχος Μιλητιάδης	Χρήστος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Ε'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
108	20	121	311	1939	Βλάχου Φρειδερίκη	Χρήστος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Ε'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
109	21	217	14	1935	Γκουτζούδης Βασίλ.	Γεώργιος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Ε'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
110	26	122	34	1938	Καμπαρεβάνη Ευαγ.	Χρήστος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Ε'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
111	27	71	183	1937	Καρούδη Δημήτρα	Νικόλαος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Ε'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
112	29	21	10	1938	Καπνίου Δημήτρα	Ευάγγελος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Ε'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
113	30	241	5	1935	Καρασάββιδη Αργυρώ	Γεώργιος	Παντοπώλης	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Ε'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
114	31	123	52	1939	Λαγουράς Στέλιος	Γεώργιος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Ε'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
115	32	206	7	1936	Λαγουράς Αθανάσιος	Γεώργιος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Ε'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
116	34	223	292	1935	Μπακρατσά Ευαγγ.	Κων/νος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Ε'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
117	36	156	5	1937	Ντινούδης Δημήτριος	Αλέξδρος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Ε'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
118	37	57	12	1937	Πασχαλούδης Βασίλ.	Δημήτριος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Ε'	εννέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
119	38	224		1937	Πολυζούδη Παναγ.	Δημήτριος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Ε'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
120	39	23	225	1938	Ραμπούτα Ανδριάντα	Δημήτριος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Ε'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50

Η βασική εκπαίδευση στην κοινότητα Λαγυνών Θεσσαλονίκης, κατά την περίοδο 1914- 1950

121	40	53	18	1938	Ραψοῦδη Ζωγράφω	Ιωάννης	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Ε'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
122	4	195	268	1936	Συροπούλου Αγγελ.	Βασίλειος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Ε'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
123	42	125	26	1936	Συρόπουλος Φώτιος	Δημήτριος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Ε'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
124	43	124		1938	Τσιλιφίκα Χαρ.	Δημήτριος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Ε'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
125	24	126	15	1937	Τράκας Απόστολος	Αθανάσιος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Ε'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
126	46	4	49	1936	Φράγκου Στέλλα	Αθανάσιος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Ε'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
127	45	152		1937	Τριανταφυλλοῦδης Αποστ.	Κων/νος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Ε'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
128	46	231	31	1938	Τσιώτσας Νικολ.	Αθανάσιος	Ορφανός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Ε'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
129	171	42		1940	Γούλα Ελένη	Δημήτριος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Β'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
130	188	220		1941	Καλεμεκρίδου Αναστ.	Θεόδωρος	Κασσιτεροποιός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Β'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
131	197	185	9	1941	Μπήκας Απόστολος	Βασίλειος	Εργάτης	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Β'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
132	179	144	29	1942	Δημητσόγλου Αικ.	Πασχάλης	Εργάτης	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Β'	ενέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
133	184	52	331	1941	Καπνίου Όλγα	Κων/νος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Β'	ενέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
134	176	159	1	1942	Γεράκη Ελένη	Κων/νος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Β'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
135	183	147	6	1941	Καμπαραβάνης Αναστ.	Χρήστος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Β'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
136	204	6	222	1942	Παυλουῦδη Άννα	Αναστάσιος	Αλιεύς	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Β'	ενέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
137	164	148	1	1942	Αγγελούδης Απόστολος	Αρισταδής	Εργάτης	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Β'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
138	192	1	339	1942	Μπήκα Στέλλα	Κων/νος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Β'	ενέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
139	161	13	244	1942	Αντωνιάδου Γεωργία	Αντώνιος	Παντοπώλης	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Β'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
140	160	2	2	1942	Αποστολουῦδης Δημήτριος	Ευάγγελος	Ράπτης	Λαϊνά	Ενδεικτικόν	Β'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50

Η βασική εκπαίδευση στην κοινότητα Λαγυνών Θεσσαλονίκης, κατά την περίοδο 1914- 1950

141	214	74	273	1941	Σίσκου Αλεξάνδρα	Κων/νος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
142	169	130	311	1942	Βλάχου Ευαγγελία	Χρήστος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
143	168	25	4	1943	Αποστολουδης Αντώνιος	Απόστολος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
144	195	160	172	1941	Μπουρουδη Πασχαλίνα	Αστέριος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
145	196	169	7	1940	Μπακρατσάς Νικολ.	Αριστειδης	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
146	180	69		1941	Θωμάδης Σταύρος	Ανέστης	Ορφανός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
147	198	187		1941	Μπουρουδης Ευαγγ.	Ευάγγελος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
148	220	252	18	1941	Φλωρινουδης Χρήστος	Νικόλαος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	εννέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
149	170	38	176	1939	Γκαζή Μαρία	Φώλιος	Εργάτης	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
150	166	197	1	1941	Αποστολουδη Ειρήνη	Αθανάσιος	Αλιεύς	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
151	194	142	60	1942	Μελιουδη Μαρία	Παναγιώτης	Ξυλπουργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
152	206	51	13	1942	Παπουτσόπουλος Γεωρ.	Βασίλειος	Εργάτης	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
153	202	55	11	1940	Ντινούδης Χρήστος	Αλέξιος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
154	203	226	261	1939	Νάκου Μαρία	Δημήτριος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	εξ	6	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
155	177	188	79	1942	Γκουτουδης Ευάγγελος	Αριστειδης	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
156	173	131	5	1941	Γαννούλης Παναγ.	Κων/νος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
157	175	143	2	1941	Γεράκη Αναστασία	Νικόλαος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
158	174	141	218	1942	Γιωργάκης Ευάγγελος	Δημήτριος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
159	165	184	1	1941	Αλευράς Γρηγόριος	Χρήστος	Κτίστης	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
160	212	33	341	1942	Σίσκου Άννα	Ευάγγελος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50

Η βασική εκπαίδευση στην κοινότητα Λαγυνών Θεσσαλονίκης, κατά την περίοδο 1914- 1950

161	187	165	34	1938	Κρακούδη Ουρανία	Παναγιώτης	Εργάτης	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
162	186	88		1941	Καρούδης Ευάγγελος	Αθανάσιος	Εργάτης	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
163	193	12	7	1942	Μπαρτζή Κων/να	Παναγιώτης	Καφετιάλης	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
164	204	96		1941	Πελεκούδη Ελένη	Κων/νος	Εργάτης	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
165	218	9	335	1941	Τράκα Δημήτρα	Αστέριος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
166	216	84	14	1940	Σίσκος Χρήστος	Ευάγγελος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
167	215	196	267	1941	Συροπούλου Άννα	Βασίλειος	Εργάτης	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	εννέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
168	219	50		1942	Τσιλφικά Ευταλία	Ιωάννης	Εργάτης	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	εννέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
169	182	32	314	1942	Κωτσώνη Χρυσή	Χρήστος	Παντοπώλης	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	εννέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
170	208	58		1940	Πασχαλούδης Ευανγ.	Δημήτριος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
171	211	186	12	1942	Πολυμούδης Κων/νος	Αθανάσιος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεικτικών	Β'	εννέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
172	14	62	287	1936	Τσουλουφά Ελένη	Δημήτριος	Ορφανή	Λαϊνά	Απολυτήριον	Στ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
173	74	170	5	1935	Τσουλουφάς Απόστολος	Δημήτριος	Ορφανός	Λαϊνά	Απολυτήριον	Στ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
174	12	56	128	1936	Τσιλφίκας Χρήστος	Δημήτριος	Εργάτης	Λαϊνά	Απολυτήριον	Στ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
175	18	56	128	1936	Παπουτσπούλου Ελευθερία	Βασίλειος	Εργάτης	Λαϊνά	Απολυτήριον	Στ'	εννέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
176	11	171	3	1936	Μπήκας Αθαν.	Χρήστος	Γεωργός	Λαϊνά	Απολυτήριον	Στ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
177	9	191	3	1934	Ντινούδης Νικοδ.	Κων/νος	Γεωργός	Λαϊνά	Απολυτήριον	Στ'	εννέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
178	9	239	1	1935	Μαλλουδης Νικόλαος	Παναγιώτης	Γεωργός	Λαϊνά	Απολυτήριον	Στ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
179	22	8	313	1937	Κοτσώνη Μαρία	Ανδρέας	Μυλωθρός	Λαϊνά	Απολυτήριον	Στ'	εννέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
180	7	5	9	1936	Καπλάνης Γεώργιος	Δημήτριος	Κτίστης	Λαϊνά	Απολυτήριον	Στ'	επτά	7	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50

Η βασική εκπαίδευση στην κοινότητα Λαγυνών Θεσσαλονίκης, κατά την περίοδο 1914- 1950

181	5	44	283	1934	Ζαρβαλούδη Μαρία	Αστέριος	Γεωργός	Λαϊνά	Απολυτήριο	Στ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
182	4	8	4	1934	Γκαρώνης Χρήστος	Αθανάσιος	Γεωργός	Λαϊνά	Απολυτήριο	Στ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
183	3	127	317	1936	Καμπταμβάνη Παναγιώτα	Χρήστος	Γεωργός	Λαϊνά	Απολυτήριο	Στ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
184	2	39	279	1937	Αλευρά Βασιλική	Κων/νος	Γεωργός	Λαϊνά	Απολυτήριο	Στ'	εννέα	9	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
185	1	37	3	1937	Αντωνιάδης Χρήστος	Αντώνιος	Παντοπούλης	Λαϊνά	Απολυτήριο	Στ'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
186	205	48	94	1942	Παπαδοπούλου Παν.	Αθανάσιος	Καφετζώλης	Λαϊνά	Ενδεκτικός	Β'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
187	162	49	340	1942	Αποστολούδη Αρετή	Κων/νος	Αλιεύς	Λαϊνά	Ενδεκτικός	Β'	οκτώ	8	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
188	200	236	8	1941	Μανωλούδης Χρήστος	Απόστολος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεκτικός	Β'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
189	163	71		1941	Αγγελούδη Παναγ.	Άγγελος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεκτικός	Β'	πέντε	5	αρίστη	1950	Ιούνιος	26	1949-50
190	143	214		1927	Μπήκας Παναγιώτης	Κων/νος	Γεωργός	Λαϊνά	Ενδεκτικός					1950	Ιούνιος	26	1940-41

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9. Γενικά συμπεράσματα

Στην έρευνα για τη βασική εκπαίδευση στην κοινότητα Λαγυνών Θεσσαλονίκης, κατεβλήθη η προσπάθεια να απαντήσουμε σε μερικά βασικά ερωτήματα: πώς διαμορφώνεται ανά σχολικό έτος η σχολική αποτυχία και διαρροή, πώς κατανέμεται αυτή ανάλογα με το φύλο, πώς συμπεριφέρεται η εκπαιδευτική κοινότητα στις αλλαγές, είτε αυτές είναι νόμοι που καθορίζουν την εκπαιδευτική διαδικασία, είτε ευρύτερα κοινωνικά και πολιτικά γεγονότα που καθορίζουν και την καθημερινότητα της τοπικής κοινωνίας, αλλά και πώς αλληλεπιδρά η σχολική κοινότητα με το περιβάλλον της.

Δεδομένων των συνθηκών και των εργαλείων που παρείχε η έρευνα, με το πιο πολύτιμο να είναι το πρωτογενές υλικό, αυτό του σχολικού αρχείου, μπορούμε να πούμε ότι πρώτον, η επισκόπηση μιας περιοχής, μικρότερης σε μέγεθος μπορεί να συμβάλλει σημαντικά ως εργαλείο περαιτέρω διερεύνησης, σε μεγαλύτερα πληθυσμιακά πεδία.

Η σχολική κοινότητα αντιδράει με μεγάλο βαθμό αμεσότητας στις εξελίξεις. Η εκπαιδευτική διαδικασία θεωρείται σημαντική, έστω και υπό την αίρεση των συνηθειών που πάντα επιβαρύνουν το γυναικείο μαθητικό πληθυσμό. Οι μαθήτριες τροφοδοτούν μαζικά τη σχολική διαρροή, εγκαταλείπουν νωρίς το σχολείο μαθαίνοντας μόνο τα βασικά. Η αποχώρηση, ειδικά από την Γ' τάξη και μετά είναι πολύ μεγάλη και το μεγαλύτερο μερίδιό της αφορά τις μαθήτριες⁸¹.

⁸¹ Ελεγκίτου Ελένη, Μπακαλάκη Αλεξάνδρα (1987) «Η εκπαίδευση «εις τα του οίκου» και τα γυναικεία καθήκοντα» Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς Αθήνα, σελ. 148: Μια γενική θεώρηση της εκπαίδευσης των μαθητριών κατά το διάστημα 1904-1929, είναι η εξής:

«Στο χρονικό διάστημα που εξετάζουμε διαπιστώνεται επανειλημμένα ότι η εκπαίδευση, και κυρίως η δευτεροβάθμια, ήταν προνόμιο των κοριτσιών που προέρχονταν από εύπορες οικογένειες. Παράλληλα, σταδιακά και διστακτικά αναγνωρίζεται η ανάγκη να διευρυνθούν οι στόχοι της γυναικείας εκπαίδευσης πέρα από την προετοιμασία της συζύγου, μητέρας και οικοδέσποινας και τη μόρφωση της δασκάλας. Πάντως οι προτάσεις που δέχεται και τα μέτρα που παίρνει το κράτος είτε διατηρούν τον αρχικό προσανατολισμό της γυναικείας εκπαίδευσης είτε χαρακτηρίζονται από μίαν αντιφατικότητα, καθώς επιδιώκουν να μορφώσουν όλες τις μαθήτριες ταυτόχρονα ως "αυθύπαρκτα όντα" και ως "βοηθούς του ανδρός", ή να τις διαχωρίσουν σε εκείνες που αναγκαστικά θα ασχοληθούν αποκλειστικά με το σπίτι και

Οι νομοθετικές ρυθμίσεις επιδρούν σε δύο επίπεδα: το άμεσο, που έχει να κάνει με την υλική δυνατότητα συντήρησης και λειτουργίας ενός σχολείου (είδαμε ότι τα Λαγυνά είχαν αυτή την ιστορική δυνατότητα πριν ακόμα απελευθερωθεί η περιοχή και ενταχθεί στο ελληνικό κράτος), με τις διοικητικές πράξεις που προβλέπονται για τη λειτουργία, στελέχωση και χρηματοδότηση της σχολικής μονάδας και το έμμεσο, σε ό,τι αφορά το περιεχόμενο της εκπαίδευσης.

Η εκπαιδευτική διαδικασία συνδέεται άμεσα με την παραγωγική. Δεδομένων των γεωργικών χαρακτηριστικών της τοπικής οικονομίας, πολύ συχνά η σχολική δραστηριότητα καθορίζεται σχεδόν νομοτελειακά από τις επαγγελματικές συνήθειες. Κατά τη διάρκεια της έρευνας, οι προφορικές μαρτυρίες κατοίκων της περιοχής που μετέφεραν την εικόνα μιας καθημερινότητας της εποχής, έδειξαν ότι πολύ συχνά οι οικογένειες, παρότι είχαν συναίσθηση της ανάγκης για εκπαίδευση, θεωρούσαν ότι αυτή η ανάγκη ικανοποιούνταν με τα πολύ βασικά και ότι περίπου στην ίδια γραμμή προτεραιότητας βρίσκονταν οι εργασίες, οι οποίες απορροφούσαν σχεδόν όλα τα μέλη της οικογένειας, ακόμα και τα μικρότερα. Περισσότερες ευκαιρίες να ξεφύγουν από την πεπατημένη, είχαν τα αγόρια και ιδιαίτερα όσα ζούσαν στις (λίγες) μη αγροτικές οικογένειες.

Η γενική εικόνα που προκύπτει από την έρευνα, είναι ότι η κοινωνική καταγωγή των παιδιών συνδέεται άμεσα με τη θέση της οικογένειάς τους στην τοπική κοινωνία. Λόγοι οικονομικοί, παραγωγικοί, οι συνήθειες πρακτικές που οδηγούν τα παιδιά από νωρίς στην παραγωγή, επιδρούν αποφασιστικά επάνω στους μαθητές και στις μαθήτριες. Παρότι γίνεται προσπάθεια μιας πιο

τις λιγοστές που θα έχουν τη δυνατότητα να αποκτήσουν τα τυπικά προσόντα που συνεπάγεται το απολυτήριο του γυμνασίου. Η διδασκαλία των οικιακών καθηκόντων θεωρείται σημαντική ή περιθωριοποιείται κατά περίπτωση, δεν απουσιάζει όμως ποτέ από τα σχολικά προγράμματα για τα κορίτσια. Η εκτίμηση ότι στο παρελθόν η διδασκαλία αυτή έχει συντελέσει στη διάδοση άχρηστων γνώσεων και ανεπιθύμητων προτύπων θεμελιώνει την άποψη ότι πρέπει να στραφεί στην καλλιέργεια της 'νοικοκυροσύνης'».

συγκεκριμένης επισκόπησης της κοινωνικής καταγωγής με διαχωρισμό των αγροτικών δραστηριοτήτων, σπάνια οι μαθητές ή μαθήτριες που ολοκληρώνουν το σχολείο είναι γόννοι αυτών των οικογενειών.

Ωστόσο, υπάρχει η συνείδηση της ανάγκης για μόρφωση και εκπαίδευση. Πολύ λίγα παιδιά δεν εγγράφονται στο σχολείο, έστω και αν κάποια καθυστερούν να εγγραφούν. Επίσης, η σχέση της τοπικής κοινωνίας με το σχολείο είναι ιδιαίτερα στενή και αμφίδρομη. Το σχολείο είναι δομικό κομμάτι της, οι δάσκαλοι τυγχάνουν ιδιαίτερης εκτίμησης, η τοπική κοινωνία φροντίζει για να καλύπτονται ανάγκες που παρουσιάζονται.

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στα ευρήματα της περιόδου μεταξύ 1929-1935. Η μεταρρυθμιστική προσπάθεια στην εκπαίδευση, σε όλο της το εύρος, φαίνεται ότι έχει ευεργετικά αποτελέσματα στη σχολική διαδικασία του δημοτικού σχολείου Λαγυνών. Αυξάνεται τόσο ο αριθμός μαθητών και μαθητριών, αλλά ως ένα βαθμό αναστέλλονται και στρεβλώσεις που παρουσιάζονται τα προηγούμενα χρόνια. Περισσότερα παιδιά φτάνουν στις τελευταίες τάξεις και ολοκληρώνουν τουλάχιστον τη βασική εκπαίδευση, εξισορροπείται το αριθμητικό χάσμα μεταξύ μαθητών και μαθητριών, παίρνουν απολυτήριο περισσότεροι μαθητές. Έντονη είναι εδώ η φανερή ανασχεση που προκαλεί σε όλα τα παραπάνω ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η Κατοχή.

Πρέπει ακόμα να σημειωθεί ότι όλη η έρευνα διατρέχεται από την εξής μόνιμη διαπίστωση: ότι ναι μεν η βασική εκπαίδευση είναι υποχρεωτική, δια νόμου, ωστόσο ένας πολύ μικρός αριθμός καταφέρνει να την ολοκληρώσει με επιτυχία. Και σε περιοχές όπως τα Λαγυνά, παρά την έντονη αναπτυξιακή δραστηριότητα σε όλη τη χώρα, ειδικά κατά τα έτη που βρίσκονται στο μέσο του χρονικού πεδίου της έρευνας, παρά τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες στην ίδια την εκπαίδευση, η σχολική αποτυχία συνεχίζει να δηλώνει παρούσα με έντονο τρόπο για τους περισσότερους, ενώ όσοι εξαιρούνται, διατηρούν κάποια σχετικά «προνόμια» που είναι η κοινωνική τους καταγωγή, η δυνατότητα να μην

εγκλωβιστούν στην κοινότητα, η πρόσβαση σε μεγαλύτερα αστικά κέντρα όπως η Θεσσαλονίκη, το κοινωνικό κύρος που προσδίδει το επάγγελμα και το εισόδημα του γονέα κ.λπ.

Δεν πρέπει να απαλειφθεί ωστόσο το γεγονός ότι το ελληνικό κράτος, παρά την ιδιαίτερη οικονομική του μορφολογία, με ένα πολύ μεγάλο ποσοστό της οικονομίας του να βασίζεται στην αγροτική οικονομία και όντας αρκετά πίσω σε σχέση με δυτικές, ευρωπαϊκές οικονομίες και κοινωνίες, καθορίζει ως ελεύθερη και δωρεάν την πρόσβαση στην εκπαίδευση από νωρίς, από τα πρώτα χρόνια της ύπαρξής του, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα στους νομοθέτες των αρχών του 20^{ου} αιώνα να επεξεργαστούν και να εξελίξουν σε μαζική πρόσβαση στην πρώτη, τουλάχιστον, βαθμίδα εκπαίδευσης, για τους μαθητές και τις μαθήτριες⁸².

Επίσης, είναι φανερό το αποτύπωμα της προσπάθειας να εγκαθιδρυθεί εθνική συνείδηση σε ένα γεωγραφικό χώρο-διακύβευμα για πολλά χρόνια, περισσότερο όμως κατά την πρώτη εικοσιπενταετία του 20^{ου} αιώνα. Η εκπαίδευση είναι βασικός μοχλός για μια τέτοια προσπάθεια, καθώς το σχολείο είναι πρωταρχικός παράγοντας διαμόρφωσης συνείδησης και εμπέδωσής της, ώστε πάνω της να στηριχτεί πολιτική ηγεμονίας και κυριαρχίας. Στο χώρο της βασικής εκπαίδευσης, αυτή η προσπάθεια είναι πιο συγκροτημένη και με σκοπό την αυτοτέλεια του δημοτικού σχολείου, ειδικά σε περιοχές όπου οι πληθυσμοί δεν γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα⁸³.

⁸² Τσουκαλάς Κων., «Εξάρτηση και αναπαραγωγή...» σελ. 504: «Η θέσπιση της δωρεάν και υποχρεωτικής πρωτοβάθμιας παιδείας στην Ελλάδα έγινε μισόν αιώνα πριν από τη Δυτική Ευρώπη, ενώ η δωρεάν παιδεία σε όλα τα επίπεδα προηγείται των περισσότερων άλλων χωρών κατά έναν ολόκληρο αιώνα. Στο ιδεολογικό επίπεδο η συνέπεια της 'πρόσκλησης' αυτής για εκπαίδευση, που είναι μοναδική στο πλαίσιο μιας χώρας αγροτικής και καθυστερημένης, πρέπει να είχε αυτή καθεαυτή σοβαρότατες προεκτάσεις».

⁸³ Βούλα Σκαμνέλου, Η ελληνική δημοτική εκπαίδευση στην Ήπειρο της ύστερης τουρκοκρατίας (1861-1913), θεωρία και πράξη, διδακτορική διατριβή, Γιάννινα 200, σελ. 384: «Το φιλοσοφικό σκεπτικό της ίδρυσης και λειτουργίας Παρθενωγαγείων και Νηπιαγωγείων προβάλλει κατ' εξοχήν στόχους εθνικούς και επιχητείται όχι μόνο η εκάμθηση στα νήπια της ελληνικής γλώσσας, αλλά και ο εξελληνισμός των πληθυσμών εκείνων που την αγνοούν. Ο αγώνας για την αυτοτέλεια του δημοτικού, η αναγνώριση πως το δημοτικό σχολείο ταυτίζεται με τη γενική και την εθνική μόρφωση, ο σκοπός της

Η αναπτυξιακή προσπάθεια και στην εκπαίδευση, οδηγεί σε πύκνωση του μαθητικού πληθυσμού χωρίς κατ' ανάγκη να αυξάνεται ο τοπικός πληθυσμός της περιοχής, με τις αναλογίες μαθητών προς κατοίκους να μεγαλώνουν όσο πλησιάζουμε χρονικά στη μέση του αιώνα. Η σχολική διαρροή πλήττει ιδιαίτερα τους μαθητές και τις μαθήτριες που προέρχονται από τα πλέον φτωχότερα στρώματα της τοπικής κοινωνίας, οικογένειες που είναι και οι πολυπληθέστερες στα Λαγυνά, εργάτες στον γεωργικό τομέα, με εισοδήματα που δεν προέρχονται από κάποια πρωτογενή παραγωγή, παρά από τη συνέχεια των αγροτικών μοντέλων των περασμένων ετών, υπό διαφορετικές φυσικά συνθήκες.

Η αναπτυξιακή πνοή εμφορείται ιδιαίτερα και από τις αλλαγές στις εκπαιδευτικές αντιλήψεις και μεθόδους, έστω και αν η πολεμική στον ελλαδικό χώρο για το θέμα της γλώσσας ήταν πάρα πολύ έντονη και άφηνε τα σημάδια της σε όλες τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες. Η μετάβαση όμως σε ένα μοντέλο ελεύθερης πρόσβασης στη βασική εκπαίδευση, με δεδομένη την παραμονή των ανασχετικών για την εκπαιδευτική πορεία των παιδιών, παραγόντων, έγινε σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, σε ένα ελληνικό κράτος που έπρεπε να ενηλικιωθεί γρήγορα, να επιβάλλει την παρουσία του στη γεωγραφική του επικράτεια, να επουλώσει τις πληγές από τις διαδοχικές πολεμικές αναμετρήσεις, να φροντίσει τους ίδιους του τους ανθρώπους.

Η αύξηση του αριθμού των μαθητών της χώρας στα δημοτικά σχολεία, είναι μεγάλη, σε ένα εύρος 120 ετών, από το 1830 μέχρι το 1950⁸⁴. Από τους 6.000 μαθητές που καταγράφονται το 1830, ο αριθμός αγγίζει το ένα εκατομμύριο (921.000 για την ακρίβεια) το 1950. Παρά τις δυσκολίες και αντιξοότητες, οικονομικές και πολιτικές, το σχολικό δίκτυο αναπτύσσεται στο ελληνικό κράτος,

δημοτικής εκπαίδευσης που εκλαμβάνεται ως 'παναρμόνιος' ανάπτυξη των φυσικών, ηθικών και διανοητικών δυνάμεων μέσα από το φωτισμό του λογικού και την ενίσχυση της θέλησης, καθώς και η ομολογία πως το δημοτικό σχολείο είναι απαραίτητο να έχει και χαρακτήρα πρακτικό, εγγράφονται ως θεωρητικές αξιωματικές αρχές.».

⁸⁴Καλλινίκη Δενδρινού-Αντωνάκη, «Greek education», Νέα Υόρκη, Columbia University, 1955, σελ. 22, Τσουκαλάς Κων. «Εξάρτηση και αναπαραγωγή...» σελ 392-394

με κάποιες κομβικές χρονικές περιόδους να αναδεικνύονται και στις κορυφαίες από την άποψη της αύξησης του πληθυσμού.

Σε δύο κορυφαίες από αυτές τις χρονικές περιόδους, το 1924 και το 1937 ο αριθμός των μαθητών και μαθητριών σε όλα τα δημοτικά σχολεία της χώρας σχεδόν διπλασιάζεται, σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά για την οποία υπάρχουν στοιχεία. Το 1924, με τον ερχομό των προσφύγων ο αριθμός αυξάνεται πολύ και σε σχέση με το 1908, προηγούμενη χρονιά για την οποία υπάρχουν στοιχεία, έχει φτάσει σε υπερδιπλασιασμό. Το 1937, σε σχέση με το 1924 ο αριθμός διπλασιάζεται και πάλι, ενώ σε σχέση με το ενδιάμεσο έτος καταγραφής, το 1928, υπάρχει αύξηση περίπου 50%.

Αντίστοιχα, στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών ο αριθμός του μαθητικού πληθυσμού γνωρίζει μεγάλες αυξήσεις στις αντίστοιχες χρονικές περιόδους. Η σχολική χρονιά 1924-1925 είναι μια από τις κορυφαίες, μέχρι τη δεδομένη χρονική στιγμή της έρευνας, χρονιές από αριθμητική άποψη. Η σχολική χρονιά 1937-1938 εξίσου.

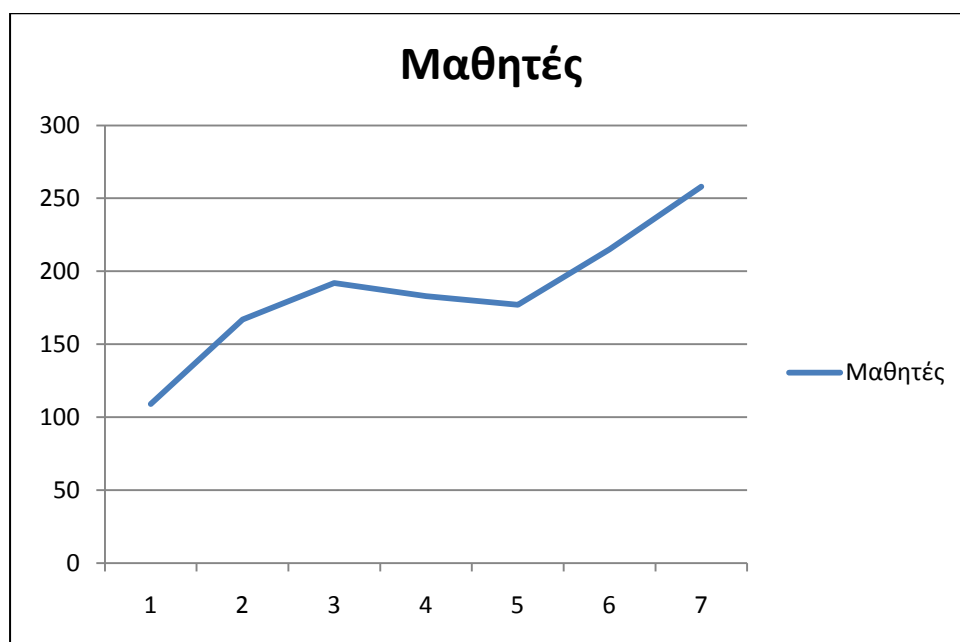
Αντίθετα, η καταμέτρηση του 1950 πλέον φανερώνει μείωση του συνολικού αριθμού των μαθητών στα δημοτικά σχολεία της χώρας, στοιχείο που ακολουθεί κατά πόδας και το δημοτικό σχολείο των Λαγυνών. Παρά την ανασύνταξη του ελληνικού κράτους μετά τον πόλεμο και οριακά, μετά τον Εμφύλιο, οι πληγές είναι ολοφάνερα ανοιχτές, ειδικά στην επαρχία.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του σχολικού αρχείου, από το δημοτικό σχολείο των Λαγυνών, αυξητική είναι η τάση των εγγραφών στο σχολείο. Με μια μικρή κάμψη το 1939, οι νέοι μαθητές και μαθήτριες που εγγράφονται (όχι όσοι επαναλαμβάνουν κάποια τάξη, οι οποίοι επανεγγράφονται στην αρχή της χρονιάς, ούτε όσοι γράφονται στα μέσα της σχολικής χρονιάς), αυξάνονται συνεχώς. Ο αριθμός τους ανταποκρίνεται σε σημαντικό βαθμό, θετικά ή αρνητικά στις γενικότερες εξελίξεις. Ειδικά σε ό,τι αφορά τους εκπαιδευτικούς νόμους, η

«έκρηξη» του 1929 διακρίνεται στα στοιχεία, όπως επίσης και η μαζική επάνοδος των μαθητών στο σχολείο μετά τον πόλεμο.

Έτος	Μαθητές
1919	109
1925	167
1929	192
1934	183
1939	177
1945	215
1949	258

Πίνακας 49: Εγγραφές νέων μαθητών-μαθητριών στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών



Γράφημα 47: Εγγραφές νέων μαθητών-μαθητριών στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών

Η εξάπλωση όμως του σχολικού δικτύου, ειδικά στη βασική εκπαίδευση, παρά τα παραγμένα χρόνια, βελτιώνει σημαντικά και προοδευτικά τα ποσοστά των εγγράμματων. Το 1920, τα ποσοστά αναλφάβητων φτάνουν το 43,81% στους άνδρες και το 72,62% στις γυναίκες, ενώ το 1928, οι αντίστοιχοι αριθμοί είναι 36,23% στους άνδρες και 64,04% στις γυναίκες. Πρέπει να σημειωθεί ότι ειδικά ανάμεσα στους πρόσφυγες, τα ποσοστά είναι διαφορετικά, καθώς τα ποσοστά των εγγράμματων είναι μεγαλύτερα από αυτά των γηγενών.

Στάσιμη είναι η αναλογία των μαθητών σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού. Ενώ πανελλαδικά στα 1911 βρίσκεται στο 10,4%, το 1930 έχει φτάσει μόλις στο 10,9%. Βέβαια, το ίδιο διάστημα αυξάνεται σημαντικά η έκταση και ο πληθυσμός του ελληνικού κράτους, οπότε η αύξηση της αναλογίας είναι στην πραγματικότητα μεγαλύτερη. Είναι σημαντικό πάντως το γεγονός ότι στα Λαγυνά, το ποσοστό των μαθητών επί του πληθυσμού, όπως αυτός καταγράφεται στις επίσημες απογραφές, είναι πάντα ίσο ή και ανώτερο του πανελλαδικού ποσοστού.

Η γενική εικόνα είναι ότι πανελλαδικά, η αναλογία του μαθητικού πληθυσμού επί του γενικού πληθυσμού, ο οποίος παραμένει αγροτικός σε πολύ μεγάλο ποσοστό, είναι εντυπωσιακή⁸⁵. Η προσπάθεια για καθολική φοίτηση στο δημοτικό σχολείο στέφεται με επιτυχία σε γενικές γραμμές. Η σχολική αποτυχία από την άλλη όμως, είναι παρούσα. Ακόμα και όταν υπάρχει μια σχετική ανασχεση προς τα τελευταία χρόνια της έρευνας, όταν δηλαδή αλλάζει ο συσχετισμός υπέρ όσων ολοκληρώνουν κανονικά τα σχολικά χρόνια και τάξεις έναντι όσων μένουν στάσιμων, μέχρις του σημείου να έχει ολοκληρώσει κανονικά τη φοίτηση στο δημοτικό η πλειοψηφία των μαθητών.

Ενδεικτικά, στο νομό Θεσσαλονίκης, σύμφωνα με τη Γενική Στατιστική Υπηρεσία⁸⁶, λειτουργούν συνολικά 503 δημοτικά σχολεία, εκ των οποίων τα

⁸⁵ Τσουκαλάς Κων. «Εξάρτηση και αναπαραγωγή...» σελ. 395

⁸⁶ Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος, 1933», Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, 1933, Αθήνα

περισσότερα (286 συνολικά) είναι μονοτάξια. Σε όλη τη χώρα, την ίδια χρονιά έχουν καταγραφεί 62.613 μαθητές και μαθήτριες στα δημοτικά σχολεία. Σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία, προάγονται περίπου οι μισοί συνολικά, από τάξη σε τάξη και πάντα, τα αγόρια προάγονται περισσότερα από τα κορίτσια. Ο αριθμός των προαχθέντων μειώνεται όσο προχωράμε στις μεγαλύτερες τάξεις, όπου και παρατηρείται μια ελαφρά αλλαγή στην ισορροπία αγοριών-κοριτσιών, υπέρ των κοριτσιών, χωρίς όμως οι μαθήτριες να είναι περισσότερες από τους μαθητές στις προαγωγές, παρά λίγες φορές.

Αντίστοιχα, στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών τα ποσοστά κινούνται σε χειρότερα επίπεδα. Εάν για παράδειγμα, το 1928 σε όλη την Ελλάδα προάγονται συνολικά οι 34.736 μαθητές και μαθήτριες, από τους 62.613 που είναι εγγεγραμμένοι συνολικά (ποσοστό 55%), στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών, την ίδια περίοδο, οι προαχθέντες αντιστοιχούν στο 51%, χωρίς όμως να υπολογίζονται όσοι εγκατέλειψαν το σχολείο (περί τα 20 άτομα). Κατά την ίδια περίοδο ωστόσο, όλα τα παιδιά πλην συγκεκριμένων εξαιρέσεων (ασθένειες, οικογένειες μόνιμα μετακινούμενες λόγω εργασίας), παρακολουθούν τα μαθήματα στο δημοτικό σχολείο. Το εκπαιδευτικό προφίλ της περιοχής «ταιριάζει» με το πανελλαδικό σε αρκετά σημεία, παρουσιάζει μεγαλύτερα ποσοστά σχολικής αποτυχίας, με το φαινόμενο να εμφανίζεται κυρίως στα κορίτσια.

Κοντά σε αυτά, πρέπει να συνυπολογιστεί η παράμετρος των απολυτηρίων που δόθηκαν σε μαθητές και μαθήτριες για να πραγματοποιήσουν μετεγγραφή σε άλλο σχολείο. Όπως συχνά αναφέρεται στα επίσημα κρατικά στοιχεία, υπάρχουν περιπτώσεις διπλογραφμένων.

Χαρακτηριστικά, τα αντίστοιχα δείγματα από άλλες περιοχές της χώρας, οι οποίες έχουν ανάλογα κοινωνικά-οικονομικά χαρακτηριστικά, παρουσιάζουν και παρόμοια κίνηση του μαθητικού πληθυσμού, ακόμα και περιοχές οι οποίες είναι επίσης κοντά σε μεγάλα αστικά κέντρα. Τα μεγαλύτερα ποσοστά απόρριψης εμφανίζονται στις μικρότερες τάξεις και ο αριθμός τους μειώνεται όσο προχωρούν

στα χρόνια φοίτησης και στις υπόλοιπες τάξεις⁸⁷. Τα μεγαλύτερα ποσοστά μαθητικής διαρροής, σύμφωνα πάντα με τον αριθμό των εγγεγραμμένων στα σχολεία, παρουσιάζονται στις μαθήτριες, είτε στα μικτά, είτε, πιο καθαρά ακόμα, στα σχολεία θηλέων, εν συγκρίσει με τα σχολεία αρρένων.

Το σχολείο των Λαγυνών παραμένει στο επίκεντρο της τοπικής κοινότητας, υπηρετώντας ένα σκοπό που πηγαίνει πιο μακριά από την εκπαίδευση και μόρφωση των παιδιών του χωριού. Εκτός από την πρώτη τους μαζική κοινωνικοποίηση, στοιχείο που εντείνεται και παρουσιάζεται πιο καθαρά από την τρίτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα και μετά, είναι όμως εμφανές και στην περίοδο 1910-1920, είναι ένα από τα βασικότερα «κύτταρα» δραστηριότητας της τοπικής κοινωνίας, στην οποία εντάσσονται τα παιδιά. Κατά περιόδους, η σχολική μονάδα παίζει σημαίνοντα ρόλο στη ζωή των παιδιών, καθώς εκτός από την εκπαιδευτική διαδικασία, μπορεί να προσφέρει σίτιση, ακόμα και στοιχειώδη υγειονομική παρακολούθηση, πράγματα που δεν είναι δεδομένα καθ' όλη τη χρονική περίοδο της έρευνας.

Εν τέλει, τα στοιχεία που παρουσιάζονται σε όλο το εύρος της έρευνάς μας, ακολουθούν το γενικό κανόνα που ισχύει για την Ελλάδα, αλλά και για το νομό Θεσσαλονίκης, με όλα τα στοιχεία της μαζικής μεν εγγραφής μαθητών, ειδικά μετά το 1921-1922 στο δημοτικό σχολείο, αλλά ταυτόχρονα και πολύ μεγάλα ποσοστά εγκατάλειψης του σχολείου, ειδικά προς τις μεγαλύτερες τάξεις του σχολείου. Μέχρι όμως τη συμπλήρωση του πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα έχει διανυθεί το μεγαλύτερο διάστημα μέχρι το σημείο όπου η βασική, καθολική εκπαίδευση θα θεωρείται όχι απλώς μια δια νόμου υποχρέωση των γονέων, αλλά μια αναπόδραστη καθημερινότητα για τα παιδιά συγκεκριμένων ηλικιών. Αυτό, το

⁸⁷ Δήμος Ηλίας (2010) διδακτορική διατριβή Η βασική εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922 Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

πρώτο στοίχημα θα κερδηθεί με πολλή προσπάθεια, πισωγυρίσματα και προβλήματα.

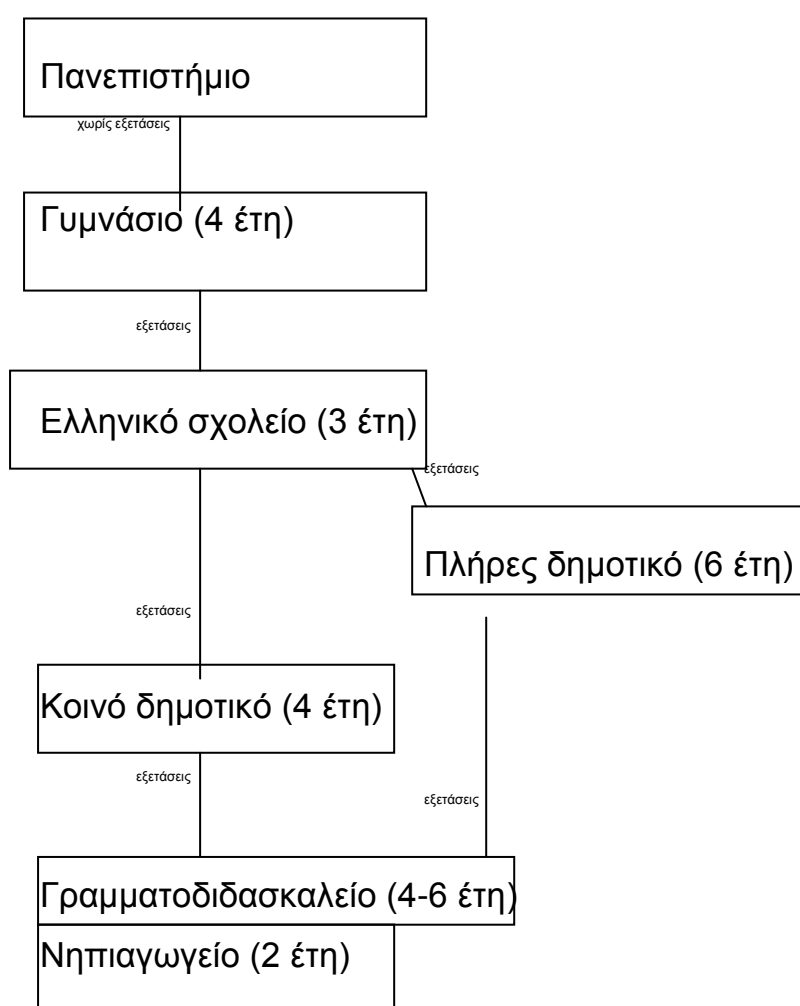
Η βασική εκπαίδευση στην κοινότητα Λαγυνών Θεσσαλονίκης, κατά την περίοδο 1914- 1950

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10. Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις

10.1 Ο νόμος του 1895

Με εισήγηση του υπουργού Παιδείας Αθανάσιου Πετρίδη (φωτογραφία 1) και της κυβέρνησης Θεόδωρη Δηλιγιάννη, η διάρθρωση της ελληνικής εκπαίδευσης διαμορφώνεται ως εξής:



Σχήμα 1: Ο νόμος του 1895 για την ελληνική εκπαίδευση

Το 1899 η κυβέρνηση του Γεωργίου Θεοτόκη θα αλλάξει και πάλι τη διάρθρωση, ως εξής: Νηπιαγωγείο και 1^{ος} κύκλος δημοτικού για έξι χρόνια, κατόπιν επιλογή μεταξύ δεύτερου κύκλου δημοτικού για άλλα τρία χρόνια (υποχρεωτική φοίτηση) ή γυμνάσιο χωρισμένο σε δύο κύκλους: 4 χρόνια ο πρώτος και άλλα 4 χρόνια, σε φιλολογικό ή πρακτικό δεύτερος. Οι απόφοιτοι του δεύτερου κύκλου, μπορούν να εισαχθούν με εξετάσεις στο πανεπιστήμιο.



Φωτογραφία 1: Ο υπουργός Παιδείας Δημήτριος Πετρίδης

Σύμφωνα με το νόμο ΒΤΜΘ', οι εγγραφές στα σχολεία γίνονται από 16 Αυγούστου ως 20 Σεπτεμβρίου, ενώ τα παιδιά που συμπλήρωναν τα 6 τους χρόνια κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους, εγγράφονταν και αυτά κατά τις δύο πρώτες βδομάδες μετά τις Απόκριες, με πιστοποίηση της ηλικίας τους. Εάν κάποιος γονέας δεν έχει εγγράψει το παιδί του στο σχολείο, τότε θα έπρεπε να ενημερώνονται σχετικά οι νομαρχιακοί επιθεωρητές. Το ίδιο ίσχυε και για τους μαθητές που παρουσίαζαν ελλιπή φοίτηση. Οι καταστάσεις εγγραφών

οριστικοποιούνταν με την αποστολή στους επιθεωρητές, στο τέλος Σεπτεμβρίου. Μεταγραφές μεταξύ σχολείων επιτρέπονταν μόνο εάν άλλαζε η μόνιμη κατοικία του μαθητή, αλλιώς επιτρέπονταν μόνο με την άδεια του επιθεωρητή.

Οι εξετάσεις που προέβλεπε ο νόμος, ήταν οι μεν προφορικές μια φορά την εβδομάδα, οι δε γραπτές κάθε δύο εβδομάδες. Έλεγχος δινόταν στους μαθητές κάθε τρίμηνο, με την πρόοδό τους, τις απουσίες, τια διαγωγή τους κ.λπ. Τα σχολεία ήταν μονοτάξια μέχρι 80 μαθητές, διτάξια μέχρι 140 μαθητές, τριτάξια μέχρι 200 μαθητές και τετρατάξια με μαθητικό πληθυσμό άνω των 200. Προβλέπονταν τέλος τέσσερις βαθμοί: Άριστα, Λίαν Καλώς, Καλώς και Ενδεώς. Προάγονταν οι έχοντες τουλάχιστον «Καλώς».

10.2 Η Μεταρρύθμιση του 1913

Την εισήγηση για την μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1913, έκανε ο Δημήτρης Γληνός (φωτόγρ. 2) , ενώ στη Βουλή των Ελλήνων εισηγήθηκε ο Ιωάννης Τσιριμώκος, υπουργός Παιδείας τότε. Τις εισηγήσεις και των δυο, διαπερνάει το πνεύμα της ευρισκόμενης σε ανάπτυξη ελληνικής αστικής τάξης, ειδικά μετά το κίνημα του 1909 στο Γουδή. Η προηγούμενη νομοθετική ρύθμιση που καθόριζε το πλαίσιο λειτουργίας της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, είναι ο νόμος του 1895⁸⁸. Στις εκθέσεις που συντάσσονται από το Δ. Γληνό, υπογραμμίζεται η ανάγκη οργάνωσης του δημοτικού σχολείου, γίνεται λόγος για καθορισμό του δημοσίου και δωρεάν χαρακτήρα της εκπαίδευσης και προτείνεται η τελική και οριστική διαμόρφωση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε ενιαία εξάχρονη. Πρέπει να σημειωθεί ότι μέχρι τότε λειτουργούσαν δημοτικά σχολεία τετρατάξια και «ελληνικά», παράλληλα με τα εξατάξια σχολεία. Ταυτόχρονα, τονίζεται ο εθνικός και θρησκευτικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης, στα πρότυπα που όριζε η «Νέα Ελλάδα». Επίσης, γίνεται σαφής η στροφή προς την πρακτική

⁸⁸ Ανδρέου Α., Παπακωνσταντίνου Γ., «Εξουσία και οργάνωση- διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος», Νέα Σύνορα- Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1994, σελ. 222.

παιδεία, αφού προτείνεται η ένταξη συμπληρωματικών μαθημάτων πρακτικής κατεύθυνσης για τους ενδιαφερόμενους. Τέλος, γίνεται λόγος για πρόνοια με υποτροφίες που θα καλύπτουν τα έξοδα φοίτησης των απόρων.

Στη συζήτηση για τη μεταρρύθμιση, ουσιαστικά συγκρούονται δυο αντιλήψεις: Πρώτη η συντηρητική, που υποστηρίζει την κλασικιστική κατεύθυνση των σπουδών και δεύτερη η νέα αντίληψη της ανάγκης για λειτουργικότητα και οικονομική αποδοτικότητα της εκπαίδευσης, αντίληψη που εκφράστηκε από τους βασικούς υποστηρικτές του δημοτικισμού.

Ο νόμος του 1913 αφήνει τα νηπιαγωγεία εκτός βασικής εκπαίδευσης, σημειώνοντας μάλιστα ότι είναι «έργον της ιδιωτικής εκπαιδεύσεως». Ο νόμος προβλέπει κοινό για όλους, μαθητές και μαθήτριες, δημοτικό, με έβδομη τάξη για όσους δεν έχουν ολοκληρώσει τις σπουδές τους κανονικά. Η κατάταξη των σχολείων γίνεται με βάση τον αριθμό των δασκάλων. Στο σχολείο εγγράφονται τα παιδιά που έχουν συμπληρώσει τα 6 τους χρόνια κατά το πρώτο εξάμηνο του σχολικού έτους.

Οι προτάσεις του 1913 δεν θα ψηφιστούν όλες στη Βουλή⁸⁹. Θα συγκεντρώσουν επάνω τους την αντίδραση των θιασωτών της μέχρι τότε κατάστασης και κυρίως της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών, αλλά και των δασκάλων. Έντονη ήταν η αντίδραση του τέως υπουργού Αθανάσιου Ευταξία. Κάποια νομοσχέδια ωστόσο, τα οποία αφορούσαν τη διοικητική οργάνωση της εκπαίδευσης, θα αποτελέσουν νόμους του ελληνικού κράτους.

⁸⁹ Ο Σ. Μπουζάκης («Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις...») αναφέρει σχετικά με την ψήφιση ή όχι των νομοσχεδίων, ότι «...Τη φορά αυτή έγινε ένα βήμα μπροστά: συζητήθηκαν, αλλά δεν ψηφίστηκαν...». Ο Α. Ανδρέου («Εξουσία και οργάνωση...», Αθήνα 1994), αναφέρει ως ψηφισθέντα τα νομοσχέδια που αποτέλεσαν τους νόμους 240/ 1913, 240/1914 και 214/1914.



Φωτογραφία 2: ο Δημήτρης Γληνός

10.3 Η προτεινόμενη διάρθρωση

Ο νόμος που συνέταξε ο Γληνός και έφερε στη Βουλή ο υπουργός Παιδείας Ι. Τσιριμώκος, προβλέπουν την εξής διάρθρωση. Υποχρεωτική οκτάχρονη συνολικά προσχολική και πρωτοβάθμια εκπαίδευση, με δύο χρόνια στο νηπιαγωγείο και έξι στο δημοτικό. Κατόπιν, χωρίς εξετάσεις οι απόφοιτοι του δημοτικού μπορούν να ενταχθούν ή στο αστικό σχολείο, το οποίο έχει τριετή φοίτηση, ή στο εξάχρονο γυμνάσιο. Κατόπιν, χωρίς εξετάσεις και πάλι, οι απόφοιτοι γυμνασίου μπορούν να εισαχθούν στο πανεπιστήμιο. Εναλλακτικά, από το αστικό σχολείο με εξετάσεις οι απόφοιτοι μπορούν να ενταχθούν στο Διδασκαλείο Δημοτικής Εκπαίδευσης, στη Ναυτική Σχολή Δοκίμων ή σε τεχνικές επαγγελματικές σχολές. Ακόμη, με κατατακτήριες εξετάσεις μπορούν να συνεχίσουν τις σπουδές τους στο γυμνάσιο και στο πανεπιστήμιο.

Αργότερα, η δημοτική γλώσσα καθιερώνεται στις 4 πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου, με το Ν.Δ. 2585 του 1917. Στις δύο τελευταίες τάξεις διδάσκεται η καθαρεύουσα. Μέσα στα έτη 1917-1919 κυκλοφορούν αρκετά αναγνωστικά στη δημοτική, ανάμεσά τους τα «Ψηλά βουνά» του Ζαχαρία Παπαντωνίου και το «Αλφαβητάρι με τον ήλιο». Ανάλογα μεταρρυθμιστική είναι και η πρόβλεψη για τη συγγραφή των αναγνωστικών. Δεν επιβάλλονται περιορισμοί στους συγγραφείς, η χρήση τους εγκρίνεται για απεριόριστο χρονικό

διάστημα, ενώ προβλέπεται η έγκριση και χρήση αναγνωστικών για συγκεκριμένες περιοχές ή σχολεία⁹⁰.

Καθώς η είσοδος των προοδευτικών διανοούμενων στα της ελληνικής εκπαίδευσης φέρνει μια σειρά αλλαγές, θα ήταν δόκιμη η «διπλή» θεώρηση των μεταρρυθμίσεων. Όχι μόνο με το «πακέτο» Γληνού του 1913, αλλά και τη στροφή προς της δημοτική γλώσσα στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, το 1917. Βασικές κατευθυντήριες δομές, είναι η τεχνικοεπαγγελματική εκπαίδευση και η εφαρμογή της δημοτικής, χωρίς όμως να αποκλείονται όσοι μαθητές και μαθήτριες επιλέξουν μετά το δημοτικό, το αστικό σχολείο, καθώς δίνεται η δυνατότητα, έστω με κατατακτήριες εξετάσεις, να επιστρέψουν στο δίαυλο που οδηγεί στο πανεπιστήμιο.

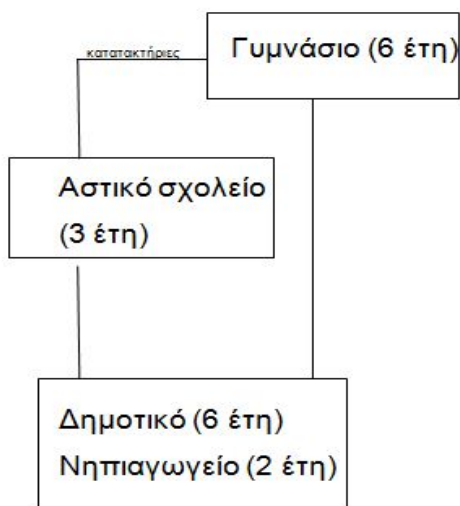
Η μεταρρυθμιστική πορεία ανακόπτεται το 1920, με την άνοδο των φιλομοναρχικών δυνάμεων στην εξουσία. Οι βασικοί φορείς της μεταρρύθμισης (Δελμούζος, Γληνός, Τριανταφυλλίδης) παραιτούνται από τις θεσμικές θέσεις τους, ενώ με σειρά νόμων καταργούνται τα αναγνωστικά της δημοτικής. Επιτροπή του υπουργείου Παιδείας που συγκροτείται αμέσως μετά την αλλαγή κυβέρνησης, αποφαινεται ότι οι αλλαγές είναι αντισυνταγματικές και προτείνει την καύση των νέων αναγνωστικών, την ποινική δίωξη των υπευθύνων και την επιστροφή στην προ 1917 κατάσταση.

⁹⁰ Σήφης Μπουζάκης, Νεοελληνική εκπαίδευση 1821-1998), Gutenberg, Αθήνα 1999, σελ. 66: «Ακόμη επιτρέπεται η έγκριση αναγνωστικών για ορισμένες περιοχές ή για ορισμένο είδος σχολείου».

Η βασική εκπαίδευση στην κοινότητα Λαγυνών Θεσσαλονίκης, κατά την περίοδο 1914- 1950



Φωτογραφία 3: Το Αλφαβητάρι με τον ήλιο, Τα ψηλά βουνά



Σχήμα 2: η προτεινόμενη διάρθρωση της εκπαίδευσης με το νόμο του 1913 (υποχρεωτική εκπαίδευση είναι τα 8 έτη νηπιαγωγείου και δημοτικού).

10.4 Η μεταρρύθμιση του 1929

Την περίοδο 1917- 1932 οι ανακατατάξεις στο πολιτικό πεδίο αφήνουν το ίχνος τους και στην Παιδεία. Κατ' αυτήν την περίοδο αυξάνεται ο αγροτικός πληθυσμός, ανάλογη είναι η άνοδος στους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας, ενώ μεταξύ των ετών 1912-'21, η Ελλάδα εμπλέκεται σε πολεμικές περιπέτειες. Το 1917 ψηφίζεται από την Προσωρινή Κυβέρνηση Θεσσαλονίκης, ο νόμος 817/1917 για τα διδακτικά εγχειρίδια, τα οποία είναι πλέον στη δημοτική. Το 1921, το πόρισμα της Επιτροπής Παιδείας ζήτησε το κάλημο αυτών των εγχειριδίων⁹¹.

Το 1929 κατατίθεται στη Βουλή πρόταση από τον υπουργό Παιδείας Κωνσταντίνο Γόντικα, που περιλαμβάνει τη Γενική Εισηγητική Έκθεση, όπως και άλλες δυο, για τη βασική και τη μέση εκπαίδευση. Στις προτάσεις διατηρείται το πνεύμα του 1913. Η βασική επιδίωξη είναι η *«διαμόρφωση πολιτών και επαγγελματιών»*, όπως σημειώνει ο εισηγητής Γ. Παπανδρέου. Άλλος στόχος, σύμφωνα πάντα με τους εισηγητές, είναι να τεθεί τέλος στην εποχή του *«ψευδούς κλασικισμού και ρωμαντισμού»*. Αυτή τη φορά υπάρχουν αρκετά κοινά σημεία στις ομιλίες των βουλευτών συμπολίτευσης και αντιπολίτευσης. Η κριτική έρχεται από την Αριστερά, συγκεκριμένα από τους εισηγητές του προηγούμενου νομοσχεδίου (Δ. Γληνός). Ριζοσπαστικές απόψεις εκφράζει και ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, αρχηγός του Δημοκρατικού Κόμματος, ο οποίος ζητά την διδασκαλία στη δημοτική γλώσσα.

⁹¹ Συγκεκριμένα, η εξαμελής Επιτροπή που όρισε ο υπουργός Παιδείας Θ. Ζαΐμης διατύπωσε την εξής άποψη: *«Να εκβληθώσι πάραυτα εκ των σχολείων και καώσι»*, κατηγορώντας τα σχολικά βιβλία της μεταρρύθμισης ως *«έργα ψεύδους και κακόβουλου προθέσεως»* (Δημαράς, «Η Μεταρρύθμιση...» σελ. 131). Ένα από τα αναγνωστικά αυτά, ήταν και τα «Ψηλά Βουνά» του Ζαχαρία Παπαντωνίου. Το συγκεκριμένο βιβλίο επανήλθε στο σχολείο το 1924 και το 1929, καθώς και αμέσως μετά την πτώση της χούντας, το 1974, για ένα διάστημα. Η Επιτροπή κατηγόρησε τα «Ψηλά Βουνά», μεταξύ άλλων, ότι παρουσιάζουν τα παιδιά *«άνευ άρχοντος»* να κάνουν ο,τι θέλουν, *«πραγματοποιούντα τους πόθους των αναρχικών»*.

Εν ολίγοις, πρωταγωνιστές στη νέα προσπάθεια μεταρρύθμισης, είναι τα ίδια πρόσωπα, με τη μεταρρύθμιση του 1913. Η προσπάθεια είναι επίσης ανάλογη, με τη σύσταση, νομοθετικά τουλάχιστον, δύο, παράλληλων εκπαιδευτικών δικτύων. Οι διαφορές από τις προτάσεις του 1913, ξεκινούν από τη βάση του εκπαιδευτικού οικοδομήματος. Η υποχρεωτική εκπαίδευση ξεκινάει από το δημοτικό σχολείο και όχι από το νηπιαγωγείο, όπου η φοίτηση παραμένει δίχρονη.

Κατόπιν, χωρίς εξετάσεις υπάρχουν τρεις πιθανές μαθητικές πορείες: Με εξετάσεις και κατεύθυνση προς το εξάχρονο γενικό γυμνάσιο ή το επίσης εξάχρονο πρακτικό λύκειο. Εναλλακτικά, χωρίς εξετάσεις υπάρχει το τετράχρονης φοίτησης ανώτερο παρθεναγωγείο και οι κατώτερες τεχνικοεπαγγελματικές σχολές. Η πρόσβαση στο πανεπιστήμιο ωστόσο, γίνεται μόνο μέσω γυμνασίου ή πρακτικού λυκείου και συνεχείς εξεταστικές διαδικασίες ανάμεσα στις βαθμίδες. Αυτό, είναι και από τα σημεία της έντονης κριτικής που ασκεί η Αριστερά στις προτάσεις, με τον Δημήτρη Γληνό να πρωταγωνιστεί⁹².

Ούτως ή άλλως, η περίοδος είναι γεμάτη έντονες μεταβολές. Δύο χρόνια νωρίτερα έχει διασπαστεί ο Εκπαιδευτικός Όμιλος, σχεδόν ταυτόχρονα με την ψήφιση του 8^{ου} ελληνικού Συντάγματος το οποίο προβλέπει την κρατική υποχρέωση για παροχή δωρεάν βασικής εκπαίδευσης. Στον Όμιλο, ο Αλέξανδρος Δελμούζος (φωτογραφία 4) θα ηγηθεί 51 μελών που θα αποχωρήσουν, θεωρώντας ότι ο Όμιλος έχει παρεκτραπεί των αρχικών, εκπαιδευτικών του στόχων και θα ακολουθήσει πιο συντηρητικές νόρμες στις διεκδικήσεις του. Ο Γληνός αντίθετα, επικεφαλής των 65 μελών που παραμένουν στον Όμιλο, θα ριζοσπαστικοποιηθεί ακόμη περισσότερο.

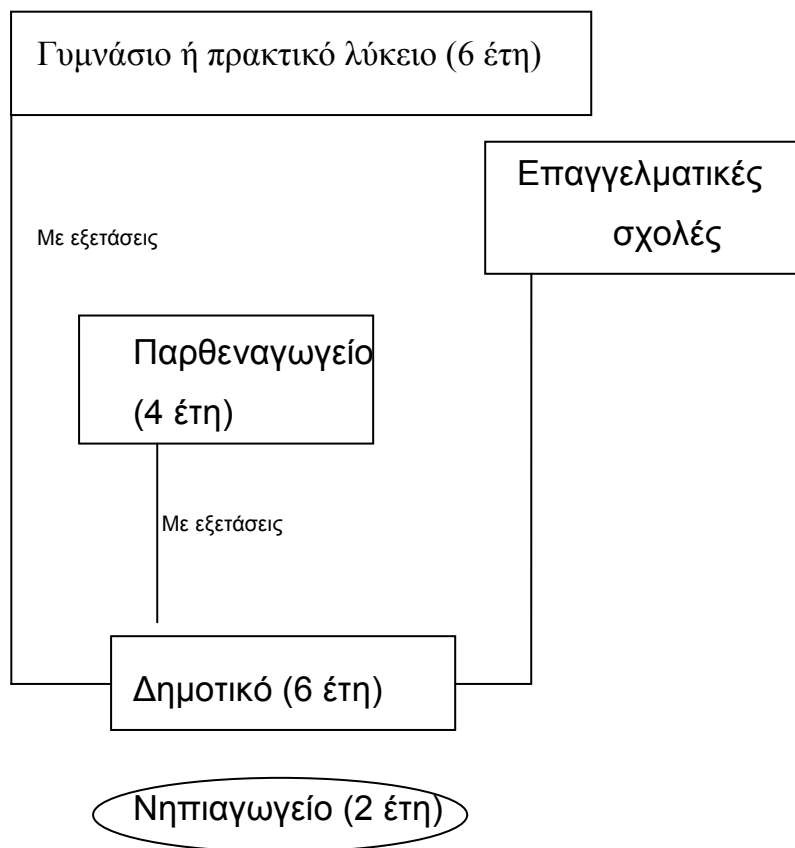
⁹² Μπουζάκης, Σ. “Νεοελληνική...”, σελ. 87: “Ο Γληνός θα κριτικάρει τα νομοσχέδια του 1929 με μια σειρά από 13 άρθρα που θα δημοσιευθούν από 9-21 Ιουνίου 1929. Η κριτική του Γληνού είναι ιδιαίτερα έντονη. Θα μιλήσει για ‘νέα παράσταση της παλιάς κωμωδίας’, για ‘ίλαροτραγωδία’ και εμπαιγμό του λαού από τους εκλεκτούς του”.

Χαρακτηριστική η διαφωνία τους σχετικά με το ρόλο της εκπαίδευσης στη «θρησκευτική και εθνική» αγωγή των μαθητών και μαθητριών. Ο Δελμούζος θεωρεί ότι δεν πρέπει να αλλάξει η θέση των θρησκευτικών στο σχολείο θεωρώντας τη σημαντική. Ο Γληνός, πιστεύει ότι υπάρχει ζήτημα ελευθερίας συνείδησης στο ζήτημα της θρησκευτικής αγωγής.

Οι αντιδράσεις έρχονται από τη Φιλοσοφική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το επιχείρημα της διαφωνίας είναι πως οι αλλαγές ήταν προϊόν «βεβιασμένης εργασίας και όχι ενδελεχούς μελέτης και πεφωτισμένης συζητήσεως παρά πάντων των δυνάμενων να έχωσιν γνώμιν»⁹³ (άρα και της Φιλοσοφικής).

Το νέο σχήμα της ελληνικής εκπαίδευσης, όπως το προωθεί ο νόμος του 1929, περιγράφεται κάπως έτσι:

⁹³ Δημαράς Α.: «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε», τόμος Β' σελ 167. Πρόκειται για απόσπασμα από το υπόμνημα που έστειλε η Φιλοσοφική στην κυβέρνηση, υπό τον τίτλο «Ουδέν καταλείπουσιν άθικτον». Το υπόμνημα υπογράφει ο κοσμήτορας της σχολής Ερ. Α. Σκάσσης και εκ μέρους της Συγκλήτου του πανεπιστημίου ο πρύτανης Γ. Ματθαίουπουλος.



Σχήμα 3: η προτεινόμενη διάρθρωση της εκπαίδευσης με το νόμο του 1929 (υποχρεωτική εκπαίδευση είναι τα 6 έτη δημοτικού)

Η μεταρρύθμιση προβλέπει την ίδρυση μονοταξίων σχολείων όταν υπάρχουν τουλάχιστον 15 μαθητές. Μέχρι 40 μαθητές το σχολείο παραμένει μονοτάξιο, μέχρι 80 διτάξιο, μέχρι 120 τριτάξιο, μέχρι 200 πεντατάξιο και τέλος, μέχρι 250 εξατάξιο. Για τους γονείς που δεν συμμορφώνονται με την πρόβλεψη για υποχρεωτική εκπαίδευση των παιδιών τους, προβλέπονται πρόστιμα από 50 έως 500 δραχμές, ενώ σε περίπτωση υποτροπής μέχρι 1.000 δραχμές. Με τον νόμο του 1929 τα

νηπιαγωγεία είναι πλέον δημόσια και περιλαμβάνονται επίσημα στη «στοιχειώδη εκπαίδευση».

Η μεταρρύθμιση του 1929 δεν θα έχει καλύτερη τύχη από την προηγούμενη. Το 1932, με την επάνοδο των πολέμιων των μεταρρυθμίσεων στην εξουσία, η μεταρρύθμιση αναστέλλεται, για να σταλεί στον κάλαθο των αχρήστων, από τη δικτατορία του Κονδύλη, το 1935.

Η δικτατορία του Μεταξά χωρίζει το δημοτικό με εξετάσεις και το γυμνάσιο σε δύο κύκλους (έξι και δύο τάξεις αντίστοιχα) και θα εξορίσει τους συντάκτες της μεταρρύθμισης του 1913.



Φωτογραφία 4: Ο Αλέξανδρος Δελμούζος

10.5 Η Παιδεία στην αντίσταση

Τη σκυτάλη των εκπαιδευτικών προτάσεων θα πάρει η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ), η οποία ιδρύεται στις 10 Μαρτίου 1944 στη Βίνιανη της Ευρυτανίας, στα ελεύθερα, από τη δράση των ανταρτών και κυρίως του ΕΛΑΣ, βουνά της Ελλάδας. Επιτροπές εκπαιδευτικών θα εισηγηθούν το «Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας» που έχει επεξεργαστεί τα προηγούμενα χρόνια

μέχρι το θάνατό του το 1943 ο Δημήτρης Γληνός και το οποίο μεταξύ άλλων προβλέπει το εξής σχήμα:

Πανεπιστήμιο	
Δευτεροβάθμια (γυμνάσιο, τεχνικές σχολές κλπ 4 έτη)	
Δημοτικό (8 έτη)	
Νηπιαγωγείο (παιδιά 4-6 ετών)	
Προσχολική αγωγή (παιδιά 0-6 ετών)	

Σχήμα 5: Το «Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας» που επεξεργάστηκε ο Δημήτρης Γληνός και επιτροπές εκπαιδευτικών του ΕΑΜ και της ΕΠΟΝ

Η λήξη του πολέμου και η έναρξη της καταδίωξης των αντιστασιακών και των κομμουνιστών από το επίσημο ελληνικό κράτος, κράτησε ανεφάρμοστο το σχέδιο. Ωστόσο, πρόλαβαν να λειτουργήσουν δύο Παιδαγωγικά Φροντιστήρια για την επανεκπαίδευση των δασκάλων που είχαν ενταχθεί στην αντίσταση. Το ένα λειτουργεί στο Καρπενήσι με την ευθύνη του Μιχάλη Παπαμαύρου και το άλλο στην Τύρνα (Ελάτη) των Τρικάλων με ευθύνη της Ρόζας Ιμβριώτη⁹⁴. Επίσης, λειτουργούν γεωργικές σχολές και συγγράφονται δύο αναγνωστικά, τα «Αετόπουλα» για τη Γ' και Δ' τάξη και η «Ελεύθερη Ελλάδα» για την Ε' και τη Στ' τάξη (φωτογραφία 5).

⁹⁴ Μπουζάκης Σήφης «Νεοελληνική εκπαίδευση...» Gutenberg, Αθήνα 1999 σελ. 93



Φωτογραφία 5: Τα αναγνωστικά «Ελεύθερη Ελλάδα» και «Αετόπουλα».

10.6 Η μεταξική περίοδος

Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα χρονικά τμήματα του πρώτου μισού του 20ου αιώνα στην ελληνική ιστορία, είναι η μεταξική περίοδος. Πολιτικά χαρακτηρίστηκε από την πιο συντονισμένη προσπάθεια που έγινε από το επίσημο κράτος, για εγκαθιδρυθεί ένα συγκεκριμένο πολιτικοκοινωνικό μοντέλο. Όσον αφορά την εκπαίδευση, η περίοδος χαρακτηρίστηκε από την προσπάθεια για δημιουργία τεχνικοεπαγγελματικής κατεύθυνσης, από πολύ νωρίς μάλιστα, με δομή που ξεκινούσε από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Η αντίληψη για την αναγκαιότητα ύπαρξης δυο εκπαιδευτικών κατευθύνσεων, στηρίχτηκε πάνω στο βασικό, ούτως ή άλλως σκοπό, των εθνικιστικών πολιτικών συστημάτων που ανέτειλαν εκείνη την περίοδο στο μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης, την αναζήτηση και το διαχωρισμό των πολιτών σε «εκλεκτούς» και «λιγότερο ικανούς»⁹⁵. Χωρίς να απορρίπτονται εντελώς οι κλασικές σπουδές, χαρακτηρίζονται μονομερείς και γίνεται προσπάθεια για να

⁹⁵ Καγκαλίδου Ι.Ζ. σελ45

δοθεί πρακτικός προσανατολισμός στην εκπαίδευση⁹⁶. Με βάση αυτό το σχέδιο, το «διπλό σχολικό δίκτυο» διαμορφώνεται με τον κλειστό αριθμό εισαγωγής στη μέση εκπαίδευση και τα πανεπιστήμια, ενώ η δημοτική εκπαίδευση περιορίζεται στα 4 χρόνια. Το 1939 πάντως, εν μέσω αρκετών δυσκολιών στην εφαρμογή του συστήματος, ουσιαστικά ο νόμος του 1933 θα επανέλθει σε λειτουργία.

Ειδικός είναι ο ρόλος της «Εθνικής Οργάνωσης Νέων» που ιδρύθηκε από τον Ιωάννη Μεταξά. Σκοπός της είναι η επιλογή των «εκλεκτών» ανάμεσα στους νέους, αλλά και η «ηθική αγωγή» όλης της νεολαίας. Η ΕΟΝ λειτουργεί παράλληλα με το εκπαιδευτικό σύστημα, τέμνοντάς το κατά περίπτωση. Ένας από τους στόχους της οργάνωσης είναι η «προστασία της γυναίκας μαθήτριας»⁹⁷. Δεν επιτρέπεται η συμφοίτηση αγοριών- κοριτσιών, με βασικές δικαιολογίες αφενός την «προστασία της οικογένειας», αλλά και του «ανδρισμού των αγοριών».

10.7 Προσανατολισμοί και διάρθρωση

Πρόεδρος της οργάνωσης είναι ο ίδιος ο Μεταξάς. Συμμετέχουν όλοι οι νέοι από 8-25 ετών, στο σχολείο και την εργασία δηλαδή. Η λειτουργία της καθορίζεται από το νόμο 334/1936 «Περί συστάσεως της ΕΟΝ». Τα μέλη της οργάνωσης απολαμβάνουν ατέλειες στους κινηματογράφους, στα τρένα, ενώ διορίζονται πιο εύκολα στο δημόσια και κάνουν μειωμένη στρατιωτική θητεία. Το ιδεολογικό της υπόβαθρο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί προσιδιάζων στις ανάλογες προσπάθειες φασιστικών καθεστώτων. Άλλωστε, βασικό κριτήριο για τη συμμετοχή στην ΕΟΝ έμπαινε η αποφυγή της παρείσφρησης νέων που δεν ανταποκρίνονταν «εις τας ιδεολογικές και ηθικές απαιτήσεις» του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου. Παράλληλα, τον ολοκληρωτικό χαρακτήρα της

⁹⁶ ο.π. στις σχετικές εγκυκλίους προβλέπεται η κατασκευή κήπων σε κάθε σχολείο, καθώς και η εκτροφή κοτών και κουνελιών, προκειμένου να παιδιά να έρχονται σε επαφή και να ασχολούνται με αγροτικές και κηπευτικές εργασίες.

⁹⁷ Καγκαλίδου Ι.Ζ. σελ. 59

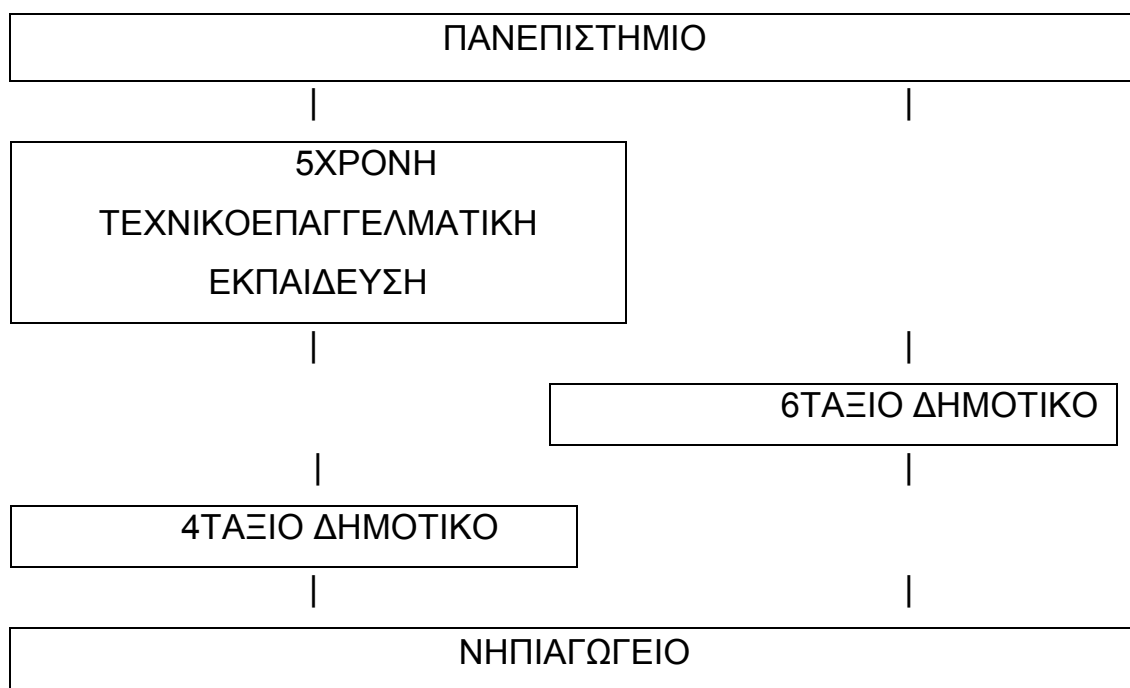
επιβεβαιώνουν και τα επιμέρους χαρακτηριστικά της, όπως η στρατιωτική πειθαρχία, ο χαιρετισμός, η ομοιόμορφη ενδυμασία, κ.α.

Ιδιαίτερη σημασία δίνεται και στον «εκπαιδευτικό ρόλο» των παιδιών στο σπίτι τους, ως φορείς και πομπούς των αντιλήψεων της 4ης Αυγούστου, με προφανή σκοπό και τη «διαπαιδαγώγηση» και των μεγαλύτερων. Μέχρι το 1939, ουσιαστικά η συμμετοχή των νέων στην ΕΟΝ καθίσταται υποχρεωτική, τόσο γιατί άλλες οργανώσεις νεολαίας έχουν καταργηθεί, αλλά και γιατί η μη συμμετοχή ισοδυναμεί περίπου με «στιγματισμό»⁹⁸.

10.8 Ο αντίκτυπος στην εκπαίδευση

Το εγχείρημα του καθεστώτος είναι η δημιουργία του τετράχρονου δημοτικού σχολείου στηρίζεται κυρίως στο γεγονός ότι οι δυο τελευταίες του τάξεις παρουσιάζουν μεγάλη διαρροή μαθητών. Έτσι δημιουργείται μια διάθρωση που ανταποκρίνεται στο παρακάτω σχήμα:

⁹⁸ Πετράκη Μαρίνα, «Ο μύθος του Μεταξά-δικτατορία και προπαγάνδα στην Ελλάδα», Ωκεανίδα 2006 και από δημόσιους λόγους του ίδιου του δικτάτορα: «Οφείλετε να γνωρίζετε ότι η Εθνική Οργάνωσις της Νεολαίας είναι θεσμός κρατικός, έργον ιδιόν μου, επί του οποίου στηρίζω τας μεγίστας ελπίδας. Προσεπαθήσαμεν τελευταίως να τον προσαρμόσωμεν και με το σχολείον, ούτως ώστε να αλληλοσυμπληρούνται. Επί του ζητήματος αυτού, Κύριοι, είμαι αποφασισμένος, εάν παρουσιασθή οιαδήποτε αντίδρασις, να την θραύσω κατά τρόπον αμείλικτον»



Σχήμα 6: Το εκπαιδευτικό σύστημα του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου

Πάντως, παρά τη γενική κατεύθυνση που διακηρύσσεται στα επίσημα έγγραφα, οι ώρες διδασκαλίας των αρχαίων αυξάνονται. Στα Νέα Ελληνικά, γίνεται παράλληλη διδασκαλία σε καθαρεύουσα και δημοτική γλώσσα. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, η «επιλογή των εκλεκτών» γίνεται και με την αύξηση των διδασκτρων στο γυμνάσιο και το πανεπιστήμιο, προκειμένου να εισάγονται εκεί μόνο όσοι μπορούν να αντεπεξέλθουν στις οικονομικές απαιτήσεις.

10.9 Η δημοτική ως ιδεολογικό «όπλο»

Ο Ιωάννης Μεταξάς, από αρκετά νωρίς, τη δεκαετία του '20 έχει πάρει μάλλον «μεσαία» στάση στο γλωσσικό ζήτημα. Επανειλημμένα, τόσο στα γραπτά του, σε δικές του δημοσιεύσεις ή άρθρα στις εφημερίδες⁹⁹, αλλά και στις παρεμβάσεις του στη Βουλή, έχει πάρει μεν θέση υπέρ της «φυσικής γλώσσας»

⁹⁹ Ο ίδιος δημοσιεύει 70 συνολικά άρθρα στην εφημερίδα «Καθημερινή» για το θέμα (Καγκαλίδου Ι.Ζ., σελ. 130)

αλλά απέχει και από τα δύο «άκρα» όπως ο ίδιος τα βαφτίζει¹⁰⁰ και πιστεύει ακράδαντα ότι οι δύο γλώσσες θα συγκεραστούν, αλλά με βάση τη «φυσική» γλώσσα, τη δημοτική. Αυτός θα είναι και ένας από τους βασικούς λόγους για τους οποίους θα αναλάβει ο ίδιος ο Μεταξάς το υπουργείο Παιδείας το Νοέμβριο του 1938, απομακρύνοντας μερικά από τα στελέχη που είχαν πρωταγωνιστήσει μέχρι τότε στη διαμάχη, με το στρατόπεδο της καθαρεύουσας. Ήδη, με το νόμο 40/ 31 Αυγούστου 1936, καθορίζεται η χρήση της δημοτικής γλώσσας. Σημαντικό ρόλο στην επιλογή του καθεστώτος, παίζει η ανάγκη αφομοίωσης των ξενόγλωσσων πληθυσμών σε Μακεδονία και Ήπειρο. Το καθεστώς υπολογίζει πάρα πολύ στην «προστασία της επαπειλούμενης ελληνικότητας»¹⁰¹ και μαζί με το μέτρο της δημοτικής, επιχειρεί να θέσει υπό κρατικό έλεγχο τα ξένα και μειονοτικά σχολεία. Το καθεστώς διαπιστώνει αργότερα, σε απολογισμό της εκπαιδευτικής δράσης, ότι τα μέτρα θα αποδώσουν και ότι θα δημιουργήσουν μια τάση «εξελληνισμού των σλαυοφώνων». Δεν λείπουν όμως και οι αντιδράσεις και σε αυτό το θέμα, όπως αυτή του Σπυρίδωνα Καλλιάφα, μέλους του Ανωτάτου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου ο οποίος θεωρεί πως «ο εξελληνισμός των ξενοφώνων τουναντίον δύναται να επέλθη ευχερέστερον και επιτυχέστερον διά της καθαρευούσης πάρα δια της δημοτικής».

Ο Μεταξάς πιστεύει ότι είναι λάθος να «αφεθεί στα χέρια των κομμουνιστών» η υπεράσπιση της δημοτικής και να ταυτιστεί με τον κομμουνισμό η υπεράσπιση και χρήση της από τους γλωσσοαμύντορες. Αντίθετα, πιστεύει ότι πρέπει να χρησιμοποιηθεί η καθομιλουμένη ακριβώς για να

¹⁰⁰ Καγκαλίδου Ι.Ζ., σελ. 130 : «Εφθάσαμεν εις τα άκρας ιδέας πάντως, αι οποίαι έβλαψαν τη νεολαίαν, όπως πάσα ακρότης βλάπτει».

¹⁰¹ Καγκαλίδου Ι.Ζ. σελ. 146: «Σε μια εμπιστευτική έκθεση ενός δημοδιδασκάλου από την Έδεσσα προς τον πρωθυπουργό Ι. Μεταξά με ημερομηνία 5 Μαΐου 1936, καταγράφεται το πρόβλημα της επαπειλούμενης ελληνικότητας της Μακεδονίας από τσλαβική ιδέα και προπαγάνδα και μεταξύ των προτεινόμενων διοικητικών και άλλων μέτρων προτάσσεται η ανάγκη 'η διδασκαλία να γίνεται αποκλειστικώς εις γλώσσαν δημοτικήν'».

αποκαταστήσει και να ισχυροποιήσει η εξουσία και ο ηγέτης την επαφή του με τον κόσμο.

Η ιδεολογικοποίηση της γλωσσικής διαμάχης από το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου, γίνεται με δύο τρόπους, που αμφότεροι ταιριάζουν στο φασίζον του ύφους και περιεχόμενο. Από τη μια, η δημοτική ή πιο σωστά οι υπερασπιστές της θα ταυτιστούν με τον κομμουνισμό, από την άλλη η καθαρεύουσα και το στρατόπεδό της με την «ξενομανία», βάσει της εξίσωσης «καθαρεύουσα=εισαγόμενο προϊόν λογιωτατισμού=ξενόφερτη». Το καθεστώς αναδεικνύει μια πιο εθνοκεντρική «εξίσωση» που περιλαμβάνει ως καταλύτη τη λαϊκή γλώσσα, η οποία συνδέει όλες τις φάσεις της ελληνικής ιστορίας.

Στην πράξη, η δημοτική θα διδάσκεται τελικά στο σχολείο στις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού, καθώς και στις δύο τελευταίες, παράλληλα όμως με την καθαρεύουσα. Στη μέση εκπαίδευση, η δημοτική θα εισαχθεί με το βασιλικό διάταγμα του 1939 (8 Φεβρουαρίου), στις δύο πρώτες τάξεις του γυμνασίου. Μια χρονιά νωρίτερα, ο Μεταξάς θα αναθέσει τη σύνταξη της Νεοελληνικής Γραμματικής σε επιτροπή με πρόεδρο τον Μανώλη Τριανταφυλλίδη και έτσι θα δημιουργηθεί ακόμα ένα σύγγραμμα το οποίο συνόδευσε και χαρακτήρισε την ελληνική εκπαίδευση μέχρι σήμερα.

Ωστόσο, η ροπή του Μεταξά προς τη δημοτική, δεν σήμαινε σε καμία περίπτωση ότι ενστερνίστηκε πιο φιλελεύθερες και δημοκρατικές ιδέες. Μετά το θάνατό του (1941) ήρθαν στην επιφάνεια αρκετές αντιδικίες με πανεπιστημιακούς καθηγητές, αλλά και εκπαιδευτικούς της βασικής εκπαίδευσης¹⁰².

¹⁰² Καγκαλίδου Ι.Ζ., σελ. 145: «Ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος σε έναν άλλον απολογισμό, αυτόν της πεντηκονταετίας του δημοτικισμού, αναγνωρίζει ότι 'στον αγώνα που ακόμα διεξάγει ο δημοτικισμός έχει προστεθεί σύμμαχος με απεριόριστο κύρος, με θαυμαστή αποφασιστικότητα και με διάθεση φωτισμένης πρωτοβουλίας, το επίσημο κράτος».

10.10 Οι «Τετάρτες της ΕΟΝ»

Χαρακτηριστικό της οργανικής ένταξης της Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας στο εκπαιδευτικό σύστημα είναι οι «Τετάρτες της ΕΟΝ» όπου οι μαθητές και οι μαθήτριες συμμετέχουν στις δραστηριότητες της οργάνωσης κάθε απόγευμα Τετάρτης. Η πρώτη παρουσίαση της ΕΟΝ στον ίδιο τον Μεταξά, έγινε στην Πάτρα, το 1937. Σύμφωνα με τον ιδρυτικό νόμο, σκοπός της ΕΟΝ ήταν η «εθνική και ηθική διαπαιδαγώγηση της νεολαίας». Τα μέλη της φορούσαν ομοιόμορφη σκούρα μπλε στολή και δίκωχο και χωρίζονταν σε ηλικιακές ομάδες από τα 7 μέχρι τα 25 χρόνια. Παρότι η συμμετοχή ήταν υποτίθεται προαιρετική, πρακτικά η μη συμμετοχή επέφερε κυρώσεις και έτσι, γινόταν σχεδόν καθολική για τα παιδιά και τους νέους. Η φασίζουσα αισθητική και οργάνωση συμπληρωνόταν από την ανάλογης έμπνευσης εκπαίδευση και διαμόρφωση συμπεριφοράς. Όταν ο Μεταξάς αναλαμβάνει ο ίδιος πλέον το υπουργείο Παιδείας, με απόφασή του η Τετάρτη αφιερώνεται εξ ολοκλήρου σε δραστηριότητες της Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας. Το σχολικό έτος 1940-41 με νέα απόφαση, η «μέρα της ΕΟΝ» μετατίθεται το Σάββατο. Η απουσία από τις μέρες αυτές ισοδυναμεί με απουσία από τα μαθήματα, άρα και, δυνητικά, απόρριψη λόγω απουσιών. Η ΕΟΝ οργανώνεται κατ' απόλυτη αντιστοιχία με τις οργανώσεις των φασιστικών καθεστώτων σε Γερμανία και Ιταλία¹⁰³. Επιλέγονται οι κατάλληλοι παραλληλισμοί όπως τα σύμβολα της οργάνωσης (ο στεφανωμένος διπλός πέλεκυς-την ίδια περίοδο αντίστοιχο σήμα έχει και η μουσολινική νεολαία). Οι δραστηριότητες ουσιαστικά λειτουργούν παράλληλα με το ωρολόγιο πρόγραμμα του σχολείου. Ο Μεταξάς είναι πρόεδρος της οργάνωσης και «γενικός αρχηγός» ο διάδοχος του θρόνου, ο οποίος ήταν και αρχηγών των προσκόπων (ήταν οι πρώτοι που εντάχθηκαν υποχρεωτικά στην ΕΟΝ).

¹⁰³ Hitler Jugend και Gioventù Italiana del Littorio αντίστοιχα οι οργανώσεις στη Γερμανία και την Ιταλία.

Κάπως έτσι, η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου προσπαθεί να δημιουργήσει ένα δίκτυο ιδεολογικής διαπαιδαγώγησης της νεολαίας, που θα καλύψει το κενό το οποίο άφησε ο δραματικά ηττημένος μεγαλοϊδεατισμός, αλλά θα δημιουργήσει ταυτόχρονα τις βάσεις για τη «διαιώνιση» του καθεστώτος που ονειρεύεται ο Μεταξάς.

10.11 Τα αναλυτικά προγράμματα στο δημοτικό σχολείο

Τα αναλυτικά προγράμματα στα ελληνικά σχολεία των αρχών του 20^{ου} αιώνα, είναι σίγουρα προσανατολισμένα στην κλασσική-θεωρητική κατεύθυνση. Με τα προγράμματα του 1913, η αναλογία «θετικών-θεωρητικών» μαθημάτων προσεγγίζει το 1 προς 3 υπέρ των θεωρητικών. Παρότι από τη σύσταση του επίσημου ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος¹⁰⁴ μέχρι και την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα έχουν μεσολαβήσει δύο τουλάχιστον νομοθετικές προτάσεις που προτείνουν μια εκπαίδευση με σαφώς ασθενέστερη θεωρητική κατεύθυνση (νόμοι του 1897 και του 1913), οι αντιδράσεις, κυρίως από τους κύκλους της Φιλοσοφικής σχολής ουσιαστικά δεν επιτρέπουν την έγκριση των νόμων από τη Βουλή και την εφαρμογή των.

Το 1894, το ωρολόγιο πρόγραμμα περιλαμβάνει κατά το 1/3 του την εκμάθηση της γλώσσας, ενώ αντίθετα τα μαθηματικά και οι φυσικές επιστήμες διδάσκονται μόλις για το 1/6 του συνολικού χρόνου. Ακόμα και το μάθημα της γεωγραφίας έχει πιο «πατριδογνωστικό» και θεωρητικό χαρακτήρα. Σαφώς πιο ισορροπημένα είναι τα πράγματα το 1913, καθώς η διδασκαλία της γλώσσας μειώνεται κάτω από

¹⁰⁴ Γκλαβιάς Σωτήριος, «Επισκόπηση της ιστορίας της εκπαίδευσης στο νεοελληνικό κράτος» 2010: «Παρ' όλα αυτά, ο μεταφτυεμένος από τη Βαυαρία κλασικισμός, το φαναριώτικο πνεύμα της εποχής και η «αριστοκρατική» παιδεία με παράλληλη περιφρόνηση κάθε χειρωνακτικής εργασίας, αφού το γενικό σχολείο εθεωρείτο ως ο μόνος δρόμος κοινωνικής ανόδου, οδήγησαν σε ένα δίκτυο γενικής εκπαίδευσης, που δεν ικανοποίησε τις κοινωνικές απαιτήσεις, όπως αυτές διαμορφώθηκαν κυρίως από τα μέσα του 19ου αιώνα και εξής, ενώ άργησε να προσαρμοστεί στις διαγραφόμενες νέες οικονομικές συνθήκες».

το 1/3 και οι φυσικομαθηματικές επιστήμες αυξάνονται στο 1/4 του ωρολογίου προγράμματος.

Με την απόφαση που δημοσιεύεται στο ΦΕΚ της 10^{ης} Σεπτεμβρίου 1914, το ωρολόγιο πρόγραμμα ενός τετραταξίου δημοτικού σχολείου περιλαμβάνει 59 ώρες θεωρητικά (γλώσσα, θρησκευτικά, ιστορία κ.λπ.) μαθήματα την εβδομάδα και 39 θετικής κατεύθυνσης (μαθηματικά, φυσική, χημεία κ.λπ). Συγκεκριμένα , τα Θρησκευτικά διδάσκονται στην Α' και Β' τάξη τέσσερις ώρες την εβδομάδα και η γλώσσα οκτώ στην Α' τάξη και εννιά στις υπόλοιπες. Τα μαθηματικά, αριθμητική στις πρώτες τάξεις, μαζί με γεωμετρία στις δύο τελευταίες, διδάσκονται από τρεις έως οκτώ ώρες συνολικά.

Η παρέμβαση-πρόταση του «Εκπαιδευτικού ομίλου» προτείνει μερικές σοβαρές αλλαγές: διδασκαλία των θρησκευτικών στις τρεις τελευταίες τάξεις μόνο, της πατριδογνωσίας στις τέσσερις τελευταίες και δεν προτείνει διδασκαλία της φυσικής και της χημείας στο δημοτικό. Ωστόσο, η ουσία και η βασική ιδέα του νομοθετήματος θα καθορίσει τον τρόπο που θα κάνουν μάθημα οι μαθητές και οι μαθήτριες για μισό αιώνα περίπου¹⁰⁵. Κάποιες από τις διατάξεις του παραπάνω νόμου, θα καταργηθούν με διάταγμα του 1918 (136/Α', 14 Ιουνίου). Θα ακολουθήσουν, μέχρι το 1950 και άλλες παρεμβάσεις στα ωρολόγια προγράμματα, με μικρές αυξομειώσεις στις ώρες των μαθημάτων, ωστόσο η βασική δομή δεν θα αλλάξει.

Αντίθετα, η ελληνική κοινωνία άλλαζε, χωρίς όμως η εκπαίδευσή της και δη η βασική να την ακολουθεί. Από τα τέλη του προηγούμενου αιώνα, ήδη παρουσιάζονται νέες χρηματοοικονομικές και επιχειρηματικές δραστηριότητες στη χώρα, ενώ η ανοικοδόμηση και η «αστικοποίηση» συνεχίζεται με γοργούς,

¹⁰⁵ Νούτσος Χαρ., «Τα όρια του βενιζελικού εκσυγχρονισμού στη σχολική γνώση (1913-1931)», εισήγηση στο συνέδριο με θέμα «Η εκπαιδευτική πολιτική στα χρόνια του Ελευθερίου Βενιζέλου» (22-24 Ιανουαρίου 2004, Αθήνα): «Θα μείνει έτσι –εκτός από το γλωσσικό μάθημα- ουσιαστικά αμετάβλητο για 56 ολόκληρα χρόνια, όταν δηλ. θα αντικατασταθεί από το πρόγραμμα της δικτατορικής περιόδου (30-10-1969)»

αλλά ακατάστατους ρυθμούς. Το βαυαρικό μοντέλο διακυβέρνησης προσπάθησε να «μεταφυτευτεί» στην Ελλάδα, χωρίς όμως να δημιουργήσει δομές πραγματικής και σωστής ανάπτυξης. Ένα από τα πιο σημαντικά προσκόμματα που θα βάλει, είναι και η αντίληψη περί αυστηρών κλασικών σπουδών, που θα αποτρέψει τελικά και την ψήφιση νόμων που προσπαθούν να οδηγήσουν σε διαφορετικούς δρόμους το ελληνικό σχολείο¹⁰⁶.

Από το 1926, με το προεδρικό διάταγμα «περί διδασκαλίας της καθαρευούσης εν τοις σχολίοις της Δημ. Εκπαιδύσεως» εισάγεται η διδασκαλία της καθαρεύουσας στα δημοτικά, ως εξής: τρεις ώρες στις τάξεις Ε' και Στ', οι οποίες αφαιρούνται από τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. Στην Ε' τάξη, ο νόμος προβλέπει ότι η διδασκαλία αρχίζει τρεις μήνες μετά την έναρξη της σχολικής χρονιάς και αφού έχει γίνει επανάληψη στη γραμματική και την ορθογραφία της Δ' τάξης.

Το 1929 θα γίνει μια ακόμα προσπάθεια να αλλάξει ο χαρακτήρας της εκπαίδευσης και το περιεχόμενό της. Και αυτή θα μείνει όμως «στα χαρτιά». Θα ακολουθήσουν μια σειρά παρεμβάσεις, οι οποίες δεν θα αγγίζουν την ουσία και τον κορμό της βασικής εκπαίδευσης, θα επιφέρουν όμως αρκετές σημαντικές αλλαγές.

10.12 Τα βιβλία-η γλώσσα

Παρότι η πρώτη περίοδος διακυβέρνησης από τον Ελευθέριο Βενιζέλο χαρακτηρίζεται από μια προσπάθεια αποκοπής από το κλασικιστικό σχολικό-διδασκτικό παρελθόν, οι φορείς που αποκόπτουν την προσπάθεια βρίσκονται και μέσα στους ίδιους τους Φιλελεύθερους. Τα πιο συντηρητικά κομμάτια της

¹⁰⁶ Ενδεικτική είναι η εισηγητική έκθεση του υπουργού Παιδείας Κωνσταντίνου Γόντικα, το 1929: «*Εν άλλοις λόγοις τὸ παρὸν ἐκπαιδευτικὸν σύστημα: 1. αφήνει μέγα μέρος του λαοῦ εντελῶς αγράμματον. 2. Εἰς το υπόλοιπον μέρος του πληθυσμοῦ παρέχει μόνον ψυχία τινὰ γενικῆς μορφώσεως ουδεμίαν δὲ ἐπαγγελματικὴν. 3. Ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως κατωτέρων επαγγελματικῶν σχολείων παρασύρει πολλοὺς εἰς τὴν Μέσην ἐκπαίδευσιν καὶ τοὺς ἀποδίδει εἰς τὴν κοινωνίαν ἀνικάνους πρὸς δημιουργικὴν ἐργασίαν*».

ελληνικής κοινωνίας καταφέρνουν τελικά, σε συνδυασμό με μια σειρά κοινωνικοπολιτικούς παράγοντες να επιβάλλουν συγκεκριμένα μοντέλα «συνύπαρξης» ουσιαστικά ασύμβατων μεθόδων¹⁰⁷.

Η χρήση της καθαρεύουσας, γλώσσας που ορίζεται μεν «πλαγίως» ως η επίσημη, κατ' επαγωγή από τη γλώσσα γραφής των νόμων και των επίσημων κρατικών εγγράφων, δυσκολεύει ακόμα περισσότερο τους μαθητές και τις μαθήτριες, που μιλάνε μια άλλη, «κανονική» θα μπορούσε να πει κανείς, γλώσσα. Και όμως, λίγα χρόνια πριν την προσάρτηση του τμήματος της Μακεδονίας, οι δημοτικιστές ήταν εκείνοι που ζητούσαν τη διδασκαλία της δημοτικής ως «όπλο» στον εξελληνισμό των πληθυσμών και την αύξηση της επιρροής του ελληνικού κράτους, για την ώρα που θα κρίνονταν οι ισορροπίες των δυνάμεων στην περιοχή. «*Το μεγάλο όπλο του έθνους στη Μακεδονία είναι το σχολείο*» αναφέρει η πρώτη, σύμφωνα με τον Γιάννη Κορδάτο¹⁰⁸, δημοτικιστική οργάνωση της Αθήνας, η εταιρία «Εθνική γλώσσα». Η εταιρία συμπληρώνει ότι «*Στα νηπιαγωγεία της Μακεδονίας τα βουλγαρόφωνα ελληνόπουλα έως το έτος 1900 δεν μάθαιναν ούτε λέξη ελληνική, γιατί οι δασκάλες τάβαζαν να διαβάζουν κείμενα της αττικής ή της καθαρεύουσας*». Ο Γληνός επίσης αναφέρει ότι «*παντού όπου στη Μακεδονία λ.χ. συγκρούστηκε η καθαρεύουσα με μια άλλη ζωντανή γλώσσα, νικήθηκε*»¹⁰⁹.

Η δημοτική ουσιαστικά θα μπει στη βασική εκπαίδευση από ένα δικτάτορα, τον Ιωάννη Μεταξά. Με τους νόμους του 1939 που υπογράφει ο ίδιος ως (και) υπουργός Παιδείας παράλληλα με την «απλή καθαρεύουσα» στα σχολεία

¹⁰⁷ Νούτσος Χαρ., ο.π. Έτσι, λοιπόν, η βενιζελική εξουσία θα προχωρήσει, με γνώμονα πλέον την καθαρεύουσα, στην προκήρυξη της συγγραφής διδακτικών βιβλίων για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Στο κείμενο της σχετικής προκήρυξης αναγνωρίζεται η πιθανότητα να συγκρουστούν η επίσημη με την ανεπίσημη γλωσσική πραγματικότητα και να λυθεί ασφαλώς αυτή η σύγκρουση υπέρ της καθαρεύουσας του αλφαβηταρίου, δηλ. σε βάρος της γλωσσικής και πραγματικής αντίληψης του παιδιού¹⁰⁷. Σ' αυτή την πρώτη δυναμική αντίφαση, η παιδαγωγική, δηλ. τελικά η παιδική πραγματικότητα, όφειλε να προσδεθεί στο παρωχημένο άρμα της καθαρεύουσας.

¹⁰⁸ Κορδάτος Γ. «*Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος*», σελ 164

¹⁰⁹ Γληνός Δ. «*Εθνος και γλώσσα*» Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου, 1922, σελ 15

θα διδάσκεται πλέον και η δημοτική, στη γλώσσα και την έκθεση. Μια από τις πρώτες προτεραιότητες του Μεταξά είναι, μόλις αναλαμβάνει υπουργός Παιδείας, να συγκροτήσει επιτροπή συγγραφής σχολικής γραμματικής στη δημοτική¹¹⁰. Ο Μεταξάς, από νωρίς κιόλας ενέταξε το γλωσσικό ζήτημα στο προπαγανδιστικό του πλαίσιο, αφού δεν ήθελε να αφήσει το επιχείρημα των ομιλούντων τη «γλώσσα του λαού» στους κομμουνιστές. Άλλωστε, με σχολικά βιβλία στη δημοτική ήταν πιο εύκολο για το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου να γαλουχήσει τα μικρά παιδιά στις φασίζουσες αντιλήψεις του, μετατρέποντας τη γλώσσα σε ιδεολογικό εργαλείο εθνικισμού και υποτιθέμενης φυλετικής μοναδικότητας των Ελλήνων.

Η δημοτική βέβαια διδάσκεται ήδη στα σχολεία, χωρίς όμως ιδιαίτερη ζέση και χωρίς να αφήνει ιδιαίτερα σημάδια επιτυχίας επάνω στους μαθητές. Αντίθετα, η γλώσσα διδασκαλίας συνεχίζει να παραμένει ένας από τους λόγους της μαθητικής διαρροής, αφού τα παιδιά άλλη γλώσσα μιλάνε και άλλη διδάσκονται και κατόπιν, εξετάζονται σε αυτήν.

Ο Μεταξάς, αυτό που κάνει είναι να αυξήσει τις ώρες (κατά το πρότυπο του νόμου 5911/1933) διδασκαλίας της δημοτικής στις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού. Η καθαρεύουσα διδάσκεται κατά παραλληλία στις δύο τελευταίες τάξεις, ωστόσο το 1938, όταν ο Μεταξάς αναλαμβάνει ο ίδιος το υπουργείο Παιδείας, διαπιστώνει ότι η «διδασκαλία της μητρικής» δεν αποδίδει¹¹¹.

¹¹⁰ Ζαφειρούλα Ι. Γκαγκαλίδου, «Εκπαίδευση και πολιτική-Η περίπτωση του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου» σελ. 132

¹¹¹ Γκαγκαλίδου Ι.Ζ. σελ. 139: Λέει ο ίδιος ο Μεταξάς: «Κατά τας επισκέψεις ημών εις τα διάφορα δημοτικά σχολεία του κράτους διεπιστώσαμεν με μεγάλη λύπην ότι αρκετοί εκ των δημοδιδασκάλων των διδασκόντων το μάθημα της μητρικής γλώσσης εις τας 4 κατωτέρας τάξεις του δημοτικού σχολείου, διδάσκουν αυτό αφροντίστως και πλημμελώς, μη εφαρμόζοντες τα υπό του ισχύοντος προγράμματος περί της διδασκαλίας αυτού προβλεπόμενα».

Μαθήματα	Πρόγραμμα	Πρόταση Ε.Ο.
Θρησκευτικά	12	6
Γλώσσα	53	46
Ιστορία	7	7
Πατριδογνωσία	-	6
Φυσιογνωσία	14	12
Μαθηματικά	20	23
Χειροτεχνία	28	26
Ωδική	12	11
Γυμναστική	12	18

Πίνακας 3: Το αναλυτικό πρόγραμμα του 1913 και η πρόταση του Εκπαιδευτικού Ομίλου (πηγή: Απόστολος Ανδρέου).

10.13 Τα σχολικά συγγράμματα

Στη μεγαλύτερη χρονική διάρκεια της έρευνας, στο δημοτικό σχολείο Λαγυνών τα παιδιά διαβάζουν, όπως και όλοι μαθητές και μαθήτριες της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, από τα αναγνωστικά που εγκρίνει το υπουργείο Παιδείας. Ανάλογα με την ηγεμονική τάση στα πολιτικά πράγματα της χώρας, διαμορφώνεται και το περιεχόμενο των βιβλίων.

Τάξεις	Βιβλία
Α' τάξη	Αλφαβητάριο (Δ. Ανδρεάδης, Α. Δελμούζος, Π. Νιρβάνας, Ζ. Παπαντωνίου, Μ. Τριανταφυλλίδης)
Β' τάξη	Ο καλός δρόμος (Γρ. Ξενόπουλος)
Γ' τάξη	Τα ψηλά βουνά (Δ. Ανδρεάδης, Α. Δελμούζος, Π. Νιρβάνας, Ζ. Παπαντωνίου, Μ. Τριανταφυλλίδης)
Δ' τάξη	Το ραζακί σταφύλι (Α. Καρκαβίτσας, Ν. Έλατος)
Ε' τάξη	Η Ελλάδα (Δ. Ανδρεάδης Π. Παπαχριστοδούλου)
Στ' τάξη	Η μεγάλη Ελλάς (Γ. Καζαντζάκη)

Πίνακας 4: Μερικά από τα χαρακτηριστικότερα αναγνωστικά του δημοτικού (πηγή: Α. Φραγκουδάκη)

Η πρώτη μεγάλη τομή στα σχολικά βιβλία του δημοτικού, επιχειρείται με τη μεταρρύθμιση του 1917, οπότε και η βενιζελική κυβέρνηση εγκρίνει την

κυκλοφορία των δύο πιθανώς πιο προοδευτικών αναγνωστικών που χρησιμοποίησαν τα ελληνικά σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης: το «Αλφαβητάρι» με τον ήλιο στο εξώφυλλο να γίνεται σήμα κατατεθέν του και τα «Ψηλά βουνά». Το συγγράφει ομάδα την οποία αποτελούν οι Δημήτρης Ανδρεάδης, Αλέξανδρος Δελμούζος, Παύλος Νιρβάνας, Ζαχαρίας Παπαντωνίου και Μανώλης Τριανταφυλλίδης. Η ίδια συντακτική επιτροπή συγγράφει και το αναγνωστικό της Γ' τάξης «Τα ψηλά βουνά». Αμφότερα τα βιβλία θα αντιμετωπίζουν πολύ έντονη πολεμική από τους διαφωνούντες με τη χρήση της δημοτικής γλώσσας στο σχολείο. Πρωτεργάτης της αντίδρασης ήταν ο καθηγητής της Φιλοσοφικής σχολής Γεώργιος Χατζιδάκις, ο οποίος μεταξύ άλλων παρατηρεί ότι από τα σχολικά βιβλία λείπουν εντελώς τα «μεγάλα ιδανικά», δηλαδή η πατρίδα, η θρησκεία και η οικογένεια. Κατακρίνει έντονα τη δομή των «Ψηλών βουνών», βιβλίο το οποίο είναι γραμμένο με τρόπο πρωτοποριακό ακόμα και για τα σημερινά δεδομένα. Εξιστορεί τις περιπέτειες 25 παιδιών (μιας μαθητικής τάξης δηλαδή, όσον αφορά τον αριθμό) που τελειώνοντας το δημοτικό αποφασίζουν να περάσουν τις διακοπές τους στο βουνό. Ο Χατζιδάκις σημειώνει χαρακτηριστικά: *«Φαντασθήτε ότι δύο όλους μήνας μένουν οι μαθηταί μιας τάξεως του Ελληνικού σχολείου εις τα δάση, και όμως ούτε πρωϊ ούτε εσπέρας, ούτε προ του φαγητού ούτε μετ' αυτό προσέχονται, ούτε την Κυριακήν διακρίνουν από τας άλλας ημέρας. Και ότε εν των παιδιών απώλεσε τα άλλα και διενυκτέρευσε μοναχόν εις το δάσος, δεν προσηυχήθη, ούτε την εσπέραν επεκαλέσθη την θείαν δύναμιν να φυλάξη αυτό, ούτε την πρωϊαν ευχαρίστησε δια την σωτηρίαν του»*¹¹².

Ενδεικτικό της πολεμικής, είναι ότι ο Χατζιδάκις κατηγορεί το αναγνωστικό ακόμα και για ηθικοπλασία¹¹³, «αντιστρέφοντας» ουσιαστικά το επιχείρημα των αριστερών δημοτικιστών κατά των αναγνωστικών της

¹¹² Χατζιδάκις Γ., «Γενηθήτω φως: Ο μαλλιαρισμός εις τα δημοτικά σχολεία» Τυπογραφείον της Β. Αυλής Β. Ραφτάνη, Αθήνα 1920, σελ 50.

¹¹³ ο.π. σελ. 48

καθαρεύουσας. Βέβαια, τα ηθικοπλαστικά μηνύματα μέσα από τα αναγνωστικά του δημοτικού δεν συναντώνται μόνο στη συγκεκριμένη περίοδο, αλλά εκτείνονται ακόμα και στις πιο σύγχρονες περιόδους της ελληνικής εκπαίδευσης.

Τελικά, τα αναγνωστικά θα αποσυρθούν το 1921, με το προεδρικό διάταγμα 147/1921, με το οποίο επιστρέφουν στα σχολεία τα προ του 1917 χρησιμοποιούμενα αναγνωστικά¹¹⁴.

10.14 Το περιεχόμενο

Τα σχολικά αναγνωστικά κατά την περίοδο 1914-1950 αντικατοπτρίζουν τις κοινωνικοπολιτικές αντιθέσεις της εποχής, οι οποίες είναι οξύτατες και σε σημαντικό βαθμό, πρωτόγνωρες ως προς το περιεχόμενο για την ελληνική κοινωνία.

Τα αναγνωστικά είναι κάθε φορά προσαρμοσμένα στις απαιτήσεις της εκάστοτε ηγεμονεύουσας τάσης στην ελληνική κοινωνία, με μικρά μεταρρυθμιστικά «διαλείμματα», πολύ ενδιαφέροντα ωστόσο.

Τα πρότυπα που αναπαράγονται είναι κυρίως η πατρίδα, η θρησκεία, η οικογένεια και η εργασία. Εάν κάποιος φορέας θεωρεί ότι η τα συγκεκριμένα πρότυπα δεν παρουσιάζονται σε επαρκείς «ποσότητες», τότε το μέλλον του συγκεκριμένου βιβλίου είναι αβέβαιο, κάτι που επιβεβαιώνεται με τις αντιδράσεις που υπήρξαν στα πρώτα πραγματικά καινοτόμα αναγνωστικά, το 1920 και το 1921.

Έντονη κάνουν την παρουσία τους και φυλετισμοί, ειδικά για το ρόλο της γυναίκας. Ο ρόλος της περιορίζεται στην κουζίνα¹¹⁵ και στη φροντίδα των

¹¹⁴ ΠΔ 147/1921, 19 Αυγούστου 1921: «Δια το σχολικόν έτος 1921-1922 και μέχρις ότου ειδικός νόμος καθορίση τά της συγγραφής και εκδόσεως αναγνωστικών βιβλίων δια τα δημοτικά σχολεία χρησιμοποιούνται ως τοιαύτα εκ των πρό του 1917 εκγεκριμένων όσα επιτροπεία διοριζόμενη υπό του επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως Υπουργού, ήθελε κρίνη καταλληλότερα».

¹¹⁵ Φραγκουδάκη Άννα, «Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου-ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία», εκδ. Θεμέλιο 1978, σελ. 19, 20, 22.

παιδιών, ενώ υπάρχουν περιπτώσεις που η διάκριση αγγίζει τα όρια του ρατσισμού.

Τα μικρά παιδιά παρουσιάζονται συνήθως άβουλα και ανόητα, ακόμα και σε θέματα που η απλή παρατήρηση επιτρέπει την κατανόησή τους ή απείθαρχα και ανυπάκουα, ιδιότητες που τιμωρούνται. Ο άντρας κατέχει τη δεσπόζουσα θέση στην οικογένεια και την κοινωνία, αν και κάπως απρόσωπη στα βιβλία του δημοτικού. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι προβάλλεται ως αποθεωμένο, μακρινό και πανταχού παρόν πρότυπο, ακρογωνιαίος λίθος της κοινωνικής δομής.

Η πατρίδα, είναι περίπου το ισοδύναμο απρόσωπο της μητέρας. Η υπεράσπισή της είναι η ύπατη αποστολή, τόσο που ακόμα και ο καταστροφικός πόλεμος γίνεται χαρά¹¹⁶. Επίσης, πολύ σημαντικό ρόλο έχει η θρησκεία στην πιο απλοϊκή εκδοχή της.

Η θρησκεία είναι βασικός πυλώνας του περιεχομένου των βιβλίων. Ο θεϊκός παράγοντας παρουσιάζεται λίγο ως πολύ ως υπεύθυνος για τα πάντα, μετακινώντας το ισοζύγιο θρησκείας-επιστήμης υπέρ της πρώτης, σε ό,τι αφορά το περιεχόμενο των βιβλίων. Ο Θεός δεν είναι απλά η υπερφυσική παρουσία που ορίζει τη ζωή και τη δραστηριότητα των ανθρώπων, αλλά είναι ο «θεός της Ελλάδας»¹¹⁷ δημιουργώντας έτσι ένα ιδεολογικοπολιτικό «μέτωπο» το οποίο καθορίζει σε μεγάλο βαθμό το περιεχόμενο της ελληνικής εκπαίδευσης και όχι απλά το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων.

Όσον αφορά το παραγωγικό-οικονομικό μοντέλο, τα αναγνωστικά είναι σχεδόν απόλυτα προσηλωμένα στην αναπαραγωγή της αντίληψης ότι η εργασία είναι μια ηθική περισσότερο υπόθεση, υποχρέωση του καθενός προκειμένου να μην περιπέσει στη φτώχεια και κατ' επέκταση στο θάνατο, καταστάσεις που παρουσιάζονται περίπου ως αλληλένδετες (Φραγκουδάκη, σελ. 78) Η φτώχεια και

¹¹⁶ Φραγκουδάκη, σελ. 112, σημειώσεις.

¹¹⁷ Φραγκουδάκη, σελ.53: «Πρόκειται για την πολιτική διάσταση της έννοιας ελληνοχριστιανικός πολιτισμός, που, μολονότι σε αντίθεση με τη διεκδίκηση της ιστορικής συνέχειας, ταυτίζει τον ελληνισμό με το χριστιανισμό, με σκοπό να επιβάλλει μια πολιτική τάξη πραγμάτων».

η ανεργία ταυτίζονται με την εξωκοινωνική συμπεριφορά και η ευθύνη τους βαρύνει αποκλειστικά τους ίδιους τους φορείς τους.

Τέλος, στα ιστορικά στοιχεία, λείπουν εντελώς ακόμα και πρόσφατα γεγονότα όπως για παράδειγμα ο Α' παγκόσμιος πόλεμος η καταστροφική Μικρασιατική Εκστρατεία όπου ενεπλάκη ενεργά η Ελλάδα. Πρόκειται για ένα μοντέλο αποσιώπησης ιστορικών γεγονότων που τα σχολικά βιβλία στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα. Αργότερα, το ίδιο μοντέλο θα επαναληφθεί με την αποσιώπηση της γερμανικής κατοχής.

10.15 Οι «εξαιρέσεις»

Τα αναγνωστικά που εγκρίθηκαν το 1920 ωστόσο, ήταν πραγματικά καινοτόμα, σε αρκετά τους σημεία ίσως και περισσότερο σύγχρονα από τα σημερινά. Τα «Ψηλά βουνά», το αναγνωστικό της Γ' τάξης του Δημοτικού, περιγράφει τις περιπέτειες και τις δραστηριότητες 25 μαθητών της τελευταίας τάξης του σχολείου, που εκδράμουν στο βουνό για τις καλοκαιρινές τους διακοπές. Οργανώνουν μια κοινότητα και ουσιαστικά, δημιουργούν μια μικρή κοινωνία η οποία αλληλεπιδρά με το περιβάλλον της, φυσικό και κοινωνικό.

Ανάμεσα στα υπόλοιπα, τα παιδιά γίνονται κοινωνοί, στην πραγματικότητα, της καθημερινότητάς τους: παίζουν, έρχονται πιο κοντά στη φύση, παρακολουθούν θρησκευτικές εκδηλώσεις, αναζητούν φίλο τους που χάνεται στο δάσος και όλα αυτά αποφεύγοντας τα ηθικοπλαστικά διδάγματα και την αναπαραγωγή των συνηθισμένων μοντέλων για τα παιδιά (αφελή, απόλυτα εξαρτημένα από τους μεγαλύτερους κ.λπ.). Το βιβλίο είναι γραμμένο στη δημοτική γλώσσα και αυτό θα είναι και το βασικότερο πρόσχημα για την πολεμική που θα δεχθεί.

Σε πρώτη φάση, τα 13 «μεταρρυθμιστικά» αναγνωστικά θα ανακληθούν όταν η επιτροπή που συγκροτηθεί για το θέμα, θα καταθέσει την πρόταση που παραπέμπει σε μελλοντικές (για την εποχή) απολυταρχίες: «να καώσι» προτείνει

στην κυβέρνηση και η πρότασή της θα γίνει αποδεκτή. Τα «Ψηλά βουνά» ωστόσο θα επανέλθουν αργότερα στην εκπαιδευτική διαδικασία και θα καταστούν ένα από τα πιο αγαπημένα σχολικά βιβλία στη σύγχρονη εκπαιδευτική ιστορία της Ελλάδας.

Τα βιβλία που θα αντικαταστήσουν τα «μεταρρυθμιστικά αναγνωστικά», θα στρέψουν προς την κατεύθυνση της πιο συντηρητικής διδασκαλίας και τα πρότυπα των παιδιών-άβουλων προσωπικοτήτων, που στο σχολείο βασικά εκπαιδεύονται για να βγουν από την αφέλεια και να ακολουθήσουν τον «καλό δρόμο» της πατρίδας, της θρησκείας, της οικογένειας και της αξιοσύνης, μέσα όμως από πρότυπα φυλετικά, ιεραρχικά, εξωραϊστικά και ηθικοπλαστικά¹¹⁸.

10.16 Ο Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων

Η δικτατορία του Μεταξά, ανάμεσα στις υπόλοιπες πρωτοβουλίες της, προχώρησε και στη δημιουργία του ΟΕΔΒ (Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων)¹¹⁹. Η δημιουργία του οργανισμού αποσκοπούσε κυρίως στον καθολικό έλεγχο του περιεχομένου των βιβλίων από το καθεστώς, αλλά και τη δυνατότητα αναπροσαρμογής των παλιότερων βιβλίων στις «ανάγκες» του καθεστώτος.

Η δημιουργία του οργανισμού έλυσε το πρακτικό πρόβλημα της έκδοσης των σχολικών βιβλίων, έστω και αν αυτά δεν διανέμονταν δωρεάν. Σε πρώτη φάση, αντιμετωπίζεται δραστικά ο τρόπος με τον οποίο εκδίδονταν μέχρι τότε τα

¹¹⁸ Αθανασιάδης Χάρης, «Η δεκαετία του '50-ελληνοχριστιανική αγωγή εναντίον κομμουνισμού», Παιδεία και κοινωνία, τ. 2 Μάιος 2005: «Ενώ τα αναγνωστικά του '20 τονίζουν ότι για την ξηρασία δεν είναι υπεύθυνος ο θεός αλλά οι άνθρωποι και προτείνουν αρδευτικά έργα, ή ότι την αρρώστια και τη θνησιμότητα δεν τις στέλνει ο θεός, αλλά τις προκαλούν τα έλη που πρέπει να αποξηρανθούν, η άγνοια και η πρόληψη, που πρέπει να καταπολεμηθούν, η ανεπαρκής διάδοση στοιχειωδών γνώσεων υγιεινής κ.τ.ο, τριάντα χρόνια αργότερα τα αναγνωστικά του '50 διδάσκουν ότι το αποτέλεσμα της αγροτικής εργασίας εξαρτάται από την έγκαιρη βροχή ή την κατάλληλη ανυδρία, επομένως από το θεό, και παρουσιάζουν έτσι τον αγρότη-πρότυπο να εργάζεται ακούραστα για να πετύχει την καλή σοδειά, αλλά συγχρόνως να παρακαλεί ή να ευχαριστεί το θεό για την παρέμβασή του».

¹¹⁹ ΦΕΚ 379/1936, Αύγουστος. Ο οργανισμός έχει αποστολή να εκδίδει βιβλία για το σχολείο, τις βιβλιοθήκες, το πανεπιστήμιο κ.α. Αποτελείται από 11μελή διοίκηση.

βιβλία¹²⁰. Πάνω από όλα όμως, η αποστολή του οργανισμού επισκιάζεται από την ιδεολογική του στόχευση, να υπηρετήσει δηλαδή το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου και να εγχύσει την ιδεολογία του στους μαθητές και τις μαθήτριες. Ούτως ή άλλως, εκτός από τα αμιγώς σχολικά βιβλία, ο ΟΕΔΒ εκδίδει και βιβλία για την ΕΟΝ, όπου το φασίζον περιεχόμενο είναι διακριτό. Ενδεικτικό πάντως είναι ότι ο οργανισμός λειτούργησε για 75 συναπτά έτη για να κλείσει το 2012, με το νόμο 3966/2011, αφού πρώτα διένειμε πάνω από τρία δισεκατομμύρια βιβλία στους μαθητές και τις μαθήτριες της χώρας¹²¹.

10.17 Η διοίκηση της εκπαίδευσης

Η εικόνα της οργάνωσης και της διοίκησης της εκπαίδευσης κατά την περίοδο που ελέγχει η έρευνα, διαμορφώνεται ανάλογα με τον ισχύοντα νόμο. Ο νόμος του 1895 για παράδειγμα, προβλέπει την ύπαρξη ενός επιθεωρητή σε κάθε νομό για τα δημοτικά σχολεία, ενώ συγκροτείται και εποπτικό συμβούλιο με συμμετοχή του επισκόπου της περιοχής που προεδρεύει κιόλας, ενώ συμμετοχή έχουν ένας κτηματίας και ένας έμπορος, μια σύνθεση που παραπέμπει τόσο συμβολικά όσο και από την άποψη των ιδιοτήτων και στη σημερινή ρύθμιση του υπουργείου Παιδείας με το νόμο 3848/2010 για την ανώτατη εκπαίδευση που υποκαθιστά με κάτι αντίστοιχο τις πρυτανικές αρχές των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων.

¹²⁰ Καγκαλίδου Ζ.Ι. σελ 126: «Η αναμφίβολα καθοριστική συμβολή του στη νομοθετική και όχι μόνο, αποκατάσταση του ζητήματος της συγγραφής, έγκρισης και έκδοσης των σχολικών βιβλίων, προκύπτει από την αναγκαιότητα να αρθεί το ασταθές και κερδοσκοπικό κλίμα μέσα στο οποίο συντελούνταν για έναν αιώνα τώρα η βιβλιοεκδοτική παραγωγή.»

¹²¹ Αποχαιρετιστήρια ανακοίνωση των εργαζόμενων στον ΟΕΔΒ, 11 Απριλίου 2012: «Οι εργαζόμενοι στον Ο.Ε.Δ.Β. που όλα αυτά τα χρόνια εξέδωσαν και διένειμαν τρία (3) δισεκατομμύρια βιβλία σε εκατομμύρια μαθητές, αποχωρούν περήφανοι για τη συμβολή τους στη Δημόσια και Δωρεάν Παιδεία, για τη διαχείριση του δημόσιου χρήματος (μέσο κόστος κάθε βιβλίου 0,70 €), για την απουσία διαφθοράς και διαπλοκής τους, για το ότι κατόρθωσαν να περισώσουν από τον ιδιωτικό φορέα, την ιστορία των σχολικών βιβλίων, δέκα πέντε χιλιάδες (15.000) πρωτότυπα έργα ζωγραφικής που κοσμούσαν κάποτε τα σχολικά βιβλία (Τσαρούχης, Γκίκας, Γραμματικόπουλος, Τάσος κ.λ.π.), τριάντα χιλιάδες (30.000) βιβλία, πολλά σπάνιων εκδόσεων, που αποτελούν πλέον περιουσία του ΥΠΔΒΜΘ και υπάρχει ιστορική ευθύνη στην πολιτική ηγεσία να τα διαφυλάξει και αξιοποιήσει».

Η συγκεκριμένη επιτροπή είχε τη δυνατότητα να προτείνει διορισμούς ή και απολύσεις δασκάλων, με τις προτάσεις όμως να μην είναι δεσμευτικές για το υπουργείο. Το 1911 θεσμοθετήθηκε και κεντρικό εποπτικό συμβούλιο με έδρα την Αθήνα.

Το 1913 έρχονται οι νόμοι που εισηγείται ο Δημήτρης Γληνός. Από τις πρώτες παρατηρήσεις του νόμου είναι ακριβώς το θέμα που έθετε de facto ο προηγούμενος νόμος, ότι η διοίκηση της εκπαίδευσης δεν είχε σχέση με το εκπαιδευτικό έργο¹²². Με το νόμο 290/1914 προβλέπει την αύξηση των εποπτικών συμβουλίων που τίθενται πλέον υπό την εποπτεία των γενικών επιθεωρητών, δώδεκα τον αριθμό.

Μια επόμενη κομβική στιγμή για την οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης, είναι όταν το 1930 θα ιδρυθεί το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, μετά από αρκετά χρόνια αλλαγών, προσθηκών και αφαιρέσεων από το εκπαιδευτικό πλέγμα. Το συμβούλιο θα αποτελούταν από 51 μέλη συνολικά και στις αρμοδιότητές του θα ήταν μεταξύ άλλων η σύνταξη οδηγιών, εγκυκλίων κ.λπ. για όλα σχεδόν τα εκπαιδευτικά θέματα για το γνωμοδοτικό τμήμα του και τα θέματα διοίκησης για το διοικητικό τμήμα του, στο οποίο συμμετείχαν και οι αιρετοί εκπρόσωποι των εκπαιδευτικών. Το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο καθώς και η εκπροσώπηση των εκπαιδευτικών μέσω αιρετών, θα καταργηθούν από το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου.

Οι λειτουργοί της εκπαίδευσης δεν είναι μόνιμοι υπάλληλοι καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας. Ενώ το 1914 η μονιμότητά τους είναι εξασφαλισμένη, δεν λείπουν και οι περιπτώσεις εκκαθαρίσεων των εκπαιδευτικών ανάλογα με την αλλαγή στο επίπεδο της κεντρικής εξουσίας. Το 1926 η δικτατορία του

¹²² Ανδρέου Απ.-Παπακωνσταντίνου Γ. «Εξουσία και οργάνωση-διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος», σελ. 221: «Υπήρξεν καιρός, (...) διοικήσις έχουσα σχέσιν με το εκπαιδευτικό έργον ως τοιούτον δεν υπήρχεν» (από την αιτιολογική έκθεση του Γληνού).

Παγκάλου θα καταργήσει τη μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων, κατ' επέκταση και των εκπαιδευτικών και θα ξεκινήσει ένα κυνήγι μαγισσών κατά των κομμουνιστών¹²³. Το ιδιώνυμο, ψηφισμένο από την κυβέρνηση Βενιζέλου και στηριγμένο πολιτικά από τον τότε υπουργό Παιδείας Γεώργιο Παπανδρέου, θα εφαρμοστεί στην πιο σκληρή ακόμα εκδοχή του από το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου. Ο νόμος έχει στόχο να ελέγξει το φρόνημα των εκπαιδευτικών και να χτυπήσει το συνδικαλιστικό κίνημα (ήδη η Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας είναι πεδίο έντονης δραστηριότητας της ελληνικής Αριστεράς) και ο Γεώργιος Παπανδρέου στηρίζει αναφανδόν το αντικομμουνιστικό μένος¹²⁴. Είναι χαρακτηριστικό ότι για να χάσει τη δουλειά του κάποιος εκπαιδευτικός, δεν απαιτούνταν μια τυπική «δικαστική» διαδικασία, με καταγγελία, εξακρίβωσή της και δικαστική απόφαση, αλλά απλώς μια καταγγελία ότι ο κατηγορούμενος διατύπωνε εντός ή εκτός σχολείου «φιλοκομμουνιστικές» απόψεις, με απόφαση του τοπικού εποπτικού συμβουλίου. Με το «διαλυτικό» νόμο του 1931 (ν. 4879/1931 για συνδικαλιστικά ζητήματα), ανακόπτεται και η επιρροή της Αριστεράς σε αυτά τα όργανα μέσω της συμμετοχής των αιρετών, καθώς ο νόμος απαγορεύει την εκλογή σε διοίκηση σωματείων για όσους είχαν θητεύσει τα προηγούμενα πέντε χρόνια σε αυτές.

Με τους αναγκαστικούς νόμους του 1937 (767) και του 1940 (2180) η εποπτεία της εκπαίδευσης περνάει στον υπουργό (και στον ίδιο τον Μεταξά

¹²³Ο.π., σελ. 234: «Το 1927 στο υπουργείο Παιδείας συγκροτήθηκε επιτροπή 'για την καταπολέμηση του κομμουνισμού εις τα σχολεία', ενώ το 1929 ψηφίστηκε ο νόμος 4229/1929, γνωστός ως 'ιδιώνυμον' που όριζε ότι «εκπαιδευτικοί (...) εφόσον προπαγανδίζουν κομμουνιστικές ιδέες απολύονται οριστικά από την υπηρεσία τους με απόφαση του οικείου Πειθαρχικού Συμβουλίου».

¹²⁴Αθανασιάδης Χάρης, «Η αντιπαράθεση για τη διοίκηση της εκπαίδευσης (1930)»: Παρατίθεται στιχομυθία του Γ. Παπανδρέου στο συνέδριο των επιθεωρητών εκπαίδευσης, το οποίο έγινε το 1930: «Σας ερωτώ λοιπόν και ζητώ μιας απάντησης σαφή και απερίφραστον: Έχει κανείς εξ υμών κομμουνιστήν διδάσκαλον εις την περιφέρειάν του; Οι κ.κ. Επιθεωρηταί εγείρομενοι όρθιοι διαμαρτύρονται και φωνάζουν: κανένα, κανένα».

κατ' επέκταση) καθώς και στα όργανα όπως το Ανώτατο Συμβούλιο Εκπαίδευσης, του Κεντρικού Εποπτικού Συμβουλίου και άλλων οργάνων, ενώ οι επιθεωρητές αποκτούν διευρυμένες αρμοδιότητες.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το 1948 θα ιδρυθεί το Κεντρικό Διοικητικό και Γνωμοδοτικό Συμβούλιο Εκπαίδευσης, με δύο τμήματα, ένα για τα δημοτικά και ένα για τη Μέση Εκπαίδευση. Το συμβούλιο είχε διευρυμένες αρμοδιότητες οι οποίες ξεκινούσαν από τη σύνταξη των αναλυτικών προγραμμάτων και έφταναν στην επιβολή πειθαρχικών ποινών κ.α.



ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ Α'

ΑΡΙΘ ΦΥΛΛΟΥ 174

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΤΗ 10 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ

1913

Περὶ ὁρισμοῦ τῶν μαθημάτων, τοῦ δι' ἑκατοῦν τοῦτων πρὸς διδασκαλίαν ἀναγκαίου χρόνου, καὶ περὶ τῆς κατὰ τάξεις κατανομῆς τῆς διδασκείας ὕλης εἰς τὰ πλήρη δημοτικά σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἐχόντες ὑπ' ὄψιν τὰ άρθρα 2, 6 καὶ 10 τοῦ ἀπὸ 3 Σεπτεμβρίου 1905 'Β' ΜΘ' νόμου περὶ στοιχειώδους ἡ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὸ άρθρον 8 τοῦ ἀπὸ 18 Ἰουλίου 1911 'Γ' ΜΚΗ' νόμου περὶ Κεντρικοῦ Ἑποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως.

Προτάσει τοῦ ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Ὑπουργοῦ ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν τάδε:

Ἄρθρον 1.

Τὰ μαθήματα, ὅ δι' ἑκατὸν τοῦτων πρὸς διδασκαλίαν ἀναγκαίως χρόνος καὶ ἡ κατὰ τάξεις κατανομή τῆς διδασκείας ὕλης ὁρίζονται ὡς ἑπεὶται ἐν τῇ εἰδεί τῶν πλήρων δημοτικῶν σχολείων ἀρρένων καὶ θηλέων.

Α'

ΠΟΛΥΤΑΞΙΑ

ΠΑΝΗΡ ΨΗΦΟΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΑΡΡΕΝΩΝ ΚΑΙ ΘΗΛΕΩΝ

ΕΒΔΟΜΑΣΙΑΙΑ ΩΡΟΛΟΓΙΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

πολυταξίων πλήρων δημοτικῶν σχολείων
ἀρρένων καὶ θηλέων

Τὰ ὁρολόγια προγράμματα τῆς καθ' ἡμέραν διδασκαλίας συντάσσονται κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ σχολικοῦ ἔτους ὑπὸ τοῦ συλλόγου τῶν διδασκάλων ἐκάστου σχολείου καὶ ἐγκρίνονται ὑπὸ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ. Ἐν αὐτοῖς μόνονσι κεναὶ μαθημάτων αἱ μ. μ. ὥραι τῆς Τετάρτης καὶ τοῦ Σαββάτου. Ἀπαξ δὲ τοῦλάχιστον τῆς ἐβδομάδος κατὰ ταύτας οἱ μαθηταὶ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν διδασκάλων τῶν ἐξέρχονται εἰς ἐκδρομὴν.

580

Α'. — Έξαταξίου δημοτικού σχολείου

Μ α θ ή μ α τ α	Ώραι διδασκαλίας κατά τάξεις				
	Α	Β	Γ	Δ	Ε
1 Θρησκευτικά	2	2	2	2	3
2 Έλληνική γλώσσα	8	9	9	9	9
3 Ίστορία			1	2	2
4 Πατριδογνωσία και Γεωγραφία	3	3	2	2	2
5 Φυσική Ίστορία			3	3	2
Φυσική και Χημεία				2	2
6 Αριθμητική	3	3	3	3	3
Γεωμετρία				1	1
7 Ίχνογραφία	3	3	2	2	
8 Καλλιγραφία		2	2	2	
9 Χειροτεχνία	3	3	2	2	2
10 Ωδική	4	4	4	4	4
Γυμναστική	2	2	2	2	2
11 Παιδιαί (κατά τας εκδρομάς)	4	4	4	4	4
Ώραι διδασκαλίας εν όλω	22	25	30	31	32

"Εκαστος διδάσκαλος διδάσκει 28-30 ώρας καθ' εβδομάδα, πλην του διευθυντού, όστις διδάσκει 26-28.

Β'. — Πενταταξίου δημοτικού σχολείου

Μ α θ ή μ α τ α	Ώραι διδασκαλίας κατά τάξεις				
	Α	Β	Γ	Δ	Ε
1 Θρησκευτικά	2	2	2	2	3
2 Έλληνική γλώσσα	8	9	9	9	9
3 Ίστορία			1	2	2
4 Πατριδογνωσία και Γεωγραφία	3	3	2	2	2
5 Φυσική Ίστορία			3	3	2
Φυσική και Χημεία					2
6 Αριθμητική	3	3	3	3	3
Γεωμετρία				1	1
7 Ίχνογραφία	3	3	2	2	
8 Καλλιγραφία		2	2	2	
9 Χειροτεχνία	3	3	2	2	2
10 Ωδική	4	4	4	4	4
Γυμναστική	2	2	2	2	2
11 Παιδιαί (κατά τας εκδρομάς)	4	4	4	4	4
Ώραι διδασκαλίας εν όλω	22	25	30	31	31

"Εκαστος διδάσκαλος διδάσκει 29-31 ώρας καθ' εβδομάδα, πλην του διευθυντού, όστις διδάσκει 27-29.

"Η Ίχνογραφία, Καλλιγραφία και Χειροτεχνία των δύο ανωτέρων τάξεων διδάσκονται μεν κατά την αὐτήν ώραν και εν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ εἰς ἀμφοτέρας τὰς τάξεις. ἀλλὰ εἰς ἐκατέραν δίδονται τὰ ἀνήκοντα τῇ τάξει ἴδια θέματα.

Πρὸς διδασκαλίαν τῶν μαθηματικῶν τῶν δύο ανωτέρων τάξεων ἀναγράφονται μεν ἡμιώρια ἐν τῷ προγράμματι, ἀλλ' ὁ χρόνος οὗτος προσδιορίζει τὴν προφορικὴν μόνον διδασκαλίαν ἐν ἐκάστῃ τάξει. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἡ μὲν τάξις διδάσκειται προφορικῶς, ἡ ἑτέρα λύει γραπτῶς προβλήματα.

Γ'. — Τετραταξίου δημοτικού σχολείου

Μ α θ ή μ α τ α	Ώρες διδασκαλίας κατά τάξεις				
	Α	Β	Γ	Δ	Ε
1 Θρησκευτικά	2	2	2	3	
2 'Ελληνική γλώσσα	8	9	9	9	
3 'Ιστορία			2	2	
4 Πατριδογνωσία και Γεωγραφία	3	3	2	2	
5 Φυσική 'Ιστορία			3	2	
Φυσική και Χημεία				2	
6 'Αριθμητική	3	3	3	3	3
Γεωμετρία			2	2	2
7 'Ιχνογραφία	3	3	2		
8 Καλλιγραφία		2	2		
9 Χειροτεχνία	3	3	2	2	
10 'Ωδική	4	4	4	4	
Γυμναστική	2	2	2	2	
11 Παιδιά (κατά τας ειδηρομάς)					
Ώρες διδασκαλίας εν όλω	22	25	40	32	

Ἐκαστος διδάσκαλος διδάσκει 29—31 ὥρας καθ' ἑβδομάδα, πλὴν τοῦ διευθυντοῦ, ὅστις διδάσκει 27—29.

Ἡ Ἰχνογραφία, ἡ Καλλιγραφία καὶ ἡ Χειροτεχνία τῶν τεσσάρων ἀνωτέρων τάξεων διδάσκονται μὲν συγχρόνως εἰς ἕκαστον τμήμα, ἀλλ' εἰς ἑκάστην τάξιν δίδονται τὰ ἀνήκοντα τῇ τάξει ἴδια θέματα.

Πρὸς διδασκαλίαν τῶν μαθηματικῶν τοῦ μέσου καὶ ἀνωτέρου τμήματος ἀναγράφονται μὲν ἡμῶρις ἐν τῷ προγράμματι πρὸς διδασκαλίαν ἑκάστης τάξεως, ἀλλὰ ὁ χρόνος οὗτος προσδιορίζει μόνον τὴν προφορικὴν διδασκαλίαν ἐν ἑκάστη τάξει. Αἱ γραπτὰ ἀσκήσεις τῆς τάξεως γίνονται, καθ' ὃν χρόνον ἡ ἑτέρα τάξις τοῦ τμήματος διδάσκειται προφορικῶς.

Δ'. — Τριταξίου δημοτικού σχολείου

Μ α θ ή μ α τ α	Ώρες διδασκαλίας κατά τάξεις				
	Α	Β	Γ	Δ	Ε
1 Θρησκευτικά	2	2	2	3	
2 'Ελληνική γλώσσα	8	8	9	9	
3 'Ιστορία			2	2	
4 Πατριδογνωσία και Γεωγραφία	3	3	2	2	
5 Φυσική 'Ιστορία			3	2	
Φυσική και Χημεία				2	
6 'Αριθμητική	3	3	3	3	3
Γεωμετρία	2	2	2	2	2
7 'Ιχνογραφία			2		
8 Καλλιγραφία			2		
9 Χειροτεχνία	4	4	2	2	
10 'Ωδική	4	4	4	4	
Γυμναστική	2	2	2	2	
11 Παιδιά (κατά τας ειδηρομάς)					
Ώρες διδασκαλίας κατὰ τμήματα	29	31	32		

Ὁ διδάσκαλος τῶν δύο κατωτέρων τάξεων ἀνλαμβάνει δύορον διδασκαλίαν ἐν τῷ ἀνωτάτῳ τμήματι.

Ἡ Ἰχνογραφία καὶ ἡ Καλλιγραφία τῶν δύο κατωτέρων τάξεων δίδονται ὡς συνοπτικὰ ἐργασία κατὰ τὸν χρόνον τῆς διδασκαλίας τῆς ἀντικρίσεως ἐν τῇ ἑτέρᾳ τάξει. Τὰ μαθήματα ταῦτα εἰς τὰς τέσσαρας ἀνωτέρας τάξεις ὡς καὶ ἡ Χειροτεχνία εἰς πάσας διδάσκονται μὲν εἰς ἕκαστον τμήμα κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἀθροῦσιν, ἀλλὰ πκρέχονται εἰς ἑκάστην τάξιν τὰ ἀνήκοντα αὐτῇ θέματα.

Πρὸς διδασκαλίαν τῶν μαθηματικῶν ἀναγράφονται μὲν ἡμῶρις ἐν τῷ προγράμματι πρὸς διδασκαλίαν ἑκάστης τάξεως, ἀλλὰ ὁ χρόνος οὗτος προσδιορίζει μόνον τὴν προφορικὴν διδασκαλίαν. Αἱ γραπτὰ ἀσκήσεις ἑκάστης τάξεως γίνονται, καθ' ὃν χρόνον ἡ ἑτέρα τάξις τοῦ τμήματος διδάσκειται προφορικῶς.

582

ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΤΗΣ ΔΙΔΑΚΤΟΜΕΝΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΔΙΑΦΟΡΟΙΣ ΜΑΘΗΜΑΣΙ
ΤΩΝ ΠΟΛΥΤΑΞΙΩΝ ΠΑΙΔΡΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ
ΑΡΡΕΘΩΝ ΚΑΙ ΘΗΛΕΩΝ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

Α' Διά τάξεις κεχωρισμένως διδασκόμενας
Α' τάξις.

α' Προσευχή.

- 1) Η προσευχή του παιδιού πρό της εναρξέως των μαθημάτων της ημέρας, δι' ἧς παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ στείλῃ τὸ πνεῦμά Του τὸ ἅγιον, ἵνα φωτίσῃ αὐτὸ καὶ μάθῃ γράμματα καὶ γίνῃ καλὸς ἄνθρωπος.
- 2) Η προσευχή του παιδιού μετὰ τὴν λήξιν τῶν μαθημάτων της ημέρας, δι' ἧς εὐχαριστεῖ τὸν Θεόν, διότι διεφύλαξεν αὐτὸ κατὰ τὴν ἡμέραν ὑγιὲς καὶ ἔστειλε τὸ πνεῦμά Του τὸ ἅγιον καὶ ἐφώτισεν αὐτὸ εἰς τὰ καλὰ μαθήματα.
- 3) Η προσευχή τοῦ παιδιού κατὰ τὴν ἐσπέραν πρό της κατακλίσεως, δι' ἧς παρακαλεῖ τὸν Θεόν νὰ στείλῃ τὸν ἄγγελόν του, ἵνα φυλάξῃ αὐτὸ κοιμώμενον τὴν νύκτα ἀπὸ παντὸς κακοῦ.
- 4) Η προσευχή τοῦ παιδιού τὴν προΐαν μετὰ τὴν ἔγερσιν, δι' ἧς εὐχαριστεῖ τὸν Θεόν, διότι διεφύλαξεν αὐτὸ τὴν νύκτα ἀπὸ παντὸς κακοῦ καὶ Τὸν παρακαλεῖ νὰ φυλάξῃ αὐτὸ ἐπίσης καὶ τὴν ἡμέραν.
- 5) Προσευχὴ ὑπὲρ τῶν γονέων, τῶν ἀδελφῶν, τοῦ διδασκάλου, τῶν συμμαθητῶν κλπ.
- 6) Ἐπίκαιροι προσευχαὶ τῶν παιδίων ἐν καιρῷ γερονότων συγκλονιζόντων τὴν ψυχὴν αὐτῶν, ὡς ἀπηνειῶν, θεομητιῶν κλπ., δι' ὧν εὐχαριστοῦσι τὸν Θεόν διὰ τὰ ἀγαθὰ, ἃ παρέχει αὐτοῖς, ἢ παρακαλοῦσιν Αὐτὸν νὰ τὰ προσφύλαξῃ ἐκ τοῦ κινδύνου.
- 7) Ἄγιος ὁ Θεός, ἄγιος ἰσχυρός, ἄγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς.
- β'. Ποιήματα καὶ ᾠδαὶ θρησκευτικὰ ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀλφαριθμητικῷ περιεχομένων.
- Χριστὸς ἀνέστη, ἐκ νεκρῶν ὑψίστου θάνατον πατήσας καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι ζῶντι χαρισμένος.
- ΣΗΜ. Κατάλληλα ποιήματα καὶ ᾠδαὶ θρησκευτικὰ δύνανται νὰ χρησιμοποιῶνται καὶ ὡς προσευχαὶ ἐναρξέως καὶ λήξεως τῶν μαθημάτων.
- γ'. Διασκευαὶ αἱ ἀπλᾶι πρός ἐρμηνείαν τῶν ἐξῆς ἐορτῶν.

Β' τάξις

α'. Προσευχή.

- 1) Προσευχὴ πρό της εναρξέως τῶν μαθημάτων της ημέρας ὡς καὶ ἐν τῇ α' τάξει, ἀλλὰ πῶς ἐκτενεστέρα, 2) Προσευχὴ μετὰ τὴν λήξιν τῶν μαθημάτων της ημέρας, 3) Προσευχὴ πρό τοῦ φαγεῖν, 4) Προσευχὴ μετὰ τὸ φαγεῖν, 5) Προσευχὴ πρό της κατακλίσεως τὴν ἐσπέραν, ὡς καὶ ἐν τῇ α' τάξει, ἀλλὰ πῶς ἐκτενεστέρα, 6) Προσευχὴ μετὰ τὴν ἔγερσιν τὴν προΐαν, 7) Ἐπίκαιροι προσευχαὶ ἐν καιρῷ γερονότων συγκλονιζόντων τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου.
- β'. Ποιήματα καὶ ᾠδαὶ θρησκευτικὰ ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀλφαριθμητικῷ της β' τάξεως περιεχομένων.
- γ'. Διασκευαὶ αἱ ἀπλᾶι πρός ἐρμηνείαν ἐορτῶν.
- 1) Τῶν ἐορτῶν τῶν ἀναγραφόμενων ἐν τῇ α' τάξει, 2) της Ὑπαπαντῆς τοῦ Χριστοῦ, 3) τῶν γενεθλίων της Θεοτόκου, 4) τῶν εἰσοδίων της Θεοτόκου, 5) τοῦ Ἑορτασμοῦ της Θεοτόκου, 6) της ἀναστάσεως τοῦ Ἀρχαίου.

Γ' τάξις.

Α' Ἱστορίαι ἐκ της Παλαιᾶς Διαθήκης

- α'. Ἡ πρό τῶν Παιριάρχων ἱστορία.
- 1) Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ ἡ πλάσις τοῦ ἀνθρώπου, 2) ὁ παράδεισος, ἡ παρακοὴ τῶν πρωτοπλάστων καὶ ἡ ἐξώσις αὐτῶν ἐκ τοῦ παραδείσου, 3) ὁ κατακλυσμὸς καὶ ὁ πύργος της Βαβέλ.
 - β'. Οἱ Παιριάρχαι. 1) Ὁ Ἀφραχάμ, 2) ὁ Ἰσαάκ, 3) ὁ Ἰακώβ, 4) τὰ κατὰ τὸν Ἰωσήφ.
 - γ'. Ἡ ἱστορία τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Νου.
 - δ'. Οἱ κριταί. 1) Ὁ Σαμψών, 2) ὁ Γεδεὼν, 3) ὁ Ἡλὶ καὶ ὁ Σαμουὴλ.
 - ε'. Ἡ ἀλλή νύμφη Ρούθ.
 - ς'. Οἱ βασιλεῖς. 1) Ὁ Σαούλ, 2) ὁ Δαβὶδ, 3) ὁ Σολομὼν, 4) ὁ Ῥοβοὴμ καὶ Ἰεροβοὴμ, 5) ἡ κατάλυσις τοῦ βασιλείου Ἰούδα καὶ ἡ ἀρχιμαχία της Βαβυλώνας.
 - ζ'. Οἱ πορφεῖται. 1) ὁ Ἡλίας, 2) ὁ Ἡσαίας, 3) ὁ Ἰερμίας, 4) ὁ Δανιὴλ, 5) ὁ Ἰωνᾶς.
 - η'. Ἡ ἱστορία τοῦ πολυπαραβῶν Ἰώβ.
- β' Ποιήματα καὶ ᾠδαὶ θρησκευτικὰ ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀλφαριθμητικῷ της γ' τάξεως περιεχομένων καὶ τῶν ἐν τῷ προγράμματι της ὁδικῆς ἀναγραφόμενων.

Γ' Προσευχαι. Προσευχαι ὡς καὶ ἐν τῇ α' καὶ τῇ β' τάξει, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκτεταμέναι καὶ ἐν συνδυασμῷ πρός τὴν διδασκαλίαν της Παλαιᾶς Διαθήκης.

- Δ' Ἑρμηνεῖαι ἐορτῶν. 1) Της ἐορτῆς της Ὑψώσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ, 2) της ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου, 3) της ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Νικολάου, 4) της ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου, 5) της ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου.

Ε' Γεωγραφία τῶν χωρῶν της Παλαιᾶς Διαθήκης.
Δ' τάξις.

Α' Ἐκ της Καινῆς Διαθήκης.

- α'. Τὰ κατὰ τὴν Θεοτοκίαν. 1) Ἡ γέννησις της Θεοτόκου, 2) τὰ εἰσόδια της Θεοτόκου, 3) ὁ Ἑορτασμοὸς της Θεοτόκου (χάρις, κεχαριτωμένη Θεοτόκε κλπ.), 4) ἡ κοίμησις της Θεοτόκου.
- β'. Τὰ κατὰ Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον. 1) ἡ γέννησις τοῦ Ἰωάννου, 2) τὸ κήρυγμα τοῦ Προδρόμου, 3) ἡ ἀποκεφάλισις τοῦ Ἰωάννου.
- γ'. Τὰ κατὰ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. 1) ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ (Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ κλπ., Χριστὸς γεννᾶται κλπ. Ἡ γέννησις σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν κλπ.), 2) ἡ προσκύνησις τῶν μάγων, 3) ὁ Πρώδης καὶ ἡ φυγὴ τοῦ Ἰησοῦ εἰς Αἴγυπτον, 4) ὁ Ἰησοῦς διδασκῶν ἐν τῷ ναῷ της Ἱερουσαλὴμ, 5) ἡ βάπτισις τοῦ Ἰησοῦ (Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτίζομένου σου Κύριε κλπ.), 6) ἡ ἐκλογὴ τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ, 7) τὸ θάψμα της Κανᾶ, 8) ἡ ἀνάστασις τοῦ υἱοῦ της χάρις ἐν Ναζὺν, 9) ἡ ἀνάστασις της θυγατρὸς τοῦ Ἰακώβ, 10) ἡ θεραπεία τῶν 10 λεπρῶν, 11) ἡ θεραπεία τοῦ παραλύτου ἐν Καπερναοὺμ, 12) ὁ ἐκκρόνταρχος της Καπερναοὺμ καὶ ὁ Χριστός, 13) ἡ θεραπεία τοῦ τυφλοῦ της Ἱερουζαλὴμ, 14) ὁ χορτασμός τῶν πεντακισχίλων διὰ πάντες ἄρτοι, 15) ἡ θεραπεία τοῦ παραλύτου ἐν Βηθεσδα, 16) ἡ κατάπαυσις της τρικυμίας, 17) ἡ θεραπεία τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ, 18) ὁ Ἰησοῦς καὶ ὁ Ἀδάμ, 19) ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Ἀλζάρου (Τὴν κοινὴν ἀνάστασιν πρό τοῦ σοῦ πάθους πιστούμενος κλπ.), 20) ὁ Ἰησοῦς καὶ ὁ Ζαχαρίας, 21) ὁ Ἰησοῦς καὶ ἡ Σαμαρεῖτις, 22) ἡ παραβολὴ τοῦ ἄρρουτος πλουσίου, 23) ἡ παραβολὴ τοῦ τελῶνου καὶ τοῦ Φαρισαίου, 24) ἡ παραβολὴ τῶν μωρῶν παρθένων, 25) ἡ παραβολὴ τοῦ ἀλεξιμνοῦ Σαμαρεῖτου, 26) ἡ παραβολὴ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ, 27) ἡ εἰσοδος τοῦ Ἰησοῦ εἰς Ἱερουσόλυμα, 28) ὁ Ἰησοῦς ἐμμελὲς κατὰ τὸν Φαρισαίου, 29) τὸ ἀνώτατον συμβούλιον καὶ ἡ προδοσία τοῦ Ἰούδα,

Εἰκόνες 3,4 καὶ 5: Οἱ τέσσερις πρώτες σελίδες τοῦ ΦΕΚ 174 τοῦ 1913 μετὰ τοῦ ὁποῖο καθορίζονται τὰ ἀναλυτικὰ ὠρολόγια προγράμματα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11. Περισσότερες λεπτομέρειες για το ιστορικό πλαίσιο της εποχής.

Τα Μαδεμοχώρια, στα οποία συμμετέχει ως κοινότητα τα Λαγυνά, (τότε Λαϊνάς), θα παίξουν σημαντικό ρόλο και στην εξέγερση εναντίον της τουρκικής κυριαρχίας. Η περιοχή ξεσηκώνεται δυο περίπου μήνες μετά το κίνημα της Στερεάς και της Πελοποννήσου, τον Απρίλιο του 1821.

Πρώτα θα ξεσηκωθεί η περιοχή του Πολυγύρου Χαλκιδικής, με επικεφαλής τον Εμμανουήλ Παπά, έμπορο και τραπεζίτη από τις Σέρρες. Τα Μαδεμοχώρια θα συμμετάσχουν στον απελευθερωτικό αγώνα με επικεφαλής τους Δουμπιώτη-Αναστάσιο Χειμευτό.

Στην αρχή η εξέγερση είναι γενική και οι Τούρκοι της περιοχής τρέπονται σε φυγή, ενώ πολλά τουρκικά χωριά καίγονται. Ο εμίνης εγκαταλείπει τη περιοχή¹²⁵, ενώ ο ίδιος ο Εμμανουήλ Παπάς τίθεται επικεφαλής τάγματος Μαδεμοχωριτών και μοναχών που κινείται εναντίον της Θεσσαλονίκης.

Ωστόσο, ο στρατός των εξεγερμένων είναι άτακτος και ελλιπώς εξοπλισμένος. Πολύ φυσιολογικά, η εξέγερση θα κατασταλεί. Η τουρκική αντεπίθεση θα ξεκινήσει από τη Θεσσαλονίκη, με το διοικητή της πόλης, Αβδουλαβούτ Πασά να καταπνίγει την εξέγερση με εξαιρετική αγριότητα. Η επανάσταση θα περισταλεί και θα περιοριστεί στη χερσόνησο του Άθω, ώσπου να εκλείψει τελείως. Ο ίδιος ο Παπάς πεθαίνει στο καράβι που τον μεταφέρει στη Χίο.

Την καταστολή της εξέγερσης θα ακολουθήσει ένα μεγάλο κύμα προσφύγων από την ευρύτερη περιοχή Θεσσαλονίκης, Κατερίνης και Χαλκιδικής, προς τη Στερεά και την Πελοπόννησο. Τον Απρίλιο του 1826, πληρεξούσιοι των

¹²⁵ Κοντογιώργης Γ.: Στις 3 Ιουνίου 1821 οι επικεφαλής ελληνικού τάγματος, Γεδεών μοναχός και Δημήτριος Νικολάου δηλώνουν ότι «ο Ματέμ αγάς δραπετεύσεν...»

προσφύγων από τα Μαδεμοχώρια, την Κασσάνδρα, τα Χασικοχώρια και τα περίχωρά τους, ζητούν να γίνουν δεκτοί ως μέλη της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης στην Τροιζήνα. Το αίτημά τους απορρίπτεται και η Εθνοσυνέλευση κάνει δεκτούς μόνο τους εκπροσώπους των Σουλιωτών.

Δυο χρήσιμες ημερομηνίες που μπορούν να οριοθετήσουν μια περίοδο κρίσιμη για το νεοσύστατο ελληνικό κράτος, είναι η τυπική ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του, μέχρι την επέκτασή του στα σημερινά περίπου σύνορά του. Σε αυτήν την περίοδο αρχίζει να παίρνει και πολιτική υφή το Μακεδονικό ζήτημα.

Αφού η Ελληνική Επανάσταση καταλήγει στρατιωτικά στη ναυμαχία του Ναβαρίνου, ξεκινάει η προσπάθεια για τη συγκρότηση κράτους. Ο Ιωάννης Καποδίστριας, πρώτος πρωθυπουργός του ελληνικού κράτους, δολοφονείται στο Ναύπλιο¹²⁶, πρώτη πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους. Στη συνέχεια τη σκυτάλη παίρνει το μοναρχικό κράτος με την έλευση στην Ελλάδα του ανήλικου¹²⁷ ακόμη Όθωνα της Βαυαρίας. Τα σύνορα εκτείνονται μέχρι τη γραμμή των κόλπων Παγασητικού- Αμβρακικού και περιλαμβάνουν και τις Κυκλάδες.

Κατ' αυτήν την περίοδο το κράτος διαιρείται σε δέκα νομαρχίες, υποδιαιρεμένες σε επαρχίες και αυτές σε δήμους. Ιδρύονται πρωτοδικεία, τρία στρατοδικεία, δυο εφετεία και ο Άρειος Πάγος. Στον τομέα της εκπαίδευσης, ιδρύονται κάποια σχολεία μέσης βαθμίδας, καθώς και το πανεπιστήμιο Αθηνών (1837).

¹²⁶ Ο Καποδίστριας δολοφονείται έξω από τον Άγιο Σπυρίδωνα, 27 Σεπτεμβρίου 1831 από τους Κωνσταντίνο και Γεώργιο Μαυρομichάλη.

¹²⁷ Σβορώνος Ν., «Επισκόπηση...» σελ. 77-79: Μέχρι την ενηλικίωση του Όθωνα, γιου του Αλέξανδρου Α΄ της Βαυαρίας, τη διοίκηση της χώρας ανέλαβε το *Συμβούλιο της Αντιβασιλείας*, με πρόεδρο τον κόμη Άρμανσπεργκ.

Το 1843 ψηφίζεται Σύνταγμα και η ανερχόμενη ελληνική αστική τάξη αρχίζει να καλλιεργεί τη «Μεγάλη Ιδέα», καύσιμο που θα κινήσει το άρμα της ελληνικής εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής για αρκετά χρόνια ακόμα.

Η περίοδος μέχρι τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο είναι γεμάτη γεγονότα, εξίσου σημαντικά για τους κατοίκους του ελληνικού κράτους, αλλά και τους

Έλληνες εκτός των συνόρων αυτού. Η προσπάθεια για προσάρτηση των εδαφών αυτών, που θα ενταθεί από γεγονότα όπως ο Κριμαϊκός πόλεμος, αρχικά θα καταπνιγεί. Πάντως μια σειρά από συνθήκες, απόρροια και της πίεσης που δεχόταν η Οθωμανική Πύλη, άρχισαν να ευνοούν κάπως τις δραστηριότητες των εκτός των συνόρων ελληνικών κοινοτήτων.

Σημαντικότερη φυσιογνωμία μετά την ανατροπή του Όθωνα (1862), είναι ο Χαρίλαος Τρικούπης. Αναλαμβάνει τις τύχες του ελληνικού κράτους (1875), το οποίο από το 1864 περιλαμβάνει και τα Επτάνησα. Ξεκινάει μια προσπάθεια πλήρους αναδιοργάνωσης στον διοικητικό και στρατιωτικό τομέα. Ωστόσο, θα είναι εκείνος που θα «πληρώσει» και το τίμημα των συνεχών δανεισμών με την πτώχευση του ελληνικού κράτους και του διεθνούς οικονομικού ελέγχου, με κορωνίδα τη στρατιωτική ήττα του 1897¹²⁸.

Για το γεωγραφικό χώρο της Μακεδονίας, η περίοδος που το ελληνικό κράτος συνδέεται άμεσα με τη «Μεγάλη Ιδέα», είναι ιδιαίτερα σημαντική. Η περιοχή αποτελούσε ήδη αναπόσπαστο τμήμα των βλέψεων της Γερμανίας¹²⁹, η οποία κατείχε την Πρωσία και ήλεγχε οικονομικά τη Βοσνία- Ερζεγοβίνη.

Στα 1893 αρχίζει να δρα στο γεωγραφικό χώρο της Μακεδονίας η «Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση», ιδρυμένη από Σλαβομακεδόνες που επρόσκειντο στη Βουλγαρία. Η οργάνωση, επηρεασμένη

¹²⁸ Σβορώνος Ν., «Επισκόπηση...», σελ.106.

¹²⁹ Ο.π σελ 108: Drag nach Osten, (ώθηση προς Ανατολάς). Δόγμα της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής σύμφωνα με το οποίο αναπτυσσόταν η σφαίρα επιρροής της Γερμανίας σε Βαλκάνια και Μ. Ασία.

από σοσιαλιστικές ιδέες, προέβαλλε το αίτημα της αυτονομίας. Το 1895 η διοίκηση της οργάνωσης ανέλαβε το ανώτατο Κομιτάτο, όργανο της βουλγάρικης εθνικής πολιτικής. Αρχίζει η δράση ένοπλων τμημάτων, κομιτατζήδων, οργανωμένων και από τις δυο πλευρές. Ακολουθεί η στρατιωτική ήττα του 1897 και ενώ η επανάσταση των σλαβομακεδόνων στο «*Ιλιν Ντεν*»¹³⁰ θα καταπνιγεί από τους Τούρκους, οι εχθροπραξίες ανάμεσα στα παραστρατιωτικά σώματα των κομιτατζήδων θα συνεχιστούν.

Ανάλογη δραστηριότητα αναπτύσσεται από την Εθνική Εταιρεία, από την πλευρά δηλαδή των ορθόδοξων κατοίκων και με την υποστήριξη του ελληνικού Κράτους, με έργο στον ευαίσθητο και τομέα της εκπαίδευσης, με μικρότερο όμως βεληνεκές, τουλάχιστον μέχρι τα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα.

Η συνεχώς ανερχόμενη ελληνική αστική τάξη θα ευνοηθεί εξαιρετικά και από τις συνθήκες. Οι «παλιοί φορείς» της χώρας έχουν ήδη χρεωθεί μια στρατιωτική ήττα, καθώς και το διεθνές οικονομικό έλεγχο. Η πρώτη οργανωμένη αντίδραση θα εκδηλωθεί στην Κρήτη, ενάντια στον πρίγκιπα Γεώργιο και θα αναδείξει τον Ελευθέριο Βενιζέλο.

Παράλληλα στην Τουρκία θα επικρατήσει ανάλογο κλίμα. Το κίνημα των Νεότουρκων¹³¹ εναντίον του σουλτάνου Αβδέλ- Χαμίτ, θα αναδείξει μια αντίστοιχη προσωπικότητα στον τούρκικο πολιτικό χώρο: Τον Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ.

Το ζήτημα της ένωσης του σημερινού ελληνικού γεωγραφικού χώρου της Μακεδονίας με την υπόλοιπη Ελλάδα επανέρχεται με έντονο τρόπο, όταν η Κρητική κυβέρνηση υπό το Βενιζέλο, ανακηρύττει την ένωση με την Ελλάδα.

¹³⁰ Ιστορία Ελλ. Έθνους, τ. ΙΔ', σελ 231: Στις 20 Ιουλίου/2 Αυγούστου 1902, εορτή του προφήτη Ηλία (Ιλιν Ντεν), ξέσπασε εξέγερση εναντίων των Τούρκων, από την Εσωτερική Επαναστατική Οργάνωση. Το κίνημα ξεκίνησε από το Σμίλεβο, έδρα της δεύτερης επαναστατικής περιφέρειας. Οι επαναστάτες διέθεταν δύναμη 1.600 περίπου ενόπλων.

¹³¹ Σβορώνος Ν., «*Επισκόπηση...*», σελ 110: «Η φιλελεύθερη επανάσταση των Νεότουρκων (1908) εκθρόνισε το Σουλτάνο και αποκατέστησε το συνταγματικό καθεστώς».

Το στρατιωτικό κίνημα του 1909¹³² θα καλέσει στην Ελλάδα το Βενιζέλο και θα σφραγίσει το τέλος μιας περιόδου και την αρχή μιας άλλης για την Ελλάδα.

Μετά την οριστική νίκη της ελληνικής αστικής τάξης, που επισφραγίστηκε από την άνοδο του Ελευθέριου Βενιζέλου στην εξουσία, θα ακολουθήσει η περίοδος της κοινωνικής μεταρρύθμισης, στην οποία σημαντικό ρόλο θα παίξει η άνοδος του εργατικού κινήματος.

Οι σημαντικότεροι σταθμοί στην εξέλιξη του εργατικού κινήματος στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα, είναι η Αναθεωρητική συνέλευση³⁰, η δημιουργία της «Φεντερασιόν» της Θεσσαλονίκης, η ίδρυση των εργατικών κέντρων Βόλου (1905), Λάρισας, Αθηνών και Πειραιά (1910), καθώς και η ψήφιση του νόμου 281 που απαγόρευε τη συμμετοχή των εργοδοτών στα εργατικά σωματεία.

Το Ανατολικό Ζήτημα παίρνει νέα διάσταση, μια και η Τουρκία, διοικούμενη από τους Νεότουρκους πλέον, συνδέεται διπλωματικά με τη Γερμανία, ενώ οι Βαλκανικές χώρες με την «Εγκάρδια Συμφωνία»¹³³.

Στις 17-18 Οκτωβρίου 1912 ξεκινούν οι Βαλκανικοί πόλεμοι. Οι τουρκικές δυνάμεις ηττώνται παντού και ο ελληνικός στρατός καταλαμβάνει τα Ιωάννινα (1913) και τη Θεσσαλονίκη¹³⁴. Ταυτόχρονα, ο ελληνικός στόλος απελευθερώνει τη Χίο, τη Σάμο και τη Μυτιλήνη. Η συνθήκη του Λονδίνου (30 Μαΐου 1913) μεταφέρει τα Τουρκικά σύνορα στον Έβρο και αποδίδει την Κρήτη στην Ελλάδα.

Ο χώρος της Μακεδονίας συνεχίζει να αποτελεί μήλον της έριδος και η Βουλγαρία στη β' φάση των Βαλκανικών πολέμων, επιτίθεται σε Σερβία και Ελλάδα, οι οποίες απαντούν με στρατιωτική επιτυχία. Έτσι η Βουλγαρία

¹³² Τα γεγονότα του 1909 θα προκληθούν από το «Στρατιωτικό Σύνδεσμο», που δημιουργήθηκε από αποφοίτους της σχολής Ευελπίδων, με αστική, κατά κανόνα, ταξική προέλευση. Ο Σύνδεσμος είναι αυτός που καλεί το Βενιζέλο στην Ελλάδα.

¹³³ Entente Cordiale: Συμμαχία Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας.

¹³⁴ Κρώφορντ Πράις, «Οι Βαλκανικοί αγώνες», σελ 125: Στα Λαγυνά εδρεύει η 6^η μεραρχία του ελληνικού στρατού, υπό την αρχηγία του Κων. Καλλάρη.

δέχεται τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (10 Αυγούστου 1913), που τερματίζει τους Βαλκανικούς πολέμους.

Τις συμπλοκές των βαλκανικών κρατών ακολουθεί ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος¹³⁵. Η Ελλάδα αρχικά ισορροπούσε στο διπλωματικό τομέα, μεταξύ «Κεντρικών Δυνάμεων» και Entente. Ο «παλιός» πολιτικός κόσμος είχε συνδέσει τα συμφέροντα της χώρας με τη Γερμανία, ενώ η νέα αστική τάξη και οι πολιτικοί της εκπρόσωποι προσέγγιζαν την Entente.

Τελικά, η πλάστιγγα θα βαρύνει υπέρ της Entente. Στην εξέλιξη αυτή θα πρωτοστατήσει για άλλη μια φορά ο Βενιζέλος, με τη δημιουργία προσωρινής κυβέρνησης στη Θεσσαλονίκη και ενώ έχει προηγηθεί σειρά πραξικοπηματικών κινήσεων από τα ανάκτορα. Αποτέλεσμα ήταν να συνδέσει η Ελλάδα τις τύχες της με την Entente, έστω και λίγο πριν λήξει ο πόλεμος με την ήττα της Γερμανίας και των συμμάχων της.

Από την εμπλοκή της Ελλάδας στον πόλεμο και μετά, μια σειρά συνθήκες αρχίζουν να δίνουν σάρκα και οστά στη Μεγάλη Ιδέα, έστω και πρόσκαιρα, όπως θα αποδειχθεί αργότερα. Πρώτα στο Νειγϋ και έπειτα στις Σέβρες, οι διπλωματικές ικανότητες του Βενιζέλου φαίνεται να αποδίδουν. Το περιεχόμενο της συνθήκης των Σεβρών απορρίπτεται από τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Αγκυρας (23 Απριλίου 1920).

Στο μεταξύ, οι εκλογές του Νοεμβρίου του 1920, φέρνουν στην κυβέρνηση την «Ενωμένη Αντιπολίτευση», η οποία συνεχίζει τις πολεμικές επιχειρήσεις στη Μικρά Ασία, αντίθετα με τις προεκλογικές τις δεσμεύσεις. Η παράταση της στρατιωτικής εμπλοκής της Ελλάδας, σε συνδυασμό με τις αλλαγές στο διεθνές διπλωματικό σκηνικό, οδήγησαν στην μικρασιατική τραγωδία. Με τη συνθήκη

¹³⁵ Αφορμή για το ξέσπασμα του πολέμου θα αποτελέσει η δολοφονία του αρχιδούκα Φραγκίσκου- Φερδινάνδου και της συζύγου του Σ. Σοτέκ από τον Γαβριήλ Πρίντσιπ, μαθητή, στο Σεράγεβο (Ιστ. Ελλ. Εθ., τόμος ΙΕ΄, σελ. 15). Ο πόλεμος θα κηρυχθεί από την Αυστρία εναντίον της Σερβίας, στις 15/28 Ιουλίου 1914.

της Λοζάννης ορίζεται ο Έβρος σαν σύνορο ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία και δίνονται τα Δωδεκάνησα στην Ιταλία. Ακολουθεί η ανταλλαγή πληθυσμών. Το προσφυγικό στοιχείο που εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα, υπολογίζεται περί τους 1,5 εκατομμύριο ανθρώπους.

Κατά τη διάρκεια της μικρασιατικής εκστρατείας, πίσω στην Ελλάδα, δόθηκαν τα πρώτα δείγματα της σοσιαλιστικής σκέψης και δράσης, είτε με τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου, είτε με την ίδρυση του Σ.Ε.Κ.Ε./ Κ.Κ.Ε. Η κυβέρνηση Παπαναστασίου που θα «εγκαινιάσει» την Α΄ Ελληνική

Δημοκρατία¹³⁶, θα ακολουθήσει την πρώτη και αποτυχημένη πραξικοπηματική προσπάθεια του Ιωάννη Μεταξά. Τη σειρά πραξικοπημάτων που θα ακολουθήσουν, θα διαδεχθεί άλλη μια κυβέρνηση Βενιζέλου, που θα κυβερνήσει μέχρι το 1932. Το Μάρτιο του 1935, ενώ έχει προηγηθεί απόπειρα δολοφονίας εναντίον του Βενιζέλου, ο στρατηγός Κονδύλης αποκαθιστά τη μοναρχία, με τη σύμφωνη γνώμη του Βενιζέλου και των υπολοίπων κομμάτων (εκτός του Κ.Κ.Ε.). Στις 4 Αυγούστου ο Ιωάννης Μεταξάς θα εγκαθιδρύσει δικτατορία¹³⁷, που θα διαρκέσει μέχρι την ανάμειξη της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο.

Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος έχει ήδη ξεκινήσει με την εισβολή των Γερμανών στην Πολωνία, όταν η Ελλάδα εμπλέκεται σε αυτόν. Οι συγκρούσεις με τις Ιταλικές δυνάμεις θα λάβουν χώρα 60 χιλιόμετρα μέσα στο αλβανικό έδαφος, όπου για τους επόμενους έξι μήνες, δεκαέξι ελληνικές μεραρχίες θα καθηλώσουν εικοσιεπτά ιταλικές.

Τον Απρίλιο του 1941, η γερμανική προέλαση θα συντρίψει κάθε αντίσταση που θα συναντήσει σε Γιουγκοσλαβία και, κατόπιν, Ελλάδα. Την πρώτη φάση

¹³⁶ Σβορώνος Ν. «Επισκόπηση...», σελ.127: Στις 25 Μαρτίου 1924 η Βουλή κηρύττει τη Δημοκρατία. Ο Κουντουριώτης γίνεται ο πρώτος πρόεδρος της Δημοκρατίας.

¹³⁷ Ο.π, σελ 129: Με τη σύμφωνη γνώμη του βασιλιά καταργείται το Σύνταγμα. Απαγορεύεται μέχρι και ο Επιτάφιος του Θουκυδίδη και η Αντιγόνη του Σοφοκλή.

του πολέμου θα κλείσει για τη χώρα η υπογραφή συνθηκολόγησης του ελληνικού στρατού από την κυβέρνηση Τσολάκογλου.

Το ελληνικό έδαφος βρίσκεται υπό την κατοχή των δυνάμεων του Άξονα (Γερμανία- Ιταλία- Βουλγαρία). Η Μακεδονία και η Θράκη συγκεκριμένα, κατέχονται από τους Βούλγαρους, αποτέλεσμα της πίεσης που ασκούσε η Βουλγαρία στον Άξονα, με βάση τις εδαφικές διεκδικήσεις της στο γεωγραφικό χώρο. Η ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης ωστόσο, κατέχεται από τα γερμανικά στρατεύματα.

Στις 27 Σεπτεμβρίου 1941 ιδρύεται το Ε.Α.Μ. και το δεύτερο μήνα του 1942 αναλαμβάνει δράση το ένοπλο τμήμα του, ο Ε.Λ.Α.Σ.¹³⁸. Άλλες αντιστασιακές ομάδες είναι ο Ε.Δ.Ε.Σ. και η Ε.Κ.Κ.Α.¹³⁹. Η κύρια δράση των λαμβάνει χώρα στην επαρχία. Από τις μεγαλύτερες στρατιωτικές επιχειρήσεις ήταν η ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου, που ανέκοψε τον ανεφοδιασμό του Ρόμμελ στην Αφρική.

Το Ε.Α.Μ. έχει να επιδείξει αξιοπρόσεκτο έργο στο δικαστικό και το διοικητικό τομέα. Στις περιοχές που απελευθερώνει, εγκαθιστά αυτοδιοίκηση με διενέργεια εκλογών. Την 1^η Δεκεμβρίου 1943 εκδίδεται ο Κώδικας Λαϊκής Αυτοδιοίκησης και στις 10 Μαρτίου του επόμενου χρόνου ιδρύεται η Προσωρινή Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (Π.Ε.Ε.Α.), με πρόεδρο τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αλέξανδρο Σβώλο.

Κατ' αυτήν την περίοδο το Μακεδονικό ζήτημα προσλαμβάνει νέα διάσταση. Το Κ.Κ.Ε. από το 1935, στην 6^η ολομέλειά του, υιοθέτησε θέσεις όπως η ισοτιμία των εθνοτήτων και τη δημιουργία της «ενιαίας Μακεδονίας

¹³⁸ Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο, Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός. Το Ε.Α.Μ. συγκροτείται από το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, το Σοσιαλιστικό Κόμμα και το κόμμα της «Λαϊκής Δημοκρατίας».

¹³⁹ Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος, Εθνική Και Κοινωνική Απελευθέρωση.

στα πλαίσια της Σοβιετικής Ελλάδας». Ιδιαίτερο ρόλο στη διαμόρφωση αυτών των θέσεων έπαιξαν και προσωπικότητες όπως ο ίδιος ο Α. Σβώλος, που καταγόταν από το Κρούσοβο της Γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας. Ωστόσο, οι θέσεις αυτές δεν αντικατοπτρίστηκαν ποτέ στη δράση του Ε.Λ.Α.Σ. Μακεδονίας. Οι δυνάμεις του περιλάμβαναν σλαβομακεδονικά τάγματα, τα οποία όσο μαζικοποιούνταν, ξέφευγαν από την πολιτική και στρατιωτική επιρροή του Ε.Α.Μ.- Ε.Λ.Α.Σ.¹⁴⁰.

Οι αντιστασιακές οργανώσεις, μετέθεσαν τη λύση του πολιτειακού ζητήματος μετά την απελευθέρωση, με διενέργεια δημοψηφίσματος. Η συμφωνία της Καζέρτας (Σεπτέμβριος 1944) απαγόρευε στον Ε.Λ.Α.Σ. την είσοδο στην Αθήνα και επέτρεπε την αποβίβαση των βρετανικών στρατευμάτων στον Πειραιά.

Στις 12 Οκτωβρίου οι Γερμανοί αποχωρούν από την Αθήνα και ενώ ο πόλεμος μαινόταν στην υπόλοιπη Ελλάδα, ο επικεφαλής των βρετανικών δυνάμεων στην Ελλάδα στρατηγός Ρόναλντ Σκόμπυ, αξιώνει τον αφοπλισμό του Ε.Λ.Α.Σ. Ξεσπούν συγκρούσεις στην Αθήνα, οι οποίες καταλήγουν στην ήττα του Ε.Λ.Α.Σ. και τη συμφωνία της Βάρκιζας¹⁴¹.

Οι όροι της συμφωνίας θα παραβιαστούν, όπως φαίνεται από τα γεγονότα που ακολούθησαν. Το Σεπτέμβριο του 1946 επανέρχεται (με δημοψήφισμα) η βασιλεία, ενώ από το Μάρτιο του 1946 στην εξουσία βρίσκεται το «Λαϊκό Κόμμα» του στρατάρχη Αλέξανδρου Παπάγου.

¹⁴⁰ Χαρακτηριστική η περίπτωση του Ηλία Δημάκη (Γκότσε), επικεφαλής του 28^{ου} συντάγματος Φλώρινας- Καστοριάς, ο οποίος χτυπήθηκε και καταδιώχθηκε από το 27^ο σύνταγμα του λοχαγού Καρατάσου και εντέλει, πέρασε στη Γιουγκοσλαβία. Αργότερα, μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, ο στρατηγός Μπακιρτζής, διοικητής της ομάδας μεραρχιών του Ε.Λ.Α.Σ. Μακεδονίας διέταξε τη συγκρότηση συνοριακών τομέων «προς διαφύλαξιν, εξασφάλισιν και ελέγχον των συνόρων».

¹⁴¹ Παναγιώτης Βενάρδος, «Η συμφωνία της Βάρκιζας», εκδόσεις Ποντίκι, Αθήνα 1995. Η συμφωνία προέβλεπε, με εγγυήτρια τη βρετανική κυβέρνηση, τον εκδημοκρατισμό του στρατού και των σωμάτων ασφαλείας και τη δημιουργία των συνθηκών για τη σύντομη διεξαγωγή εκλογών και δημοψηφίσματος.

Στις 28 Οκτωβρίου δημιουργείται ο Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας και στις 23 Δεκεμβρίου σχηματίζεται η «Προσωρινή Κυβέρνηση της Ελεύθερης Ελλάδας» με πρωθυπουργό και υπουργό άμυνας το Μάρκο Βαφειάδη. Το Φεβρουάριο του 1947 επεμβαίνουν οι Η.Π.Α., με βάση το «δόγμα Τρούμαν¹⁴²», δρώντας καταλυτικά στην έκβαση της σύγκρουσης. Το 1949 ο εμφύλιος λήγει με την ήττα του Δ.Σ.Ε.

11.1 Αντιπροσώπευση των κοινοτήτων στα όργανα διοίκησης

Η περιοχή της Θεσσαλονίκης και του Λαγκαδά, στη μέση της απόστασης ανάμεσα στις οποίες βρίσκονται τα Λαγυνά, κατοικείται κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα από ανθρώπους διαφόρων εθνοτήτων και θρησκευμάτων. Συμμετέχουν στη διοίκηση με αντιπροσώπευση, όπως αυτή που αναφέρεται στον παρακάτω πίνακα, στο Ιεροδικείο της Θεσσαλονίκης.

¹⁴² Σβορώνος Ν «Επισκόπηση...» , σελ. 135: Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η εξωτερική πολιτική των Η.Π.Α. καθορίστηκε από το «δόγμα» του προέδρου των, Χάρυ Τρούμαν, που προέβλεπε την δράση των Ηνωμένων Πολιτειών σε όλο τον κόσμο, με σκοπό την «αναστολή της εξάπλωσης του κομμουνισμού».

	Έλληνες Χριστιανοί	Οθωμανοί	Σλάβοι Χριστιανοί	Δήμοι
Δάουτσα	1			Μεγάλος Βαρδάρης
Ορμανόβα	1			
Μπαμπά	1			
Μεντζέλη	1			
Κουφάλια		2		
Γιαχσιλή	1			
Ραπ			2	
Μποζέτς			2	
Μπουνάρτσα		1		Μικρός Βαρδάρης
Καβακλί		1		
Δορμουσλού		1		
Γιούβεζνα	3		3	
Καμάρα	1			
Σωχός	3	1		Μπογδάν
Αρακλί	1			Λαγκαδάς
Σαρατσλή	1			
Λαχανάς	1			
Γκιουνέινα	1			
Μπερόβα	1			
Νεγοβάνη			1	
Μεσημέρι	1			
Βασιλικά	3			Καλαμαριά
Κρήνη	1			
Πισιώνα	1			
Γαλαρινό	1			

Έλληνες	Οθωμανοί	Εβραίοι
16	-	13

Πίνακες 5,6: Δείγματα αντιπροσώπευσης εθνικών φύλων και θρησκευμάτων σε κεντρικές διοικητικές διαδικασίες του Οθωμανικού κράτους σε συνέλευση στο Ιεροδικείο Θεσσαλονίκης στις 17 Αυγούστου 1780.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η παρουσία των συλλόγων με διάφορες δραστηριότητες, οι οποίοι υπάρχουν στα όρια του καζά Θεσσαλονίκης. Εις εξ αυτών, ένας φιλανθρωπικός σύλλογος του οποίου δωρεές και φροντίδες για μαθητές και μαθήτριες του σχολείου, βρίσκουμε καταγεγραμμένες και στα αρχεία της κοινότητας. Στα Λαγυνά λειτουργεί ένας φιλανθρωπικός σύλλογος.

Σύλλογοι	Θεσσαλονίκη	Ασβεστοχώρι	Βασιλικά	Λαϊνάς
Φιλεκπαιδευτικοί	2			
Φιλανθρωπικοί	4	3		1
Πολιτικοί	1		1	
Γυμναστικοί	1	2		
Μουσικοί- θεατρικοί	5			
Κοινωνικοί- επαγγελματικοί	2			
Κοινοτικά νοσοκομεία	2			
Αναγνωστήρια	2			

Σύλλογοι	Δράμα	Σέρρες	Πόλη Θεσσαλονίκης
Φιλεκπαιδευτικοί	10	8	14
Η βασική εκπαίδευση στην κοινότητα Λαγυνών Θεσσαλονίκης, κατά την περίοδο 1914- 1950			
Φιλανθρωπικοί	3	6	19
Πολιτικοί	1	4	4
Γυμναστικοί	3	2	4
Μουσικοί- θεατρικοί	3	2	10
Θρησκευτικοί		1	
Κοινωνικοί- επαγγελματικοί		1	4
Κοινοτικά νοσοκομεία		1	3
Φαρμακεία		1	1
Τυπογραφεία	1	1	
Αναγνωστήρια	3	2	3

Πίνακες 6,7: Σύλλογοι στον καζά και στο βιλαέτι Θεσσαλονίκης

Ο πληθυσμός στον καζά της Θεσσαλονίκης στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, είναι πολυσυλλεκτικός. Ιδιαίτερα, αυτό συμβαίνει στην πόλη της Θεσσαλονίκης και όχι τόσο στις περιοχές γύρω από αυτή, ειδικά προς τον Λαγκαδά.

Εθνότητες	Καζάς Θεσσαλονίκης	Πόλη Θεσσαλονίκης
Έλληνες	58.282	35.000
Εβραίοι	75.000	75.000
Μουσουλμάνοι	37.475	
Σλαβόφωνοι	5.949	
Λεβαντίνοι-Ευρωπαίοι		5.000
Τούρκοι		30.000
Άλλες εθνότητες		5.000
ΣΥΝΟΛΟ	173.706	150.000

Πίνακας 8: Πληθυσμός καζά και πόλης Θεσσαλονίκης στις αρχές του 20ού αιώνα

ΣΧΟΛΕΙΑ ΚΑΖΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ		
Σχολή αρρένων και παρθενγωγείο	1-2 δάσκαλοι 50 μαθητές	Γιδάς, Κορυφή, Ζορμπά, Καγιαλί, Κιρτζιλάρ, Τσοχαλάρ, Καβακλί, Τοψίν, Γιαλατζίκ, Βαλμάδα, Σάριτσα, Γιουντζίδες, Κουφάλια, Τεκελί, Γενίκιοϊ, Νταούτ- Μπαλί, Γραδεμπόρι, Χαρμάνκιοϊ, Καρα- Μπουρνού.
	4 δάσκαλοι	Αϊβάτι, Κουλακιά, Μπάλτζα, Δριμύγκλαβα, Καπουτζίδες, Χορτιάτης, Ζουμπάτες, Λαϊνάς

Πίνακας 9: Σχολεία στον καζά Θεσσαλονίκης

Επισκοπική περιφέρεια Θεσσαλονίκης		
Ιδρύματα	Μαθητές	
10	630	Νηπιαγωγεία
7	85	«Κοινά» (μικτά)
10	1500	Κοινοτικά αρρένων
3	350	Δημοτικά θηλέων
12	421	Ελληνικά
4	350	Ημιγυμνάσια θηλέων
1	293	Γυμνάσια αρρένων

Πίνακας 10: Σχολεία της επισκοπικής περιφέρειας Θεσσαλονίκης στα τέλη του 19^{ου} αιώνα.

Παλιά ονομασία	Νέα ονομασία
Αϊβάτι	Λητή
Κουλακιά	Χαλάστρα
Μπάλτζα	Μελισσοχώρι
Δριμύγκλαβα	Δρυμός
Καπουτζίδες	Πυλαία
Ζουμπάτες	Τρίλοφο
Λαϊνάς	Λαγυνά
Γιδάς	Αλεξάνδρεια
Ζορμπά	Μικρό Μοναστήρι
Καγιαλί	Βλαχιά
Κιρτζιλάρ	Αδενδρος
Τσοχαλάρ	Παρθένιο
Καβακλί	Αϊ Θανάσης
Τοψίν	Γέφυρα
Γιαλατζίκ	Νέα Χαλκηδόνα
Σάριτσα	Βαλτοχώρι
Γιουντζίδες	Κύμηνα
Τεκελί	Σίνδος
Γενίκιοϊ	Νεοχωρούδα
Νταούτ- Μπαλί	Ωραιόκαστρο
Χαρμάνκιοϊ	Ελευθερία
Καρά- Μπουρνού	Έμβολο

Πίνακας 11: Παλιά και νέα τοπωνύμια της περιοχής



Φωτογραφία 6: Η σφραγίδα των Λαϊνών επί οθωμανικής κυριαρχίας

Πληθυσμός του ελληνικού κράτους	
1889	2.187.208
1913	2.101.014
1920	5.016.889
1928	6.204.674*
1940	7.344.860

Πίνακας 12: Πρόοδος του πληθυσμού του ελληνικού κράτους στα τέλη του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αιώνα (*περιλαμβάνονται και οι πρόσφυγες της Μικρασιατικής καταστροφής)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bancoff D. M.** (1905) *La Macedoine et sa population chretienne* Librairie Plon Paris
- Cohen Louis, Manion Lawrence, Morisson Keith** (2008) *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας* Μεταίχμιο, Αθήνα
- Contoyannis Patrocle** (1903) *Carte des ecoles cretiennes de la Macedoine* Paris
- Vitti Mario** (1995) *Η γενιά του Τριάντα* Ερμής Αθήνα
- Veblen Thorstein** (2013) *The theory of the leisure class project Gutenberg-*
ψηφιακή έκδοση
- Αβδελά Έφη** (1998) *Ιστορία και σχολείο Νήσος Αθήνα*
- Αγγελόπουλος Γιώργος** (1997) *Γαμήλιες ανταλλαγές σε πολιτισμικά μεικτές αγροτικές* (Επιμέλεια μαζί με Β. Γούναρη, Ι. Μιχαηλίδη), Παπαζήσης, Αθήνα
- Ανδρέου Απόστολος-Παπακωνσταντίνου Γιώργος** (1990) *Οργάνωση και διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος Εξάντας Αθήνα*
- Ανδρικόπουλος Γιάννης** (1987), *Η δημοκρατία του μεσοπόλεμου 1922-1936* Φυτράκης, Αθήνα
- Ανθογαλίδου Θεοπούλα** (1987) *Ο ρόλος της εκπαίδευσης στην αναπαραγωγή και εξέλιξη μιας παραδοσιακής κοινωνίας* Θεμέλιο Αθήνα
- Βακαλόπουλος Απόστολος** (1988) *Ιστορία της Μακεδονίας Βάνιας Θεσσαλονίκη*
- Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος** (1987) *Το μακεδονικό ζήτημα-Α' τόμος* Παρατηρητής Θεσσαλονίκη
- Παναγιώτης Βενάρδος** (1995) *Η συμφωνία της Βάρκιζας, εκδόσεις Ποντίκι, Αθήνα*
- Βεργόπουλος Κωνσταντίνος** (1993) *Εθνισμός και οικονομική ανάπτυξη-η Ελλάδα στο Μεσοπόλεμο* Εξάντας Αθήνα
- Βεργόπουλος Κώστας** (1978) *Η ελληνική οικονομία από το 1926-1935* Ιστορία του Ελληνικού Έθνους τόμος ΙΕ' Εκδοτική Αθηνών

- Βεργόπουλος Κώστας** (1992) Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα-Το πρόβλημα της κοινωνικής ενσωμάτωσης της γεωργίας Εξάντας Αθήνα
- Βερέμης Θεόδωρος** (1989) Ελευθέριος Βενιζέλος, Κοινωνία-Οικονομία-Πολιτική στην εποχή του (Επιμέλεια με Γ. Γουλιμή), Γνώση Αθήνα
- Βούρη Σοφία** (1994) Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας, πολιτική και εκπαίδευση 1875-1907 Παρασκήνιο Αθήνα
- Βουρνάς Τάσος** (1998) Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας-Β' τόμος Πατάκης Αθήνα
- Γληνός Δημήτρης** (1983) Άπαντα Θεμέλιο Αθήνα
- Γρηγοριάδης Σόλων** (2010) Τα φοβερά ντοκουμέντα: Ο Εμφύλιος 1946-1949 τόμοι Α' και Β' ΔΟΛ Αθήνα
- Δημαράς Αλέξης** (1990) Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε Ερμής Αθήνα
- Δημητριάδης Βασίλης** (2008) Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας 1430-1912 Αφοι Κυριακίδη-ΕΜΣ Θεσσαλονίκη
- Δήμος Ηλίας Χρ.** (2002) «Τα Ψηλά Βουνά» Αναγνωστικό Γ' Δημοτικού Από τη χαρά των μαθητών στην «πυρά» της «Επιτροπείας» 2ο διεθνές συνέδριο Η παιδεία στην αυγή του 21ου αιώνα-Πανεπιστήμιο Πατρών Πάτρα
- Δήμος Ηλίας** (2010) διδακτορική διατριβή Η βασική εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922 Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
- Διβάνη Λένα** (2000) Η εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδος 1830-1947 Καστανιώτης Αθήνα
- Δώδος Δημοσθένης, Χ.** (2005) Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης στις εκλογές του ελληνικού κράτους 1915-1936 Σαββάλας Αθήνα
- Ελεγκμίτου Ελένη, Μπακαλάκη Αλεξάνδρα** (1987) Η εκπαίδευση «εις τα του οίκου» και τα γυναικεία καθήκοντα Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς Αθήνα

- Ζαχαρόπουλος Νίκος** (1983) Η παιδεία στην τουρκοκρατία Πουρνάρας Θεσσαλονίκη
- Ζιώγου-Καραστεργίου Σιδηρούλα** (1986) Η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα, 1830-1939 Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Αθήνα
- Καγκαλίδου Ι. Ζαφειρούλα** (1999) Εκπαίδευση και πολιτική-Η περίπτωση του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου αφοί Κυριακίδη Αθήνα
- Καλαφάτη Ελένη** (1988) Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης 1821-1929 Από τις προδιαγραφές στον προγραμματισμό Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Αθήνα
- Καλλινίκη Δενδρινού-Αντωνακάκη**, (1955) «Greek education», Νέα Υόρκη, Columbia University
- Καραβίδας Κωνσταντίνος** (1978) Αγροτικά ΑΤΕ Αθήνα
- Καρακασίδου Αναστασία** (2000) Μακεδονικές ιστορίες και πάθη Οδυσσέας Αθήνα
- Καρδαράς Χρήστος** (1996) Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και ο αλύτρωτος ελληνισμός της Μακεδονίας, Θράκης, Ηπείρου-μετά το συνέδριο του Βερολίνου Επικαιρότητα Αθήνα
- Καζαμίας Ανδρέας, Κασσωτάκης Μιχάλης** (1995) Ελληνική Εκπαίδευση. Προοπτικές ανασυγκρότησης και εκσυγχρονισμού» Σείριος Αθήνα
- Κασσωτάκης Μιχάλης** (2003) Η αξιολόγηση της επίδοσης των μαθητών. Μέσα, μέθοδοι, προβλήματα, προοπτικές Γρηγόρης Αθήνα
- Κάτσικας Χρήστος-Θεριανός Κώστας** (2007) Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007 Σαββάλας Αθήνα
- Κοντογιώργης Γιώργος** (1983) Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση-ελληνικές κοινότητες της τουρκοκρατίας Νέα Σύνορα- Α. Λιβάνης Αθήνα

- Κορδάτος Γιάννης** (1973) Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος
Μπουκουμάνης Αθήνα
- Κορδάτος Γιάννης** (1974) Δημοτικισμός και λογιωτατισμός Μπουκουμάνης
Αθήνα
- Κορδάτος Γιάννης** (1973) Ιστορία του αγροτικού κινήματος στην Ελλάδα
Μπουκουμάνης Αθήνα
- Κοσμάς Νίκος Β.** (1968) Ο Λαγκαδάς: ιστορία-λαογραφία Εταιρία
Μακεδονικών Σπουδών Θεσσαλονίκη
- Κουντουράς Μίλτος** (2011) «Κλείστε τα σχολεία»-άρθρα στην Καμπάνα
Κυριακίδης Αθήνα
- Κρεασίδης Γιώργος** (2008) Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση στο Λαγκαδά-από την
οθωμανική κυριαρχία στον ελληνικό μεσοπόλεμο Μεταπτυχιακή εργασία
ΠΤΔΕ ΑΠΘ Θεσσαλονίκη
- Κρεμμύδας Βασίλης** (1994) Εισαγωγή στην ιστορία της νεοελληνικής κοινωνίας
Εξάντας Αθήνα
- Κριαράς Εμμανουήλ** (1986) Πρόσωπα και θέματα από την Ιστορία του
δημοτικισμού τόμος Α' Καστανιώτης
- Κυπριανός Παντελής** (2004) Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης
Βιβλιόραμα Αθήνα 2004
- Κυριαζή Νότα** (2011) Η κοινωνιολογική έρευνα-Κριτική επισκόπηση των
μεθόδων και των τεχνικών
- Λαδογιάννη Γεωργία** (1993) Κοινωνική κρίση και αισθητική αναζήτηση στο
Μεσοπόλεμο. Η παρέμβαση του περιοδικού «Ιδέα» Οδυσσέας Αθήνα
- Λέφας Χριστόδουλος** (1942) Ιστορία της εκπαιδεύσεως ΟΕΣΒ Αθήνα
- Λιναρδάτος Σπύρος** (1973) Πώς φτάσαμε στην 4η Αυγούστου Θεμέλιο Αθήνα
- Μαζάουερ Μαρκ** (2002) Η Ελλάδα στην οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου
(μεταφ. Σπύρος Μαρκέτος) ΜΙΕΤ Αθήνα

- Μαζάουερ Μαρκ** (1994) Στέμμα και σβάστικα, τόμοι Α' και Β' Παπαζήση
Αθήνα
- Μαζάουερ Μαρκ** (2006) Θεσσαλονίκη, πόλη των φαντασμάτων Αλεξάνδρεια
Αθήνα
- Μαυρογορδάτος Γιώργος** (1982) Μελέτες και κείμενα για την περίοδο 1909-
1930 Σάκκουλας Αθήνα
- Μαυρογορδάτος Γιώργος** (2004) «Μεταξύ δύο πολέμων. Πολιτική ιστορία
1922-1940», Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000 τόμος 7^{ος}
Ελληνικά Γράμματα Αθήνα
- Μαυρογορδάτος Γιώργος- Χατζηιωσήφ Χρήστος** (1988) Βενιζελισμός και
αστικός εκσυγχρονισμός Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης Ηράκλειο
- Μαχαίρα Ελένη** (1987) Η Νεολαία της 4ης Αυγούστου, Φωτο-γραφές Ιστορικό
Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς Αθήνα
- Μηλιός Γιάννης** (1993) Εκπαίδευση και εξουσία Κριτική Αθήνα
- Μηλιός Γιάννης** (2000) Ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός Κριτική Αθήνα
- Μιχαηλίδης Ιάκωβος Δ.** (2003) «Μετακινήσεις σλαβόφωνων πληθυσμών (1912-
1930): Ο πόλεμος των στατιστικών» Κριτική Αθήνα
- Μοσκόφ Κωστής** (1978) Θεσσαλονίκη, Η τομή της μεταπρατικής πόλης, τόμος
Α' Στοχαστής Αθήνα
- Μπακαλάκη Αλεξάνδρα-Ελεγκμίτου Ελένη** (1987) Η εκπαίδευση «εις τα του
οίκου» και τα γυναικεία καθήκοντα-Από την ίδρυση του ελληνικού
κράτους ως τη μεταρρύθμιση του 1929 Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής
Νεολαίας
- Μπονίδης Κυριάκος Θ.** (1996) Οι Ελληνικοί Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι ως
φορείς εθνικής παιδείας και πολιτισμού στη διαφιλονικούμενη Μακεδονία
1869-1914) Αφοι Κυριακίδη Θεσσαλονίκη-Αθήνα
- Μπουζάκης Σήφης** (1999) Νεοελληνική εκπαίδευση 1821-1998 Gutenberg
Αθήνα

- Μπουζάκης Σήφης** (1994) Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα τόμος Α΄
Gutenberg Αθήνα
- Νεράντζης Ιωάννης Γ.** (2010) «Ιστορική θεώρηση της κοινωνικής ρύθμισης της συλλογικής μαθητικής συμπεριφοράς, στο Αγρίνιο, στη δεκαετία 1940-1950». Κατοχή-Αντίσταση-Εμφύλιος Παρασκήνιο Αθήνα
- Νούτσος Παναγιώτης** (1991) Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα-τόμος Β΄
Γνώση Αθήνα
- Νούτσος Παναγιώτης** (1993) Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα-τόμος Γ΄
Γνώση Αθήνα
- Νούτσος Χαράλαμπος** (1999) Ιδεολογία και εκπαιδευτική πολιτική Θεμέλιο
- Νούτσος Χαράλαμπος** (1990) Ιστορία της εκπαίδευσης και ιδεολογία-όψεις του μεσοπολέμου Πολίτης Αθήνα
- Νούτσος Χαράλαμπος** (2004) Τα όρια του βενιζελικού εκσυγχρονισμού στη σχολική γνώση(1913-1931) Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Επιστημονική επετηρίδα «Δωδώνη», τόμος ΛΓ΄ μέρος Γ΄ Ιωάννινα
- Ξηραδάκη Κούλα** (1988) Το φεμινιστικό κίνημα στην Ελλάδα. Πρωτοπόρες Ελληνίδες, 1830-1936 Πανεπιστήμιο Κρήτης
- Παπαδόπουλος Στέφανος** (1970) Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας, τον τελευταίο αιώνα της τουρκοκρατίας
Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών Θεσσαλονίκη
- Παπαδόπουλος Στέφανος** (1962) Εισαγωγή στη ιστορία των ελληνικών εκπαιδευτικών συλλόγων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κατά τον 19ο και 20ο αιώνα περιοδικό «Παρνασσός» (ανάτυπο) περίοδος Β΄
- Παπαδόπουλος Στέφανος** (1970) Η κατάσταση της παιδείας το 1906 στην ύπαιθρο του καζά Θεσσαλονίκης Μακεδονικά, τόμος 15
- Παπαϊωάννου Απόστολος** (1997) Το νηπιαγωγείο κατά τον κανονισμό του Διδασκαλείου (1874) του Ηπειρώτικου Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων Ιωάννινα

- Παπαρρηγόπουλος Κωνσταντίνος** (1954) Ιστορία του ελληνικού έθνους
Εκδοτική Αθηνών Αθήνα
- Παρασκευόπουλος Ιωάννης** (1993) Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας
Ιδιωτική έκδοση Αθήνα
- Πελεκίδου-Νυσταζοπούλου Μαρία** (1999) Οι βαλκανικοί λαοί Βάνιας
Θεσσαλονίκη
- Πετσάλης Αθανάσιος Νικ.,** (1930) «Η δημοσιονομική αντιμετώπισης του
προσφυγικού ζητήματος», Εστία, Αθήνα
- Πουλαντζάς Νίκος** (2006) Φασισμός και δικτατορία Θεμέλιο Αθήνα
- Πράις Κρόφορντ** (1973) Οι Βαλκανικοί αγώνες Αθήνα
- Ραφαηλίδης Βασίλης** (1993) Ιστορία (κωμικοτραγική) του νεοελληνικού
κράτους Εκδόσεις του 21ου Αθήνα
- Ρεπούση Μαρία** (2012) Τα Μαρασλειακά Πόλεις Αθήνα
- Ρήγος Άλκης** (1998) Η Β' Ελληνική Δημοκρατία 1924-1935-Κοινωνικές
διαστάσεις της πολιτικής Σκηής, Θεμέλιο Αθήνα
- Ρήγος Άλκης** (1988) Η β' Ελληνική Δημοκρατία 1924-1935: Κοινωνικές
διαστάσεις της πολιτικής σκηής Θεμέλιο Αθήνα
- Σακελλαρίου Χαράλαμπος** (1984) Η παιδεία στην Αντίσταση Φιλιππότης Αθήνα
- Σακελλαρίου Χάρης** (1983) Η παιδική λογοτεχνία στην Αντίσταση Σύγχρονη
Εποχή Αθήνα
- Σάρρος Δημήτριος** (1910) Μακεδονία Βιλαέτια Θεσσαλονίκης- Μοναστηρίου
Εκδόσεις Νομικής Αθήνα
- Σβορώνος Νίκος** (1994) Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας Θεμέλιο Αθήνα
- Συλλογικό** (1977) Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Εκδοτική Αθηνών Αθήνα
- Συλλογικό** (1989) Η Ελλάδα 1936- 1944. Πρακτικά του διεθνούς συνεδρίου
Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ Αθήνα
- Συλλογικό** (1989) Ελευθέριος Βενιζέλος, κοινωνία-οικονομία-πολιτική στην
εποχή του Γνώση Αθήνα

- Συλλογικό** (1994) Εκπαίδευση και φύλο-Ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός Βάνιας Θεσσαλονίκη
- Συλλογικό** (1984) Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950, ένα έθνος σε κρίση Θεμέλιο Αθήνα
- Συλλογικό** (1986) Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας-πρακτικά διεθνούς συνεδρίου τόμοι Α' και Β' Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς Αθήνα
- Συλλογικό (2012)** Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας (επιμ. Βάσω Βασιλού - Παπαγεωργίου) Μεταίχμιο Αθήνα
- Σφυρόερας Βασίλης** (1979) Επισκόπηση οικονομική και δημογραφική του τουρκοκρατούμενου ελληνικού χώρου 169-1821 Αθήνα
- Σχινάς Θ. Νικόλαος** (1887) Οδοιπορικές σημειώσεις Μακεδονίας-Ηπείρου Νέας Οροθετικής Γραμμής και Θεσσαλίας, Συνταχθείσαι τη εντολή του επί των στρατιωτικών υπουργού υπό Νικολάου Θ. Σχινά ταγματάρχου, Αθήνα
- Τσιμπούκης Κωνσταντίνος** (1986), Τρόπος συγγραφής μιας επιστημονικής εργασίας Έρευνα Αθήνα
- Τσίρος Νικόλαος** (2013) Η νομοθεσία του Ελευθερίου Βενιζέλου κατά την περίοδο 1911-1920 Παπαζήσης Αθήνα
- Τσουκαλάς Κωνσταντίνος** (1988) Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922) Θεμέλιο Αθήνα
- Τσουκαλάς Κώστας** (1996) Ταξίδι στο λόγο και την ιστορία Πλέθρον Αθήνα
- Φερό Μαρκ** (1993) Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος 1914-1918 Ελληνικά Γράμματα Αθήνα
- Φίλιας Ι. Βασίλης** (1998) Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τεχνικές των κοινωνικών ερευνών Gutenberg Αθήνα

- Φιλοσόφου Μαρία** (2010) Κατοχή και Αντίσταση στην Αχαΐα: κοινωνικές και εκπαιδευτικές διαστάσεις, Πανεπιστήμιο Πατρών
- Φραγκουδάκη Άννα** (1985) Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης-θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο Παπαζήσης Αθήνα
- Φραγκουδάκη Άννα** (1977), Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι - Άγονοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο Κέδρος Αθήνα
- Χαραλάμπους Δημήτρης** (1987) Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος: η ίδρυσή του, η δράση του για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, η διάσπασή του Κυριακίδης Θεσσαλονίκη
- Χαρίτος Χαράλαμπος** (1989) Το Παρθεναγωγείο του Βόλου Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς Αθήνα
- Χατζηκυριάκος Γεώργιος** (1906) Σκέψεις και εντυπώσεις εκ περιοδείας μετά τοπογραφικών ιστορικών και αρχαιολογικών σημειώσεων Εκ των Τυπογραφικών Καταστημάτων Ανέστη Κωνσταντινίδου Αθήνα
- Χατζηστεφανίδης Θεοφάνης** (1987) Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Παπαδήμας Αθήνα
- Χατζιδάκης Γ.Ν.** (1920) Γεννηθήτω φως-ο μαλλιαρισμός εις τα δημοτικά σχολεία Τυπογραφείον της Β. Αυλής Α. Ραφτάνη Αθήνα
- Ψυρρούκης Νίκος** (1994) Ο φασισμός και η 4^η Αυγούστου Αγαίον-Κουκίδα Αθήνα
- Ψυχάρης Γιάννης** (1993) Το ταξίδι μου Ερμής Αθήνα

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ-ΠΗΓΕΣ-ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Αθανασιάδης Χάρης Φεμινίστριες δασκάλες στον Μεσοπόλεμο Παιδεία και κοινωνία Ιούνιος 2005

Αθανασιάδης Χάρης Η αντιπαράθεση για τη Διοίκηση της Εκπαίδευσης (1930) Παιδεία και Κοινωνία Οκτώβριος 2005

Ανδρέου Απόστολος Τα Αναλυτικά Προγράμματα του Δημοτικού Σχολείου (1881-1981)- Ομιλία 20ο διεθνές συνέδριο «Η παιδεία στην αυγή του 21ου αιώνα» ΠΤΔΕ Πάτρα Πάτρα 2002

Ρηγοπούλου Δήμητρα (2002) Ο δημοτικισμός του Μεταξά. Ένα ιστορικό παράδοξο; (<http://metaxas-project.com>)

Γενικά Αρχεία του Κράτους-Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας Είκοσι φάκελοι με αρχειακό υλικό σχολείων Δημοτικής Εκπαίδευσης Θεσσαλονίκης, Πιερίας, Λαγκαδά, ετών 1930-1960 (εισερχόμενα-εξερχόμενα, αλληλογραφία για ποικίλα θέματα-αταξινόμητα)

Γενικά Αρχεία του Κράτους-Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας 127 έγγραφα που στέλνουν οι Σχολικές Εφορίες στους οικείους επιθεωρητές και στη Νομαρχία Θεσσαλονίκης κατά τα έτη 1946-1947 (φάκελος Α'). Είκοσι έγγραφα της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Θεσσαλονίκης των ετών 1944-196 (προϋπολογισμός, πρακτικά δημοπρασιών κ.λπ.)

Γληνός Δημήτρης Έθνος και Γλώσσα Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου-ψηφιακή βιβλιοθήκη ιδρύματος Γληνού Παγκόσμιος ιστός 2012

Δεληγιάννης Ανδρέας-Παπαδημητρίου Δημήτριος Το τρένο του Σταυρού Θεσσαλονίκη 1998

Θεριανός Κώστας Η 4^η Αυγούστου και η εκπαίδευση, ιστολόγιο «Κριτική παιδαγωγική»

- Καβαλιεράκης Στέφανος** Καθολικά-Γαλλικά σχολεία στην Ελλάδα, στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα-ανακοίνωση συνέδριο IFA-Βουλή των Ελλήνων-πρεσβεία της Γαλλίας στην Αθήνα-Αθήνα 2011
- Καλλιάφας Σπυρίδων** Περί των αναγνωστικών βιβλίων εν γένει και περί των βοηθητικών βιβλίων του δημοτικού σχολείου Εκπαιδευτικά χρονικά, τ. 51 Αθήνα 1937
- Κανονισμός του εν Θεσσαλονίκη Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου** αναθεωρηθείς τω 1888 έτει εν μηνί Ιανουαρίου, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου «Της Προόδου» 1888
- Κατεργάρης Αλέξης** Ο θεσμός των υπηρεσιακών συμβουλίων Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (1926-1936) «η διοικητική μεταρρύθμιση που δεν έγινε;» ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Πατρών Πάτρα 2002
- Κουκούδης Αστέριος**, «Θεσσαλονικέων Πόλις Αστική Σχολή Βαρδαρίου 1897-1922: Ιστορικές τομές και προέλευση των μαθητών», 57ο Δημοτικό Σχολείο Θεσσαλονίκης, 2007
- Λιθοξόου Δημήτρης** Αλλαγές στα τοπωνύμια της Μακεδονίας
www.freewebs.com/onoma/met.htm Παγκόσμιος ιστός
- Μαρκέτος Σπύρος** Τα «Νοεμβριανά» Ιστορικά Ελευθεροτυπίας 2000
- Μαυρογιώργος Γιώργος** (1985) Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, τεχνοκρατία και τεχνικός έλεγχος (περιοδικό Σύγχρονη Εκπαίδευση, τ.21)
- Μπονίδης Κυριάκος Θ.** (1996) Η δραστηριότητα των Φιλεκπαιδευτικών Συλλόγων στη Μακεδονία κατά την περίοδο 1869-1914 (στο Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία, επιμέλεια Τερζή-Ζιώγου) Αφοι Κυριακίδη Θεσσαλονίκη
- Ζιώγου-Καραστεργίου Σιδηρούλα** Συμβολή στην ιστορία των σχολείων της Θεσσαλονίκης κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα Μακεδονικά τόμος ΙΣΤ' Θεσσαλονίκη 1976

Ψηφιακό αρχείο «Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ-ΦΕΚ- ΒΑΣΙΛΙΚΑ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ

Απαρίθμησης κατοίκων των νέων επαρχιών της Ελλάδος, του έτους 1913
(ΦΕΚ 428/1914)

Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της 15-16 Μαΐου
1928 Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος

Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 16^{ης} Οκτωβρίου 1940
κυρωθείς δια του από 28 Ιανουαρίου 1946 διατάγματος Γενική Στατιστική
Υπηρεσία της Ελλάδος

Βασιλικό διάταγμα-31 Αυγούστου 1921 Πληθυσμός του Βασιλείου της Ελλάδος
κατά την απογραφήν της 19^{ης} Δεκεμβρίου 1920

Βασιλικό διάταγμα-23 Νοεμβρίου 1928 1921 Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την
απογραφήν της 15-16 Μαΐου 1928

Βασιλικό διάταγμα-28 Ιανουαρίου 1946 Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την
απογραφήν της 16 Οκτωβρίου 1940

Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1930, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της
Ελλάδος

Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1931, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της
Ελλάδος

Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1933, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της
Ελλάδος

Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1935, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος

Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1936, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος

Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1937, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος

Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1938, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος

Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1939, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος

Συνοπτική Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1954, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος

Στατιστική της Εκπαιδεύσεως κατά το σχολικό έτος 1931-1932, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος

Στατιστική της Εκπαιδεύσεως κατά τα σχολικά έτη 1929-1932, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος

Στατιστική της Εκπαιδεύσεως, σχολικόν έτος 1938-1939, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος

Στατιστική της Εκπαιδεύσεως κατά το σχολικό έτος 1926-1927, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος

Στατιστικά θέματα Α' βάθμια εκπαίδευση Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία 2000-2012

ΦΕΚ 11 3/03/1834 «Περί δημοτικών σχολείων»

ΦΕΚ Α'37-5/10/1895 Νόμος ΒΤΜΘ' Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαιδεύσεως

ΦΕΚ 147/Α' Εβδομαδιαία ωρολόγια προγράμματα πολυταξίων πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων

ΦΕΚ Α' 58 14/02/1912 Περί συστάσεως δήμων και κοινοτήτων

- ΦΕΚ Α΄ 234 21/08/1918** Περί αναγνώρισεως κοινοτήτων εν τη Γενική Διοικήσει Θεσσαλονίκης
- ΦΕΚ Α΄ 404 31/12/1914** Περί διοίκησης νέων χωρών
- ΦΕΚ Α΄ 152 9/07/1918** Περί αναγνώρισεως κοινοτήτων εν τη Γενική Διοικήσει Θεσσαλονίκης
- ΦΕΚ Α΄ 28 30/01/1937** Περί ιδρύσεως σχολείου ανωμάτων και καθυστερημένων παιδων κ.λπ.
- ΦΕΚ Α΄ 327 26/11/1949** Περί ονομασίας συνοικισμών και κοινοτήτων εν τω νομώ Θεσσαλονίκης.
- ΦΕΚ Α΄ 232 08/07/1930** νόμος 4799 περί κυρώσεως της από 4 Ιουνίου 1930 συναφθείσης συμβάσεως «περί χορηγήσεως δανείου 6%Λ.Στ. 1.000.000 προς ανέγερσιν σχολικών κτιρίων του κράτους».
- ΦΕΚ Α΄ 309 24/08/1929 νόμος 4387** περί στοιχειώδους εκπαιδεύσεως.
- ΦΕΚ Α΄ 165 23/06/1931** νόμος 5045 περί των σχολικών βιβλίων
- ΦΕΚ Α΄ 263 13/07/1937** αναγκαστικός νόμος περί των σχολείων της Μέσης Εκπαίδευσης.
- ΦΕΚ Α΄ 15 12/01/1915 νόμος 567** περί τροποποιήσεως του νόμου 240 περί διοικήσεως της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως
- ΦΕΚ Α΄ 188 05/09/1917 νόμος 827** περί κυρώσεως του από 11 Ιουλίου αναγκαστικού Β.Δ. «περί κυρώσεως του από 11 Μαΐου 1917 νομοθετικού διατάγματος της προσωρινής κυβερνήσεως».
- ΦΕΚ Α΄ 147** Εβδομαδιαία ωρολόγια προγράμματα πολυταξίων πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων Βασίλειον της Ελλάδος
- ΦΕΚ 152 Α΄ 09/07/1918** Σύσταση της κοινότητας με έδρα τον οικισμό Λαϊνά- Ο οικισμός Γιαλιτζήκ προσαρτάται στην κοινότητα Λαϊνών
- ΦΕΚ Α΄ 55 15/02/1926** Ο οικισμός Γιαλιτζήκ της κοινότητας μετονομάζεται σε Φίληρος

ΦΕΚ Α΄ 327 26/11/1949 Ο οικισμός Λαϊνά της κοινότητας μετονομάζεται σε Λαγυνά. Η κοινότητα μετονομάζεται σε κοινότητα Λαγυνών.

ΦΕΚ Α΄ 14 12/01/1940 περί τροποποιήσεως, συμπληρώσεως και κωδικοποιήσεως των διατάξεων του Α.Ν. 767/37 «περί διοικήσεως της εκπαιδεύσεως» και των διατάξεων δια των οποίων συνεπληρώθη και ετροποποιήθη ούτος

ΦΕΚ Α΄ 255 05/07/1937 Αναγκαστικός Νόμος Περί διοικήσεως της εκπαιδεύσεως

ΦΕΚ 53 06/03/1931 νόμος 4879 Περί υπαλληλικών οργανώσεων

ΦΕΚ Α΄ 499 10/11/1936 αναγκαστικός νόμος «περί συστάσεως Εθνικής Οργανώσεως της Νεολαίας»

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

- Beaujour, 19
Entente, 201
Saruca Hazir, 20
Αγροφύλακας, 43, 53, 61, 77, 66, 77
Αλή Πασάς, 31
Αντωνιάδης, 23
Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, 189
Άρειος Πάγος, 197
ΑΠΘ 15, 32, 33
Ασκεναζίμ, 20
Βαλκανικούς Πολέμους, 45
Βενετών, 20
Βενιζέλος: Βενιζέλο, 179, 199, 200
Βίνιανη, 168
Βόλβη, 19, 24, 32
Βοσκοί, 70
Βοσνία- Ερζεγοβίνη, 198
Βουλγαρία, 106, 107, 198, 200, 203
Γενική Στατιστική Υπηρεσία, 130, 152, 224, 225
Γερμανία, 20, 176, 200, 201, 203
Γεωργοί, 45
Γιαλιτζήκ, 31, 127, 226
Γιουγκοσλαβία, 202, 204
Γιουρούκοι, 19
Γκουντούδης, 23
Γληνός, 159, 161, 162, 164, 165, 169, 180, 189, 214, 222
Γόντικας, 164, 179
Γουδή, 42, 159
Δελμούζος, 125, 162, 165, 168, 182, 183
Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας, 77
Δράμα, 81, 109, 208
Ε.Α.Μ., 203, 204
Ε.Δ.Ε.Σ., 203
Ε.Κ.Κ.Α, 203
Ε.Λ.Α.Σ, 203
Εθνική Οργάνωση Νέων, 171
Εκπαιδευτικός Όμιλος, 165, 221
Ελλάδα, 7
Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος, 27
Έμπορος, 43, 77
Εμφύλιος, 13, 112; 46, 76, 150
Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων., 17
Επτάλοφο, 81
Εργάτης, 43, 53, 61, 67, 72, 77
Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 15
Εταιρία Ηπειρωτικών Μελετών, 15
Ευρυτανία 168
Ήπειρος, 31, 148, 174
Θεοτόκης, 158
Θεσσαλονίκη, 18, 19, 23, 24, 26, 27, 29, 59, 66, 81, 105, 107, 110, 125, 132, 148, 196, 200, 201, 207, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 223; 13, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 32, 33, 34, 39, 83, 117, 125, 130, 131, 145, 152, 154, 164, 196, 200, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 214, 218, 219, 222, 223, 226
Θράκη: 105, 117, 215
Ιμβριώτη, 126, 127, 169
Ισπανία, 20
Ιχθυέμπορος, 77
Καβάλα, 25, 32
Καζέρτα 204
Καλλιάφας 174
Καποδίστριας, 197
Καρανικόλα, 125
Καρπενήσι, 169
Καρραγωγέας, 43, 53, 61, 67, 72, 77

- Κασσάνδρα, 197
Κάτω Ιταλία, 20
Καφεπώλης, 43, 53, 61, 67, 72, 77
Κεντρική Βιβλιοθήκη
 Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 15
Κοινωνία των Εθνών, 15, 106, 107, 108
Κονδύλης, 202, 168
Κορδάτος, 180
Κρεασίδης, 33
Κρούσοβο, 204
Κτηνοτρόφος, 43, 53, 61, 67, 72, 77
Κωνσταντινούπολη, 105, 107
Λαγκαδά, 12, 18, 20, 22, 23, 24, 33, 105, 107, 205, 208, 216, 222
Λαγυνά, 5, 15, 18, 19, 22, 23, 24, 26, 27, 30, 31, 34, 46, 51, 54, 59, 62, 65, 66, 70, 74, 76, 78, 81, 82, 111, 116, 128, 130, 132, 146, 147, 149, 152, 196, 200, 205, 207, 210, 227
Λιουλιούδης, 23
Μαδεμοχώρια, 196, 197
Μακεδονία, 5, 11, 15, 16, 17, 28, 106, 107, 174, 180, 203, 217, 219, 223; Μακεδονίας, 5, 11, 16, 19, 21, 22, 27, 28, 29, 38, 45, 46, 108, 122, 174, 180, 198, 199, 200, 203, 204, 213, 214, 215, 218, 220, 222, 223
Μαστιχοχώρια, 21
Μεταξάς, 71, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 202; Μεταξά, 168, 171, 172, 174, 175, 176, 180, 181, 187, 191, 202, 222
Μικρά Ασία, 11, 55, 56, 58, 105, 106, 107, 201
Μικρασιατική Εκστρατεία, 49, 186
Μικρασιατική καταστροφή, 8, 12, 105, 17, 54, 58, 106
Μοσκόφ, 45
Μουράτ Α, 19
Μπογδάν, 21, 22, 206
Μπουζάκη, 33
Μυλωνάς, 43, 77
Ναυπλιώτου, 127
Οθωμανοκρατία, 20, 34
Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 187
Ορφανοί, 46, 55, 60, 62, 66, 72, 81, 82
Πάγκαλος, 190
Παζαρούδας, 22
Πανδοχέας, 43, 53, 77
Παπάγος, 204
Παπαδόπουλος, 27, 218
Παπαμαύρος, 169
Παπαναστασίου, 164, 202
Παπανδρέου, 164, 190
Παπαντωνίου, 161, 164, 182, 183
Παπάς, 196
Παρθεναγωγείο, 125, 126, 167, 221
Πετρίδης, 157
Πετσάλης, 17, 106, 219
Ποιμένας, 61, 67, 77
Πόλεμος, 12, 31, 46, 128, 185, 186, 198, 201, 202, 204, 217
Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης, 168
Πόντος, 106
Πρωσία, 198
Ραμποτάς, 23
Σαράτσης, 125, 126
Σβώλος; Σβώλο, 203
Σεφαρδίμ, 20
Σιδηρουργός, 77
Σίσκος, 23
Σκούρτα, 20, 21
Στεργιοπούλου, 127
Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας, 127
Σύλλογος, 27, 29
Σχινάς, 22, 220

- Σχολείο, 9, 10, 12, 15, 16, 18, 23, 24, 25, 27, 29, 32, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 48, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 99, 101, 102, 106, 110, 111, 113, 115, 116, 117, 119, 121, 122, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 145, 147, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 157, 158, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 171, 175, 177, 179, 180, 182, 183, 187, 213, 221
- Τζαβούς Αχμέτ, 22
- Τράπεζα της Ελλάδας, 17
- Τριανταφυλλίδης, 162, 182, 183
- Τρικούπης, 198
- Τροιζήνα, 197
- Τσιριμώκος, 159, 161
- Τσουκαλά, 17, 33
- Τύρνα, 169
- Υπάλληλος, 61, 77
- Φεντερασιόν, 200
- Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος
Θεσσαλονίκης, 27
- Φιλοσοφική, 166
- Φραγκουδάκη, 33, 122, 182, 185, 186, 221
- Φύλλα Εφημερίδας της
Κυβερνήσεως, 38
- Χασικοχώρια, 197
- Χατζιδάκης, 183, 184, 221
- Χορτοδέτες, 24, 45
- Χωροφύλακας, 77